

Text
601599

THE HARVARD ORIENTAL SERIES

HARVARD ORIENTAL SERIE

EDITED

WITH THE COÖPERATION OF VARIOUS SCHOLARS

BY

CHARLES ROCKWELL LANMAN

PROFESSOR OF SANSKRIT IN HARVARD UNIVERSITY

VOLUME V

CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS
PUBLISHED BY HARVARD UNIVERSITY

1904

THE BRHAD-DEVATĀ

ATTRIBUTED TO

ŚAUNAKA

*A SUMMARY OF THE DEITIES AND MYTHS
OF THE RIG-VEDA*

CRITICALLY EDITED IN THE ORIGINAL SANSKRIT WITH
AN INTRODUCTION AND SEVEN APPENDICES, AND
TRANSLATED INTO ENGLISH WITH CRITICAL
AND ILLUSTRATIVE NOTES

BY

ARTHUR ANTHONY MACDONELL

BODEN PROFESSOR OF SANSKRIT IN THE UNIVERSITY OF OXFORD
AND FELLOW OF BALLIOL COLLEGE

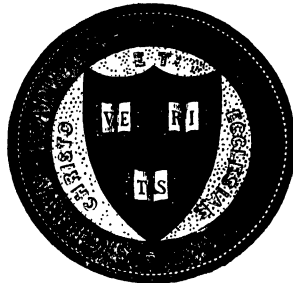
PART I

INTRODUCTION AND TEXT
AND APPENDICES

CAMBRIDGE, MASSACHUSETTS
PUBLISHED BY HARVARD UNIVERSITY

1904

CAMBRIDGE, MASS., U.S.A. . . . . Publication Agent of Harvard University.
 BOSTON, NEW YORK, CHICAGO, SAN FRANCISCO . Ginn and Company.

LONDON : GINN AND COMPANY . . . . . 9 St. Martin's Street, Leicester Square.
 LEIPZIG : OTTO HARRASSOWITZ . . . . . Querstrasse, 14.

* * A copy of this volume, postage paid, may be obtained directly anywhere within the limits of the Universal Postal Union, by sending a Postal Order for the price as given below, to *The Publication Agent of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, United States of America.*

The price of this volume is one dollar and fifty cents (\$1.50). According to the conversion-tables used in the United States money-order system as the basis of international money-orders, one dollar and fifty cents (\$1.50) = 6 shillings and 2 pence = 6 marks and 25 pfennigs = 7 francs or lire and 70 centimes = 5 kroner and 55 öre = 3 florins and 65 cents Netherlands.

PRINTED FROM TYPE AT THE
 UNIVERSITY PRESS, OXFORD, ENGLAND
 BY HORACE HART, M.A.
 PRINTER TO THE UNIVERSITY

First edition, 1904, One Thousand Copies

TO
PROFESSOR ERNST LEUMANN
OF THE UNIVERSITY OF STRASSBURG
IN GRATEFUL RECOLLECTION OF HIS MANY
FRIENDLY SERVICES TO ME IN CONNEXION
WITH MY SANSKRIT STUDIES
I DEDICATE THIS
WORK

CONTENTS

	PAGES
INTRODUCTION	ix-xxxv
SANSKRIT TEXT OF THE BṚHADDEVATĀ	1-103
Adhyāya i. Introduction	1-11
ii. 1-125, Introduction ; 126-158, Deities of RV. i. 1-13	12-24
iii. Deities of RV. i. 13-126	25-37
iv. Deities of RV. i. 126-iv. 32	38-49
v. Deities of RV. iv. 33-vii. 49	50-64
vi. Deities of RV. vii. 50-x. 17	65-78
vii. Deities of RV. x. 17-98	79-91
viii. 1-98, Deities of RV. x. 98-191 ; 99-140, Conclusion .	92-103
APPENDIX i. Index of Vedic Praṭikas cited in the Bṛhaddevatā . .	105-114
ii. Index of Authorities cited in the Bṛhaddevatā . . .	115
iii. Index of Deities of RV. according to the Bṛhaddevatā .	116-131
iv. List of Stories related in the Bṛhaddevatā	132-133
v. List of Passages from the Bṛhaddevatā cited in other Works	134-135
vi. Relation of the Bṛhaddevatā to other Texts	136-154
vii. Index of Sanskrit Words and Names	155-198

INTRODUCTION

1. How I came to edit the Bṛhaddevatā.

AMONG the secondary works of Vedic literature, the Bṛhaddevatā has always attracted a considerable share of interest on the part of Vedic scholars. When Roth, in 1846, published his treatise, *Zur Litteratur und Geschichte des Weda*, he knew the work only from the quotations occurring in the commentaries of Ṣaḍguruśiṣya and Sāyana, which were then, of course, accessible in manuscript only. He remarks, however (p. 49), that copies would in all probability yet be found in India. Not long after this a MS. (b) of the Bṛhaddevatā was actually acquired, along with the Chambers collection of Sanskrit MSS., by the Royal Library at Berlin. Adalbert Kuhn made it the basis of his account of the Bṛhaddevatā published in the first volume (pp. 101-120) of *Indische Studien* (1850). Kuhn transcribed this MS., subsequently adding collations from another MS. (h), which Haug procured at Poona in 1865, and which is now in the Royal Library at Munich. As he found these two MSS. insufficient for the purpose, Kuhn was unable to carry out his intention of publishing an edition of the Bṛhaddevatā.

Meanwhile Max Müller had obtained from India, in the sixties, three modern copies by the aid of Drs. Bühler and Bhāu Dāji. He, too, seems at one time to have contemplated editing the Bṛhaddevatā; for among his papers I found a transcript, in his own hand, coming down to the tenth Varga of the second Adhyāya¹. But the inadequacy of his MS. material doubtless deterred him from proceeding any further.

Later on, Dr. Thibaut, while resident in Oxford as Max Müller's assistant, made extensive collations with a view to bringing out a critical edition of the Bṛhaddevatā. But he, too, relinquished the project, being convinced that a text constituted from the MS. material at his disposal, would prove too conjectural in its character.

¹ See Wickremasinghe's Catalogue of the | of the Royal Asiatic Society, 1902, p. 641,
Max Müller Sanskrit MSS. in the Journal | no. 57.

In 1886 Professor Lanman contemplated the work of editing the *Brhaddevatā*; but the difficulty of obtaining access to some of the indispensable MSS., together with the pressure of other work, obliged him to desist from the enterprise. He then asked me to undertake the task of editing the text critically, together with a translation and various appendices, for the Harvard Oriental Series. I gladly accepted the offer, as I had already collated a number of passages in the work for my edition of *Ṣaḍguruśiṣya*¹, as well as for an article published in the *Journal of the Royal Asiatic Society*², and was, moreover, generally familiar with the auxiliary literature of the *Ṛg-veda*. Prof. Lanman accordingly handed over to me in 1897 his material, comprising Kuhn's collations and notes, together with a modern MS. (k) which Kuhn had obtained from India.

2. Rājendralāla Mitra's edition.

While Professor Lanman was still contemplating doing the work himself, the late Dr. Rājendralāla Mitra began, in 1889, to bring out, in the *Bibliotheca Indica*, his edition of the *Brhaddevatā*, the last fasciculus of which appeared in 1892. Soon after I had set to work on the text, I mentioned to Prof. Bühler, in the course of conversation, the task on which I was engaged, and I well remember his asking whether I really thought it worth while to edit the work afresh. Indeed, a cursory examination of Mitra's edition, with its array of critical notes, might easily lead one to suppose that little remained for a second editor to do, at least in regard to the constitution of the text. Such a supposition would, however, be very erroneous. Mitra's edition is in reality entirely inadequate and altogether untrustworthy as a basis for further research. Its value I estimate at less than that of a single good MS.; for it is full of defects from which such a MS. would be free. Besides a large number of misprints, it contains many impossible readings taken from incorrect MSS., omissions of lines, repetitions of lines, insertions of undoubtedly spurious lines, and lacunae. Thus, for example, in the second *Adhyāya* (p. 56) seven ślokas (128-134) are repeated, without word or comment, in promiscuous order, from among the preceding thirty ślokas; and in the fifth *Adhyāya* (p. 148) there is a lacuna of fifteen ślokas³ due to pure carelessness, for there is no sign of any such lacuna in any of the nine MSS. I have examined. Mitra's edition is, moreover, eclectic on no recog-

¹ *Kātyāyana's Sarvānukramaṇī*, with extracts from *Ṣaḍguruśiṣya's* commentary; *Anecdota Oxoniensia*, Oxford, 1886.

² Volume for 1894, pp. 11-29: 'Two Legends from the *Brhaddevatā*.'

³ *Brhaddevatā* v. 112-126 in my text.

nizable principle; for the reading chosen is not only constantly opposed to the predominant evidence of the MSS., but is frequently by no means the best *a priori*. Based mainly on one MS. (or two which are practically identical), it shows haphazard selections and additions from MSS. of another recension. I have estimated that the edition contains one error of some kind on the average for every śloka, making a total of about 1200. I may refer the reader to p. 85 as a specimen, where a passage of three ślokas (93-95), as a comparison with my text (iii. 95-97) will show, contains twelve mistakes, and is consequently quite unintelligible.

Since Mitra gives no information whatever about the MS. material he used, his critical notes are hardly of any value as far as his own edition is concerned. They have, nevertheless, proved quite useful to me in the light of the MSS. which have been at my disposal. Judging by his notes, I infer that Mitra employed seven MSS. in the constitution of his text. These MSS. were sold after his death. Mahāmahopādhyāya Haraprasāda S'āstrī very kindly took much trouble in tracing them for me to their present owner; but my strenuous efforts to obtain access to them by purchase or loan have proved absolutely futile.

3. General account of the MSS. and their relationship.

For the purposes of my edition nine MSS. have been directly available. Eight of these fall into two well-defined groups, representing a shorter and a longer recension of the Bṛhaddevatā. The former group I have designated A, the latter B (suggestive of the Berlin and Bodleian codices which belong to it). The ninth MS. belongs, as will be seen, in a sense to both groups. To these nine may be added the seven which were used by Mitra. It is quite certain from his critical notes, in the light of the material accessible to me, that four of his MSS. belong to the A, and three to the B group. Thus the evidence of altogether sixteen MSS. has been available, directly or indirectly, in the constitution of my text. Of this total, eight belong to A. This group has two subdivisions: the first (A¹) comprising the Haug MS. (h), two of Max Müller's (m², m³), Bhāu Dāji's (d), and Rājendralāla's No. 3 (r³: called by him *ga*); the second (A²) comprising Rājendralāla's Nos. 1, 4, 6 (r¹r⁴r⁶ = *ka gha ca*). The latter three are practically identical, for their readings are almost invariably the same, and often agree in opposition to the readings of all the other MSS. of both families. The readings of A² are on the whole inferior to those of A¹, being often clearly alterations of the original text; yet it is in some cases apparent that A² has preserved the correct reading as compared with all the other MSS. of both recensions. It is on A² that Mitra

mainly relied in constituting his text¹. It is to be noted that A² has some affinities with b, one of the MSS. of the B group.

Another MS. (m¹), which was procured by Max Müller from Bhāu Dāji in 1861, also belongs to A in that part of the text which is common to both recensions; here its readings nearly always agree with the subdivision A¹. This MS. occupies a very peculiar position, for it also contains all the additional matter of the longer recension represented by the B group. The fact that when the same line occurs in different forms in the two recensions, both forms are often (e. g. v. 13; vi. 15) found in this MS., shows that it had a composite origin: it must have been copied from a MS. of the A group, while the passages there wanting were added from a MS. of the B group.

I may here observe that the MSS. of the A group (including m¹) are much more correct than those of the B group.

B, comprising seven or (if m¹ be included) eight MSS., contains four subdivisions:—

1. b. The Chambers codex of the Berlin Library, which, though very incorrect, is occasionally the only MS. which has preserved the true reading.

2. f. The FitzEdward Hall MS. in the Bodleian Library, which though also very incorrect, is of importance in constituting that part of the text which is peculiar to the B recension. Closely connected with this MS. are three others, viz. one in the Cambridge University Library (c), Kuhn's (k), and Rājendralāla's No. 2 (r² = *kha*).

3. r⁵ and r⁷, two of Mitra's MSS. (= *na* and *pustakāntaram*). They occupy together a somewhat independent position in the B group, as on the one hand they have a few additional ślokas not occurring in the remaining MSS., and on the other they alone sometimes preserve the correct reading.

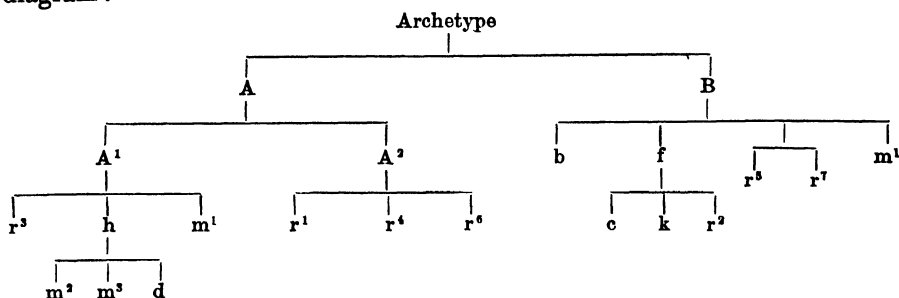
4. m¹. This is the Max Müller MS. which belongs in part to both recensions. It is much more correct than any of the regular B MSS.; its readings diverge considerably from theirs and are often better. It has proved of great value to me; for without its aid I should have been unable to emend satisfactorily some of the corrupt passages in the longer recension (e. g. iii. 95-97; vii. 128, 129).

Six of these MSS. have a more or less independent value, viz. h, r¹, m¹, b, f, r⁵, as each of them, in several cases, is the only one which furnishes the correct reading.

¹ It is evident that Mitra places the whole passage ii. 69-127 (pp. 53-56) in parentheses, because it is wanting in r¹ r⁴ (see his foot-

note, p. 53), while the fragments contained in i. 28-134 (p. 56) are doubtless derived from the latter MSS.

The relationship of all the MSS. may be made clear by the following diagram :

4. Detailed account of the Bṛhaddevatā MSS.

The A Group. 1. The most important MS. in this group, and the least incorrect of all the Bṛhaddevatā MSS. I have used, is h (= Haug), No. 43 of the Haug collection in the Royal Library at Munich. It consists of seventy-three leaves of paper, and is clearly written. Though very fairly correct on the whole, it contains a good many mistakes and corruptions in detail. It bears the name 'M. Haug,' and the date 'Poona, 11 März 1865.' On the title-page is written: *atha bṛhaddevatānukramaṇī-prārambhaḥ*. Above and below this title, the page is covered with writing which consists chiefly of quotations from the Bṛhaddevatā itself in regard to the Vaiśvadeva hymns, beginning: *atha vaiśvadevasūkte devatāvicārah: bhinne sūkte vaded eva* (i. 20), &c., and ending *aṣṭame ṣaṣṭhānte ca*. It concludes (fol. 73^b): *iti bṛhaddevatāyām aṣṭamo 'dhyāyāḥ*. In another hand is added: *śake 1767* (= A. D. 1845) *viśvāvasunāmasaṃvatsare phālgunakṛṣṇatṛtīyāyām candre* [the next four letters are obliterated with yellow pigment, then a strip of white paper, followed by one of blue, is pasted on, covering almost two-thirds of the line] *svārthaṃ paropakārārthaṃ ca śrīdurgācarāṇe 'rpitām*. Below this follow several lines beginning: *amoghanandanaśikṣāyām: lakṣaṇasya virodhe 'pi*, and ending: *śaunakakārikāyām uktam*.

2. m². This is a modern copy, which belonged to Max Müller, and is now in the University Library at Tokyo. On the outside are written in red pencil the words: 'Sent me by Bühler (present).' It ends: 149 || *Iti bṛhaddevatāyām aṣṭamo 'dhyāyāḥ śake 1767* (= A. D. 1845) *viśvāvasunāmasaṃvatsare phālgunakṛṣṇatṛtīyāyām candre dātaretyupahvayamanīrīmabhaṭṭāṅga-jagaṅgādhareṇa saṃpāditaṃ svārthaṃ paropakārārthaṃ ca*. Then follows *amoghanandanaśikṣāyām . . . śaunakakārikāyām uktam*, just as in h. This is again followed by an exact reproduction of the contents of the title-page of h: *atha vaiśvadevasūkte*, &c., down to *aṣṭame ṣaṣṭhānte ca*. There can be no doubt that this is a faithful copy of h. Like that MS. the śloka

are numbered continuously from the beginning, the total, 1049, being the same as in h. Some further details are given in Wickremasinghe's Catalogue of the Max Müller Sanskrit MSS. in the JRAS., 1902, p. 640, no. 56.

3. m³. Another modern copy, which belonged to Max Müller, now at Tokyo. On the outside is written in Max Müller's hand: 'Sent by Dr. Bühler, Sept., 1866. A copy m. o. of the same MS. from which my other MS. (b) [= m²], likewise sent by Dr. Bühler, was taken.' It is dated *śake* 1788 (= A. D. 1866). The last page contains the additional matter at the conclusion of h, *amoghanandanaśikṣāyām*, &c., exactly reproduced. This, too, is undoubtedly a copy of h. Further details are given by Wickremasinghe, p. 640, no. 55.

4. d. A modern undated MS. of forty-two leaves, which formerly belonged to Bhāu Dāji, and is now in the Library of the Royal Asiatic Society, Bombay. When I wrote to Bombay for the loan of it, I had great hopes that it would prove to be the original of m¹. But a brief inspection, on its arrival, unfortunately showed that this too is a faithful copy of h. The title-page is blank, but fol. 1^b reproduces the contents of the title-page of h: *atha vaiśvadevasūkte*, &c., and the additional matter at the end of h is likewise exactly copied *amoghanandanaśikṣāyām*, &c. It differs from h only in the numbering of the ślokas from the fourth Adhyāya onwards, where h goes wrong. h, and these three copies, as well as m¹, all agree in the mistake of describing the seventh Adhyāya as the sixth.

5. r³. This MS. of Mitra's, described by him as *ga*, is very closely allied to h, almost invariably agreeing with the readings of that MS., when the latter differs from all the rest (cp. the various readings of v. 11). It is therefore probably either the original or a copy of h; but an inspection would be necessary to decide the question of priority between the two. It may be identical with the MS. of the Bṛhaddevatā stated in one of the Bombay catalogues to have been sent on loan to Calcutta. It appears to be complete, as it is quoted by Mitra from the beginning to the end of his edition.

6, 7, 8. r¹, r⁴, r⁶. These are the MSS. of Mitra, respectively designated by him as *ka*, *gha*, and *ca*. Mitra's critical notes show that they are practically identical in their readings. The first two, being referred to from the beginning of the edition, appear to be nearly complete; the last six vargas of the introduction are, however, wanting in them (ii. 97-127, pp. 53-56). The third, r⁶, is incomplete, the whole of the introduction, or nearly two Adhyāyas, being omitted; it does not begin to be quoted till ii. 137 (p. 57). These three MSS. omit all the ślokas wanting in h, besides a good many more, while they contain the additional matter found

in h. Their readings frequently agree in opposition to all the other MSS.¹ Either r¹ or r⁴ was probably the original of the other two, and may have been the only MS. which, according to a letter of his to Max Müller, dated Dec. 3, 1873, Mitra at that time possessed. He there says: 'Of the Brhaddevatā I have an only MS. extending to eight chapters. It is tolerably correct, but apparently corrupt.' On the relation of these three MSS. the following anecdote may possibly throw some light. According to a rule of the series, no text may be edited in the Bibliotheca Indica unless based on at least three independent MSS. A certain Calcutta scholar was once anxious to edit a text of which he unfortunately had only one MS. This, however, did not prove an insuperable difficulty: he set his Pandits to work, 'and then there were three.'

The readings of these three MSS. are on the whole inferior to those of h and r³, but in a few cases they alone have undoubtedly preserved the correct form of the text as compared with all the remaining MSS. (cp. i. 57; i. 75; i. 126; ii. 129)².

9. m¹. This is a modern MS. which formerly belonged to Max Müller and is now in the University Library at Tokyo. It is dated *śake* 1783 (= A.D. 1861), being a copy made from a MS. which belonged to Bhāu Dāji, but the whereabouts of which I have been unable to trace. It is the copy referred to by Bhāu Dāji in a letter to Max Müller, dated Bombay, March 12, 1862, in which he says he is forwarding a copy of S'aunaka's Brhaddevatā from a MS. in his collection. This copy has the peculiarity of representing both groups of MSS. On the one hand, in that part of the text which is common to both groups, it agrees in its readings with A, in particular with h and r³ (A¹), and in this part may therefore be accounted an A MS. On the other hand, it contains all the additional matter of the B group, and to this extent belongs to that group also. Owing to its independence and comparative correctness, it has proved more valuable to me than any of the other B MSS. I would have given much to trace the source from which it is derived. It shows a special affinity to h in two points. In the first place, the end of the seventh Adhyāya is here wrongly described (as also in the copies m², m³, d) with the words *iti brhaddevatāyām ṣaṣṭho 'dhyāyah*. Secondly, this MS., like h, numbers the ślokaś consecutively, the final figure, however (owing to the additional matter in B), being 1281, while in h it is 1049.

The B Group. 1. b. A MS. belonging to the Royal Library at

¹ Thus in Brhaddevatā i. 11 all the B MSS., as well as h r³ m¹, read *bhidhiyate*, while r¹ r⁴ have *pradrśyate* (cp. also the various readings in i. 18; ii. 158; iv. 16, &c.).

² Instances of a certain affinity between these MSS. and b of the B group are to be found; cp. for instance the various readings under i. 124, 126, 127.

Berlin (Chambers 197); consisting of ninety-six leaves. It is well preserved and clearly written, but is very incorrect. It begins: *śṛīgaṇēkāya namaḥ. mantradr̥gbh̥yo namaskṛtvā, &c.*; and ends: *viṃśati jyotir uttamam viṃśati jyotir uttamam iti || 28 || yāskāya namaḥ || oṃ yāskāya namaḥ || iti br̥haddevatāyām aṣṭamo 'dhyāyāḥ samāptaḥ || iti br̥haddevatā samāp-tāḥ || saṃvat 1711 (= A.D. 1654) varṣe vaiśāṣasuklaśaṣṭhyām budhe likhitam idaṃ ||*¹ It occupies a somewhat independent position among the B MSS., showing some affinity with A².

2. f. A MS. in the Bodleian Library², presented by the late Dr. FitzEdward Hall. It is not dated, but has the appearance of being from 250 to 300 years old. It is written in a somewhat illegible hand, and is very incorrect. It is, nevertheless, in some cases, the only MS. which preserves the right reading. It is the original from which, probably, all the following three MSS. were copied.

3. c. A copy of FitzEdward Hall's Bodleian MS. (f) made at Calcutta in 1862 and presented to the Cambridge University Library by the late Prof. Cowell in 1875. I examined this MS. at Cambridge, but as it is admittedly a copy of f, I have given no collations from it.

4. k. This is a modern copy, which belonged to the late Adalbert Kuhn, now the property of Prof. E. Kuhn of Munich, and lent to me by him through Prof. Lanman for the purposes of this edition. On the fly-leaf is written 'A. Kuhn, 1865.' It is dated *saṃvat 1921 (= A.D. 1864)*. Written in Devanāgarī on bluish paper, it consists of fifty leaves, with eighteen lines to the page, which, as in European books, is longer than it is broad. This MS. is very inaccurate, agreeing closely in errors and omissions with f. It contains many additional mistakes owing to the somewhat illegible writing of the latter MS. My critical notes prove, I think conclusively, that it is a copy of f. It must have been written before that MS. left India.

5. r². A MS. of Mitra's (=kha), which his critical notes show to agree so closely with f, that I have little doubt it is another copy made from FitzEdward Hall's MS. before it left India.

6, 7. r⁵, r⁷. These two MSS. of Mitra's, designated by him as *na* and *pustakāntaram* respectively, agree very closely. They occupy a somewhat independent position in the B group, as they alone occasionally preserve the correct reading (e.g. *carūṇām* in iv. 29). In a few cases they also have additional ślokas not found in any of the other MSS. A correspondent, writing from Calcutta in 1898, informed me that one

¹ Described more fully in Weber's Catalogue of Sanskrit MSS., Berlin, 1853, p. 10, No. 47.

Keith's forthcoming Catalogue of the Additional Sanskrit MSS. in the Bodleian Library, p. 21.

² Described more fully in Winternitz and

of Mitra's Bṛhaddevatā MSS. had belonged to his 'travelling Pandit,' but had been sold after Mitra's death along with the rest. This was perhaps r⁷, the description of which as 'another MS.,' *pustakāntaram*, would thus be explained.

8. m¹. This MS., which partly belongs to the B group, has already been described as No. 9 of group A.

5. The Nītimañjarī MSS.

As the Nītimañjarī¹ quotes very largely—to the extent of about 180 ślokaś²—from the Bṛhaddevatā, I considered it advisable to collate all the MSS. of that work accessible to me. Mr. A. B. Keith very kindly undertook to constitute a text of these passages from four MSS.³ (abcd), which text I designate by n in the critical notes. To these four were afterwards added three other MSS. (ghm), from which Mr. Keith furnished me with supplementary collations. When I give various readings from the Nītimañjarī, I indicate the particular MS. in parentheses; thus 'n(m),' 'n(b),' &c. I now append a brief account of these Nītimañjarī MSS. based on Mr. Keith's notes.

1. a. Prof. Kielhorn's MS., now in the University Library at Göttingen, is a copy (made in 1869) of a codex written in 1778 A.D. It contains all the eight Aṣṭakas complete.

2. b. India Office Library, No. 1649, dating from about 1750, contains the first four Aṣṭakas only.

3. c. India Office Library, No. 966, dating from about 1650, contains Aṣṭakas 3-5 (3 being in a different hand).

4. d. India Office Library, No. 966, date about 1650; contains Aṣṭakas 2, 5, 6, 7, all in one hand. Aṣṭakas 2 and 6 are fragmentary.

5. g. This and the following MS. have the appearance of being a single codex, but are in reality two fragmentary MSS. They belong to the Government Sanskrit College, Benares, having been sent by Mr. Ralph Griffith to Max Müller, among whose papers they were found after his death. g contains Aṣṭakas i-v. 13, its date being probably about 1600 A.D.

6. h. Contains Aṣṭakas ii. 9-viii, and is dated *saṃvat* 1684 (= A.D. 1627).

7. m. This MS. belonged to Max Müller, and is now in the Tokyo

¹ On this work see Kielhorn, *Indian Antiquary*, v. 116; Göttinger Nachrichten, 1891, p. 181 f.; Peterson, *Second Report*, 1883-4, p. 8; A. B. Keith, *JRAS.*, 1900, pp. 127-136; Sieg, *Sagenstoffe des Rgveda*, Stuttgart,

1902, pp. 37-41.

² See Appendix v, p. 134 f.

³ Of these Mr. Keith gives a short account in the *JRAS.*, 1900, p. 127.

University Library. With the exception of a few small lacunæ it is complete. It is dated *śake* 1786 (= A.D. 1864). It is described in Wickremasinghe's Catalogue of the Max Müller Sanskrit MSS., p. 642, no. 61.

According to Mr. Keith these seven MSS. fall into two groups: A, comprising a, b, m; and B, comprising c, d, g, h. A represents the more modern group, and shows a somewhat simplified text. Of this group m is perhaps the best. In the B group, g and h correspond on the whole, and have a general resemblance to c and d. The extract of the Ulwar MS. given by Peterson agrees with g (beginning) and h (end).

In the quoted *Bṛhaddevatā* passages, the *Nītimañjarī* MSS. follow the text of the longer recension (B) in nearly all decisive passages; but the quotations seem to have been very carelessly copied.

6. Two recensions of the *Bṛhaddevatā*.

An examination of these two main groups of MSS. shows that B (or the longer recension) contains 133 ślokas not to be found in A, while A has 18 not to be found in B. The question here arises, what is the relation of these two groups or recensions? A few years ago I read the *Bṛhaddevatā* critically with three of my advanced pupils (one of whom was Mr. A. B. Keith), in order to teach them how to collate MSS. and to constitute a correct text from them. At that time I formed the opinion that the shorter recension was the original one, as the extensions in B produced the general impression of superfluous matter. Continued study has, however, convinced me that the additions of the longer recension belonged, on the whole, to the original text, and that A is an abridgement¹.

This conclusion rests chiefly on two arguments. In the first place, the text of the *Sarvānukramanī* is not only based throughout on the *Bṛhaddevatā* as one of its main sources, but actually contains, although itself a *Sūtra* work, a large number of metrical passages from the *Bṛhaddevatā* embedded in its text: several of these passages are taken from the additional matter peculiar to B².

The second argument is founded on the length of the *vargas* into which each *Adhyāya* is divided. The normal number of ślokas in a *varga* is five³. The fifty-eight *vargas* of the first two *Adhyāyas* (in which the text of

¹ My text of the *Bṛhaddevatā* contains 1224 ślokas, of which 1073 are common to both recensions; A has 1091, B 1206. The original form of the text may have contained nearly 1200.

² The evidence for this will be found col-

lected in Appendix vi, Relation of the *Bṛhaddevatā* to other Texts, pp. 147-153.

³ This is derived from the division of the text of the *Ṛg-veda*, where the normal number of the stanzas contained in each *varga* is five, as far as the length of the hymn will admit of it.

A has no omissions) contain 289 ślokas, or one śloka less than 5×58 (= 290). These two Adhyāyas contain no vargas with fewer than four ślokas, and only four as short as that. The omissions in the text of A do not begin to appear till the middle of the third Adhyāya (iii, 62). We find that four ślokas are here omitted (85^{cd} – 89^{ab}) at the end of the seventeenth and the beginning of the eighteenth varga, and two more in the nineteenth (95^{cd} – 97^{ab}); yet the end of the nineteenth varga is indicated by the figure 19 after the same śloka¹ in A as in B. In other words, though the three vargas in A contain only nine ślokas, or an average of three for each, the old number 19 remains at the end of the third varga in A as well as B. The same thing occurs over and over again in the A MSS.

The conclusion that A is an abridgement of the original text is corroborated by another feature in the numbering of the A MSS. It is only the A group that, in addition to numbering the vargas, also numbers the ślokas continuously from the beginning of the book to the end. This seems almost certainly due to the fact that, by the omission of certain passages, the number of the varga (if occurring within such passages) also disappeared, and that the figures indicating the end of the vargas thus became intermittent in the shorter recension. Consequently a copyist would, I think, naturally come to adopt the additional method of numbering the ślokas of the whole work consecutively. It is obvious that this method of enumeration affords many opportunities of error. As a matter of fact h shows frequent mistakes in this part of its numbering. Hence the figures of the final śloka, 1049, in h, as well as 1281 in m¹, do not correspond to the actual total of ślokas contained in those two codices.

7. Critical principles followed in constituting the Text.

In view of the existence of these two recensions, what method, it may be asked, have I adopted in constituting the text? Having arrived at the conclusion that the longer recension represents on the whole the original extent of the Brhaddevatā, I have admitted the additional matter of B to the text, with the exception of a few occasional ślokas or half-ślokas, which are clearly spurious, and which have therefore been relegated to the critical notes. Every one of the additional lines of B has, however, been indicated, both in text and translation, by a B prefixed to it. Similarly, the comparatively few ślokas which are peculiar to A are indicated by that letter. Hence the reader can see at a glance what lines are peculiar to either recension. I may here add that the text of the

¹ That is, in h d m² m³ as well as m¹. Mitra does not indicate the vargas in his edition ; but it is to be assumed that his A MSS. agree with h in this respect as in others.

Sarvānukramaṇī proves some at least of the additional matter in A to have belonged to the original text of the Bṛhaddevatā¹.

But what method have I followed with regard to that part of the text which is common to both recensions, viz. six-sevenths of the whole work (or 1073 out of 1224 ślokas)? Now in this common portion of the text the divergence of the two recensions does not in the vast majority of cases go beyond a word or two in the line, A having as a rule the correct reading, while B has a corruption. Sometimes, however, the divergence cannot be accounted for by the same original reading; for while in these instances the matter is usually identical, the wording of part, or of all of the line, is entirely different². In this latter case I have, owing to the much greater correctness of the A MSS., followed the principle of adopting, when other things are equal, the readings of A. I have been confirmed in this by an examination of Śaḍguruśiṣya, who, in his commentary on the Sarvānukramaṇī, quotes about fifty ślokas from the Bṛhaddevatā³. I find that he predominantly agrees with the readings of A, though he frequently quotes passages which are only to be found in B. From this I conclude that the readings of the B recension, as known to Śaḍguruśiṣya⁴, have, in the parts which the two recensions have in common, on the whole been better preserved⁵ by A.

It has, however, not by any means been my aim to supply here the text of the A recension pure and simple. I have endeavoured to constitute, by means of all the evidence that can be brought to bear on it, a text approximating as nearly as possible to the original form of the Bṛhaddevatā.

8. External evidence bearing on the text of the Bṛhaddevatā.

I doubt whether, with the exception of the Vedic Saṃhitās, there is any other work of Indian literature upon the text of which so much evidence outside its own MS. material can be concentrated. From the point of view of textual criticism the task of editing the Bṛhaddevatā has therefore proved

¹ See Appendix vi and note on Bṛhaddevatā viii. 137.

² The number of cases, in the common text, in which the divergence of wording extends more or less to the whole line, amounts, I think, to hardly twenty. There is no instance in the first Adhyāya, in which the two recensions can hardly be distinguished (there being also no omissions).

³ Cp. especially the critical notes on v. 50-78. For a list of these quotations see Appendix v, pp. 134, 135.

⁴ Śaḍguruśiṣya once quotes a passage (v. 64-67) which does not even occur in all the MSS. of the B family.

⁵ Sāyaṇa, who quotes nearly as much (see Appendix v) of the Bṛhaddevatā as Śaḍguruśiṣya does, on the whole follows B, though he occasionally agrees with A. His relation to the recensions is not very clear, as he sometimes has a different reading when A and B are identical. This may have been due to quoting from memory. I have already mentioned that the Nītimañjarī follows B.

one of extraordinary interest. This external evidence has enabled me, in many cases, to decide on the correct reading, which, judged by the MS. evidence alone, would have remained conjectural. It has, at the same time, shown that B has occasionally preserved the original reading, even if in a corrupt form. It has further enabled me to emend with certainty some passages which are corrupt in the MSS. of both recensions¹. It has in particular enabled me to restore several passages occurring in B only, which, without this aid, would have been desperate.

But in what does this outside evidence consist? In the first place, about one-fifth of the whole *Bṛhaddevatā* is quoted by *Ṣaḍguruśiṣya*, *Sāyaṇa*, and the author of the *Nitimañjari* taken together.

In the second place, its text bears an intimate relation to that of the *Naighaṇṭuka*, the *Nirukta*, the *Sarvānukramaṇī*, the *Ārṣānukramaṇī*, the *Anuvākānukramaṇī*, and the *Ṛgvidhāna*; owing to the very nature of the work its connexion with the text of the *Ṛg-veda* is necessarily very close; the *Maitrāyaṇī Samhitā*, the *Kauṣītaki* and the *Aitareya Brāhmaṇas* occasionally throw light on it; and several of its legends are historically linked with those of the *Mahābhārata*.

9. Intimate relationship to the *Nirukta* and the *Sarvānukramaṇī*.

By far the most important relationship among all these works is, however, that which the *Bṛhaddevatā* bears to the *Nirukta* and the *Sarvānukramaṇī*. For it is historically wedged in between these two works in such a way that while it borrows largely from the former, it is borrowed from still more largely by the latter. There are many passages in which the exact words of the *Nirukta* are repeated, and others in which the diction is only so far modified as is required by the exigencies of metre. The wording of the *Sarvānukramaṇī*, in all that concerns the deities of the *Ṛg-veda*, is based on that of the *Bṛhaddevatā* throughout; and though the *Sarvānukramaṇī* is a *Sūtra* work, there are found embedded in its text fifteen *anuṣṭubh* *pādas* of the *Bṛhaddevatā* unaltered, besides about seventy-five others which are only slightly modified, by the omission of a particle, the transposition of a word, or the substitution of another word. There are, moreover, about ten passages which are clearly based in each case on a half-*śloka* of the *Bṛhaddevatā*. There is, finally, at least one clear instance of a whole *śloka* of the *Bṛhaddevatā* having been adapted by the author of the *Sarvānukramaṇī*². In other words, what amounts to at least thirty

¹ Examples of such are : *rauśamaḥ* (v. 34), *satpatih* (iii. 70), *antaḥparidhi* (vii. 98), *aindrāgni* (vii. 119), *anupānīyāḥ* (v. 110), *ṛbīse* (v. 84),

viśvā (v. 144). See the notes on these passages.

² All the evidence for this will be found collected in Appendix vi, pp. 147-153.

ślokas of the text of the *Bṛhaddevatā* can be unmistakeably traced in the *Sarvānukramaṇī*. This takes no account of the identity of diction which occurs at every step in the *Sarvānukramaṇī*, but cannot be shown to have a metrical source. Hence the high value of the *Sarvānukramaṇī* as a check on the readings of the *Bṛhaddevatā* is obvious.

With regard to the relationship of the *Bṛhaddevatā* to the other cognate works attributed to S'aunaka, I may here add that it has a half-śloka and the greater part of the following pāda in common with the *Anuvā-kānukramaṇī*. With the *Ārṣānukramaṇī* it shares three and a half ślokas, and with the *R̥gvidhāna* two and a half ślokas. There are besides a number of other passages in which its wording is very similar to that of the two latter works. All this borrowed or common matter will be found collected in parallel columns in Appendix vi, 'Relation of the *Bṛhaddevatā* to other texts,' pp. 136-154.

10. Date and authorship of the *Bṛhaddevatā*.

What evidence does the relationship of the *Bṛhaddevatā* to other texts furnish towards determining the question of its date? An examination of the parallel material supplied in Appendix vi can leave no doubt whatever in regard, at least, to the relative date of the *Bṛhaddevatā*. From that material it results with certainty that the *Bṛhaddevatā*, while posterior to the *Nirukta*, is anterior to the *Sarvānukramaṇī*. This conclusion at the same time takes us a considerable way towards an approximate estimate of the actual date of our text. It must thus be later than 500 B. C., but earlier than the time of *Kātyāyana*. Owing to the concise character of their style, both the *Sarvānukramaṇī* and the *S'rauta Sūtra* of the White Yajur-veda probably belong to the later *Sūtra* period. Both works were composed by a *Kātyāyana*. The *Vājasaneyi Anukramaṇī*, which has nearly the whole of its introduction in common with that of the *Sarvānukramaṇī*¹, is also the work of a *Kātyāyana*. All this points to the author of these works being the same *Kātyāyana*, who, because the diction of the *Sarvānukramaṇī* shows several Vedic peculiarities and forms not sanctioned by *Pāṇini's* grammar², could hardly be identical with *Pāṇini's* commentator of that name. Hence it seems likely that the *Sarvānukramaṇī*, as a later but still probably pre-*Pāṇinean* *Sūtra*, dates from not later than the middle of the fourth century B. C.³ The *Bṛhaddevatā*, its chief source, could, therefore,

¹ See my edition of the *Sarvānukramaṇī*, p. viii, bottom.

² Op. cit., p. viii, middle.

³ This opinion has already been stated by

me in my edition of the *Sarvānukramaṇī*, p. viii, and I see no reason to depart from it. But I do not think that its author can be identical with the grammarian *Kātyāyana*.

hardly be placed later than 400 B.C. Though ślokas have undoubtedly been added here and there and some modifications of diction have probably crept in, the authenticity of the text as a whole is better guaranteed than that of perhaps any other ancillary Vedic work, by the fragments of it which are found embedded, from beginning to end, in the *Sarvānukramaṇī*¹, itself a text which has been handed down with peculiar care. The early character of the *Bṛhaddevatā* is further indicated by its mythological standpoint, which is that of the Vedic triad Agni, Indra, and Sūrya; Indra, moreover, is the predominant deity. The comparatively large proportion (one-fourth) of narrative which it contains, in illustration of the hymns of the *Ṛg-veda*, is thus the earliest collection of epic matter which we possess, dating as it does from a period when the *Mahābhārata* could only have been in an embryonic state². The fact of its containing this additional epic matter, points to its being somewhat later in date than the *Devatānukramaṇī*, which though not extant is known from ten quotations in *Ṣaḍguruśiṣya*³ and was doubtless an index of deities only. There seems no reason to doubt the tradition which attributes this and the other short *Anukramaṇīs* to S'aunaka.

But is the ascription to him of the *Bṛhaddevatā* also probable? There can be little doubt that the *Devatānukramaṇī*, as the simpler of the two, was also the earlier. It is in itself unlikely that the same author should have reproduced this work in another form with exactly the same object, viz. to give a serial account of the deities of the *Ṛg-veda*. This assumption is borne out by the internal evidence of the *Bṛhaddevatā* itself. The writer several times speaks of himself in the first person⁴. On the other hand, S'aunaka is mentioned⁵ fifteen times⁶ by name, generally with other authorities, especially Yāska, when different views are stated. Indeed, the impression is once or twice conveyed, that S'aunaka's view was not shared by the writer. In any case, the author could not possibly have meant himself when speaking of the 'Ācārya Śaunaka' (ii. 136;

¹ I have shown in an article on the *Ārṣānukramaṇī*, Festgruss an R. von Roth (Stuttgart, 1893), p. 112, that the *Sarvānukramaṇī* contains metrical fragments from that work also; and it is clear that the *Sarvānukramaṇī* borrows from it throughout.

² In the longer recension, the *Bṛhaddevatā* has one śloka (v. 144) in common with the present text of the *Mahābhārata*. One half-śloka (viii. 98^{cd}) has also a closely parallel form in the *Bhagavadgītā*. All points in which the narrative matter of our text is

akin to the Great Epic deserve careful investigation.

³ Cp. my edition of the *Sarvānukramaṇī*, pp. vi and 206.

⁴ *Bṛhaddevatā* i. 1; ii. 146; iv. 32 (B); vii. 84 &c.

⁵ The verb is in a past tense, *āha*, *uvāca*, *mene*, *abravīt*, excepting in two passages in which his opinion is stated with that of Yāska and Gālava (*manyante*), or that of Yāska and Śākāṭyana (*manyate*).

⁶ See the references in Appendix ii, p. 115, under 'Śaunaka.'

vi. 9), or of 'S'aunaka and other Ācāryas' (v. 39), or the 'Ācāryas S'aunaka, Yāska, Gālava' (vii. 38). My conclusion, therefore, is that the writer was not S'aunaka himself, but a teacher of his school, who was not separated from him by any great length of time.

11. Emendations.

The text, as it has been fixed by me, contains about 107 emendations¹. As might be expected from the corrupt character of its MSS., no fewer than thirty-nine of these corrections had to be made in the passages peculiar to the B recension; while only one (and that a very slight one) occurs in the eighteen ślokas peculiar to A. Over a hundred emendations seem at first sight a formidable number, one to the page on the average. The correction is, however, generally very slight. In the first place, the emendations are, with only three exceptions, concerned with single isolated words, not with whole passages. In the second place, over seventy of the corrections are concerned with a single letter. Twenty-four affect two letters or one syllable, and eight are concerned with three letters or two syllables in a word. About seven of these cases consist of the omission, addition, or transposition of single syllables, chiefly for metrical reasons². There is one case in which three successive words have been corrected (vii. 137), and only one in which the emendation affects the whole pāda (viii. 84^b). One pāda has been left blank (vi. 7^c). Only one of the emendations (vii. 114) can, I think, be said to be palaeographically improbable; while more than a dozen of them are rendered absolutely certain by external evidence. Wherever even a single letter has been added, omitted, or altered, without the authority of any of the MSS. of the Brhaddevatā itself, I have inserted an asterisk in the text; and the reasons for the emendations are always discussed in the critical notes. Where I have only corrected faulty spelling, as *tattva* for *tatva*, *sattra* for *satra*, *buddhvā* for *budhvā*, I have not added an asterisk; but in cases like *kṛttam* for *kṛtam* (iii. 23) I have done so. The asterisk has as far as possible been placed above the emended syllable. When I had first finished constituting the text, the number of passages in which I was doubtful as to the reading or the sense, was considerable. Continued study

¹ More than one-fourth (28) of these are found in the fifth Adhyāya; only three altogether in the first; and eight each in the second, third, and fourth. Thus three-quarters of the emendations occur in the second half of the text.

² Only one line (i. 119^c) has been trans-

posed against all the MSS.; while the position occupied by another line (viii. 108^a) and of two ślokas (viii. 84, 85) has the support of one MS. only (m'). I have in a few cases transposed or emended the figures which number the vargas. In the former case the asterisk is to the left, in the latter at the top.

in the light of all the external evidence I could bring to bear, has, however, now reduced these passages to hardly more than half a dozen.

I have, perhaps, been over cautious in the matter of conjectural emendation. If so, it is, I think, the effect of an experience I had at the age of twenty. When a student at the University of Göttingen, I was one day reading an English author, borrowed from the lending library, in the Tauchnitz edition. Here occurred the expression 'milch cow,' which was corrected on the margin, to 'milk-cow,' written in a German hand. The lesson conveyed by this correction I have never forgotten. My hand has often been stayed by the reflexion, 'Is this a milk-cow emendation?'

Apart, however, from the question of emendations, it is quite impossible, even though I have always carefully weighed the evidence, that I should in every case have selected the best reading supplied by the MSS. at my disposal. I have, therefore, endeavoured everywhere to furnish the material which will render the correction of any errors I may have left as easy as possible.

12. Arrangement of translation and notes.

Besides the use in the text of asterisks to mark emendations, and of symbols to indicate divergences of recension, a peculiar feature of the present edition is the placing of the critical and illustrative notes, immediately after the translation of each śloka in the second volume. In this way the reader can have under his eye, at the same moment, the text on the one hand, and all the material for its interpretation on the other.

As regards the critical notes, I have very commonly added the readings of MSS. which have practically no independent value, partly to remove doubt as to the independent readings, and partly as evidence of the relationship of the various MSS. In a very few cases the readings of these secondary MSS. appear alone, because I sometimes found, after having returned the primary MS., that I had not specially noted its reading, and so became doubtful, even after careful collation, whether its reading after all agreed with that of the rest. I always remember what a German friend said to me many years ago in regard to assuming that a MS. has a particular reading unless a special statement to the contrary is made: 'ich traue Ihnen nicht!'—When the MSS. of a whole group agree (as to which there is occasionally some doubt, since Mitra does not always note the readings of his MSS.), I simply indicate this by A or B. These symbols, however, never include m¹. In the case of emendations or doubtful readings I state my reasons pretty fully, it being so much easier to refute an error when this is done. As to the illustrative notes,

I have not aimed at supplying an elaborate commentary, but only at giving enough to explain the text and facilitate its use as a trustworthy basis for further research. As the translation is for the use of scholars only, it is meant to be a close one in which every word is accounted for. I have endeavoured to make it as clear and serviceable as possible by the employment of parenthetical additions. Wherever I have been doubtful in difficult passages as to the interpretation, I have stated this in a note, leaving it to others to improve upon what I have been able to supply.

13. Irregularities in the text of the Bṛhaddevatā.

Metre. The Bṛhaddevatā is composed for the most part in the anuṣṭubh metre; but, like the other versified works attributed to Śaunaka, it contains an admixture of triṣṭubh stanzas, forty-three of which occur in different parts of the work.

It is to be noted that about 120 instances of hiatus are found between the first and second pāda of anuṣṭubh lines, or about one case in every ten śloka. Thus even initial *a* must sometimes be read after *e* and *o* (e.g. ii. 129; iv. 3: but i. 54). The vowels are here for the most part run together in the MSS., and have to be separated in order to restore the metre, as in the case of the Vedic Saṃhitās. Occasionally some of the MSS. remove the hiatus by the insertion of a particle. In such cases I have always preferred the reading with the hiatus. Owing to this loose connexion between the pādas, I have separated the two halves of the line throughout the text (even in i. 30, 115).

There are several instances of anuṣṭubh pādas, when they form the first half of the line, consisting of nine syllables¹. In these cases the line always begins with two short syllables. There is one instance of the second pāda containing seven syllables only, but this is accounted for by the line consisting of a pratika of the R̥g-veda, which has to be read with vyūha². Triṣṭubh pādas not infrequently have one syllable too many³, while others sometimes end iambically. This irregularity is doubtless due to the fact that jagatī pādas occasionally interchange with triṣṭubh verses.

Grammar. With regard to euphonic combination⁴, the Bṛhaddevatā very usually does not contract a final *a* or *ā* with a following *r*⁵; the hiatus is not avoided even in the case of *i*⁶. On the other hand, irre-

¹ BD. ii. 25; iv. 102; viii. 68, 70; and one or two other instances as various readings.

² *R̥gram ukṣaṇyāyane*: RV. viii. 25. 22.

³ e.g. iii. 126, 127; viii. 99.

⁴ I have followed the regular practice of the

MSS. in dropping visarga before a sibilant plus a hard consonant.

⁵ e.g. *atha ṛtus*, ii. 13; hence *vai ṛcah*, i. 18.

⁶ *Naipātikāni ṛgbhāñji*, ii. 78.

gular contraction after the dropping of Visarga is somewhat frequent, especially in the case of *pratikas*¹. In two instances *a* is elided after the dual *e*: *dr̥ṣyete* 'l¹pāḥ (i. 8) and *dve* 'numateḥ (iv. 88). Sandhi is further applied to a *Pragṛhya* in *vaidadaśvy ṛṣi* (v. 62; also 89). The irregularities in regard to nouns, pronouns, and verbs are not inconsiderable. The weak base is used in the feminine participle *ārohatī* (vii. 130). The base *sudāsa* is once used instead of *sulās* (vi. 34). Adjectives derived from compounds, especially from *Devatā-dvandvas*, are often irregularly formed: *viśvabhāṣajya* (viii. 50), *trisaṃvatsarika* (v. 97); *aindrū-soma* (vi. 27), *somā-pauṣṇa* (iv. 91), and others as in the *Sarvānukramaṇī*². The nom. plur. of *patnī* appears as *patnayaḥ* (ii. 8, 9, 12; iii. 92) and *patnīḥ* (viii. 128) beside the regular *patnyaḥ*. *Prathamasyām* (beside *dvitīyasyām*) occurs once (viii. 95). The form *caturbhiḥ* is frequently used instead of *catasrbhiḥ*, sometimes even in direct association with a feminine noun³. *Enam* appears to be once used for *enad* (i. 73). *Mantra* is once used as a neuter (viii. 129)⁴. The neuter *haras* appears once (v. 19) as a masculine. In the verb, unaugmented forms occur several times: *sūlat* (iv. 113), *barhayat* (iv. 69), *bodhayat* (iv. 115), *sāmayat* (iv. 53). *Anusāsati* once stands for the 3rd sing. present (vii. 37); the present base of *bandh* is twice *badhya* (v. 134; vi. 14); *apāhanat* stands for *apāhan* (iv. 114), *mocire* for *mumucire* (vi. 15), *asusvapal* for *asūsūpat* (vi. 13). The form *mathyati* has a passive sense (iii. 62). Compound gerunds sometimes take *-tvā*: *namaskṛtvā* (i. 1), *saṃgrhātva* (ii. 47), *ā-nūtvā* (v. 18); while *-ya* is once used in the simple gerund *sāntvya* (iv. 3). With regard to syntax, the nominative is a few times used for the accusative: *hetavaḥ* for *hetūn* (i. 28); *pañcāśat* for *pañcāśatam* (vi. 54); *bhrātarāḥ* for *bhrātṛn* (iv. 32); and the accusative with *iti* instead of the nominative occurs several times. The order of the words is frequently disregarded, especially in the case of *iti*⁵. This irregularity goes altogether too far in two or three cases⁶, making the passage either unintelligible without external evidence, or positively misleading.

Vocabulary. With regard to vocabulary, the vowel of a few words appears shortened under the influence of the metre: *sikatā* (vii. 79), *āśīḥ* (v. 170), *Nūbhāka* (vii. 128). To the same cause are due the peculiar formations *uruvāsinī* (ii. 59) = *urvaśī*, and *vāriṣākapa* (ii. 69) = *vārṣākapa*. *Brhataspati* is meant (ii. 3) for an etymological explanation of *brhaspati*.

¹ *Jātavedātha*, ii. 30; *tisroktāḥ*, vi. 136; *vidvām-sarṣigatām*, vii. 112; *samidāhūpryaḥ*, iv. 62; *daṇḍeti*, i. 50; *īleti*, iii. 138; *tiarendravāyubhyām*, iii. 94; *payasvatyuttarā*, vii. 10. There are besides a few irregular contractions of *pratikas* of a different kind: *vitatādīḥ* (*vitatau*), i. 57;

rakṣohanādī, vii. 142.

² See my edition, p. x, top.

³ See Index of Words, under *catur*.

⁴ Probably also in ii. 132.

⁵ v. 46; vi. 91; vii. 12, 46, 111.

⁶ See i. 115; ii. 13^a; iii. 92.

A fair number of Vedic words are used, such as *kr̥ntatra* (ii. 60), *ṛbīsa* (v. 84), *āṣṭrī* (viii. 68), *kāru* (ii. 22), *kīrin* (iii. 96), *kr̥paṇyu* (ii. 27), *tamasvatī* (iii. 10), *vād̥hūya* (vii. 134), *vīdvaṅga* (iii. 147), *vr̥ktabarhis* (i. 65), *śyāvī* (iii. 8), *sūna* (= *sūnā*: iv. 29); *viśva* (ii. 134), *śukra* (vi. 144); *kathā* as an adverb (ii. 98); the verb *ribh*, 'to praise' (iii. 96). The use of such words, however, is not always an independent one, as they sometimes occur in passages which are only adaptations of the statements of the Ṛg-veda¹. The Bṛhaddevatā also contains a few words which have not been noted elsewhere: *kuntya*, *pratipūrvaka*, *prāūga* (adj.), *yājamaṇa* (adj.), *nānāniya*, *śaṃnumitṛyā*; *vi-śokaya*, 'to console' (vii. 36), has been borrowed by the Sarvānukramaṇī (x. 33).

14. Summary of the contents of the Bṛhaddevatā.

The contents of the eight Adhyāyas of the Bṛhaddevatā do not correspond in any way to the eight Aṣṭakas of the Ṛg-veda. Thus the enumeration of the deities of the hymns does not begin till near the end of the second Adhyāya (ii. 126). Each Adhyāya contains about thirty vargas of generally five ślokas. The division into Adhyāyas and vargas is quite mechanical, as it often cuts into the middle of a discussion or a story (e.g. the end of vi, or the seventh varga of viii).

The Bṛhaddevatā begins with a long introduction embracing the whole of the first Adhyāya, and twenty-five vargas of the second. This introduction consists mainly of a classification and enumeration of the Vedic deities, in connexion with Prajāpati as representing them collectively, and with the Vedic triad of Fire, Indra or Vāyu, and Sun, as representing respectively the gods of the three worlds. Seven vargas at the end of the introduction contain an interesting grammatical discussion, closely related to the Nirukta, and dealing with particles, prepositions, nouns, pronouns, compounds, and the analysis of words, together with a criticism of Yāska's errors in dividing words².

The main body of the work, commencing with the twenty-sixth varga of the second Adhyāya, is, for the most part, concerned with stating the deities, in their successive order, for the hymns and stanzas of the Ṛg-veda. It is, however, by no means a mere index of deities, such as the Devatānukramaṇī doubtless was. On the contrary, it contains a considerable amount of other matter, notably about forty legends, meant to explain the circumstances under which the hymns they are connected

¹ With the above irregularities, cp. those collected from the Ṛgvidhāna by Meyer in his edition, pp. viii-xi.

² This grammatical part of the Introduction has been printed by me, with translation and notes, in the Album-Kern, pp. 333-340.

with, were composed¹. About 300 ślokas, or approximately one-fourth of the whole work, are devoted to these legends. This is the most important, as well as the most interesting portion of the book, for it comprises the oldest systematic collection of legends which we possess in Sanskrit. Narrated in an epic style, they are historically connected with a number of stories told in the Mahābhārata. This historical connexion deserves to be carefully examined. Dr. Sieg, in the first part of his meritorious work, 'Die Sagenstoffe des Rg-veda und die indische Itihāsatradition²,' has done this in the case of some legends. I cannot, however, in the present state of our knowledge, agree with him in supposing that the Bṛhaddevatā has borrowed from the Mahābhārata. He thinks that the story of Devāpi Ārṣṭiṣeṇa³ is a clear example of such borrowing. In my opinion, the evidence is all the other way. The single fact that Devāpi's patronymic, Ārṣṭiṣeṇa, has, in the Mahābhārata, become an independent name designating another person, but mentioned along with Devāpi, is a clear indication of the posteriority of the Mahābhārata form of the story; a differentiation of this kind being a not infrequent phenomenon in mythological development. In the Mahābhārata, moreover, a third brother appears, and the name S'amtanu has become S'āmtanu. It is, besides, impossible on general grounds that a Vedic work which is undoubtedly earlier than the Sarvānukramaṇī, and not much later than Yāska, should have borrowed from the Mahābhārata, which must have assumed the form known to us so many centuries later. The possibility even of interpolation appears to me, as regards the legend in question, to be entirely precluded by the internal evidence of the Bṛhaddevatā⁴.

Our text further contains other matters connected with the deities of the Rg-veda, such as an enumeration of Rishis⁵, of female seers⁶, of the steeds of the various gods⁷, a detailed account of the Āprī hymns⁸, and a full discussion of the character of the Vaiśvadeva hymns⁹. The concluding nine vargas state the gods presiding over various kinds of ritual verses and over the different tones, with some remarks about knowing the deities of the Veda. Important and interesting is the statement, occurring in the Anuvākānukramaṇī also, as to a different sequence of the groups of hymns in the first Maṇḍala¹⁰. The statements of the

¹ A list of these is given in Appendix iv, pp. 132, 133.

² Pp. 150; Stuttgart, 1902.

³ Bṛhaddevatā vii. 155-viii. 9.

⁴ Cp. my review of Sieg's work in the Deutsche Literaturzeitung, Sept. 19, 1903, columns 2302-4; and my History of Sanskrit

Literature (London, 1900), p. 287.

⁵ ii. 129-131; iii. 55-57.

⁶ ii. 82-84 = Ārṣānukramaṇī x. 100-102. iv. 140-142.

⁷ ii. 158-iii. 32.

⁸ ii. 132-134; iii. 41-52.

¹⁰ iii. 125; see note ².

Brhaddevatā about the khilas, or supplementary hymns, are curious. Both of these subjects have been ably discussed by Prof. Oldenberg in his Prolegomena¹ with reference to the evidence then available.

15. The khilas of the R̥g-veda in the Brhaddevatā.

With regard to the khilas, a more trustworthy text than Mitra's, and the discovery of new evidence, enable us now to speak with greater precision on many points. Thus we can now say with certainty that the Brhaddevatā knows nothing of four khilas which Meyer, in his preface to the R̥gvidhāna (p. xxvi), supposes to be referred to in the corrupt MS. (b) of the Brhaddevatā which he used.

The relation of our text to the khilas is peculiar in two ways. In the first place, the Sarvānukramaṇī, which is so largely based on the Brhaddevatā, makes no mention of the thirty-seven khilas² to which the Brhaddevatā refers. It only notices the group of khilas in the eighth Maṇḍala³, besides referring to the existence, after R̥g-veda i. 99, of a group of hymns by Kaśyapa⁴.

In the second place, of the twenty-five khilas printed in Aufrecht's⁵, and of the thirty-two in Max Müller's edition of the R̥g-veda⁶, the Brhaddevatā refers to only seven⁷, while, on the other hand, it mentions thirty other khilas not in Aufrecht.

Of the total of thirty-seven khilas, eleven occur after R̥g-veda i. 73, seven are found at the end of the fifth Maṇḍala, one after vi. 44 (B), the remaining eighteen being scattered through the latter half of the tenth Maṇḍala⁸. Of the thirty not in Aufrecht, about twenty have been known

¹ Die Hymnen des R̥g-veda, Band I, Metrische und textgeschichtliche Prolegomena, Berlin, 1888; see chapter v: Die Śākala- und die Vāshkala-Śāklā.

² These may be found in their respective places by consulting Appendix iii, Index of Deities, part i, pp. 116 ff.; and the corresponding pratikas in Appendix i, part i, pp. 105 ff.

³ One of these (58) is not mentioned in any MS. of Sarvānukramaṇī, two of them (57, 58) are not mentioned in the Brhaddevatā, while the whole group is ignored in the Arṣānukramaṇī.

⁴ This reference is based on Brhaddevatā iii. 130: see note ².

⁵ Second ed., vol. ii, pp. 672-688.

⁶ Second ed., vol. iv, pp. 519-541; see introductory remarks there.

⁷ Aufrecht's vii, viii (v.r.), xviii, xx (M.M. xxvii), xxii, xxiii, xxv.

⁸ Two after x. 84, one after 85, two after 103, three after 128, one after 137, two after 151, one after 162, one after 166, one after 184, four after 191. In these thirty-seven khilas we probably have the additional matter of the Bāskala recension which the Brhaddevatā follows (cp. iii. 125 and Anuvākānukramaṇī 21). They probably constitute eight groups corresponding to the eight hymns which the Bāskalas are stated to have in excess of the Śākals (Anuv. Anuk., 36). Thus the eleven Sauparna khilas would form one (cp. Weber, Literature, p. 313, bottom) and saṃjñānam and the two following would form another of fifteen stanzas (cp. Oldenberg, Prolegomena, p. 495, bottom).

to exist from the mention of their pratikas or some general reference in other Vedic works, but of the rest not a trace has been found till now.

It was a most fortunate circumstance that when I read a paper at the Hamburg Congress of Orientalists, in September 1902, on my forthcoming edition of the *Bṛhaddevatā*, I said a good deal about the khilas which are referred to in that work. As a result of these remarks, I heard, in March last, from my friend Prof. E. Leumann, of Strassburg, telling me that he had in his possession a transcript made by the late Dr. H. Wenzel of a collection of khilas found in a MS. of the *Ṛg-veda* which was purchased in Kashmir by the late Prof. Bühler¹. I gladly availed myself of his kind offer to lend me this transcript; and by great good fortune Dr. Wenzel's note-book arrived in time for me to utilize, in my translation and notes, the material which it contained in regard to every khila mentioned in the text of the *Bṛhaddevatā*. It has proved of the utmost service, since it has saved me from several mistakes, besides giving certainty in various passages where all would otherwise have been conjecture. In addition to the information I have supplied in the notes regarding the thirty-seven khilas mentioned in the text, it is here only possible to give a brief account of the collection as a whole. Now that the text is accessible it will be interesting to investigate how many of the eighty-nine² hymns contained in it are referred to in Vedic works. The *Bṛhaddevatā* alone quotes more than three-eighths of the whole number. There are indications that the text has been well preserved. Thus the initial pādas of the first four stanzas of the khila *brahma jajñānam* quoted in the *Aitareya Brāhmaṇa* (i. 19. 1-4) are found practically without any variation of reading and in the same order in the Kashmir collection.

The khilas are here arranged in five *Adhyāyas*, which are subdivided into *vargas*. Each *Adhyāya* has prefixed to it a regular *Anukramaṇī*, giving the pratika, the Rishi, the deity, and the metre of the following group of hymns. The position of the khila is indicated by the appended pratika of the hymn of the *Ṛg-veda* which immediately follows. The first *Adhyāya* contains twelve khilas, the first corresponding to Aufrecht's no. i, from which it differs in the initial pāda only. Then come the eleven *Sauparna* hymns, of which, as they have been the subject of a good deal of speculation³, I give the beginnings, along with the number of stanzas contained in each: 1. *śāsvan nāsatyā* (14); 2. *pra dhūrayantu madhunaḥ* (7); 3. *jyotiṣman-*

¹ See his 'Detailed Report,' Bombay, 1877, Appendix i, No. 5, and some account of the MS., p. 35 f.

² I am not yet certain as to the exact number, being still doubtful in a few cases as to whether

what seems one khila may not really be two.

³ Cp. Meyer, *Rgvidhāna*, p. xxiv; Oldenberg, *Prolegomena*, p. 508; Weber, *History of Indian Literature*, English Translation, 2nd ed., p. 313 f.

taṃ ketumantaṃ tricakram (10); 4. *kṛśas tvam bhuvanasya te* (11); 5. *ināni vāṃ bhāgadheyāni sisrataḥ* (7); 6. *ayaṃ somas suṣomo adribudhnaḥ* (6); 7. *yadā yuñjāthe maghavānam āsum* (3); 8. *yaṃ gachathas sutapā devavantam* (6); 9. *ayaṃ somo devayāvūn sumedhāḥ* (4); 10. *idaṃ devā bhāgadheyam* (8); 11. *āśvinā vahataṃ pīvariḥ* (8). This makes an aggregate of eighty-four stanzas.

The second Adhyāya contains seventeen hymns, eleven of which are printed in Aufrecht's edition (ii-xii). The six others which follow the S'rīsūkta are described in the notes on Bṛhaddevatā v. 91, 92. The thirteenth (*cakṣuḥ*) and the fifteenth (*svapnaḥ*) each consist of a single stanza only, while the corresponding khilas in Aufrecht (viii and x) have two and eight additional stanzas respectively.

The third Adhyāya contains twenty-two hymns, the last being that of Nakula (*brahma jajñānam*). Of these only five¹ appear in Aufrecht, and one besides in Max Müller². Two of the latter are much shorter than in Aufrecht or Max Müller. The tenth, beginning *pāvamānīḥ*, in which there is a lacuna after the middle of the third stanza, has six stanzas according to the Anukramaṇī; while in Aufrecht this khila has no fewer than twenty. The seventeenth (*dhruvā*)³, which consists of a single stanza, forms the conclusion of a khila of six stanzas in Aufrecht. Aufrecht's xvi, consisting of one stanza, is not to be found in the collection.

The fourth Adhyāya consists of fourteen khilas, most of which are quoted by the Bṛhaddevatā and all of which are described in the notes⁴. Six of them are found in Aufrecht⁵, one of these, however (*ā rātri*), having only four stanzas to Aufrecht's fourteen.

The fifth Adhyāya comprises at least twenty-three khilas, of which, however, only the first four are noticed in the Bṛhaddevatā⁶. The last in Aufrecht is one of these (*saṃjñānam*). The fifth, of eleven stanzas, beginning *agnir deveddhaḥ* and characterized in the Anukramaṇī as *yajūṃsi*, is mentioned in the Aitareya Brāhmaṇa. The eighteenth, with eighteen stanzas, beginning *etā āśvīḥ* (= AV. xx. 129. 1), is in the Anukramaṇī ascribed to Aitasa. The nineteenth, of six stanzas, beginning *vitatau kiranau* (= AV. xx. 133. 1-6), is referred to in the Bṛhaddevatā (i. 57) as an example of 'enigma.' It is quite possible that several of the stanzas which seem to be quoted in the Bṛhaddevatā from other Vedas, may really be meant to refer to khilas of the Ṛg-veda.

With the exception of a few small lacunae, which could probably be

¹ xiii, xiv, xv, xvii, xviii.

² That beginning *ūaiva* (no. xviii).

³ This khila seems to be treated by the Bṛhaddevatā as the last stanza of RV. x. 85. Cp. vii. 137, note ^b; Oldenberg, Prolego-

mena, p. 507, bottom.

⁴ See notes on viii. 44, 45, 51, 58, 59, 69, 93.

⁵ Corresponding to his xix, xx. 1, xx. 2-12, xxii, xxiii, xxiv.

⁶ See notes on viii. 93, 94, 100.

filled up in most cases from corresponding stanzas in the later Vedas, the text of the khilas is complete, and as far as I have been able to examine it yet, seems to be very fairly correct. Hence there seems reason to believe that a satisfactory edition of the text of these khilas could be produced from the Kashmir MS.

16. Appendices.

In order to make this edition as useful as possible, I have added seven appendices to the text. The first (pp. 105-114) contains an alphabetical list of all the Vedic pratikas occurring in the Bṛhaddevatā. Besides R̥g-vedic stanzas there occur here only pratikas of the khilas and of a few verses from other Saṃhitās, mainly the Taittirīya. A few pratikas represent only the first member of a word or compound (*ambi-*, *sam-*, *aghora-*). In a very few cases the pratika is slightly altered for metrical reasons, chiefly by the dropping of visarga (e.g. *kaṅkata*, *tivrā*, *daṇḍā*) and subsequent contraction with *iti*.

The second appendix furnishes a list of the authorities quoted by the Bṛhaddevatā. It will be observed that the only ones frequently mentioned are Yāska (eighteen times), S'aunaka (fifteen times), S'ākatāyana (eight times), the Aitareya Brāhmaṇa (eight times), S'ākapūṇi (seven times), and Gālava (five times). It is somewhat remarkable that the Aitareya is mentioned, with only one exception, in passages peculiar to B, while S'ākatāyana and S'ākapūṇi never appear in such passages, and Yāska only two or three times. The references to S'aunaka are, on the other hand, almost equally divided between B and the common text.

The third appendix (pp. 116-131) furnishes an Anukramaṇi of the deities as stated by the Bṛhaddevatā, with the deviations of the Sarvānukramaṇi added in the footnotes. These variations, which consist mainly of omissions of details on the part of the Sarvānukramaṇi, are otherwise surprisingly few and unimportant. They are doubtless due to modified statements in other authorities, principally, no doubt, the Devatānukramaṇi which we do not possess, but which Śaḍguruśiṣya often quotes. This commentator, in fact, sometimes expressly notes that the Sarvānukramaṇi follows the combined statements of the two Anukramaṇis.

The fourth appendix (pp. 132, 133) gives an alphabetical list, with cross references, of the stories related in the Bṛhaddevatā.

The fifth (pp. 134, 135) contains a list of passages following the order of occurrence in the Bṛhaddevatā, which are quoted elsewhere, chiefly in Śaḍguruśiṣya, Sāyana, and the Nitimañjarī.

The sixth (pp. 136-154) is of critical importance as furnishing, in

parallel columns, the evidence for the relationship of the Bṛhaddevatā to eight other texts, notably the Nirukta and the Sarvānukramaṇi.

The last and longest appendix (pp. 155–198) is a very full index of the words and names occurring in the Bṛhaddevatā. I have excluded from it all words occurring in pratikas (Appendix i), in the list of authorities (Appendix ii), and the names of constantly recurring deities and the corresponding derivative adjectives (such as *agni*, *āgneya*), as these may all be found by consulting Appendix iii. Thus, *agni* and *āgneya* are omitted when occurring after the end of the introduction (ii. 125), unless there is some special reason for specifying them. Words of any importance found in various readings are also given and indicated as such (e.g. *āntra*). I have found this index extremely useful to myself, not only for the purposes of the translation, but for the final revision of the text. The help afforded by the possibility of constantly comparing cognate passages has been very considerable, and has often led to certainty in regard to the correct reading or sense, when I should otherwise have remained in doubt, or perhaps altogether in the dark. Indeed, I doubt whether a difficult Sanskrit text can ever be satisfactorily edited without an index of the entire work made *before* the editor sends his first sheet to press. This is one of the reasons why I have long had a strong objection to the wretched method of bringing out texts in fasciculi. It has, as far as I can see, absolutely nothing in its favour. The editor probably begins to bring out his text before he knows it thoroughly, and the final fasciculus, if it ever sees the light, probably has, or ought to have, a long list of corrigenda in consequence. Meanwhile the work remains practically useless to scholars, while its interpretation is rendered additionally difficult by its hidden errors. Much loss of time is also entailed; for while, for instance, the whole of the present work of about 560 pages has taken less than a year to pass through the press, experience shows that four fasciculi of, say, 100 pages spread themselves over some six years in the process of publication. I am also convinced that it is the duty of every competent and careful editor, not only to refrain from this futile form of publication, but to extract as much material as possible from his text while engaged in editing it. As he must, necessarily, be more familiar with his text than any one else is likely to make himself, research is sure to be more rapidly advanced by the adoption of this method.

17. Acknowledgment of obligations.

There now remains to me only the pleasant duty of thanking all those who have in any way assisted in the production of the present work. One or more valuable notes, which I have utilized in one form or another,

I owe to Prof. Lanman, Prof. Kielhorn, C.I.E., D.Litt. (Oxon.), Prof. J. Eggeling, Prof. Aufrecht¹, Prof. Hanns Oertel, and Dr. E. Sieg.

To my friend Prof. Ernst Kuhn I must express my gratitude for his kindness in placing at my disposal his eminent father's material, which considerably lightened my labours, especially in their initial stage.

Prof. Leumann has placed not only myself, but all other Vedic scholars, under an obligation by lending me Dr. Wenzel's transcript of the Kashmir Khila collection. The information extracted from it will, I believe, render the present work more useful in furthering Vedic studies than anything else which it supplies.

Mr. A. B. Keith has read proofs of the whole text and translation with great care and insight, and I have benefited by his many sagacious suggestions in regard to both parts of the work. This is the third book of mine in which he has rendered me these valuable services within the course of four years. Mr. J. C. Pembrey, Hon. M.A. (Oxon.), the Oriental Reader at the Clarendon Press, has as usual gone far beyond what his duty required in the care he has bestowed on correcting the final proofs of this book. The advantage accruing to the present work from the minute attention of a man who has fifty-seven years' experience in reading Sanskrit proofs behind him, can hardly be over-estimated.

To Prof. Lanman's unrivalled skill in editorship I am indebted for many improvements in the arrangement of matter and details of typography, which will render this book more useful to scholars than it would otherwise have been. I must also thank him sincerely for having given me the opportunity of editing the *Brhaddevatā*, a task from which I have derived more enjoyment than from any other work I have yet taken in hand.

A. A. MACDONELL.

OXFORD, *July* 27, 1904.

¹ I am very glad that the extraordinarily extensive and valuable collectanea of this veteran scholar, consisting largely of indexes

and glossaries to Vedic and other works, have been acquired by the India Office Library and will soon be available for the use of scholars.

॥ अथ शीतकीयबृहदेवताप्रारब्धः ॥

मन्त्रदृग्भ्यो नमस्कृत्वा समाम्नायानुपूर्वशः ।
सूक्तगर्धर्चपादानाम् ऋग्भ्यो वक्ष्यामि दैवतम् ॥ १ ॥
वेदितव्यं दैवतं हि मन्त्रे मन्त्रे प्रयत्नतः ।
दैवतज्ञो हि मन्त्राणां तदर्थमवगच्छति ॥ २ ॥
तद्धितांस्तदभिप्रायान् ऋषीणां मन्त्रदृष्टिषु ।
विज्ञापयति विज्ञानं कर्माणि विविधानि च ॥ ३ ॥
न हि कश्चिदविज्ञाय याथातथ्येन दैवतम् ।
लौक्यानां वैदिकानां वा कर्मणां फलमप्नुते ॥ ४ ॥
प्रथमो भजते त्वासां वर्गोऽग्निमिह दैवतम् ।
द्वितीयो वायुमिन्द्रं वा तृतीयः सूर्यमेव च ॥ ५ ॥
अर्थमिच्छन्ऋषिर्देवं यं यमाहायमस्त्विति ।
प्राधान्येन स्तुवन्भक्त्या मन्त्रस्तद्देव एव सः ॥ ६ ॥
स्तुतिस्तु नाम्ना रूपेण कर्मणा बान्धवेन च ।
स्वर्गायुर्धनपुत्राद्यैर् अर्थैराशीस्तु कथ्यते ॥ ७ ॥
स्तुत्याशिषौ तु यास्वृक्षु दृश्येतेऽल्पास्तु ता इह ।
ताभ्यश्चाल्पतरास्ताः स्युः स्वर्गो याभिस्तु याच्यते ॥ ८ ॥
स्तुवन्तं वेद सर्वोऽयम् अर्थयत्येष मामिति ।
स्तौतीत्यर्थं ब्रुवन्तं च सार्थं मामेष पश्यति ॥ ९ ॥
स्तुवन्निर्वा ब्रुवन्निर्वा ऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ।
भवत्युभयमेवोक्तम् उभयं ह्यर्थतः समम् ॥ १० ॥

१॥

प्रत्यक्षं देवतानाम यस्मिन्मन्त्रेऽभिधीयते ।
 तामेव देवतां विद्यान् मन्त्रे लक्षणसंपदा ॥११॥ २॥
 तस्मात्तु देवतां नाम्ना मन्त्रे मन्त्रे प्रयोगवित् ।
 बहुत्वमभिधानां च प्रयत्नेनोपलक्षयेत् ॥१२॥
 संपूर्णमृषिवाक्यं तु सूक्तमित्यभिधीयते ।
 दृश्यन्ते देवता यस्मिन् एकस्मिन् बहुषु द्वयोः ॥१३॥
 देवतार्थार्थछन्दस्तो वैविध्यं च प्रजायते ।
 ऋषिसूक्तं तु यावन्ति सूक्तान्येकस्य वै स्तुतिः ॥१४॥
 श्रूयन्ते तानि सर्वाणि ऋषेः सूक्तं हि तस्य तत् ।
 यावदर्धसमाप्तिः स्याद् अर्थसूक्तं वदन्ति तत् ॥१५॥
 समानछन्दसो याः स्युस् तच्छन्दःसूक्तमुच्यते ।
 वैविध्यमेवं सूक्तानाम् इह विद्याद्यथातथम् ॥१६॥ ३॥
 देवतानामधेयानि मन्त्रेषु चिविधानि तु ।
 सूक्तभाङ्गयथवर्गभाञ्जि तथा नैपातिकानि तु ॥१७॥
 सूक्तभाञ्जि भजन्ते वै सूक्तान्यृगभाञ्जि वै ऋचः ।
 मन्त्रेऽन्यदैवतेऽन्यानि निगद्यन्तेऽच कानिचित् ॥१८॥
 सालोक्यात्साहचर्याद्वा तानि नैपातिकानि तु ।
 तस्माद्बहुप्रकारेऽपि सूक्ते स्यात्सूक्तभागिनी ॥१९॥
 देवता तद्यथा सूक्तम् अविशेषं प्रतीयते ।
 भिन्ने सूक्ते वदेदेव देवतामिह लिङ्गतः ॥२०॥
 तच्च तच्च यथावच्च मन्त्रान्कर्मसु योजयेत् ।
 देवतायाः परिज्ञानात् तद्धि कर्म समुध्यते ॥२१॥ ४॥
 आद्यन्तयोस्तु सूक्तानां प्रसङ्गपरिकीर्तनात् ।
 स्तोतृभिर्देवता नाम्ना उपेक्ष्येतेह मन्त्रवित् ॥२२॥
 तत्स्वल्बाहुः कतिभ्यस्तु कर्मभ्यो नाम जायते ।

सत्त्वानां वैदिकानां वा यद्वान्यदिह किंचन ॥ २३ ॥

नवभ्य इति नैरुक्ताः पुराणाः कवयश्च ये ।

मधुकः श्वेतकेतुश्च गालवश्चैव मन्यते ॥ २४ ॥

निवासात्कर्मणो रूपान् मङ्गलाद्याच आशिषः ।

यदृच्छयोपवसनात् तथामुधायणाञ्च यत् ॥ २५ ॥

चतुर्थ्य इति तषाहुर् यास्कगार्ग्यरथीतराः ।

आशिषोऽथार्थवैरूप्याद् वाचः कर्मण एव च ॥ २६ ॥

५॥

सर्वाण्येतानि नामानि कर्मतस्त्वाह शौनकः ।

आशी रूपं च वाच्यं च सर्वं भवति कर्मतः ॥ २७ ॥

यदृच्छयोपवसनात् तथामुधायणाञ्च यत् ।

तथा तदपि कर्मैव तच्छृणुध्वं च हेतवः ॥ २८ ॥

प्रजाः कर्मसमुत्था हि कर्मतः सत्त्वसंगतिः ।

क्वचित्संजायते सच्च निवासात्तत्प्रजायते ॥ २९ ॥

यादृष्टिकं तु नामाभि धीयते यच्च कुचचित् ।

स्त्रीपम्यादपि तद्विद्याद् भावस्यैवेह कस्यचित् ॥ ३० ॥

नाकर्मकोऽस्ति भावो हि न नामास्ति निरर्थकम् ।

नान्यच्च भावान्नामानि तस्मात्सर्वाणि कर्मतः ॥ ३१ ॥

६॥

मङ्गलात्क्रियते यच्च नामोपवसनाञ्च यत् ।

भवत्येव तु सा ह्याशीः स्वस्त्यादेर्मङ्गलादिह ॥ ३२ ॥

अपि कुत्सितनामायम् इह जीवेत्कथं चिरम् ।

इति क्रियन्ते नामानि भूतानां विदितान्यपि ॥ ३३ ॥

मन्त्रा नानाप्रकाराः स्युर् दृष्टा ये मन्त्रदर्शिभिः ।

स्तुत्या चैव विभूत्या च प्रभावाद्देवतात्मनः ॥ ३४ ॥

स्तुतिः प्रशंसा निन्दा च संशयः परिदेवना ।

स्पृहाशीः कथ्यना याज्ञा प्रश्नः प्रैषः प्रवल्हिका ॥ ३५ ॥

नियोगश्चानुयोगश्च ह्याघा विलपितं च यत् ।
 आचिख्यासाथ संलापः पवित्राख्यानमेव च ॥३६॥ ७॥
 आहनस्या नमस्कारः प्रतिराधस्तथैव च ।
 संकल्पश्च प्रलापश्च प्रतिवाक्यं तथैव च ॥३७॥
 प्रतिषेधोपदेशौ च प्रमादापह्नवौ च ह ।
 उपप्रेषश्च यः प्रोक्तः संज्वरो यश्च विस्मयः ॥३८॥
 आक्रोशोऽभिष्टवश्चैव क्षेपः शापस्तथैव च ।
 उपसर्गो निपातश्च नाम चाख्यातमित्यपि ॥३९॥
 भूतं भयं भविष्यं च पुमान् स्त्री च नपुंसकम् ।
 एवंप्रकृतयो मन्त्राः सर्ववेदेषु सर्वशः ॥४०॥
 वाक्यार्थदर्शनाधीया ऋचोऽर्धर्चाः पदानि च ।
 ब्राह्मणे चाथ कल्पे च निगद्यन्तेऽत्र कानिचित् ॥४१॥ ८॥
 शब्देनोच्चरितेनेह येन द्रव्यं प्रतीयते ।
 तदक्षरविधौ युक्तं नामेत्याहुर्मनीषिणः ॥४२॥
 अष्टौ यत्र प्रयुज्यन्ते नानार्थेषु विभक्तयः ।
 तन्नाम कवयः प्राहुर् भेदे वचनलिङ्गयोः ॥४३॥
 क्रियासु बह्वीष्वभिसंश्रितो यः पूर्वापरीभूत इहैक एव ।
 क्रियाभिनिर्वृत्तिवशेन सिद्ध आख्यातशब्देन तमर्थमाहुः ॥४४॥
 क्रियाभिनिर्वृत्तिवशोपजातः कृदन्तशब्दाभिहितो यदा स्यात् ।
 संख्याविभक्त्यर्थयलिङ्गयुक्तोभावस्तदा द्रव्यमिवोपलक्ष्यः ॥४५॥ ९॥
 यथा नानाविधैः शब्दैर् अपश्यन्नुषयः पुरा ।
 विविधानीह वाक्यानि तान्यनुक्रमतः शृणु ॥४६॥
 रूपादिभि स्तुतिः प्रोक्ता आशीः स्वर्गादिभिस्तथा ।
 यानि वाक्यान्यतोऽन्यानि तान्यपि स्युरनेकधा ॥४७॥
 मन्त्रे प्रशंसा भोजस्य चित्र इत् सोभरे स्तुतिः ।

आक्रोशार्थास्तु दृश्यन्ते माता चेत्यभिमेयति ॥४८॥
 ऋह मोघमन्नं निन्दा च शापो यो मेत्यृगेव तु ।
 यात्रा यदिन्द्र चिचेति क्षेपोऽभीदमिति त्वचि ॥४९॥
 आशीस्तु वात आ वातु दण्डेति परिदेवना ।
 प्रक्षश्च प्रतिवाक्यं च पृच्छामि तेत्यृचौ पृथक् ॥५०॥ १०॥
 संशयोऽधः स्विदासीच्च काव्यना स्यादहं मनुः ।
 इमं नो यज्ञमित्यस्यां नियोगः पाद उच्यते ॥५१॥
 इह ब्रवीत्वनुयोगः संलाप ऋगुपोप मे ।
 प्रतिषेधोपदेशौ तु अक्षैर्मेत्यक्षसंस्तुतौ ॥५२॥
 आख्यानं तु हये जाये विलापः स्यान्नदस्य मा ।
 अवीरामात्मनः स्थाघा सुदेव इति तु स्पृहा ॥५३॥
 नमस्कारः शुनःशेपे नमस्ते अस्तु विद्युते ।
 संकल्पयन्निदं तुल्योऽहं स्यामिति यदुच्यते ॥५४॥
 संकल्पस्तु यदिन्द्राहं प्रलापस्त्वैतशस्य यः ।
 महानग्न्याहनस्या स्यात् प्रतिराधो भुगित्यपि ॥५५॥ ११॥
 प्रमादस्त्वेष हन्ताहं न स स्व इत्यपहूवः ।
 इन्द्राकुत्सेत्युपप्रेषो न विजानामि संज्वरः ॥५६॥
 होता यक्षदिति प्रेषः को अद्येति तु विस्मयः ।
 जामयेऽपहूवो नैषा विततादिः प्रवल्हिका ॥५७॥
 न मृत्युरासीदित्येताम् आचिख्यासां प्रचक्षते ।
 अभिशापोऽप्रजाः सन्तु भद्रमाशीस्तु गोतमे ॥५८॥
 नहृष्येवंप्रकारं तु शक्यं द्रष्टुमितीदृशम् ।
 वक्तुं प्रयोगतश्चैषाम् ऋक्सूक्तार्धैर्चसंश्रितम् ॥५९॥
 एते तु मन्त्रवाक्यार्था देवतां सूक्तभागिनीम् ।
 संश्रयन्ते यथान्यायं स्तुतिस्त्वचानुमानिकी ॥६०॥ १२॥

भवद्भूतस्य भव्यस्य जङ्गमस्थावरस्य च ।
 अस्यैके सूर्यमेवैकं प्रभवं प्रलयं विदुः ॥ ६१ ॥
 असतश्च सतश्चैव योनिरेषा प्रजापतिः ।
 यदक्षरं च वाच्यं च यथैतद्ब्रह्म शान्ततमम् ॥ ६२ ॥
 कृत्वैष हि बिधात्मानम् एषु लोकेषु तिष्ठति ।
 देवान्यथायथं सर्वान् निवेश्य स्वेषु रश्मिषु ॥ ६३ ॥
 एतद्भूतेषु लोकेषु अग्निभूतं स्थितं बिधा ।
 ऋषयो गीर्भिरर्चन्ति व्यञ्छितं नामभिस्त्रिभिः ॥ ६४ ॥
 तिष्ठत्येष हि भूतानां जठरे जठरे ज्वलन् ।
 चिस्थानं चैनमर्चन्ति होत्रायां वृक्षवर्हिषः ॥ ६५ ॥
 इहैष पवमानोऽग्निर् मध्यमोऽग्निर्वनस्पतिः ।
 अमुष्मिन्नेव विप्रैस्तु लोकेऽग्निः शुचिरुच्यते ॥ ६६ ॥
 इहाम्निभूतस्त्वृषिभिर् लोके स्तुतिभिरीकृतः ।
 जातवेदा स्तुतो मध्ये स्तुतो वैश्वानरो दिवि ॥ ६७ ॥
 रसान् रश्मिभिरादाय वायुनायं गतः सह ।
 वर्षत्येष च यस्त्रोके तेनेन्द्र इति स स्मृतः ॥ ६८ ॥
 अग्निरस्मिन्नेन्द्रस्तु मध्यतो वायुरेव च ।
 सूर्यो दिवीति विज्ञेयास् तिस्र एवेह देवताः ॥ ६९ ॥
 एतासामेव माहात्म्यान् नामान्यत्वं विधीयते ।
 तत्तत्स्थानविभागेन तच्च तच्चेह दृश्यते ॥ ७० ॥
 तासामियं विभूतिर्हि नामानि यदनेकशः ।
 आहुस्तासां तु मन्त्रेषु कवयोऽन्योन्ययोनिताम् ॥ ७१ ॥
 यथास्थानं प्रदिष्टास्ता नामान्यत्वेन देवताः ।
 तद्भक्तास्तत्प्रधानाश्च केचिदेवं वदन्ति ताः ॥ ७२ ॥
 पृथक्पुरस्ताद्ये नूक्ता लोकादिपतयस्त्रयः ।

१३ ॥

१४ ॥

तेषामात्मैव तत्सर्वं यद्यज्ञक्तिः प्रकीर्त्यते ॥७३॥
 तेजस्वेवायुधं प्राहुर् वाहनं चैव यस्य यत् ।
 इमामैन्द्रीं च दिव्यां च वाचमेवं पृथक् स्तुताम् ॥७४॥
 बहुदेवता स्तुतयो द्विवत्संस्तुतयश्च याः ।
 प्राधान्यमेव सर्वासु पतीनामेव तास्वपि ॥७५॥ १५॥
 स्थानं नामानि भक्तीश्च देवताया स्तुतौ स्तुतौ ।
 संपादयन्नुपेक्षेत यां कांचिदिह संपदम् ॥७६॥
 अग्निभक्तिस्तुतान्सर्वान् अग्नावेव समापयेत् ।
 यदिन्द्रभक्ति तच्चेन्द्रे सूर्ये सूर्यानुगं च यत् ॥७७॥
 निरूप्यते हविर्यस्यै सूक्तं च भजते च या ।
 सैव तच्च प्रधानं स्यान् न निपातेन या स्तुता ॥७८॥
 इति चयाणामेतेषाम् उक्तः सामासिको विधिः ।
 समासेनैवमुक्तस्तु विस्तरेण त्वनुक्रमः ॥७९॥
 अवश्यं वेदितव्यो हि नाम्नां सर्वस्य विस्तरः ।
 न हि नामान्यविज्ञाय मन्त्राः शक्या हि वेदितुम् ॥८०॥ १६॥
 सत्त्वान्यमूर्तान्यपि च देवतावन्महर्षयः ।
 तुष्टुवुर्ऋषयः शक्त्या तासु तासु स्तुतिष्विह ॥८१॥
 यैस्त्वग्निरिन्द्रः सोमश्च वायुः सूर्यो बृहस्पतिः ।
 चन्द्रोऽथ विष्णुः पर्जन्यः पूषा चाप्यृभवोऽश्विनौ ॥८२॥
 रोदसी मरुतो देवाः पृथिव्यापः प्रजापतिः ।
 देवौ च मिचावरुणौ पृथक् सह च तावुभौ ॥८३॥
 विश्वे च देवाः सविता त्वष्टा वै रूपकृन्मतः ।
 अश्वोऽक्षमृत्विजो वज्रो यावाणो रथसंयुताः ॥८४॥
 स्तुताः पृथक् पृथक् स्वैः स्वैः सूक्तैर्ऋग्भिश्च नामभिः ।
 स्तुतौ स्तुतौ प्रवक्ष्यामि तानि तेषामनुक्रमात् ॥८५॥ १७॥

व्यवस्येन्मन्त्रमाग्नेयं लिङ्गैरग्नेश्च लक्षितम् ।
 हविष्पङ्क्तिप्रधानैश्च नामाहानैश्च केवलैः ॥ ८६ ॥
 ऐन्द्रस्तु मन्त्रो वायव्यैर् लिङ्गैरैन्द्रैश्च लक्ष्यते ।
 नामधेयैश्च वज्रस्य बलकृत्या बलेन च ॥ ८७ ॥
 सौर्यस्तु लिङ्गैः सूर्यस्य गुणैः सर्वैश्च तैजसैः ।
 नामधेयैश्च चन्द्रस्य सूक्तं च भजतेऽथ यैः ॥ ८८ ॥
 एतासां देवतानां तु नामधेयानुकीर्तनैः ।
 यस्य यस्येह यावन्ति न व्यवस्यन्त्यतोऽन्यथा ॥ ८९ ॥
 अयं प्रयोगस्त्वेतेषां ज्योतिषां षिषु वर्तताम् ।
 लोकेषु मन्त्रविद्विद्वान् प्रयोगे नावसीदति ॥ ९० ॥
 नीयतेऽयं नृभिर्यस्मान् नयत्यस्मादसौ च तम् ।
 तेनेमौ चक्रतुः कर्म सनामानौ पृथक् पृथक् ॥ ९१ ॥
 यद्विद्यते हि जातः सज् जातैर्यद्वाच विद्यते ।
 तेनेमौ तुल्यनामानौ उभौ लोकौ समाप्नुतः ॥ ९२ ॥
 विसृजन्त्यमेतेषां भ्राजते व्योम्नि मध्यमः ।
 निपातमात्रे कथ्यन्ते तथाग्नेयानि कानिचित् ॥ ९३ ॥
 अर्चिभिः केश्ययं त्वमिर् विद्युन्निश्चैव मध्यमः ।
 असौ तु रश्मिभिः केशी तेनैनानाह केशिनः ॥ ९४ ॥
 एतेषां तु पृथक्त्वेन चयाणां केशिनामिह ।
 संलक्ष्यन्ते प्रक्रियासु चयः केशिन इत्यृचि ॥ ९५ ॥
 न चैवैषां प्रसूतिर्वा विभूतिस्थानजन्म वा ।
 निर्वक्तुं शक्यमेतैर्हि कृत्वा व्याप्नमिदं जगत् ॥ ९६ ॥
 वैश्वानरं श्रितो ह्यमिर् अग्निं वैश्वानरः श्रितः ।
 अनयोर्जातवेदास्तु तथैते जातवेदसौ ॥ ९७ ॥
 सालोक्याश्चैकजातत्वाद् व्याप्तिमत्त्वाद् तेजसः ।

१८॥

१९॥

तस्य तस्येह देवत्वं दृश्यन्ते च पृथक् स्तुताः ॥९८॥
 यस्वाम्येयमिति ब्रूमः सूक्तभाक् तत्र पार्थिवः ।
 जातवेदस्यमित्युक्ते सूक्तेऽस्मिन्मध्यमः स्मृतः ॥९९॥
 वैश्वानरीयमिति तु यत्र ब्रूमोऽथ वा क्वचित् ।
 सूर्यः सूक्तस्य भाक् तत्र ज्ञेयो वैश्वानरस्तुतौ ॥१००॥ २०॥
 सूर्यप्रसूतावग्नी तु दृष्टौ पार्थिवमध्यमौ ।
 एतेषामेव लोकानां त्रयाणामध्वरेऽध्वरे ॥१०१॥
 रोहात्मन्यवरोहेण चिकीर्षन्नाग्निमारुतम् ।
 शस्त्रं वैश्वानरीयेण सूक्तेन प्रतिपद्यते ॥१०२॥
 ततस्तु मध्यमस्थाना देवतास्त्वनुशंसति ।
 रुद्रं च मरुतश्चैव स्तोत्रियेऽग्निमिमं पुनः ॥१०३॥
 यथैतदुक्तमेतेषां विभूतिस्थानसंभवम् ।
 तथा च देवदेवस्य तत्र तत्रेह दृश्यते ॥१०४॥
 यद्यत्र पृथिवीस्थानं पार्थिवं चाग्निमाश्रितम् ।
 तत्सर्वमानुपूर्व्येण कथ्यमानं निबोधत ॥१०५॥ २१॥
 जातवेदाः श्रितो ह्यग्निम् अग्निं वैश्वानरः श्रितः ।
 द्रविणोदास्तथेध्मश्च श्रितश्चाग्निं तनूनपात् ॥१०६॥
 नराशंसः श्रितश्चैनम् एनमेवाश्रितस्त्विष्ठः ।
 बर्हिर्बारश्च देव्योऽग्निम् एनमेव तु संश्रिताः ॥१०७॥
 नक्तोषासा च दैव्यौ च होतारावेतदाश्रयौ ।
 देव्यस्तिष्ठः श्रिताश्चैनं त्वष्टा चैवैतदाश्रयः ॥१०८॥
 श्रितो वनस्पतिश्चैनं स्वाहाकृतय एव च ।
 अश्वश्च शकुनिश्चैव मण्डूकाश्चैतदाश्रयाः ॥१०९॥
 यावाणश्चैनमक्षाश्च नराशंसस्तथा रथः ।
 दुन्दुभिश्चेषुधिश्चैनं हस्तघ्नोऽभीशवी धनुः ॥११०॥ २२॥

ज्या चैतदाश्रितेषुश्च श्रिता अश्वजनी च या ।
 वृषभो दुघणश्चैनम् एनं पितुरुलूखलम् ॥१११॥
 नद्यश्चैवैनमापश्च सर्वा ओषधयश्च ह ।
 रात्र्यध्वाग्राभ्यरण्यानी श्रद्धेळा पृथिवी तथा ॥११२॥
 भजेते चैनमेवात्मीं हन्वभूते च रोदसी ।
 मुसलोलूखले चैनं हविर्धाने च ये स्मृते ॥११३॥
 जोष्ट्री चोर्जाहुती चैनं शुतुद्र्या च विपाद् सह ।
 यौ च देवौ शुनासीरौ तौ चाग्नी चैतदाश्रयौ ॥११४॥
 लोकोऽयं यच्च वै प्रातः सवनं क्रियते मखे ।
 वसन्तशरदौ चर्तू स्तोमोऽनुष्टुबणो चिवृत् ॥११५॥ २३॥
 गायत्री चैकविंशश्च यच्च साम रथन्तरम् ।
 साध्याः साम च वैराजम् आसाश्च वसुभिः सह ॥११६॥
 इन्द्रेण च मरुद्भिश्च सोमेन वरुणेन च ।
 पर्जन्येनर्तुभिश्चैव विष्णुना चास्य संस्तवः ॥११७॥
 अस्यैवाग्नेस्तु पूष्णा च साम्राज्यं वरुणेन च ।
 देवतामर्थतत्त्वज्ञो मन्त्रैः संयोजयेद्भुविः ॥११८॥
 असंस्तुतस्यापि सतो हविरेकं निरुप्यते ।
 देवतावाहनं चैव वहनं हविषां तथा ॥११९॥
 कर्म दृष्टे च यत्किञ्चिद् विषये परिवर्तते ।
 इत्युक्तोऽयं गणः सर्वः पृथिव्यग्न्याश्रयो महान् ॥१२०॥ २४॥
 यश्चैन्द्रो मध्यमस्थानो गणः सोऽयमतः परः ।
 विमानानि च दिव्यानि गणश्चाप्सरसां तथा ॥१२१॥
 इन्द्राश्रयस्तु पर्जन्यो रुद्रो वायुर्बृहस्पतिः ।
 वरुणः कश्च मृत्युश्च देवश्च ब्रह्मणस्पतिः ॥१२२॥
 मन्युश्च विश्वकर्मा च मिथः शेषपतिर्यमः ।

तास्यो वास्तोष्पतिश्चैव सरस्वांश्चैवमच ह ॥१२३॥

अपांनपाहधिक्राश्च सुपर्णोऽथ पुरुरवाः ।

ऋतोऽमुनीतिर्वेनश्च तस्यैतस्याश्रयेऽदितिः ॥१२४॥

त्वष्टा च सविता चैव वातो वाचस्पतिस्तथा ।

धाता प्रजापतिश्चैव अथर्वाणश्च ये स्मृताः ॥१२५॥

श्येनश्चैवैवमग्निश्च तथेळा चैव या स्मृता ।

विधातेन्दुरहिर्बुध्न्यः सोमोऽहिरथ चन्द्रमाः ॥१२६॥

२५॥

विश्वानरश्च वै देवो रुद्राणां संस्तुतो गणः ।

मरुतोऽङ्गिरसश्चैव पितरश्चर्भुभिः सह ॥१२७॥

राका वाक् सरमास्याश्च भृगवोऽघ्ना सरस्वती ।

यम्युर्वशी सिनीवाली पथ्या स्वस्तिरुषाः कुहूः ॥१२८॥

पृथिव्यनुमतिर्धेनुः सीता लाक्षा तथैव गौः ।

गौरी च रोदसी चैव इन्द्राण्याश्चैष वै पतिः ॥१२९॥

छन्दस्त्रिष्टुप् च पङ्क्तिश्च लोकानां मध्यमश्च यः ।

एतेष्वेवाश्रयो विद्यात् सवनं मध्यमं च यत् ॥१३०॥

ऋतू च यीष्महेमन्तौ यच्च सामोच्यते बृहत् ।

शक्करीषु च यज्रीतं नाम्ना तत्साम शाक्करम् ॥१३१॥

नाम्ना तत्साम शाक्करम् ॥

२६॥

॥ इति बृहदेवतायां प्रथमोऽध्यायः ॥

आह चैवास्य द्वौ स्तोमाव् आश्रयौ शकटायनः ।
 यश्च पञ्चदशो नाम्ना संख्यया चिणवश्च यः ॥१॥
 संस्तुतश्चैव पूष्णा च विष्णुना वरुणेन च ।
 सोमवाय्वग्निकुत्सैश्च ब्रह्मणस्पतिनैव च ॥२॥
 बृहतस्पतिना चैव नाम्ना यश्चापि पर्वतः ।
 कासुचित्केचिदित्याहुर् निपाता स्तुतिषु स्तुताः ॥३॥
 मित्रश्च श्रूयते देवो वरुणेन सहासकृत् ।
 रुद्रेण सोमः पूष्णा च पुनः पूषा च वायुना ॥४॥
 वातेनैव च पर्जन्यो लक्ष्यतेऽन्यत्र वै क्वचित् ।
 ऋक्ष्वर्धर्चेषु पादेषु सूक्तेष्वेषु तु कृत्स्नशः ॥५॥
 रसादानं तु कर्मास्य वृत्रस्य च निवर्हणम् ।
 स्तुतेः प्रभुत्वं सर्वस्य बलस्य निखिला कृतिः ॥६॥
 इत्येन्द्रो मध्यमस्थानो गणः सम्यगुदाहृतः ।
 यः परस्तु गणः सौर्यो ह्युस्थानस्तं निबोधत ॥७॥
 तस्य मुख्यतमौ देवाव् अश्विनौ सूर्यमाश्रितौ ।
 वृषाकपायी सूर्योषाः सूर्यस्यैव तु पत्नयः ॥८॥
 अमुतोऽर्वाङ् निवर्तन्ते प्रतिलोमास्तदाश्रयाः ।
 पुरोदयात्तामुषसं सूर्यो मध्यंदिने स्थिते ॥९॥
 वृषाकपायी* सूर्यस्य तामेवाहुस्तु निमुचि ।
 तस्याश्रये सरण्यूश्च भगः पूषा वृषाकपिः ॥१०॥
 यमो वैश्वानरो विष्णुर् वरुणश्चैकपादजः ।
 पृथिवी च समुद्रश्च देवाः सप्तर्षयश्च ये ॥११॥

१॥

२॥

आदित्याः केशिसाध्याश्च सविता वसुभिर्मनुः ।
 दध्यङ्ग्यर्वा विश्वे च वाजिनो देवपत्नयः ॥१२॥
 असी तृतीयं सवनं लोकः साम च रैवतम् ।
 वैरूपं चैव वर्षाश्च शिशिरोऽथ ऋतुस्तथा ॥१३॥
 चयस्त्रिंशश्च य स्तोमः क्लृप्ता सप्तदशश्च यः ।
 छन्दश्च जगती नाम्ना तथातिछन्दसश्च याः ॥१४॥
 पौरुषं चाहुरस्यैतत् सर्वमेव तु पौरुषम् ।
 एतस्यैव तु विज्ञेया देवाः संस्तविकास्तयः ॥१५॥
 चन्द्रमाश्चैव वायुश्च यं* च संवत्सरं विदुः ।
 केचिन्तु निर्वपन्त्यस्य सौर्यवैश्वानरं हविः ॥१६॥ ३॥
 सौर्यवैश्वानरीयं हि तत्सूक्तमिव दृश्यते ।
 ऋगर्धर्चोऽथवा पादो वृचो वा यदि वा तृचः ॥१७॥
 अनेन तु प्रवादेन दृष्टा मूर्धन्वता स्तुतिः ।
 सूर्यवैश्वानराग्नीनाम् ऐकात्म्यमिह दृश्यते ॥१८॥
 हरणं तु रसस्यैतत् कर्मामुच च रश्मिभिः ।
 येन नातिविजानन्ति सर्वभूतानि चक्षुषा ॥१९॥
 विभागमिममेतेषां विभूतिस्थानसंभवम् ।
 संयग्विजानन्मन्त्रेषु तं तु कर्मसु योजयेत् ॥२०॥
 अध्यापयन्नधीयानो मन्त्रं चैवानुकीर्तयन् ।
 स्थानं सालोक्यं सायुज्यम् एतेषामेव गच्छति ॥२१॥ ४॥
 अग्नेस्तु यानि सूक्तानि पञ्च नामानि कारवः ।
 षड्विंशतिस्तथेन्द्रस्य प्राहुः सूर्यस्य सप्त च ॥२२॥
 तेषां पृथङ्निर्वचनम् एकैकस्येह कर्मजम् ।
 उच्यमानं यथान्यायं ऋणुध्वमखिलं मया ॥२३॥
 जातो यदये भूतानाम् अयणीरध्वरे च यत् ।

नाम्ना संनयते वाङ्म स्तुतोऽग्निरिति सूरिभिः ॥२४॥

द्रविणं धनं बलं वापि प्रायस्त्रयेण कर्मणा ।

तत्कर्म दृष्ट्वा कुत्सस्तु प्राहेनं द्रविणोदसम् ॥२५॥

अयं तनूनपादगिरि असौ हि तननाक्षनुः ।

ततस्तु मध्यमो जज्ञे स्थानेऽयं मध्यमाक्षतः ॥२६॥

५॥

अनन्तरां प्रजामाहुर नपादिति कृपण्यवः ।

नपादमुष्य चैवायम् अग्निस्तेन तनूनपात् ॥२७॥

पृथक्तेन समासैस्तु यज्ञे यच्छस्यते नृभिः ।

स्तुवन्त्याप्रीषु तेनेमं नराशंसं तु कारवः ॥२८॥

पुनाति यदिदं विश्वम् एवाग्निः पार्थिवोऽथ च ।

वैखानसर्षिभिस्तेन पवमान इति स्तुतः ॥२९॥

भूतानि वेद यज्जातो जातवेदाथ कथ्यते ।

यच्चैष जातविद्योऽभूद् वित्तं जातोऽधिवेत्ति वा ॥३०॥

विद्यते सर्वभूतैर्हि यद्वा जातः पुनः पुनः ।

तेनैष मध्यभागेन्द्रो जातवेदा इति स्तुतः ॥३१॥

६॥

अणिष्ठ एष यत्तु चीन् व्याप्यैको व्योम्नि तिष्ठति ।

तेनैनमृषयोऽर्चन्तः कर्मणा वायुमब्रुवन् ॥३२॥

चीणीमान्यावृणोत्येको मूर्तेन तु रसेन यत् ।

तयैनं वरुणं शक्त्वा स्तुतिष्वाहुः कृपण्यवः ॥३३॥

अरोदीदन्तरिक्षे यद् विद्युवृष्टिं ददन्वृणाम् ।

चतुर्भिर्ऋषिभिस्तेन रुद्र इत्यभिसंस्तुतः ॥३४॥

चतुर्विधानां भूतानां प्राणो भूत्वा व्यवस्थितः ।

ईहे चैवास्य सर्वस्य तेनेन्द्र इति स स्मृतः ॥३५॥

इरां दृणाति यत्काले मरुद्भिः सहितोऽम्बरे ।

रवेण महता युक्तस् तेनेन्द्रमृषयोऽब्रुवन् ॥३६॥

७॥

यदिमां प्रार्जयत्येको रसेनास्त्रजेन गाम् ।
 कालेऽचिरौर्वशश्चर्षी तेन पर्जन्यमाहृतः ॥३७॥
 तर्पयत्येष यस्त्रोकाञ् जन्यो जनहितश्च यत् ।
 परो जेता जनयिता यद्यामेयस्ततो जगौ ॥३८॥
 बृहन्नौ पाति यस्त्रोकाब् एष द्वौ मध्यमोत्तमौ ।
 बृहता कर्मणा तेन बृहस्पतिरितीकृतः ॥३९॥
 ब्रह्म वाग् ब्रह्म सत्यं च ब्रह्म सर्वमिदं जगत् ।
 पातारं ब्रह्मणस्तेन शौनहोत्र स्तुवञ्जगौ ॥४०॥
 अन्नं क्षितिभ्यो विदधद् यदृतुष्वविशन्क्षितौ ।
 तेनैनमाह क्षेचस्य वामदेव स्तुवन्पतिम् ॥४१॥
 मनसेमं तु यदृश्यं मध्यमं लोकमाश्रितम् ।
 शंसत्सत्येन सत्ये वै स एष स्तुतवानृतम् ॥४२॥
 रवेणान्तरसैः क्षिप्रै स्थितो व्योम्येष मायया ।
 ऋतस्य श्लोक इत्येष पुनश्चैनं ततोऽब्रवीत् ॥४३॥
 वास्तु प्रयङ्ग्लोकस्य मध्यमः स तु पाति यत् ।
 तेन वास्तोष्पतिं प्राह चतुर्भिरिममौर्वशः ॥४४॥
 वाचा वेदा ह्यधीयन्ते वाचा छन्दांसि तच्च ह ।
 अथो वाक् सर्वमेवेदं तेन वाचस्पति स्तुतः ॥४५॥
 न कुतश्चन यहीनो वृत्वा तिष्ठति मध्यमः ।
 राहूगण ऋषिस्तेन प्राहैनं गीतमोऽदितिम् ॥४६॥
 प्रजाभ्यस्त्वेष यच्छर्म कमिच्छन्मनसा सुखम् ।
 हिरण्यगर्भस्तेनैनम् ऋषिरर्चन्नुवाच कम् ॥४७॥
 इह प्रजाः प्रयच्छन्स संगृहीत्वा प्रयाति च ।
 ऋषिर्विवस्वतः पुत्रं तेनाहैनं यमो यमम् ॥४८॥
 मिचीकृत्य जना विश्वे यदिमं पर्युपासते ।

८॥

९॥

मिच इत्याह तेनैनं विश्वामिच स्तुवन्स्वयम् ॥४९॥
 निदाघमासातिगमे यदृतेनावति क्षितिम् ।
 विश्वस्य जनयन्कर्म विश्वकर्मैष तेन सः ॥५०॥
 सरांसि घृतवन्यस्य सन्ति लोकेषु यन्त्रिषु ।
 सरस्वन्तमिति प्राह वाचं प्राहुः सरस्वतीम् ॥५१॥
 प्राणभूतस्तु भूतेषु यद्वेनत्येषु तिष्ठति ।
 तेनैनं वेनमाहर्षिर् वेनो नामेह भार्गवः ॥५२॥
 ससृजे मासि मास्येनम् अभिमन्य तपोऽयजम्* ।
 तेनैनं मन्युरित्याह मन्युरेव तु तापसः ॥५३॥ १०॥
 यदन्तकाले भूतानाम् एक एव नयत्यसून् ।
 तेनासुनीतिरुक्तोऽयं स्तुवता श्रुतबन्धुना ॥५४॥
 निदाघमासातिगमे जन्म मध्ये भवत्यपाम् ।
 नप्नारमाह तेनैनम् ऋषिर्गृत्समद स्तुवन् ॥५५॥
 अपामश्चरगर्भौघम् आदधत्तोऽष्टमासिकम् ।
 यत्क्रन्दत्यसकुन्मध्ये दधिक्रास्तेन कथ्यते ॥५६॥
 मासेन संभृतं गर्भं नवमेनाथ मासिकम् ।
 स्वयं क्रन्दन्धातुर्थ्या धातेत्यृग्भिः स गीयते ॥५७॥
 स्त्रीर्णेऽन्तरिक्षे क्षियति यद्वा तूर्णं क्षरत्यसौ ।
 अरिष्टनेमिस्तार्क्ष्यर्षिस् ताक्ष्यं तेनैवमुक्तवान् ॥५८॥ ११॥
 रुक्म्योन्म्युदयं याति कृन्तचाद्विसृजन्नपः ।
 पुरुरवसमाहैनं स्ववाक्येनोरुवासिनी ॥५९॥
 यस्तु प्रच्यावयन्नेति घोषेण महता मृतम्* ।
 तेन मृत्युमिमं सन्नं स्तौति मृत्युरिति स्वयम् ॥६०॥
 नाक्वा संकुसुको नाम यमपुत्रो जघन्यजः ।
 संवर्तयंस्तमः सूर्याद् उषसं च प्रवर्तयन् ॥६१॥

दिवाकरं प्रसौत्येकः सविता तेन कर्मणा ।
 उदितो भासयंल्लोकान् इमांश्चैष स्वरश्मिभिः ।
 स्वयं वसिष्ठस्तेनैनम् ऋषिराह स्तुवन्भगम् ॥ ६२ ॥ १२ ॥
 पुष्यन् क्षितिं पोषयति प्रणुदन् रश्मिभिस्तमः ।
 तेनैनमस्तौत्पूषेति भरद्वाजस्तु पञ्चभिः ॥ ६३ ॥
 चीणि भान्ति रजांस्यस्य यत्पदानि तु तेजसा ।
 तेन मेधातिथिः प्राह विष्णुमेनं त्रिविक्रमम् ॥ ६४ ॥
 कृत्वा सायं पृथग्याति भूतेभ्यस्तमसोऽत्यये ।
 प्रकाशं किरणैः कुर्वेत् तेनैनं केशिनं विदुः ॥ ६५ ॥
 संप्रत्येकैकशस्त्वेनं यन्मन्यन्ते पृथङ्गराः ।
 विश्वे विश्वानरस्तेन कर्मणा स्तुतिषु स्तुतः ॥ ६६ ॥
 वृषे कपिलो भूत्वा यन्नाकमधिरोहति ।
 वृषाकपिरसौ तेन विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ।
 रश्मिभिः कम्पयन्नेति वृषा वर्षिष्ठ एव सः ॥ ६७ ॥ १३ ॥
 सायाहूकाले भूतानि स्वापयन्नस्तमेति यत् ।
 वृषाकपिरितो वा स्याद् इति मन्त्रेषु दृश्यते ॥ ६८ ॥
 चिषु धन्वेति हीन्द्रेण प्रयुक्तो वारिषाकपे ।
 विष्णातेर्विशतेर्वा स्याद् वेवेष्टेर्याप्त्रिकर्मणः ।
 विष्णुर्निरुच्यते सूर्यः सर्वे सर्वान्तरश्च यः ॥ ६९ ॥
 पञ्च षड्विंशतिश्चैव यानि नामानि सप्त च ।
 सम्यगग्नीन्द्रसूर्याणां तान्युक्तानि यथाक्रमम् ॥ ७० ॥
 नैपातिकानां नाम्नां तु प्रागुक्तैर्नामलक्षणैः ।
 संपन्नानां पृथक्तेन परिसंख्या न विद्यते ॥ ७१ ॥ १४ ॥
 पार्थिवी मध्यमा दिव्या वागपि त्रिविधा तु या ।
 तस्याः सूक्तानि नामानि यथास्थानं निबोधत ॥ ७२ ॥

कृत्स्नं तु भजते सूक्तम् एषा नद्य स्तुता भुवि ।
 यदा चैनं भजन्यापो यदा चौषधयो यदा ॥७३॥
 अरण्यानी च रात्री च श्रद्धा चौषाः सरस्वती ।
 पृथिवी चैव नामैषा भूत्वाऽर्चं* भजन्ति च ॥७४॥
 अग्रायी नामतोऽप्येषा भूत्वाग्नेयेषु केषुचित् ।
 स्तुता निपातमाचेण तच्च तच्चेह दृश्यते ॥७५॥
 मध्ये सत्यदितिर्वाक् च भूत्वा चैषा सरस्वती ।
 समयं भजते सूक्तं चिभिरेव तु नामभिः ॥७६॥
 एषैव दुर्गा भूत्वा चैव कृत्वा स्यात्सूक्तभागिनी ।
 तन्नामानि यमीन्द्राणी सरमा रोमशोर्वशी ।
 भवत्यग्न्या सिनीवाली राका चानुमतिः कुहूः ॥७७॥
 गौर्धनुर्देवपत्न्योऽग्न्या पथ्या स्वस्तिश्च रोदसी ।
 नैपातिकानि ऋग्भाजि येषां नामानि कानिचित् ॥७८॥
 यदा तु वाग्भवत्येषा सूर्यामुं लोकमाश्रिता ।
 तथा सूक्तमुषा भूत्वा सूर्या च भजतेऽखिलम् ॥७९॥
 वृषाकपाम्यृचं भूत्वा सरण्यूर्ध्वं च ते ध्रुवम् ।
 निपातमाचं भजते द्युवच्च पृथिवी सती ॥८०॥
 सूर्यामेव सतीमेतां गौरीं वाचं सरस्वतीम् ।
 पश्यामो वैश्वदेवेषु निपातेनैव केवलाः ॥८१॥
 घोषा गोधा विश्ववारा अपालोपनिषन्निषत् ।
 ब्रह्मजाया जुहूर्नाम अगस्त्यस्य स्वसादितिः ॥८२॥
 इन्द्राणी चेन्द्रमाता च सरमा रोमशोर्वशी ।
 लोपामुद्रा च नद्यश्च यमी नारी च शश्वती ॥८३॥
 श्रीर्लाक्षा सार्पराज्ञी वाक् श्रद्धा मेधा च दक्षिणा ।
 रात्री सूर्या च सावित्री ब्रह्मवादिन्य ईरिताः ॥८४॥

१५॥

१६॥

नवकः प्रथमस्त्वासां वर्गस्तुष्टाव देवताः ।

ऋषिभिर्देवताभिश्च समूदे मध्यमो गणः ॥८५॥

आत्मनो भाववृत्तानि जगौ वर्गस्तथोत्तमः ।

उत्तमस्य तु वर्गस्य य ऋषिः सैव देवता ॥८६॥

१७ ॥

आत्मानमस्तौर्गस्तु देवतां यस्तथोत्तमः ।

तस्मादात्मस्तवेषु स्याद् य ऋषिः सैव देवता ॥८७॥

संवादेष्वाह वाक्यं यः स तु तस्मिन्भवेदृषिः ।

यस्तेनोच्येत वाक्येन देवता तच्च सा भवेत् ॥८८॥

उच्चावचेषु चार्थेषु निपाताः समुदाहृताः ।

कर्मोपसंयहार्यं च क्वचिच्चौपम्यकारणात् ॥८९॥

जनानां पूरणार्था वा पादानामपरे क्वचित् ।

मिताक्षरेषु ग्रन्थेषु पूरणार्थास्त्वनर्थकाः ॥९०॥

कमीमिद्विति विज्ञेया ये त्वनेकार्थकाश्च ते ।

इव न चिन्नु चत्वार उपमार्था भवन्ति ते ॥९१॥

१८ ॥

उपमार्थे नकारस्तु क्वचिदेव निपात्यते ।

मिताक्षरेषु ग्रन्थेषु प्रतिषेधे त्वनल्पशः ॥९२॥

इयन्त इति संख्यानं निपातानां न विद्यते ।

वशात्प्रकरणस्यैते निपात्यन्ते पदे पदे ॥९३॥

उपसर्गास्तु विज्ञेयाः क्रियायोगेन विंशतिः ।

विवेचयन्ति ते ह्यर्थे नामाख्यातविभक्तिषु ॥९४॥

अछ* श्रदन्तरित्येतान् आचार्यः शाकटायनः ।

उपसर्गान्* क्रियायोगान् मेने ते तु चयोऽधिकाः ॥९५॥

चीण्येव लोके लिङ्गानि पुमान् स्त्री च नपुंसकम् ।

नामसूक्तप्रयोगेषु वाच्यं प्रकरणं तथा ॥९६॥

१९ ॥

तेषां तु नामभिर्लिङ्गैर् ग्रहणं सर्वनामभिः ।

कृताकृतस्य सदृशो गृहीतस्य पुनर्यहः ॥९७॥
 पादसूक्तञ्चर्गधर्चनानामन्यन्यानि यानि च ।
 सर्वे नामानि चैवाहुर् अन्ये चैवं यथा कथा ॥९८॥
 प्रधानमर्थः शब्दो हि तद्गुणायत्त इष्यते ।
 तस्मान्नानान्वयोपायैः शब्दानर्थवशं नयेत् ॥९९॥
 अतिरिक्तं पदं त्याज्यं हीनं वाक्ये निवेशयेत् ।
 विप्रकृष्टं च संदध्याद् आनुपूर्वीं च कल्पयेत् ॥१००॥
 लिङ्गं धातुं विभक्तिं च संनमेत्तत्र तत्र च ।
 यद्यत्स्याच्छान्दसं मन्त्रे तत्तत्कुर्यात्तु लौकिकम् ॥१०१॥ २०॥
 यावतामेव धातूनां लिङ्गं रूढिगतं भवेत् ।
 अर्थश्चाप्यभिधेयः स्यात् तावद्भिर्गुणविग्रहः ॥१०२॥
 धातूपसर्गावयवगुणशब्दं द्विधातुजम् ।
 बह्वेकधातुजं वापि पदं निर्वाच्यलक्षणम् ॥१०३॥
 धातुजं धातुजाज्जातं समस्तार्थजमेव वा ।
 वाक्यजं व्यतिकीर्णं च निर्वाच्यं पञ्चधा पदम् ॥१०४॥
 द्विगुर्हन्वोऽव्ययीभावः कर्मधारय एव च ।
 पञ्चमस्तु बहुव्रीहिः षष्ठस्तत्पुरुषः स्मृतः ॥१०५॥
 विग्रहान्निर्वचः कार्यं समासेष्वपि तद्धिते ।
 प्रविभज्यैव निर्ब्रूयाद् दण्डाहो दण्ड इत्यपि ॥१०६॥ २१॥
 भार्या रूपवती चास्य रूपवद्भार्य इत्यपि ।
 इन्द्रश्च सोमश्चेत्येवम् इन्द्रासोमौ निदर्शनम् ॥१०७॥
 शब्दरूपं पदार्थश्च व्युत्पत्तिः प्रकृतिर्गुणः ।
 सर्वमेतदनेकार्थं दशानवगमे गुणाः ॥१०८॥
 सामान्यवाचिनः शब्दा विशेषे स्थापिताः क्वचित् ।
 पलायने यथा वृत्तिः को नु मर्या इतीषते ॥१०९॥

विशेषवाचिनस्त्वन्ये सामान्ये स्थापिताः क्वचित् ।
 हिमेनाग्निमिति मन्त्रे हिमशब्दो निदर्शनम् ॥११०॥
 पदमेकं समादाय द्विधा कृत्वा निरुक्तवान् ।
 पूरुषादःपदं यास्को वृक्षेवृक्ष इति त्वृचि ॥१११॥ २२॥
 अनेकं सत्तथा चान्यद् एकमेव निरुक्तवान् ।
 अरुणो मा सकृन्मन्त्रे मासकृद्वियहेण तु ॥११२॥
 पदव्यवायेऽपि पदे एकीकृत्य निरुक्तवान् ।
 गर्भं निधानमित्येते न जामय इति त्वृचि ॥११३॥
 पदजातिरविज्ञाता त्वःपदेऽर्थः शितामनि ।
 स्वरानवगमोऽधायि वने नेत्यृचि दर्शितः ॥११४॥
 शुनःशेषं नराशंसं द्यावा नः पृथिवीति च ।
 निरस्कृतेतिप्रभृतिष्व् अर्थादासीत्क्रमो यथा ॥११५॥
 वर्णस्य वर्णयोर्लोपो बहूनां व्यञ्जनस्य च ।
 अचाणीति कपिर्नाभा दनो यामीत्यघासु च ॥११६॥ २३॥
 अर्थात्पदं स्वाभिधेयं पदाद्वाक्यार्थनिर्णयः ।
 पदसंघातजं वाक्यं वर्णसंघातजं पदम् ॥११७॥
 अर्थात्प्रकरणाल्लिङ्गाद् औचित्याद्देशकालतः ।
 मन्त्रेष्वर्थविवेकः स्याद् इतरेष्विति च स्थितिः ॥११८॥
 इति नानान्वयोपायैर् नैरुक्ते यो यतेत सः ।
 जिज्ञासुर्ब्रह्मणो रूपम् अपि दुष्कृत्परं व्रजेत् ॥११९॥
 यथेदमये नैवासीद् असदप्यथवापि सत् ।
 जज्ञे यथेदं सर्वं तद् भाववृत्तं वदन्ति तु ॥१२०॥
 भावप्रधानमाख्यातं षड्विकारा भवन्ति ते ।
 जन्मास्तित्वं परीणामो वृद्धिर्हानं विनाशनम् ॥१२१॥ २४॥
 एतेषामेव षष्ठां तु येऽन्ये भावविकारजाः ।

ते यथावाक्यमभ्यूह्याः सामर्थ्यान्मन्त्रवित्तमैः ॥१२२॥

देवानां च पितॄणां च नमस्कारैस्तथैव च ।

अथ व्यस्तं समस्तं वा ऋणु व्याहृतिदैवतम् ॥१२३॥

व्याहृतीनां समस्तानां दैवतं तु प्रजापतिः ।

व्यस्तानामयमग्निश्च वायुः सूर्यश्च देवताः ॥१२४॥

वाग्देवत्योऽथवाप्यैन्द्रो यदि वा परमेष्ठिनः ।

ओंकारो वैश्वदेवो वा ब्राह्मो दैवः क एव वा ॥१२५॥ २५॥

RV. i. आग्नेयं प्रथमं सूक्तं मधुछन्दस आर्षकम् ।

ज्ञेयाः सर्वेऽन्यदेवत्यास् तृचाः सप्तात उत्तराः ॥१२६॥

वायव्यः प्रथमस्त्वेषाम् ऐन्द्रवायव उत्तरः ।

मैत्रावरुणोऽथाश्विनोऽप्यैन्द्रोऽतो वैश्वदेवकः ॥१२७॥

तन्नामा विश्वलिङ्गो वा गायत्रोऽन्यस्तु यस्तृचः ।

बहुदैवतमन्यत्तु वैश्वदेवेषु शस्यते ॥१२८॥

लुशे दुवस्यौ शर्याते गोतमेऽथ ऋजिश्चनि ।

अवत्सारे परुद्धेपे अचौ दीर्घतमस्यृषौ ॥१२९॥ २६॥

वसिष्ठे नाभानेदिष्ठे गये मेधातिथौ मनौ ।

कक्षीवति विहव्ये च बहुष्वन्येष्वथर्षिषु ॥१३०॥

अगस्त्ये बृहदुकथे च विश्वामित्रे च गाथिनि ।

दृश्यन्ते विप्रवादाश्च तासु तासु स्तुतिष्विह ॥१३१॥

बह्वीनां संनिपातस्तु यस्मिन्मन्त्रे प्रदृश्यते ।

आचार्यो यास्कशशिड्यौ वैश्वदेवं तदाहतुः ॥१३२॥

पादं वा यदि वार्धर्चम् ऋचं वा सूक्तमेव वा ।

वैश्वदेवं वदेत्सर्वं यत्किञ्चिद्बहुदैवतम् ॥१३३॥

ऋषिभिर्देवताः सर्वा विश्वाभि स्तुतिभि स्तुताः ।

संज्ञा तु विश्वमित्येषा सर्वावाप्नो निपातिता ॥१३४॥ २७॥

सारस्वतस्तु सप्तम एताः प्रउगदेवताः ।
 सरस्वतीति द्विविधम् ऋक्षु सर्वासु सा स्तुता ॥ १३५ ॥
 नदीवहेवतावच्च तत्राचार्यस्तु शौनकः ।
 नदीवन्निगमाः षट् ते सप्तमो नेत्युवाच ह ॥ १३६ ॥
 अग्न्येका च दृषद्वत्यां चिच इच्च सरस्वती ।
 इयं शुष्मेभिरित्येतं मेने यास्कस्तु सप्तमम् ॥ १३७ ॥
 पशोः सारस्वतस्यैतां याज्यां* मैत्रायणीयके ।
 प्राधान्याद्भविषः पश्यन् वाच एवैतरोऽब्रवीत् ॥ १३८ ॥
 सुरुपकृत्नुमित्यैन्द्रं सप्त चान्यान्यतः परम् ।
 षष्ठादह स्वधामनु मारुत्योऽनन्तरा ऋचः ॥ १३९ ॥ २८ ॥
 एका वीळु चिदिन्द्राय मरुद्भिः सह गीयते ।
 तस्या एकान्तरायास्तु अर्धर्चोऽन्यो द्विदेवतः ॥ १४० ॥
 मरुद्भ्यः प्रधानो हीत्थं चेन्द्रो विचिकित्सितः ।
 मन्दू समानवर्चसा मन्दुना वा सवर्चसा ॥ १४१ ॥
 मन्दू इति प्रगृह्णन्ति येषामेव द्विदेवतः ।
 एकदेवत्यमाश्राव्यो विज्ञायाध्ययनात्पदम् ॥ १४२ ॥
 रोदसी देवपत्नीनाम् अथर्वाङ्गिरसे यथा ।
 मरुद्भ्यः प्रधानेयम् आचार्याणां स्तुतिर्मता ॥ १४३ ॥
 मरुद्भ्यः प्रधानत्वाद् इन्द्रस्तु विचिकित्सितः ।
 मरुद्भ्यः महेन्द्रस्य समांशं सकलं विदुः ॥ १४४ ॥ २९ ॥
 अग्निमित्यग्निदैवत्यं पादस्तत्र द्विदेवतः ।
 निर्मथ्याहवनीयार्थाव् अग्निनाग्निः समिध्यते ॥ १४५ ॥
 द्वितीये द्वादशर्चे तु प्रत्यृचं यास्तु देवताः ।
 स्तूयन्ते अग्निना सार्धं तासां नामानि मे शृणु ॥ १४६ ॥
 प्रथमायां स्तुतश्चेध्मो द्वितीयायां तनूनपात् ।

नराशंसस्तृतीयायां चतुर्थ्यां स्तूयते त्विळः ॥ १४७ ॥
 बर्हिरेव तु पञ्चम्यां द्वारो देव्यस्ततोऽन्यया ।
 नक्तोषासा तु सप्तम्याम् अष्टम्यां संस्तुतौ सह ॥ १४८ ॥
 दैव्याविति तु होतारौ नवम्यामृचि संस्तुताः ।
 तिस्रो देव्यो दशम्यां तु ज्ञेयस्त्वष्टैव तु स्तुतः ॥ १४९ ॥ ३० ॥
 एकादश्यां तु सूक्तस्य स्तुतं विद्याद्वनस्पतिम् ।
 द्वादश्यां तु स्तुता देवीर् विद्यात्स्वाहाकृतीरिति ॥ १५० ॥
 सूक्तेऽस्मिन्प्रत्यृचं यास्तु देवताः परिकीर्तिताः ।
 ता एव सर्वास्वाप्रीषु द्वितीया तु विकल्पते ॥ १५१ ॥
 प्रैषैः सहाप्रीसूक्तानि तान्येकादश सन्ति च ।
 यजूंषि प्रैषसूक्तं वा दशैतानीतराणि तु ॥ १५२ ॥
 सौचामणानि तु चीणि प्राजापत्याश्वमेधिके ।
 पुरुषस्य तु यन्मेधे यजुःष्वेव तु तानि षट् ॥ १५३ ॥
 अचैव प्रैषसूक्तं स्यान् न यजुःष्वद्विधेत तत् ।
 तेषां प्रैषगतं सूक्तं यच्च दीर्घतमा जगौ ॥ १५४ ॥ ३१ ॥
 मेधातिथौ यदुक्तं च चीण्येवोभयवन्ति तु ।
 ऋषौ गृत्समदे यच्च वाध्यश्चे च यदुच्यते ॥ १५५ ॥
 नराशंसवदचेश्च ददर्श च यदौर्वशः ।
 तनूनपादगस्त्यश्च जमदग्निश्च यज्जगौ ॥ १५६ ॥
 विश्वामिच ऋषिर्यच्च जगौ वै काश्यपोऽसितः ।
 मेधातिथेर्ऋचां यास्तु प्रोक्ता द्वादश देवताः ॥ १५७ ॥
 संपद्यन्ते यथाग्निं ताः संपदं तां निबोधत ।
 इध्मो यः सर्वमेवाग्निर् अयं हीध्मः समिध्यते ।
 ध्मातेर्वैतत्कृतं रूपं ध्मातो हीध्मः समिध्यते ॥ १५८ ॥
 ध्मातो हीध्मः समिध्यते ॥ ३२ ॥

॥ इति बृहद्देवतायां द्वितीयोऽध्यायः ॥

॥ १ ॥

शंसन्ति सर्वेऽस्मिन् आसीना इति वाध्वरे ॥ २ ॥

: ॥ ३ ॥

: ॥ ५ ॥

॥ ७ ॥

॥ ८ ॥

i हि
 ॥ ९ ॥

: ॥ १० ॥

२ ॥

॥ ११ ॥

तिस्रस्तु देव्यो याः प्रोक्तास् चिस्थानैवेह सा तु वाक् ।
 चिविधेनोच्यते नाम्ना ज्योतिःषु चिषु वर्तिनी ॥१२॥
 अग्निमेवानुगेळा तु मथ्यं प्राप्ता सरस्वती ।
 अमुं स्थिताधि लोकं तु भारती भवति ह्यसौ ॥१३॥
 सैषा तु चिविधा वाग्वै दिवि च ध्योन्नि चेह च ।
 व्यस्ता चैव समस्ता च भजत्यग्नीनिमानपि ॥१४॥
 त्वष्टा तु यस्त्वयमेव पार्थिवोऽग्निरिति स्तुतिः ।
 पार्थिवस्यास्य वर्चः स्युः कस्यापृक् चार्तवेषु च ॥१५॥ ३॥
 त्विषितस्त्वक्षतेर्वा स्यात् तूर्णमश्नुत एव वा ।
 कर्मसूतारणो वेति तेन नामैतदश्नुते ॥१६॥
 यः सहस्रतमो रश्मी रवेश्चन्द्रमुपाश्रितः ।
 सोऽपि त्वष्टारमेवाग्निं परं चेह च यन्मधु ॥१७॥
 प्रादाब्रह्मापि सुप्रीतः सुताय तदथर्वणः ।
 स चाभवदृषिस्तेन ब्रह्मणा दीप्तिमत्तरः ॥१८॥
 तमृषिं निषिषेधेन्द्रो मैवं वोचः क्वचिन्मधु ।
 न हि प्रोक्ते मधुन्यस्मिञ् जीवन्तं त्वोत्सृजाम्यहम् ॥१९॥
 तमृषिं त्वश्विनौ देवौ विविक्ते मध्वयाचताम् ।
 स च ताभ्यां तदाचष्टे यदुवाच शचीपतिः ॥२०॥ ४॥
 तमब्रूतां तु नासत्याव् आश्व्येन शिरसा भवान् ।
 मध्वाशु याहयत्वावां मेन्द्रश्च त्वा वधीत्ततः ॥२१॥
 आश्व्येन शिरसा तौ तु दध्यङ्गाह यदश्विनौ ।
 तदस्येन्द्रोऽहरत्स्वं तन्* न्यधत्तामस्य यच्छिरः ॥२२॥
 दधीचश्च शिरश्चाश्व्यं कृत्तं* वज्रेण वज्रिणा ।
 पपात सरसो मध्ये पर्वते शर्यणावति ॥२३॥
 तदग्नस्तु समुत्थाय भूतेभ्यो विविधान्वरान् ।

प्रादाय युगपर्यन्तं तास्वेवाप्सु निमज्जति ॥२४॥

त्वष्टा रूपविकर्ता च योऽसौ माध्यमिके गणे ।

स्तुतः स च निपातेन सूक्तं तस्य न विद्यते ॥२५॥

५॥

वनस्पतिं तु यं प्राहुर अयं सोऽग्निर्वनस्पतिः ।

अयं वनानां हि पतिः पाता पालयतीति वा ॥२६॥

अग्निर्गृत्समदेनायं वनस्पतिरितीकृतः ।

मन्दस्वेत्यस्य सूक्तस्य षष्ठ्यस्य तृतीयया ॥२७॥

यूपवत्तत्तुवच्चैव स्तुतिर्यास्य प्रसङ्गजा ।

सर्वेणाञ्जनिःसूक्तेन तृतीये सा तु मण्डले ॥२८॥

स्वाहाकृतयोऽनेकाश्च विदुषां मतयोऽभवन् ।

तत्सर्वं त्वयमेवाग्निर् भवतीति विनिश्चयः ॥२९॥

अयं हि कर्ता स्वाहानां कृतिस्तासामिहैकजा ।

अयं प्रसूतिर्भूतानां सर्वेषामयमव्ययः ॥३०॥

६॥

तनूनपाद्वितीया च नराशंसवती च या ।

समस्येते प्रयोक्तव्ये त्रिष्वेवोभयवत्सु तु ॥३१॥

नराशंसवती वा स्याद् द्वितीया च प्रजार्थिनाम् ।

बलकामोऽन्नकामो वा भूतिमिच्छेदथापि यः ॥३२॥

आग्नेयं सूक्तमैभिर्यद् वैश्वदेवमिहोच्यते ।

तद्विश्वलिङ्गं गायत्रं वैश्वदेवेषु शस्यते ॥३३॥

इन्द्र सोमं पिबेतीदं यद्वादशकर्तव्यम् ।

तस्मिन्सहर्तुना सप्त प्रत्यृचं स्तौति देवताः ॥३४॥

तत्तर्तुनेति षट्स्वृक्षु चतसृष्वृत्तुभिः सह ।

पुनर्वयोर्चतुर्तुनेति बहुत्वैकत्वलक्षिताः ॥३५॥

७॥

चतुर्वो देवताभिश्च निपातेनेह संस्तुताः ।

तत्तर्तुमैषसूक्ते च तथा गार्त्समदेऽपि च ॥३६॥

मुख्यया विन्द्रमेवास्तौन् मरुतस्तु द्वितीयया ।
 तृतीयया तु त्वष्टारं चतुर्थ्या चाग्निमेव च ॥३७॥
 पञ्चम्या तु पुनः शक्रं षष्ठ्या देवावृतावृधौ ।
 सप्तम्याद्याभिरग्निं च चतुर्भिर्द्विगोदसम् ॥३८॥
 आदेशाद्देवतं ज्ञेयम् ऋद्धन्त्राणां न लिङ्गतः ।
 न शक्यं लिङ्गतो ह्यासां ज्ञातुं तत्त्वेन देवतम् ॥३९॥
 एकादश्या तु नासत्यौ द्वादश्याग्निमिमं पुनः ।
 पृथक्पृथक्स्तुतीदं तु सूक्तमाह रथीतरः ॥४०॥
 बहुदैवे द्विदैवे वा गुणैर्वा यच्च कर्मजैः ।
 स्तूयते देवतैकैका विभक्तस्तुति तद्विदुः ॥४१॥
 वैश्वदेवानि सूक्तानि चिविधानि भवन्ति तु ।
 सूर्यसंस्तवसंयुक्तं विश्वलिङ्गं पृथक्स्तुति ॥४२॥
 पृथक्स्तुतीति यत्प्रोक्तं तद्विद्याद्बहुदैवतम् ।
 विश्वलिङ्गं तु तद्यच्च विश्वैः स्वैः कर्मजैर्गुणैः ॥४३॥
 विश्वानुद्दिश्य यद्देवान् स्तौति सूर्यमनेकधा ।
 देवानेवाभिसंस्तौति तं प्राहुः सूर्यसंस्तवम् ॥४४॥
 न तु भागस्य सूक्तादौ सूक्तेष्वेवौषसेषु वा ।
 न सावित्रे ह्ययामीति न सूर्यायां क्रतौ मखे ॥४५॥
 न चैवैवं प्रवादिषु मन्त्रेष्वन्येषु केषुचित् ।
 न च यच्च सजोषेति पदं वा स्यात्सजूरिति ॥४६॥
 यस्मिन्प्रसङ्गादपि तु बह्वीनां परिकीर्तनम् ।
 वैश्वदेवं तदप्याह स्थविरो लामकायनः ॥४७॥
 असंस्तुतं स्तुतं वापि प्रदिष्टं देवतं क्वचित् ।
 मन्त्रैस्तदुपयोऽर्चन्ति तां तु बुध्येत शास्त्रवित् ॥४८॥
 आदौ हि मध्ये चान्तो च पृथक्त्वेषु च कर्तृभिः ।

८॥

९॥

कर्माण्यनपदिष्टानि प्रदिष्टान्यपि तु क्वचित् ॥ ४९ ॥

कर्मैव तावत्सावित्र्यां निविदि स्तौति कर्मणा ।

यद्धेनुः सप्तनडाहौ वोऽह्ना दोग्ध्राशुरेव वा ॥ ५० ॥

१० ॥

भागे यस्तौति चाग्न्यादीन् मित्रादींश्चाश्वसंस्तुतौ ।

यदैभिरिति चैतस्मिन् वैश्वदेवेऽग्निमर्चति ॥ ५१ ॥

तदाहुरादावन्ते च प्रायशोऽन्या स्तुवन्नृचः ।

प्रतियोगात्प्रसङ्गाद्वा स्तौत्यन्यामपि देवताम् ॥ ५२ ॥

यस्यां वदत्यर्थवादान् सा ज्ञेया सूक्तभागिनी ।

यां तु स्तौति प्रसङ्गेन सा विज्ञेया निपातिनी ॥ ५३ ॥

चतुर्धा भण्यते तस्मिन् सूक्ते वा सूक्तभागिनी ।

यस्मिन्सर्वास्तु राजर्षीन् ऋषीन्वापि स्तुवन्नृषिः ॥ ५४ ॥

मेधातिथिरगस्त्यस्तु बृहदुक्त्यो मनुर्गयः ।

ऋजिश्वा वसुकर्णश्च शर्यातो गोतमो लुशः ॥ ५५ ॥

११ ॥

स्वस्त्याचेयः परुच्छेपः कक्षीवान् गाथिनीर्वशौ ।

नाभाकश्चैव निर्दिष्टो दुवस्युर्ममतासुतः ॥ ५६ ॥

विहव्यः कश्यप ऋषिर् अवात्सारश्च नाम यः ।

वामदेवो मधुछन्दाः पार्थो दक्षसुतादितिः ॥ ५७ ॥

जुहूर्गृत्समदक्षर्षिर् देवाः सप्तर्षयश्च ये ।

यमोऽग्निस्तापसः कुत्सः कुसीदी चित एव च ॥ ५८ ॥

बन्धुप्रभृतयश्चैव चत्वारो भ्रातरः पृथक् ।

विष्णुश्च नेजमेषश्च नाम्ना संवननश्च यः ॥ ५९ ॥

एते तु सर्व एवास्य विश्वैः स्वैः कर्मजैर्गुणैः ।

समस्तैरथ च व्यस्तैः पृथक्सूक्तेषु तुष्टुवुः ॥ ६० ॥

१२ ॥

पार्थिवो द्रविणोदोऽग्निः पुरस्ताद्यस्तु कीर्तितः ।

तमाहुरिन्द्रं दानृत्वाद् एके तु बलवित्तयोः ॥ ६१ ॥

अयं हि द्रविणोदोऽग्निर् अयं दाता बलस्य हि ।

B जायते च बलेनायं मध्यत्यृषिभिरध्वरे ॥ ६२ ॥

B हवींषि द्रविणं प्राहुर हविषो यच जायते ।

B दातारश्चर्त्विजस्तेषां द्रविणोदास्ततः स्वयम् ॥ ६३ ॥

B ऋषीणां पुच इत्येषां दृश्यते सहसो यहो ।

B मध्यमाद्वा यतो जज्ञे तस्माद्वा द्राविणोदसः ॥ ६४ ॥

A द्रविणोदोऽग्निरेवायं द्रविणोदास्तदोच्यते ।

A आग्नेयेष्वेव दृश्यन्ते प्रवादा द्रविणोदसः ॥ ६५ ॥

ऐन्द्रस्य नवकस्येह यदैन्द्रावरुणं परम् ।

तस्योत्तरं च सोमानं स्तूयते ब्रह्मणस्पतिः ॥ ६६ ॥

१३ ॥

ऋग्भिः पञ्चभिराद्याभिस् तिसृभिः सदसस्पतिः ।

नराशंसोऽन्यया चर्चा सोमेन्द्रौ तु निपातितौ ॥ ६७ ॥

चतुर्थ्या सोम इन्द्रश्च पञ्चम्यां दक्षिणाधिका ।

प्रसङ्गादृषिणा प्रोक्ताः संबन्धा स्थानलोकयोः ॥ ६८ ॥

प्राजापत्यं तथेन्द्रः स्याद् इति तस्येह नामनी ।

कथिते द्वे च षट् चान्यान् एषां चाद्यः प्रजापतिः ॥ ६९ ॥

B शिष्टानि यानि नामानि तानि वक्ष्याम्यतः परम् ।

सत्पतिः कश्च कामश्च सदसस्पतिरेव च ॥ ७० ॥

इळस्पतिर्वाचस्पतिस् ततस्तु ब्रह्मणस्पतिः ।

तृतीयान्ये* तु सूक्तस्य प्रथमं पञ्चमं च यत् ॥ ७१ ॥

१४ ॥

चतुर्भिरितरैस्त्वेनं न सूक्तं नापृगध्नुते ।

सर्वाण्येव तु सर्वासां देवतानां प्रजापतेः ॥ ७२ ॥

नामानि कथयन्त्येते सम्यग्भक्तिदिदृक्षवः ।

तदाहुर्नैतदेवं स्याद् अष्टानामेष हि स्मृतः ॥ ७३ ॥

तैरेव चास्य कल्पन्ते क्रतवश्च हवींषि च ।

मरुद्भिर्मध्यमस्थानैर् अयमग्निस्तु पार्थिवः ॥७४॥
 नवकेनेह सूक्तेन प्रति त्यमिति संस्तुतः ।
 मरुतां साहचर्यास्तु सूक्तेऽस्मिन्नाग्निमारुते ॥७५॥
 मन्यते मध्यमं चैव यास्कोऽग्निं न तु पार्थिवम् ।
 स्यादयं पार्थिवस्त्वेव तथा रूपं हि दृश्यते ॥७६॥ १५॥
 हूयसे पीतये चेति वैद्युते न तदस्ति हि ।
 अथ स्यादभिधानस्य देवतायाः पृथक् पृथक् ॥७७॥
 ऋचोऽर्धर्चस्य पादस्य कथं ज्ञायेत दैवतम् ।
 यथा निविदि सावित्र्यां स्तूयते कर्म कर्मणा ॥७८॥
 दोग्ध्री धेनुर्वोढानङ्गान् आशुः सप्तिः पुरंधिया ।
 यथा च शन्नोमिचीया वरुणः प्राविता भुवत् ॥७९॥
 सूक्तप्रायेणैभिरग्ने परीक्ष्यास्तत्र देवताः ।
 शब्दानां द्वेपदादीनां द्विदैवबहुदैवतम् ॥८०॥
 असंस्तुतं संस्तुतवत् प्रदिष्टं दैवतं क्वचित् ।
 यत्र द्विदैवते मन्त्र एकवद्देवतोच्यते ॥८१॥
 विभक्तस्तुति तद्विद्याद् बहुष्वबहुवच्च यत् ।
 आशीर्वादिषु संज्ञासु कर्मसंस्थासु देवताः ।
 बह्व्यो ह बहुवत्तत्र द्विपदे यत्र संस्तुते ॥८२॥ १६॥
 सुधन्वन आङ्गिरसस्यासन्पुत्रास्त्रयः पुरा ।
 ऋभुर्विभा च वाजश्च शिष्यास्त्वष्टुश्च तेऽभवन् ॥८३॥
 शिक्षयामास तांस्त्वष्टा त्वाष्ट्रं यत्कर्म किंचन ।
 परिनिष्ठितकर्माणो विश्वे देवा उपाह्वयन् ॥८४॥
 विश्वेषां ते ततश्चक्रुर् वाहनान्यायुधानि तु ।
 Bधेनुं सबर्दुघां चक्रुर् अमृतं सबरुच्यते ॥८५॥
 Bबृहस्पतेरथाश्विभ्यां रथं दिव्यं चिवन्धुरम् ।

Bइन्द्राय च हरी देवप्रहितेनाग्निनापि यत् ॥८६॥

Bएकं चमसमित्युक्ते ज्येष्ठ आहेत्यथो दिवि ।

Bउक्ता ततस्तुष्टमसान् यथोक्तं तेन हर्षिताः ॥८७॥

१७ ॥

Bत्वष्टा च सविता चैव देवदेवः प्रजापतिः ।

Bसर्वादेवान् समामन्त्र्य अमृतत्वं ददुश्च ते ॥८८॥

Bतेषामाद्यान्ययोर्नाम्ना दृश्यते बहुवत्स्तवः ।

तृतीयसवने तेषां तैस्तु भागः प्रकल्पितः ॥८९॥

अपिबत्सोममिन्द्रश्च तैस्तच सवने सह ।

तेषां स्तुतिरिदं सूक्तं त्वयमित्यष्टकं परम् ॥९०॥

इहेन्द्राग्नी स्तुतौ देवौ तृतीयस्यादिरश्विनौ ।

हिरण्यपाणिं सावित्र्यश् चतस्रश्चाप्यथोत्तराः ॥९१॥

एकामेवै तु देवीनां द्वादश्यां देवपत्नयः ।

इन्द्राणी वरुणानी च अग्रायी च पृथक् स्तुताः ॥९२॥

१८ ॥

द्यावापृथिव्यौ द्वे च स्यात् स्योनेत्यृक् पार्थिवी स्मृता ।

देवानां वात इत्येषा सूक्तशेषस्तु वैष्णवः ॥९३॥

वायोस्तीव्रेन्द्रवायुभ्यां वृचो द्वाभ्यां ततः परम् ।

तृचो मित्रावरुणयोस् तथेन्द्राय मरुत्वते ॥९४॥

तृचो विश्वेषां देवानां पूष्ण आघृणये तृचः ।

Bआसक्तो हि घृणिस्तस्य दध्नः पूर्णो दृती रथे ॥९५॥

Bआघृणिस्तस्तुतः पूषा कीरिभी रिभ्यते ततः ।

Bयथा हि मधुनः पूर्णो दृतिरर्थ्येति चाश्विनौ ॥९६॥

Bआ वर्तेनिं मधुनेति दृतिरेव* च दृश्यते ।

अर्धाष्टमा अपां ज्ञेया अर्धधान्याग्निदेवता ॥९७॥

१९ ॥

कस्य नूनं तु काय्याद्या आग्नेय्यृक् सवितुस्तृचः ।

भगभक्तस्य भागी वा परं यच्चिच्च वारुणम् ॥९८॥

वसिष्वा हीति चाग्नेये ऋगग्नेर्मध्यमस्य तु ।
 जराबोधेति विज्ञेया वैश्वदेव्युत्तमा नमः ॥९९॥
 पराश्वतस्रो यचेति इन्द्रोलूखलयो स्तुतिः ।
 मन्येते यास्ककात्थक्पाव् इन्द्रस्येति तु भागुरिः ॥१००॥
 यच्चिद्यलूखलस्य द्वे द्वे परे मुसलस्य तु ।
 चर्माधिषवणीयं वा सोमं वान्या प्रशंसति ॥१०१॥
 ऐन्द्रं यच्चिद्धि सत्येति उत्तरं चाश्विनातृचात् ।
 आश्विनादुत्तरः कस्त उषस्यस्तृच उत्तमः ॥१०२॥ २०॥
 स्तूयमानः शश्वदिति प्रीतस्तु मनसा ददौ ।
 शुनःशेषाय दिव्यं तु रथं सर्वं हिरण्यमयम् ॥१०३॥
 आग्नेयं यत्त्वमेन्द्रे च विश्विदित्याश्विनं ततः ।
 ऋतेऽर्थवादं कर्मेतद् इन्द्रस्येति तु शंसति ॥१०४॥
 पादोऽग्रये हूयामीति मैत्रावरुण उत्तरः ।
 तृतीयो राक्सिंस्तवः सूक्तं सावित्रमुच्यते ॥१०५॥
 पञ्चैतानि जगौ दृष्ट्वा सूक्तान्याङ्गिरसो मुनिः ।
 हिरण्यस्तूपतां प्राप्य सख्यं चेन्द्रेण शश्वतम् ॥१०६॥
 आग्नेयं प्रेति मरुतां* क्रीळं चीणि पराण्यतः ।
 उत्तिष्ठ ब्राह्मणस्पत्यं यं रक्षन्ति त्रयस्तृचाः ॥१०७॥ २१॥
 वरुणार्यममित्राणां मध्य आदित्यदैवतः ।
 पौष्णं सं पूषन्वद्भौशस् तृतीया न तु केवला ॥१०८॥
 मित्रेण वरुणेनाप विश्वैर्देवैश्च संस्तवः ।

B उक्तमर्षिणा पूर्वम् आदेशाद्देवतं विना ॥१०९॥

B ज्ञातुं न शक्यते लिङ्गात् तथापि क्वचिदुच्यते ।

B आदित्या वसवो रुद्रास् त्वमग्न इति संस्तुताः ॥११०॥

B तिस्रः सौम्योऽग्न आग्नेये प्रगाथेनाश्विनौ स्तुतौ ।

Bसहोषसा लिङ्गभाजा अयं सोमः सुदानवः ॥१११॥

अर्धर्चो देवदेवत्य एषो इत्याश्विने परे ।

Bआदित्यं मन्यते यास्को हविषेति सह स्तुतम् ॥११२॥ २२॥

सहोषसे ततः सौर्यम् उदु त्यमिति संस्तुतः ।

द्युभक्तिर्येन वरुणो रोगघ्नस्तु च उक्तमः ॥११३॥

रोगापनुत्तिराद्याभ्याम् उद्यन्तित्युक्तमे नृचे ।

अर्धर्चे तु द्विषद्वेषः ऐन्द्रः सण्यः शतर्चिषु ॥११४॥

स्वयमिन्द्रसमं पुत्रम् इच्छतोऽङ्गिरसो मुनेः ।

वज्र्येव सण्यो भूत्वर्षेर् योगित्वात्पुत्रतां गतः ॥११५॥

प्रथमे मण्डले ज्ञेया ऋषयस्तु शतर्चिनः ।

क्षुद्रसूक्तमहासूक्ता अन्ये मध्येषु मध्यमाः ॥११६॥

नवकं जातवेदस्यं नू चिद् यत्तु वया इति ।

वैश्वानरीयं तत्सूक्तं वह्निमाग्नेयमुत्तरम् ॥११७॥ २३॥

ऐन्द्राण्यस्मै ततस्त्रीणि वृष्णे शधाय मारुतम् ।

आग्नेयानि तु पश्चेति नव शश्वद्भि वामिति ॥११८॥

दशाश्विनानीमानीति इन्द्रावरुणयो स्तुतिः ।

सौपर्ण्यास्तु याः काश्विन् निपातस्तुतिषु स्तुताः ॥११९॥

उपप्रयन्तः सूक्तानि आग्नेयान्युत्तराणि षट् ।

हिरण्यकेशो रजसस् तृचोऽग्नेर्मध्यमस्य तु ॥१२०॥

इत्येति पञ्च तैन्द्राणि यामित्यस्यां निपातिताः ।

दध्यह्न मनुरथर्वा च मारुतानि प्र ये ततः ॥१२१॥

चत्वार्या नो वैश्वदेवे द्वे देवानां स्तुतिर्मते ।

आ नो भद्राश्च देवानां भद्रं यावच्छतं पुनः ॥१२२॥ २४॥

मधु वातास्तुचे तस्मिन् परमं मध्वपीथते ।

अदितिर्द्यौरिति त्वस्यां विभूतिः कथितादितेः ॥१२३॥

त्वं सोम सौम्यमौषसम् एता उ त्यास्तृचोऽश्विनोः ।

अश्विनाग्नेः ससोमस्य अग्नीषोमाविति स्तुतिः ॥ १२४ ॥

गोतमादौशिजः कुत्सः परुछेपादृषेः परः ।

कुत्साहीर्घतमाः शश्वत् ते द्वे एवमधीयते ॥ १२५ ॥ २५ ॥

इमं कुत्स आङ्गिरसो ददर्श जातवेदस्यं जगाद षोढशर्चम् ।

A पूर्वो देवा इत्यृचो देवदेवास् त्रयः पादा उत्तमायास्ततोऽर्धम् ॥ १२६ ॥

A तस्यैव वा यस्य तत्पूर्वसूक्तं मिचादिभ्यो वाच षड्भ्यः प्रकृताभ्यः ।

अन्योऽर्धचस्तु वा षष्ठां स्तुतानां पूर्वो देवाः पादैस्तु त्रिभि स्तुताः ॥ १२७ ॥

भरद्वाजे गृत्समदे वसिष्ठे नोधस्यगस्त्ये विमदे नभाके ।

कुत्से नोदर्का बहुदैवतेषु तथा द्विदैवेषु समानधर्मिणः ॥ १२८ ॥

द्वे विरूपे सूक्तमौषसायाग्नये स प्रत्नथेति द्रविणोदसेऽग्नये ।

वैश्वानरस्येति वैश्वानरीयम् अस्मात्पूर्वं शुचयेऽग्नये पुनः ॥ १२९ ॥

B जातवेदस्यं सूक्तसहस्रमेक ऐन्द्रात्पूर्वं कश्यपार्षे वदन्ति ।

B जातवेदसे सूक्तमाद्यं तु तेषाम् एकभूयस्त्वं मन्यते शाकपूणिः ॥ १३० ॥

स यो वृषैन्द्राणि पञ्च वैश्वदेवानि चन्द्रमाः ।

शीत्यैन्द्राग्ने य इन्द्राग्नी ततमित्यार्भवे परे ॥ १३१ ॥ २६ ॥

चितं गास्वनुगच्छन्तं क्रूराः सालावृकीसुताः ।

कूपे प्रक्षिप्य गाः सर्वास् तत एवापजह्निरे ॥ १३२ ॥

स तत्र सुषुवे सोमं मन्त्रविन्मन्त्रवित्तमः ।

देवांश्चावाहयत्सर्वास् तच्छुश्राव बृहस्पतिः ॥ १३३ ॥

B आगच्छतोऽथ तान्दृष्ट्वा ऋ वसत्यस्य तत्त्वतः ।

B सर्वदृक्तं च वरुणस्यार्यम्णश्चेत्युपालभत् ॥ १३४ ॥

B कूपेष्टकाभिर्घृणितान् अङ्गान्येवाभवन्मम ।

B दृष्ट्वा सर्वानहं स्तौमि यद्यप्येको न पश्यति ॥ १३५ ॥

बृहस्पतिप्रचोदिता विश्वेदेवगणास्त्रयः ।

जग्मुस्त्रितस्य तं यज्ञं भागांश्च जगृहुः सह ॥ १३६ ॥ २७ ॥
 बृहस्पतिस्त्रितस्यैतज् ज्ञानं विज्ञानमेव च ।
 तृचेनान्येन सूक्तस्य जगादर्धिरसाविति ॥ १३७ ॥
 द्यावापृथिव्योरीळेति आग्नेयः पाद उत्तरः ।
 आग्निः सूक्तशेषः स्याद् इदं रात्र्युषसो स्तुतिः ॥ १३८ ॥
 इमा रौद्रं परं सौर्यं चित्रं पञ्चाग्निनान्यतः ।
 नासत्याभ्यामिति त्वन्ये अन्या दुःस्वप्ननाशिनी ॥ १३९ ॥
 ऐन्द्रं कषैश्वदेवं च प्रीषसे पृथुरुत्तरे ।
 ऋषिर्दानं च भाष्यस्य प्रातरित्यच शंसति ॥ १४० ॥
 काक्षीवतं कदित्थेति यदैन्द्रमुपदिश्यते ।
 परोक्षं वैश्वदेवं तत् प्रदिष्टं स्वरसामसु ॥ १४१ ॥ २८ ॥
 अधिगम्य गुरोर्विद्यां गच्छन्स्वनिलयं किल ।
 कक्षीवानध्वनि आन्तः सुध्वापारण्यगोचरः ॥ १४२ ॥
 तं राजा स्वनयो नाम भावयष्यसुतो व्रजन ।
 क्रीडार्थं सानुगोऽपश्यत् सभार्यः सपुरोहितः ॥ १४३ ॥
 अथैनं रूपसंपन्नं दृष्ट्वा देवसुतोपमम् ।
 कन्यादाने मतिं चक्रे वर्णगोषाविरोधतः ॥ १४४ ॥
 संबोध्यैनं स पप्रच्छ वर्णगोषादिकं ततः ।
 राजन्नाग्निरसोऽस्मीति कुमारः प्रत्युवाच तम् ॥ १४५ ॥
 पुत्रोऽहं दीर्घतमस औचथ्यस्य ऋषेर्नृप ।
 अथास्मै स ददौ कन्या दशभरणभूषिताः ॥ १४६ ॥ २९ ॥
 तावतश्च रथाञ्छ्वावान् वीङ्गुलान्वै चतुर्भुजः ।
 बधूनां वाहनार्थाय धनकुप्यमजाविकम् ॥ १४७ ॥
 निष्काणां वृषभाणां च शतं शतमदात्पुनः ।
 एतदुत्तरसूक्तेन शतमित्यादिनोदितम् ॥ १४८ ॥

शतमन्वाञ्छतं निष्कान् रथान्दश वधूमतः ।

चतुर्युजो गवां चैव सहस्रं षष्ठ्युपाधिकम् ॥१४९॥

स्वनयाज्ञावयव्याद्यः कक्षीवान्प्रत्यपद्यत ।

प्रतिगृह्य च तुष्टाव प्रातः पिबे शशंस च ॥१५०॥

३०॥

△ फलप्रदर्शनं तस्य क्रियते प्रायश्चित्तिह ।

△ द्वितीयां तु पितापश्यत् सुगुरित्यादिकामृचम् ॥१५१॥

△ काक्षीवतं* सर्वमिति भगवानाह शौनकः ।

△ एषा तु दैर्घतमसी सानुलिङ्गा कथं भवेत् ॥१५२॥

△ उच्यते प्रातरित्युक्ते सूनोर्दानेन हर्षितः ।

△ राज्ञश्चाशिषमाहाय सुगुरित्यादिना किल ॥१५३॥

कर्माणि याभिः कथितानि राज्ञां दानानि चोच्चावचमध्यमानि ।

नाराशंसीरित्यृचस्ताःप्रतीयाद् याभि स्तुतिर्दाशतयीषु राज्ञाम् ॥१५४॥

पञ्चामन्दान्भावयव्यस्य गीता जायापत्योः संप्रवादो बृचेन ।

संप्रवादं रोमशयेन्द्रराज्ञोर् एते ऋचौ मन्यते शाकपूणिः ॥१५५॥

इन्द्रेण जायापत्योश्चेतिहासं बृचेऽस्मिन्मन्यते शाकटायनः ।

प्रादात्सुतां रोमशां नाम नाम्ना बृहस्पतिर्भावयव्याय राज्ञे ॥१५६॥

बृहस्पतिर्भावयव्याय राज्ञे ॥

३१॥

॥ इति बृहदेवतायां तृतीयोऽध्यायः ॥

ततस्तमर्थं हरिवान्विदित्वा प्रियं सखायं स्वनयं दिदृक्षुः ।
 अभ्याजगामाशु शचीसहायः प्रीत्यार्चयन्तं विधिनैव राजा ॥१॥
 अभ्याजगामाङ्गिरसी च तच्च हृष्टा तयोः सा चरणौ ववन्दे ।
 इन्द्रः सखित्वादथ तामुवाच रोमाणि ते सन्ति न सन्ति राज्ञि ॥२॥
 सा बालभावादथ तं जगाद उपोष मे शक्र परामृशेति ।
 तां पूर्वया सान्ध्य नृपः प्रहृष्टो अन्वव्रजत्साथ पतिं पतिव्रता ॥३॥
 अथाग्नेये अग्निमित्युत्तरे यं पञ्चेन्द्राणि प्र तदैन्दव्यृगच ।
 युवं तमिन्द्रापर्वतौ सह स्तुतौ त्विन्द्रं मेन इह यास्कः प्रधानम् ॥४॥
 ऋक्षु स्तुतः पर्वतवद्भि वज्रो द्विवत्स्तुतौ चेन्द्रमाहुः प्रधानम् ।
 आत्वा वायोर्नव पञ्चेन्द्रवाय्वोर् एका वायोरुत्तरं द्विप्रधानम् ॥५॥ १॥
 तच्च पञ्च वरुणमिचदेवा दिवादिभ्यः कथिताभ्यः परे द्वे ।
 द्वे द्वे पदे संस्तुते रोदसी च देवाश्चार्धर्चेन विभक्तमन्यत् ॥६॥
 मैचावरुणं सुषुमेति सूक्तं प्रप्र पौष्णं वैश्वदेवं तृतीयम् ।
 अस्तु श्रीषड् वैश्वदेवं तृतीयं वैश्वदेवं स्याद्बहुदेवतेषु ॥७॥
 बहुशस्तु वैश्वदेवेषु सन्युचः पादार्धर्चा द्वैपदास्त्रैपदाश्च ।
 द्विप्रधाना अपि चैकप्रधाना बहुप्रधाना अपि वैश्वदेवाः ॥८॥
 वैश्वदेवी मैचावरुणी द्वितीया तिस्रोऽग्निभ्यां तत ऐन्द्री ततोऽग्नेः ।
 मारुत्येका तत ऐन्द्राग्न्यनन्तरा बार्हस्पत्या चोत्तमा स्तौति देवान् ॥९॥
 ऋषीनृषिर्वा स्तौति दध्यङ् ह मेऽस्याम् आत्मानं वा तेषु शंसन्स्वजन्म ।
 तस्मादस्यां विप्रवदन्ति केचिद् इन्द्राग्नी तस्यां तु निपातभाजौ ॥१०॥ २॥
 द्वावुचथ्यबृहस्पती ऋषिपुत्रौ बभूवतुः ।
 आसीदुचथ्यभार्या तु ममता नाम भार्गवी ॥११॥

तां कनीयान्बृहस्पतिर् मैथुनायोपचक्रमे ।

शुक्रस्योत्सर्गकाले तु गर्भस्तं प्रत्यभाषत ॥ १२ ॥

इहास्मि पूर्वसंभूतो न कार्यः शुक्रसंकरः ।

तच्छुक्रप्रतिषेधं तु न ममर्षे बृहस्पतिः ॥ १३ ॥

स व्याजहार तं गर्भं तमस्ते दीर्घमस्त्विति ।

स च दीर्घतमा नाम बभूवर्षिरुच्यजः ॥ १४ ॥

स जातोऽभ्यतपद्देवान् अकस्मादन्धतां गतः ।

ददुर्देवास्तु तन्नेचे ततोऽमन्यो बभूव सः ॥ १५ ॥

३॥

स वेदिषद इत्यस्तौ च चतुर्भिर्जातवेदसम् ।

समिद्ध आप्रियोऽन्यैन्द्री तमित्यग्नेः पराणि षट् ॥ १६ ॥

स्तुतौ तु मिचावरुणौ सूक्तैर्मित्रमिति त्रिभिः ।

मित्रं मैत्रीं वदत्येताम् आ धेनवश्च शंसति ॥ १७ ॥

अदितिं वायवाप्यग्निं तथा रूपं हि दृश्यते ।

अग्निं मेनेऽदितिं त्वेव कुत्से चेह च शौनकः ॥ १८ ॥

क्षुधिरच प्रसङ्गाद्वा दर्शनाद्वा नुकीर्तयेत् ।

विष्णोर्नु कमिति त्रीणि वैष्णवानि पराण्यतः ॥ १९ ॥

प्र वक्ष्य तिसृभिर्ऋग्भिर् इन्द्राविष्णू सह स्तुतौ ।

गृहाणि वा वैष्णवानि ता वामित्यृचि काङ्क्षति ॥ २० ॥

४॥

जीर्णं तु दीर्घतमसं खिन्नास्तत्परिचारिणः ।

दासा बद्धा नदीतोये दृष्टिहीनमवादधुः ॥ २१ ॥

तच्चैकस्त्रैतनो नाम शस्त्रेणैव मपाहनत् ।

शिरश्चांसावुरश्चैव स्वयमेव न्यकृन्तत ॥ २२ ॥

B हत्वा दीर्घतमास्तं तु पापेन महता वृतम् ।

B आत्माङ्गान्यनुदञ्चैव तपोदीन्मोहितो भृशम् ॥ २३ ॥

अङ्गदेशसमीपे तु तं नद्यः समुदक्षिपन् ।

Bअङ्गराजगृहे युक्ताम् उशिजं पुष्काम्यया ॥२४॥

Bराज्ञा च प्रहितां दासीं भक्तां मत्वा महातपाः ।

जनयामास चोत्थाय कक्षीवत्प्रमुखानृषीन् ॥२५॥

५॥

तुष्टाव चैव सूक्ताभ्याम् अबोधीत्यग्निनावृषिः ।

प्रेति द्यावापृथिव्यौ तु पराभ्यामेतदुत्तरम् ॥२६॥

किमार्भवं परे मा नो मेध्यस्याश्वस्य संस्तवः ।

ईर्मान्तास इति त्वस्यां नीयमानं प्रशंसति ॥२७॥

स्वयूथ्यास्तस्य चैवाच बहवः संस्तुता हयाः ।

नियुक्ताश्चानियुक्ताश्च प्रसङ्गादनुकीर्तिताः ॥२८॥

संज्ञप्रवदसंज्ञं भविष्यं चाह भूतवत् ।

तस्य मांसस्य सूनस्य चरूणां हविषस्तथा ॥२९॥

वासोऽधिवाससोश्वाच यद्विशस्यं च कीर्तितम् ।

गावस्य शूलस्यूणानां स्वधितेश्च प्रकीर्तनम् ॥३०॥

६॥

छागस्य कीर्तनं चाच इन्द्रापूर्णाः सह स्तुतिः ।

सूक्तं यदस्यवामीयं वैश्वदेवं तदुच्यते ॥३१॥

प्रवादा विविधास्तच देवानां चाच कीर्तनम् ।

Bसूक्तेऽस्यर्चिं परोक्षोक्ता वक्ष्यामि भ्रातरस्त्रयः ॥३२॥

अग्निस्तु वामः पलितो वायुर्भ्राता तु मध्यमः ।

घृतपृष्ठस्तृतीयोऽच सप्त वै रश्मयस्तुताः ॥३३॥

परास्तु कथयन्त्यग्निं यथा वर्षति पाति च ।

अहोरात्रान्दिनान्मासान् ऋतून्श्च परिवर्तिनः ॥३४॥

पञ्चधा च त्रिधा चैव षोढा द्वादशधैव च ।

संवत्सरं चक्रवच्च पराभिः कीर्तयत्यृषिः ॥३५॥

७॥

क्षेत्रज्ञानं च धेनुं च गौरीं वाचं सरस्वतीम् ।

धर्मं पूर्वयुगीयं च साध्यान्देवगणांस्तथा ॥३६॥

विविधानि च कर्माणि अग्निवायुविवस्वताम् ।
 विभूतिमग्नेर्वायोश्च जगति स्थासु^{*}जङ्गमे ॥३७॥
 हरणं रश्मिभिर्वारो विसर्गं पुनरेव च ।
 कर्मानुकीर्तनं चात्र पर्जन्याग्निविवस्वताम् ॥३८॥
 मातापुत्रौ तु वाक्प्राणौ माता वागितरः सुतः ।
 सरस्वन्तमिति प्राणो वाचं प्राहुः सरस्वतीम् ॥३९॥
 शरीरमिन्द्रियैर्युक्तं क्षेचमित्यभिधीयते ।
 वेद तत्प्राण एवैकस् तस्मान्क्षेचज्ञ उच्यते ॥४०॥

८॥

B मेघे शकस्तस्य धूमः सलिलं वास एव वा ।
 B सोम उक्षा भवन्यस्य पावकाश्च चयोऽधिपाः ॥४१॥
 B गौरीरन्तं वैश्वदेवम् उपरि स्यात्पृथक्स्तुतिः ।
 B इन्द्रं मिचमिमे सौर्यौ सौरी वान्या सरस्वते ॥४२॥
 A सूक्तमल्पस्तवं त्वेतज् ज्ञानमेव प्रशंसति ।
 A प्रवादबहुलत्वाच्च ततः सलिलमुच्यते ॥४३॥
 मारुतैर्द्रुस्तु संवादः कयेति परमः स्मृतः ।
 मरुतामयुजस्त्वेन्द्रो युग्माः सर्वाः सहान्यया ॥४४॥
 एकादशी प्रथमा च मारुतस्तुच उत्तरः ।
 B तृचस्यैव तु तचोक्तं कर्तृत्वमितरस्य तु ॥४५॥
 B इतिहासः* पुरावृत्त ऋषिभिः परिकीर्त्यते ।
 समागच्छन्मरुद्भिस्तु चरन्थोन्नि शतक्रतुः ॥४६॥
 दृष्ट्वा तुष्टाव तानिन्द्रस् ते चेन्द्रमृषयोऽब्रुवन् ।
 तेषामगस्त्यः संवादं तपसा वेद तत्त्वतः ॥४७॥
 स तानभिजगामाशु निरुष्येन्द्रं हविस्तदा ।
 मरुतश्चाभितुष्टाव सूक्तैस्तच्चिविति च चिभिः ॥४८॥
 महर्षिदिति चैवेन्द्रं सहस्रमिति चैतया ।

९॥

निरुप्तं तद्धविश्वेन्द्रं मरुद्भ्यो दातुमिच्छति ॥४९॥
 विज्ञायावेक्ष्य तन्नावम् इन्द्रो नेति तमब्रवीत् ।
 न श्वो नाद्यतनं ह्यस्ति वेद कस्तद्यदद्भुतम् ॥५०॥
 कस्यचिच्चर्षसंचारे चित्तमेव विनश्यति ।
 किं न इत्यब्रवीदिन्द्रम् अगस्त्यो भ्रातरस्तव ॥५१॥
 मरुद्भिः संप्रकल्पस्व वधीर्मा नः शतक्रतो ।
 किं नो भ्रातरिति त्वस्याम् इन्द्रो मान्यमुपालभत् ॥५२॥
 अगस्त्यस्त्वरमित्यस्यां क्षुब्धमिन्द्रं प्रशमयत् ।
 प्रादात्संवन्नं कृत्वा तेभ्य एव च तद्धविः ॥५३॥ १०॥
 सुते चकार सोमेऽथ तानिन्द्रः सोमपीथिनः ।
 तस्माद्विद्यान्निपातेन ऐन्द्रेषु मरुत स्तुतान् ॥५४॥
 प्रीतात्मा पुनरेवर्षिस् तांस्तुष्टाव पृथक्पृथक् ।
 मरुतः प्रति सूक्ताभ्याम् इन्द्रं षड्भिः परैस्तु सः ॥५५॥
 B स्तुतश्चतसृभिश्चेन्द्र स्तुतास इति तैः सह ।
 B मरुद्भिः सह यचेन्द्रो मरुत्वांस्तत्र सोऽभवत् ॥५६॥
 ऋतौ स्नातामृषिर्भार्या लोपमुद्रां यशस्विनीम् ।
 उपजल्पितुमारेभे रहःसंयोगकाम्यया ॥५७॥ ११॥
 द्वाभ्यां सा त्वब्रवीदृग्भ्यां पूर्वीरिति चिकीर्षितम् ।
 रिरंसुस्तामथागस्त्य उत्तराभ्यामतोषयत् ॥५८॥
 विदित्वा तपसा सर्वं तयोर्भावं रिरंसतोः ।
 श्रुत्वेनः कृतवानस्मि ब्रह्मचार्युत्तमे जगौ ॥५९॥
 प्रशस्य तं परिष्वज्य गुरू मूर्ध्निवज्रघ्नतुः ।
 स्मितैनमाहतुश्चोभाव अनागा असि पुचक ॥६०॥
 युवो रजांसीति ततः सूक्तैः पञ्चभिरश्विनौ ।
 अगस्त्य एव तुष्टाव कतरेति परेण तु ॥६१॥

द्यावापृथिव्यौ सूक्तेन आ नो विश्वान्दिवौकसः ।
 पितृमन्त्रं समिद्धाग्न्यो अग्निमग्ने नयेति च ॥ ६२ ॥
 बृहस्पतेरनर्वाणं कङ्कतोपनिषत्परम् ।
 अपां तृणानां सूर्यस्य केचिदेतां स्तुतिं विदुः ॥ ६३ ॥
 ददर्श तदगस्त्यो वा विषमं विषशङ्कया ।
 अदृष्टाख्यो नष्टरूपः सूक्तस्यान्योऽच तु वृचः ॥ ६४ ॥ १२ ॥

RV. ii. अस्तौगृत्समदोऽग्निं त्वं जातवेदस्यमाग्निः ।
 यज्ञेनाथ समिद्धोऽग्निर् अतोऽग्निं सप्तभिर्हुवे ॥ ६५ ॥
 संयुज्य तपसात्मानम् ऐन्द्रं बिभ्रन्महद्बुधः ।
 अदृश्यत मुहूर्तेन दिवि च व्योम्नि चेह च ॥ ६६ ॥
 तमिन्द्रमिति मत्वा तु दैत्यौ भीमपराक्रमौ ।
 धुनिश्च चुमुरिच्छोभौ सायुधावभिपेततुः ॥ ६७ ॥
 विदित्वा स तयोर्भावम् ऋषिः पापं चिकीर्षतोः ।
 यो जात इति सूक्तेन कर्माण्यैन्द्राण्यकीर्तयत् ॥ ६८ ॥
 उक्तेषु कर्मस्वैन्द्रेषु भीस्तावाशु विवेश ह ।
 इदमन्तरमित्युक्त्वा ताविन्द्रस्तु निवर्हयत् ॥ ६९ ॥ १३ ॥
 निहत्य तौ गृत्समदम् ऋषिं शक्रोऽभ्यभाषत ।
 यथेष्टं मां सखे पश्य प्रियत्वं ह्यागतोऽसि मे ॥ ७० ॥
 वरं गृहाण मत्तस्त्वम् अक्षयं चास्तु ते तपः ।
 प्रहृष्टं प्रत्युवाचर्षिर् अस्माकं वदतां वर ॥ ७१ ॥
 तनूनामस्तु चारिष्टिर् वाक् चास्तु हृदयंगमा ।
 सुवीरा रयिमन्तश्च वयं त्वामिन्द्र धीमहे ॥ ७२ ॥
 इन्द्र त्वां च विजानीमो वयं जन्मनि जन्मनि ।
 त्वन्नतश्चैष मे भावो मापगास्त्वं रथीतरः ॥ ७३ ॥

B निरुक्तं तदिदं वार्यम् इन्द्र श्रेष्ठान्यृचान्यया ।

B वव्रे वरमिदं सर्वं तदाकार्यं शचीपतिः ॥ ७४ ॥

१४ ॥

तथेत्युक्ता तुराषाट् तु पाणौ जयाह दक्षिणे ।

ऋषिश्चास्य सखित्वेन पाणिना पाणिमस्पृशत् ॥ ७५ ॥

सहितौ जग्मतुश्चैवं महेन्द्रसदनं प्रति ।

तच्चैनमार्हयत्प्रीत्या स्वयमेव पुरंदरः ॥ ७६ ॥

कर्मणा विधिदृष्टेन तमृषिं चाभ्यपूजयत् ।

सखित्वाच्च पुनश्चैनम् उवाच हरिवाहनः ॥ ७७ ॥

गृणन्मादयसे यस्मात् त्वमस्मानृषिसत्तम ।

तस्मान्मृत्समदो नाम शौनहोचो भविष्यसि ॥ ७८ ॥

ततो द्वादशभिः सूक्तैस् तुष्टावेन्द्रं श्रुधीत्यृषिः ।

ददर्श संस्तुवन्नेव तच्च स ब्रह्मणस्पतिम् ॥ ७९ ॥

१५ ॥

बृहस्पतिं तु तुष्टाव दृष्टलिङ्गाभिरेव च ।

स तमप्यभितुष्टाव चतुर्भिरित उत्तरैः ॥ ८० ॥

गणानां विश्वमित्यस्यां सहेन्द्राब्रह्मणस्पती ।

बृहस्पतिं प्रसङ्गाद्वा ब्रह्मणस्पतिमेव च ॥ ८१ ॥

A तुष्टाव कर्मणैकेन प्रभावस्यान्तरं द्वयोः ।

मिचावरुणदक्षांशतुविजातभगार्यम्णाम् ॥ ८२ ॥

आदित्यानामिमाः सूक्तम् इदं वारुणमुच्यते ।

वारुणी यो म इत्याद्या दुःस्वप्नाद्यप्रणाशिनी ॥ ८३ ॥

धृतव्रता वैश्वदेवम् ऋतमैन्द्रं परं तु यत् ।

प्र हि क्रतुमिति त्वस्याम् इन्द्रासोमौ सह स्तुतौ ॥ ८४ ॥

सरस्वति त्वमित्यस्मिन् अर्धर्चे मध्यमा तु वाक् ।

बृहस्पतिस्तुतिर्यो नस् तं व* ऋङ् मरुतां स्तुतिः ॥ ८५ ॥ १६ ॥

अस्माकं वैश्वदेवं स्याद् आदावस्येति चास्य ऋक् ।

द्यावापृथिव्योस्त्वाष्ट्र्यौ वा अथवैन्द्र्यौ परे ततः ॥८६॥

हे हे राकासिनीवाल्योः षड् गुक्त्वाद्यास्तथान्यया ।

B तत्पूर्वे हे ऋचौ कुह्नाः कुहूमहमिति स्मृते ॥८७॥

B तदुत्तरे हेऽनुमतेर् अनु नोऽन्विदिति स्मृते ।

B धातुश्चतस्रस्तथादौ धाता ददातु नो रयिम् ॥८८॥

रौद्रं मारुतं तु परम् आ ते धारावरा इति ।

वामतस्तु मृगं दृष्ट्वा बिभ्यदेत्य ऋषिः स्वयम् ॥८९॥

स्तुहि श्रुतमिति तस्यां तमेवास्तौत्प्रसादयन् ।

अपां नपादुपेत्यच स्तुतः सूक्ते ततः परे ॥९०॥

१७॥

तुभ्यमित्यार्तवे सूक्ते सावित्रादाश्विनं परम् ।

सोमः पूषादितिश्चैव सोमापौष्णेऽन्यया स्तुताः ॥९१॥

वायव्ये चैन्द्रवायवी पञ्चाथ प्राउगास्तृचाः ।

प्रेत्यृक्स्तौति हविर्धाने अग्निस्तत्र निपातभाक् ।

द्यावापृथिव्यौ द्यावेति हविर्धाने ततः परे ॥९२॥

स्तुतिं तु पुनरेवेहन् इन्द्रो भूत्वा कपिञ्जलः ।

ऋषेर्जिगमिषोराशं ववाशास्थाय दक्षिणाम् ॥९३॥

स तमार्षेण संप्रेक्ष्य चक्षुषा पक्षिरूपिणम् ।

पराभ्यामभितुष्टाव सूक्ताभ्यां तु कनिक्रदत् ॥९४॥

१८॥

. iii. प्रशास्य गां यस्तपसाभ्यगच्छद् ब्रह्मर्षितामेकशतं च पुत्रान् ।

स गाथिपुत्रस्तु जगाद सूक्तं सोमस्य मेत्याग्नेयं यत्परे च ॥९५॥

वैश्वानरीये * समित्समिदाग्र्यो हे आग्नेये उत्तरे त्वच सूक्ते ।

द्यावापृथिव्या उषसो निपाता आपोऽथ देवाः पितरश्च मित्रः ॥९६॥

आग्नेयेषु दृश्यन्ते स्तुतास्तु वैश्वानरो वरुणो जातवेदाः ।

स्तूयेतैको यत्र यत्रास्तुतिर्वा निपात्यर्थाश्चोपमार्थाश्च विद्यात् ॥९७॥

राजर्षयो गृत्समदा वसिष्ठा भरद्वाजाः कुशिका गोतमाश्च ।
विश्वेऽश्विनावङ्गिरसोऽचयोऽदितिर् भोजाः कखा भृगवो रोदसी
दिशः ॥९८॥

सावित्रसौम्याश्विनमारुतेषु ऐन्द्राग्नेये रौद्रसौर्यौषसेषु ।
आदावन्ते सूक्तमध्ये स्तुतास्तु न व्याघ्नन्ति देवताः सूक्तभाजः ॥९९॥ १९॥

अग्नेः सप्तदशोऽध्याय ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये ।

एते काण्व्यावृचौ यौषाव् अञ्जन्ति त्वेति पञ्च च ॥१००॥

शेषा बहुभ्यो यूषेभ्यो वैश्वदेवी तृगष्टमी ।

अस्यान्या व्रश्चनी योक्ता षष्ठमैन्द्रागमुच्यते ॥१०१॥

अग्निमुषसं वैश्वदेवी दधिक्रामिति चैतया ।

आग्नेन्द्री त्वम इन्द्रश्चर्कं परो वैश्वानरस्तुचः ॥१०२॥

प्र यन्तु मारुतश्चान्या शतधारं गुरुस्तवः ।

प्र वो वाजा ऋतून्स्तौति ऋत्विज स्तौति मन्यत ॥१०३॥

पुरीथास इति त्वस्यां धिष्ण्यानग्नीन्प्रशंसति ।

ज्ञेयाश्चैव तु होतारस् ते दैव्याश्चैव तच्च तु ॥१०४॥ २०॥

चयोविंशतिरैन्द्राणि इहन्तीति पराण्यतः ।

सूक्ते प्रेति तु नद्यश्च विश्वामिचः समूदिरे ॥१०५॥

पुरोहितः सन्निज्यार्थं सुदासा सह यन्वृषिः ।

विपाट्छुतुद्योः संभेदं शमित्येते उवाच ह ॥१०६॥

प्रवादास्तच्च दृश्यन्ते द्विवद्बहुवदेकवत् ।

अछेत्यर्थं च पच्छो वा नदीष्वप्येकवन्ति ते ॥१०७॥

आद्ये वृचे द्विवत्सार्धं विश्वामिचवचः श्रुतेः ।

एताभिर्ऋग्भिर्वा नद्य ऋषिं बहुवदूचिरे ॥१०८॥

षष्ठ्याष्टम्या चतुर्थ्या च दशम्या चेतारा ऋषेः ।

सप्तम्यामृचि षष्ठ्यां च यौ देवौ परिकीर्तितौ ॥१०९॥ २१॥

निपातिनौ तु तौ ज्ञेयौ ऐन्द्रापार्वत्यगुहमे ।

करोति पुत्रिकां नाम यथा दुहितरं तथा ॥ ११० ॥

तस्यां सिञ्चति रेतो वा तच्छासदिति कीर्तितम् ।

रिक्थस्य दुहितुर्दानं नेत्यृचि प्रतिषिध्यते ॥ १११ ॥

तस्याश्चाह यवीयांसं भ्रातरं ज्येष्ठवत्सुतम् ।

सुदासश्च महायज्ञे शक्तिना गाथिसूनवे ॥ ११२ ॥

निगृहीतं बलाच्चेतः सोऽवसीदद्विचेतनः ।

तस्मै ब्राह्मीं तु सौरीं वा नाम्ना वाचं ससर्परीम् ॥ ११३ ॥

सूर्यक्षयादिहाहत्य ददुस्ते जमदग्नयः ।

कुशिकानां ततः सा वाग् अमतिं तामपाहनत् ॥ ११४ ॥ २२ ॥

उपेति चास्यां कुशिकान् विश्वामित्रोऽनुबोधयत् ।

लब्ध्वा वाचं च हृष्टात्मा तानृषीन्प्रत्यपूजयत् ॥ ११५ ॥

ससर्परीरिति द्वाभ्याम् ऋग्भ्यां वाचं स्तुवन्स्वयम् ।

स्थिरावित्यनसोऽङ्गान्यनदुहश्च गृहान्व्रजन् ॥ ११६ ॥

ततश्च स्वशरीरेण गृहान्गच्छन्परीददे ।

पराश्वतस्रो यास्वच वसिष्ठद्वेषिण्यः स्मृताः ॥ ११७ ॥

विश्वामित्रेण ताः प्रोक्ता अभिशपा इति स्मृताः ।

द्विषद्देषास्तु ताः प्रोक्ता विद्याश्चैवाभिचारिकाः ॥ ११८ ॥ २३ ॥

वसिष्ठास्ता न शृण्वन्ति तदाचार्यकसंमतम् ।

कीर्तनाच्छ्रवणाद्वापि महादोषश्च जायते ॥ ११९ ॥

शतधा भिद्यते मूर्धा कीर्तितेन श्रुतेन वा ।

तेषां बालाः प्रमीयन्ते तस्मात्तास्तु न कीर्तयेत् ॥ १२० ॥

विश्वांश्च देवांस्तुष्टाव चतुर्भिरिममित्यृषिः ।

B अस्तौद्विश्वात्मना सर्वान् मन्यमानः परं पदम् ॥ १२१ ॥

B देवानामसुरत्वं तद् एकं महदितीरयन् ।

अश्विनौ मित्रं ऋभवो धेनुर्मित्रं इहेह वः ॥१२२॥

A वैश्वदेवीति विज्ञेया मैत्री मित्राय पञ्च तु ।

ऐन्द्रार्भवस्तृचस्वच आर्भवे सूक्त उत्तमः ॥१२३॥

२४॥

B पूर्वे ऋचे निपातीन्द्र उषो वाजेन पञ्चमात् ।

औषसादुत्तरास्वन्त्ये षट् पृथग्देवतास्तृचाः ।

ऐन्द्रावरुणः प्रथमो बार्हस्पत्यस्तथापरः ॥१२४॥

पौष्णसावित्रसौम्याश्च मैत्रावरुण उत्तमः ।

तुष्टाव जमदग्निश्च तेन देवावृतावृधौ ॥१२५॥

२५॥

iv. देवर्षिपितृपूजार्थं पपाचान्त्राणि यच्छुनः ।

यस्य वै श्येनरूपेण आहरद्वृचहा मधु ॥१२६॥

सोऽग्निं तु पञ्चदशभिर् इन्द्रं षोडशभिः परैः ।

ऋषिस्त्वामिति तुष्टाव सूक्तेरेति तु गौतमः ॥१२७॥

स भ्रातरमिति त्वासु तिसृष्वग्निर्निपातभाक् ।

वरुणेनाभिसंस्तौति आहुरन्ये निपातिनम् ॥१२८॥

लिङ्गोक्तदेवते सूक्ते एके प्रत्यग्निरेव तु ।

ऋषिर्बोधदिति द्वाभ्यां स्तौति सोमकमेव तु ॥१२९॥

२६॥

तस्यैव चायुषोऽर्थाय पराभ्यामश्विनौ स्तुतौ ।

अञ्जसा न जनिष्येऽहं ब्रुवाणं गर्भमेव तु ॥१३०॥

अन्वशाददितिः पुत्रम् इन्द्रमात्महितैषिणी ।

स जातमाचो युद्धाय ऋषिमेवाजुहाव तु ॥१३१॥

योधयन्वामदेवस्तं कृत्वात्मनि बलं तथा ।

दिनानि दश रात्रीश्च विजिग्ये चैनमोजसा ॥१३२॥

स तं क इममित्यस्यां विक्रीणऋषिसंसदि ।

स्वयं तेनाभितुष्टाव नकिरिन्द्रेति गौतमः ॥१३३॥

किमादुतासीति चास्यां मन्युमर्धे पराणुदत् ।

अथास्य रूपवीर्याणि धैर्यकार्याणि तान्यृषिः ॥ १३४ ॥ २७ ॥

विविधानि च कर्माणि शशंसादितये तथा ।

अहमित्यात्मसंस्तावस् तृचे स्तुतिरिवास्य हि ॥ १३५ ॥

प्र सु ष विभ्यो नवभिर् ऋग्भिः श्येनस्य संस्तवः ।

पराभिस्त्वेति पञ्चर्चे सोमेनेन्द्र स्तुतः सह ॥ १३६ ॥

सोमप्रधानामेतां तु क्रौष्टुकिर्मन्यते स्तुतिम् ।

दिवश्चिदिति चैतेन तृचेनेन्द्रेण संस्तुताम् ॥ १३७ ॥

उषसं मध्यमां मेने आचार्यः शाकटायनः ।

वाममृचि स्तुताश्चात्र भगः पूषेति चार्यमा ॥ १३८ ॥

B कुरुळतीति पूषोक्तोऽदन्तकः स इति श्रुतेः ।

B अस्माकमुत्तमं सूर्यं स्तौतीत्याहाश्वलायनः ॥ १३९ ॥ २८ ॥

इन्द्रस्य हरयो ह्यश्वा अमेरश्वास्तु रोहितः ।

सूर्यस्य हरितश्चैव वायोर्नियुत एव च ॥ १४० ॥

रासभः सहितोऽश्विभ्याम् अजाः पूष्णश्च वाजिनः ।

पृषत्योऽश्वास्तु मरुतां गावोऽरुणस्तथोषसाम् ॥ १४१ ॥

सवितुर्वाजिनः श्यावा विश्वरूपा बृहस्पतेः ।

सहैते देवताभिस्तु स्तूयन्तेऽप्यल्पशोऽन्यथा ॥ १४२ ॥

आयुधं वाहनं चापि स्तुतौ यस्येह दृश्यते ।

तमेव तु स्तुतं विद्यात् तस्यात्मा बहुधा हि सः ॥ १४३ ॥

कनीनका सूक्तशेषो हर्यो स्तुतिरिहोच्यते ।

चत्वार्यतश्च विज्ञेयान् अप्रगृह्याणि विद्रधे ॥ १४४ ॥

अप्रगृह्याणि विद्रधे ॥

२९ ॥

। इति बृहदेवतायां चतुर्थोऽध्यायः ॥

प्रेति पञ्चार्भवं चीणि दाधिक्राणि पराण्यतः ।
 ऋग्द्यावापृथिव्यौ स्तौति दाधिक्राणां मुखे तु या ॥ १ ॥
 परोक्षैरमुतो वाग्भिर् नामभिश्च स्तुतास्त्रयः ।
 अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च हंसः शुचिषदितृचि ॥ २ ॥

B नियुक्ता सूर्यदेवत्या हंस इत्यैतरेयके ।

हे त्वेन्द्रावरुणे सूक्ते ततस्त्रीण्याम्भिनानि कः ॥ ३ ॥
 अयं वायो विहीत्येषु वायव्याः सप्त कीर्तिताः ।
 नव चैवैन्द्रवायव्या इन्द्रस्त्रिभ्यः शतेन षट् ॥ ४ ॥
 इदं कथितदेवत्यं यस्तस्तम्भोक्तमो वृचः ।

स्तुतिरिन्द्राबृहस्पत्योर् अष्टावेता ऋचः स्मृताः ॥ ५ ॥

सूक्तं तु तद्बार्हस्पत्यम् इदमित्यौषसे परे ।

पुरोधातुः कर्मशंसा स इद्राजोच्यते तृचे ॥ ६ ॥ १ ॥

तत्सावित्रे हे तु को वैश्वदेवं मही द्यावापृथिवीयं परं तु यत् ।

क्षेत्रस्येति तिस्रस्तु क्षेत्रपत्याः शुनं वाहाः शुनदेवी त्वृगुत्तरा ॥ ७ ॥

वायुः शुनः सूर्य एवाच सीरः शुनासीरौ वायुसूर्यौ वदन्ति ।

शुनासीरं यास्क इन्द्रं तु मेने सूर्येन्द्रौ तौ मन्यते शाकपूणिः ॥ ८ ॥

शुनासीरौ पञ्चम्यां तु स्तुतौ तौ हे तु सीतायै षष्ठी सप्तमी च ।

शुनं नः फालाः कृषिं स्तौति पादः शुनं कीनाशः कृषिजीवान्मनुष्यान् ॥ ९ ॥

स्तुतः पादेऽच पर्जन्यस्तुतीये अन्यं* त्वृषिर्धनकामो जगाद ।

कृषिं वा स्तौति सर्वं हि सूक्तं समुद्रादित्यग्नेर्मध्यमस्य ॥ १० ॥

आदित्यं वा ब्राह्मणोक्तं प्रदिष्टम् आग्नेयं वापाज्यसूक्तं हि दृष्टम् ।

अपां स्तुतिं वा यदि वा घृतस्तुतिं गव्यमेके सौर्यमेतद्वदन्ति ॥ ११ ॥ २ ॥

RV. v. स्वर्भानुदृष्टं सूर्यस्य अपहत्य तमोऽचयः ।

सप्तविंशतिभिः सूक्तैर् अबोधीत्यग्निमस्तुवन् ॥ १२ ॥

चैवृष्णस्त्रसदस्युश्च अश्वमेध ऋणंचयः ।

स्तूयमानाः परीक्ष्याः स्युर् अचिष्वेते क्वचित्क्वचित् ॥ १३ ॥

ऐह्वाकुस्यरुणो राजा चैवृष्णो रथमास्थितः ।

संजयाहाश्वरश्मींश्च वृशो जानः पुरोहितः ॥ १४ ॥

स ब्राह्मणकुमारस्य रथो गङ्गज्झिरोऽङ्घ्रिनत् ।

एनस्वीत्यब्रवीच्चैव स राजैनं पुरोहितम् ॥ १५ ॥

सोऽथर्वाङ्गिरसान्मन्त्रान् दृष्ट्वा संजीव्य तं शिशुम् ।

क्रोधात्संत्यज्य राजानम् अन्यदेशं समाश्रितः ॥ १६ ॥

हरोऽप्यग्नेर्ननाशास्य तस्यापक्रमणादृषेः ।

अग्नौ प्रास्तानि हव्यानि न ह्यपच्यन्त कानिचित् ॥ १७ ॥ ३ ॥

ततः प्रथयितो राजा सोऽभिगम्य प्रसाद्य तम् ।

आनीत्वा स वृशं जानं पुनरेव पुरोदधे ॥ १८ ॥

स प्रसन्नो वृशोऽन्वैद्धद् धरमग्नेर्नृपक्षये ।

अविन्दत पिशाचीं तां जायां तस्य च भूपतेः ॥ १९ ॥

निषण्णः स तया सार्धम् आसन्धां कशिपावपि ।

तामुपामन्त्रयां चक्रे कमेतं त्वमिति तृचा ॥ २० ॥

हरः कुमाररूपेण ब्रुवंस्तामभ्यभाषत ।

विज्योतिषेति चोक्तायां सहसाम्निरुदज्वलत् ॥ २१ ॥

B सहमानः समायान्तं प्रकाशं च प्रकाशयन् ।

पिशाचीमदहत्तां स यच्च चोपविवेश सा ॥ २२ ॥

४ ॥

एष एव परामृष्टो भाल्लविब्राह्मणे बृचः ।

B निदानसंज्ञके ग्रन्थे छन्दोगानामिति श्रुतिः ॥ २३ ॥

भवेदेव परामर्शः सूक्तस्यास्य व्यपेक्षया ।

भवन्ति बाह्या मन्त्रा हि विधिदृष्टेन चोदिताः ॥२४॥

दृश्यन्ते ब्राह्मणे मन्त्रा एकदेशे प्रदर्शिताः ।

जामदग्न्यस्तथैवाग्न्य स्तोकीयाश्चेतरेयके ॥२५॥

आग्निः सुसमिद्धाय पञ्चमं सूक्तमच तु ।

एदमृग्वैश्वदेवी वा अन्या चैन्द्राग्न्युपोत्तमे ॥२६॥

ऐन्द्राणि द्वादश बीति उशना त्वच संस्तुतः ।

उशनेति तु पादेन सं ह यद्वामनेन च ॥२७॥

५॥

इन्द्राकुत्सेति चैतस्यां कुत्सेनेन्द्र स्तुतः सह ।

यत्त्वा सूर्येति चाचीणां पञ्चर्चे कर्म कीर्यते ॥२८॥

B अनस्वनेति सूक्तेऽस्मिन् आप्रेयेऽचिर्ऋषिः स्वयम् ।

B दानतुष्टः शशंसैतान् राजर्षीन्निति केचन ॥२९॥

B आशीरध्येषणाच्चैभ्यो अग्निं प्रति च दृश्यते ।

B अयुतं च गवां बीणि शतान्यथ च विंशतिम् ॥३०॥

B सौवर्णं शकटं गोभ्यां अरुणोऽदानृपोऽचये ।

B अश्वमेधः शतं चोद्ग्राणां त्रसदस्युर्धनं बहु ॥३१॥

६॥

B राज्ञः प्रति च तत्सूक्तं बभाष इति केचन ।

B आत्मा हि नात्मने दद्याद् अग्रहीचृपतेर्ऋषिः ॥३२॥

B अचेः सुतमृषिं बभुम् आर्त्विज्याय ऋणंचयः ।

B सहस्रदक्षिणे सोमे ववे तं सोऽप्ययाजयत् ॥३३॥

B ददौ च रौशमो* राजा सहस्राणि शतानि च ।

B तस्मै चत्वारि चत्वारि महावीरं च काञ्चनम् ॥३४॥

B प्रवर्ग्येषु महावीराः सौवर्णास्तस्य चाभवन् ।

B प्रतिगृह्य ऋषिर्गच्छन् मध्यमेनाग्निना पयि ॥३५॥

B पृष्ट इन्द्रेण चाचख्यौ भद्रं चतसृभिश्च तत् ।

को नु वां वैश्वदेवानि एकादश पराण्यतः ॥३६॥

७॥

मारुतानि दश प्रेति इळाभीत्यृचि तु स्तुता ।

B उदित्यृचि तृतीयायां सविता शौनकोऽब्रवीत् ॥३७॥

उपेति बार्हस्पत्यस्तु* तृचो मारुत्यृगुत्तरा ।

तमु दृहीति रौद्री तु प्र सुष्टुतिरिति तृचि ॥३८॥

B शौनकादिभिराचार्यैर् देवता बहुधेरिता ।

इळस्पति* शाकपूर्णिः पर्जन्याग्नी तु गालवः ॥३९॥

यास्कस्तु पूषणं मेने स्तुतमिन्द्रं तु शौनकः ।

वैश्वानरं भागुरिस्तु मारुत्येष समाश्विनी ॥४०॥

वायव्याध्वर्यवः सौमी दशेत्यैन्द्री परा तु या ।

B अग्निं घर्मं पराञ्जनि अश्विनौ स्तौत्यृगछ च ॥४१॥

८॥

B प्रेति वायु* पूषणं च अर्धर्चेऽग्निरिहोच्यते ।

B प्रथमेऽथ द्वितीये च स्तुता एति दिवौकसः ॥४२॥

आ वाचं मध्यमां स्तौति ततोऽन्या तु बृहस्पतिम् ।

B ज्यायांसमिति चादित्यं प्र वो वायुरिहोच्यते ॥४३॥

B तं प्रत्नथेति सौमी वा दैव्यैन्द्री वा प्रजापतेः ।

B परोक्षवैश्वदेवं तद् आह कौषीतकिः स्वयम् ॥४४॥

B तेषु तृतीयमित्युक्तं देवान्हुव इदं परम् ।

देवानां पत्नीरिति तु देवपत्न्यो बृचे स्तुताः ॥४५॥

९॥

अयं चतुर्णामिति चेन्द्रवायू चिभि स्तुतौ वायवा याहि वायुम् ।

रथं तृचा रोदसी स्तूयतेऽत्र यस्या स्तुता मरुतो रुद्रपत्न्याः ॥४६॥

आ रुद्रास इति त्वस्यां रुद्राणां संस्तुतो गणः ।

मरुतां तु गणस्यैतन् नाम रुद्रा इति स्मृताः ॥४७॥

असावग्निरयं चोभाव् अग्नी पार्थिवमध्यमौ ।

अग्ने मरुद्भिरित्यस्यां मरुद्भिः सह संस्तुतौ ॥४८॥

B मध्यमा वाक् स्त्रियः सर्वाः पुमान् सर्वश्च मध्यमः ।

B गणाश्च सर्वे मरुतो गुणभेदात्पृथक् पृथक् ॥४९॥

१०॥

राजर्षिरभवद्वाभ्यो रथवीतिरिति श्रुतः ।

स यक्ष्यमाणो राजाचिम अभिगम्य प्रसाद्य च ॥५०॥

आत्मानं कार्यमर्थे च ख्यापयन्प्राञ्जलि स्थितः ।

अवृणीतर्षिमाचेयम् आर्त्विज्यायार्चनानसम् ॥५१॥

स सपुत्रोऽभ्यगच्छन् राजानं यज्ञसिद्धये ।

श्यावाश्वश्चाचिपुत्रस्य पुत्रः खल्वर्चनानसः ॥५२॥

साङ्गोपाङ्गान्सर्ववेदान् यः पित्राध्यापितो मुदा ।

अर्चनानाः सपुत्रोऽथ गत्वा नृपमयाजयत् ॥५३॥

यज्ञे च विततेऽपश्यद् राजपुत्रीं यशस्विनीम् ।

क्षुधा मे राजपुत्री स्याद् इति तस्य मनोऽभवत् ॥५४॥

श्यावाश्वस्य च तस्यां वै सक्तमासीत्तदा मनः ।

संयुज्यस्व मया राजन् इति याज्यं च सोऽब्रवीत् ॥५५॥ ११॥

B श्यावाश्वाय सुतां दित्सुर् महिषीं स्वां नृपोऽब्रवीत् ।

B किं ते मतमहं कन्यां श्यावाश्वाय ददामि हि ॥५६॥

B अचिपुत्रोऽदुर्बलो हि जामाता त्वावयोरिति ।

B राजानमब्रवीत्तापि नृपर्षिकुलजा ह्यहम् ॥५७॥

B नानृषिर्नौ तु जामाता नैष मन्त्रान् हि दृष्टवान् ।

B क्षुषये दीयतां कन्या वेदस्यास्त्रा भवेत्तथा ।

B क्षुषिर्मन्त्रदृशं वेदपितरं मन्यते यतः ॥५८॥

प्रत्याचष्टे स तं राजा सह संमन्त्र्य भार्यया ।

अनृषिर्नैव जामाता कश्चिन्नवितुमर्हति ॥५९॥

प्रत्याख्यात क्षुषिस्तेन वृत्ते यज्ञे न्यवर्तत ।

श्यावाश्वस्य तु कन्याया मनो नैव न्यवर्तत ॥६०॥

ततस्तौ तु निवर्तेताम् उभावेवाभिजग्मतुः ।

B शशीयसीं तरन्तं च पुरुमीळं च पार्थिवम् ॥ ६१ ॥

तरन्तपुरुमीळौ तु राजानौ वैददश्वधी ।

ताभ्यां तौ चक्रतुः पूजाम् ऋषिभ्यां नृपती स्वयम् ॥ ६२ ॥

ऋषिपुत्रं महिष्याश्च दर्शयामास तं नृपः ।

तरन्तानुमता चैव प्रादाद्बहुविधं वसु ॥ ६३ ॥

१२ ॥

अजाविकं गवाश्वं च श्यावाश्वाय शशीयसी ।

B अचिं याज्यार्चितौ गत्वा पितापुत्रौ स्वमाश्रमम् ॥ ६४ ॥

B अश्ववाद्यतामचिं महर्षिं दीप्नतेजसम् ।

B श्यावाश्वस्य मनस्यासीन् मन्त्रस्यादर्शनादहम् ॥ ६५ ॥

B न लब्धवानहं कन्यां हन्त सर्वाङ्गशोभनाम् ।

B अप्यहं मन्त्रदर्शी स्यां भवेद्दर्शो महान्मम ॥ ६६ ॥

B इत्यरण्ये चिन्तयतः प्रादुरासीन्मरुद्गणः ।

ददर्श संस्थितान्पार्श्वे तुल्यरूपानिवात्मनः ॥ ६७ ॥

समानवयसश्चैव मरुतो रुक्मवक्षसः ।

तांस्तुल्यवयसो दृष्ट्वा देवान्पुरुषवियहान् ॥ ६८ ॥

श्यावाश्वो विस्मितोऽपृच्छत् के हेति मरुतस्तदा ।

ततस्तु मरुतो देवान् रुद्रसूनूनबुध्यत ॥ ६९ ॥

य ई वहन्त इत्याभिर् बुद्ध्वा तुष्टाव तांस्तथा ।

अतिक्रमं हि तं मेने ऋषिर्विपुलमात्मनः ॥ ७० ॥

यन्न दृष्ट्वैव तुष्टाव यच्च के हेति पृष्टवान् ।

स्तुता स्तुत्या तया प्रीता गच्छन्तः पृश्निमातरः ॥ ७१ ॥

१३ ॥

अवमुच्य स्ववक्षोभ्यो रुक्मं तस्मै तदा ददुः ।

मरुत्सु तु प्रयातेषु श्यावाश्वः सुमहायशाः ॥ ७२ ॥

रथवीतेर्देहितरम् अगच्छन्मनसा तदा ।

स सद्य ऋषिरात्मानं प्रवक्ष्यन् रथवीतये ॥ ७३ ॥

एतं मे स्तोममित्याभ्यां दौत्ये राचीं न्ययोजयत् ।

रथवीतिमपश्यन्तीं संप्रेक्ष्यार्षेण चक्षुषा ॥ ७४ ॥

रम्ये हिमवतः पृष्ठे एष क्षेतीति चाब्रवीत् ।

ऋषेर्नियोगमाज्ञाय देव्या रात्र्या प्रचोदितः ॥ ७५ ॥

आदाय कन्यां तां दार्य्य उपेयायार्चनानसम् ।

पादौ तस्योपसंगृह्य स्थित्वा प्रहूः कृताञ्जलिः ॥ ७६ ॥ १४ ॥

रथवीतिरहं दार्य्य इति नाम शशंस च ।

मया संगतिमिच्छन्तं त्वां प्रत्यार्चिष्ये यत्पुरा ॥ ७७ ॥

तत्क्षमस्व नमस्तेऽस्तु मा च मे भगवन्कुधः ।

ऋषेः पुत्रः स्वयमृषिः पितासि भगवन्ऋषेः ॥ ७८ ॥

हन्त प्रतिगृहाणेमां क्षुषामित्येवमब्रवीत् ।

पाद्यार्घ्यमधुपर्केष्व पूजयित्वा स्वयं नृपः ॥ ७९ ॥

शुक्लमश्वशतं दत्त्वा अनुजज्ञे गृहान्प्रति ।

शशीयसीं तरन्तं च पुरुमीळं च पार्थिवम् ॥ ८० ॥

षड्भिः सनदिति स्तुत्वा जगामर्षिरपि क्षयम् ।

ऋतेन मैत्रावरुणान् एकादश पराणि तु ॥ ८१ ॥ १५ ॥

षठाश्विनानि गर्भार्थं पञ्चर्चोपनिषत्स्तुतिः ।

सप्त कृत्वापराधान्वै विफले दारसंयहे ॥ ८२ ॥

ऋषिः कृतोऽश्वमेधेन भारतेनेति वै श्रुतिः ।

तमष्टमेऽपराधे तु वृक्षद्रोण्यां स पार्थिवः ॥ ८३ ॥

ऋषीसे ह विनिक्षिप्य स्कन्धं राचीं न्यधारयत् ।

सोऽश्विनाविति सूक्तेन तुष्टावर्षिः शुभस्पती ॥ ८४ ॥

तौ तं तस्मात्समुद्धृत्य चक्रतुः सफलं पुनः ।

तृचः स्वस्यैव गर्भार्थं स्वपतस्तस्य गर्भवत् ॥ ८५ ॥

यथा वात इति ज्ञेये त्वश्विभ्यामितरे ऋचौ ।

B स्रवतामपि गर्भाणां दृष्टं तदनुमन्त्रणम् ॥ ८६ ॥ १६ ॥

B भाववृत्तं तु तद्वत्स्यात् तथारूपं हि दृश्यते ।

B जरायुगर्भशब्दाभ्याम् एतद्रूपं हि दृश्यते ॥ ८७ ॥

महे उषस्ये सावित्रे युञ्जतेऽहेति वै स्तुतः ।

पर्जन्यो बळिति त्वस्मिन् पृथिवी मध्यमा स्तुता ॥ ८८ ॥

B अद्या नो देव सवितर् इयं दुःस्वप्ननाशनी ।

वारुणं तु प्र समाजे इन्द्राग्न्यैन्द्राग्रमुत्तरम् ॥ ८९ ॥

विष्णु^१न्यङ्गं परं प्रेति मारुतं सूक्तमुत्तमम् ।

B एवयामरुदाख्यातं द्यौर्नैन्द्रे^{*} प्रतिपूर्वकम् ॥ ९० ॥

श्रीसूक्तमाशीर्वादस्तु श्रीपुत्राणां पराणि षट् ।

तत्स्याद्वालक्ष्म्यपनुदम् अग्निस्तत्र निपातभाक् ॥ ९१ ॥ १७ ॥

प्रजावज्जीवपुत्रौ वा गर्भकर्मणि संस्तुतौ ।

नानारूपा पयस्विन्यः संस्रवन्तीति संस्तुताः ॥ ९२ ॥

आशीर्वादेषु संज्ञासु कर्मसंस्थासु देवता ।

निपातभाग् लिङ्गवाक्यात् परीक्षेतेह मन्त्रवित् ॥ ९३ ॥

मन्त्रप्रयोगमन्त्रयोः प्रयोगो बलवत्तरः ।

विधेस्तयोः परीक्षा स्यान् मन्त्राः स्युरभिधायकाः ॥ ९४ ॥

तस्मात्तेन विसंवादो मन्त्राणां तद्गतानि तु ।

गुणाभिधायकानि स्युः संविज्ञानपदानि तु ॥ ९५ ॥

मन्त्रेषु गुणभूतेषु प्रधानेषु च कर्मसु ।

प्रधानगुणभूताः स्युर् देवता इति गम्यते ॥ ९६ ॥ १८ ॥

चिसांवात्सरिकं सन्नं प्रजाकामः प्रजापतिः ।

आहरत्सहितः साध्यैर् विश्वैर्देवैः सहेति च ॥ ९७ ॥

तच्च वाग्दीक्षणीयायाम् आजगाम शरीरिणी ।

तां दृष्ट्वा युगपत्तच्च कस्याथ वरुणस्य च ॥ ९८ ॥

शुक्रं चस्कन्द तद्वायुर् अग्नौ प्रास्यद्यदृद्धया ।
 ततोऽर्चिभ्यो भृगुर्जज्ञे अङ्गारेष्वङ्गिरा ऋषिः ॥९९॥
 प्रजापति* सुतौ दृष्ट्वा दृष्ट्वा वागभ्यभाषत ।
 आभ्यामृषिस्तृतीयोऽपि भवेदथैव मे सुतः ॥१००॥
 प्रजापतिस्तथेत्युक्तः प्रत्यभाषत भारतीम् ।
 ऋषिरचिस्ततो जज्ञे सूर्यानलसमद्युतिः ॥१०१॥ १९॥
 योऽङ्गारेभ्य ऋषिर्जज्ञे तस्य पुत्रो बृहस्पतिः ।
 बृहस्पतेर्भरद्वाजो विदधीति य उच्यते ॥१०२॥
 मरुत्वासीद्गुर्यश्च स एवाङ्गिरसो नपात् ।

- IV. vi. सपुत्रस्य तु तस्यैतन् मण्डलं षष्ठमुच्यते ॥१०३॥
 त्वं ह्यम इति तच्चादाव् आग्नेयानि त्रयोदश ।
 सूक्तानि चीणि मूर्धानम् अग्नेर्वैश्वानरस्य तु ॥१०४॥
 एकान्नचिंशदेवाच पिबेत्यैन्द्राण्यतः परम् ।
 अग्ने स क्षेषदित्यस्यां देवौ यौ तु निपातितौ ॥१०५॥
 प्रोतये नू म इत्येते वैश्वदेव्यावृचौ स्मृते ।
 ऋग्विष्णुतीया पदं चान्यम् ऐन्द्रमेति गवां स्तुतिः ॥१०६॥ २०॥
 आसस्त्राणास इत्यस्यां वायुरिन्द्रश्च संस्तुतौ ।
 B इन्द्रः प्राधान्यतो वाच स्तुतो वायुर्निपातभाक् ॥१०७॥
 B अयं देवस्तृचं सौम्यम् ऐन्द्रमेके प्रचक्षते ।
 य आनयदिति त्वस्य तृचोऽधीति वृबुस्तुतिः ॥१०८॥
 पितरं स्तौति शंयुश्च तृचस्यान्ये पदे स्वकम् ।
 स्वादुष्किलायमिति तु सौम्यः पञ्चर्च उत्तरः ॥१०९॥
 B इन्द्रः प्रधानतो वाच स्तुतः सोमो निपातभाक् ।
 B इन्द्रस्यैन्द्र्योऽनुपानीयाः श्रूयन्ते ह्यैतरेयके ॥११०॥

अगधूति स्तौति देवान् पादो भूमिमथोत्तरः ।

बृहस्पतिं तृतीयस्तु इन्द्रमेवोत्तमं पदम् ॥ १११ ॥ २१ ॥

वनस्पते वीडङ्गः परं यत् तदाचार्या भाववृत्तं वदन्ति ।

चृचस्तु तिस्रस्तुरथाभिमर्शना उपेति तिस्रो दुन्दुभेः संस्तवोऽथ ॥ ११२ ॥

समश्चपर्णा इति चार्धमेन्द्रं दशादितोऽमेस्तुरपाणिकस्य ।

तृचः परो मारुतः पृश्निसूक्ते वृचः परो वैश्वदेवः पुनश्च ॥ ११३ ॥

आदित्यो वा मारुत एव वा स्याद् आ मा पूषन्निति पौष्णीश्चतस्रः ।

वृचं परं मारुतं तच्च विद्याद् अन्या द्युभ्योः कीर्तना पृश्नये वा ॥ ११४ ॥ २२ ॥

स्तुषे सूक्तानि चत्वारि वैश्वदेवान्यतः परम् ।

द्वितीयामिं चतुर्थीं च वायुं पञ्चम्यथाश्विनौ ॥ ११५ ॥

स्तौत्यृक् तु सप्तमी वाचम् अत्र पूषणमष्टमी ।

त्वष्टारं नवमी रुद्रं भुवनस्येत्यथोत्तरे ॥ ११६ ॥

मारुत्यौ यो रजांसीति विष्णुमेव जगावृषिः ।

अभ्यैष्टेति च सावित्री रौद्रस्यामेय्युताश्विनी ॥ ११७ ॥

अग्नीपर्जन्यावनयोः सौर्यौ* चोदु त्यदित्यृचौ ।

वयं चत्वारि पौष्णानि तैन्द्रापौष्णस्य चोत्तरम् ॥ ११८ ॥

B रथीतमं कपर्दिनं रौद्रमेके प्रचक्षते ।

ऐन्द्रामे प्र नु वोचेति इयं सारस्वतं स्तुषे ॥ ११९ ॥ २३ ॥

आश्विने चौषसे चैव मारुतं तु वपुर्विति ।

B उपेति च वृचेऽश्विभ्याम् आराधनं च शंसति ॥ १२० ॥

मैत्रावरुणमेवैकं विश्वेषां वः सतामिति ।

श्रुष्टीति चैन्द्रावरुणं समैन्द्रावैष्णवं परम् ॥ १२१ ॥

द्यावापृथिव्यौ सविता इन्द्रासोमी बृहस्पतिः ।

पृथक्पृथक् परैः सूक्तैः सोमारुद्रेति तौ स्तुतौ ॥ १२२ ॥

B चक्रं रथो मणिर्भार्या भूमिरश्वो गजस्तथा ।

B एतानि सप्त रत्नानि सर्वेषां चक्रवर्तिनाम् ॥ १२३ ॥

२४ ॥

अभ्यावर्ती चायमानः प्रस्तोकश्चैव सार्ज्यः ।

आजगमतुर्भरद्वाजं जितौ वारशिखैर्युधि ॥ १२४ ॥

अभिगम्योचतुस्तौ तं प्रसाद्याख्याय नामनी ।

युधि वारशिखैर्ब्रह्मन् आवां विद्धि विनिर्जितौ ॥ १२५ ॥

भवत्पुरोहितावावां क्षत्रबन्धूञ्जयेवहि ।

क्षत्रं तदपि विज्ञेयं ब्रह्म यत्पाति शाश्वतम् ॥ १२६ ॥

ऋषिस्तौ तु तथेत्युक्त्वा पायुं पुत्रमभाषत ।

अधर्षणीयौ शत्रूणां कुरुष्वेतौ नृपाविति ॥ १२७ ॥

पितरं स तथेत्युक्त्वा युद्धोपकरणं तयोः ।

जीमूतस्येति सूक्तेन पृथक्तेनान्वमन्त्रयत् ॥ १२८ ॥

२५ ॥

प्रथमा त्वस्य सूक्तस्य योद्धारं स्तौति वर्मिणम् ।

धनुषश्च द्वितीया तु तृतीया ज्याभिमन्त्रिणी ॥ १२९ ॥

स्तौत्यृगाल्नीं चतुर्थी तु इषुधिं स्तौति पञ्चमी ।

अर्धेन सारथिः* षष्ठ्या रश्मयोऽर्धेन संस्तुताः ॥ १३० ॥

अश्वान्स्तु सप्तमी स्तौति आयुधागारमष्टमी ।

नवमी रथगोपांस्तु दशमी रणेदेवताः ॥ १३१ ॥

इषुं चैकादशी स्तौति द्वादशी कवचस्तुतिः ।

त्रयोदशी कशं स्तौति हस्तत्राणं चतुर्दशी ॥ १३२ ॥

प्रथमे पञ्चदश्यास्तु पादे दिग्ध इषु स्तुतः ।

अयोमुखी द्वितीये तु अर्धेऽस्त्रं वारुणं परे ॥ १३३ ॥

२६ ॥

षोढश्यां त्वस्य सूक्तस्य धनुर्मुक्त इषु स्तुतः ।

सप्तदश्यां तु युद्धादेः कवचस्य तु बध्यतः ॥ १३४ ॥

स्तुतिरष्टादशी ज्ञेया युयुत्सो स्तुतिरुत्तमा ।

आशास्ते चोत्तमे पादे ऋषिरात्मन आशिषः ॥ १३५ ॥

सूक्तेनानेन तु स्तुत्वा संयामाङ्गान्यृषिस्तयोः ।

ततः प्रस्थापयामास पुनर्वारशिखान्प्रति ॥ १३६ ॥

B एतत्पत्ते चतसृभी राज्ञो साहाय्यकाम्यया ।

B भरद्वाजोऽभितुष्टाव प्रीतस्तेन पुरंदरः ॥ १३७ ॥

B अभ्यावर्तिनमभ्येत्य हर्युपीयानदीतटे ।

B सहितश्चायमानेन जघानैनम्रञ्छचीपतिः ॥ १३८ ॥

२७ ॥

तौ तु वारशिखाञ्जित्वा ततोऽभ्यावर्तिसार्ज्यौ ।

भरद्वाजाय गुरवे ददतुर्विविधं वसु ॥ १३९ ॥

भरद्वाजश्च गर्गश्च दृष्टाविन्द्रेण वै पथि ।

द्वयान् प्रस्तोक इत्याभिर् दानं तच्चै शशंसतुः ॥ १४० ॥

B चक्षुरिष्यभितुष्टाव दानं तच्च च तस्य तु ।

B चक्षुचैकया द्वयाँ अग्ने दत्तं संकीर्तयन् स्वयम् ॥ १४१ ॥

प्रसङ्गास्त्रिह याः सूक्ते देवताः परिकीर्तिताः ।

ता एव सूक्तभाजस्तु मेने राशीतर स्तुतौ ॥ १४२ ॥

२८ ॥

RV. vii. प्राजापत्यो मरीचिर्हि मारीचः कश्यपो मुनिः ।

तस्य देव्योऽभवञ्जाया दाक्षायण्यस्त्रयोदश ॥ १४३ ॥

B अदितिर्दितिर्दनुः काला दनायुः सिंहिका मुनिः ।

B क्रोधा विश्वाँ वरिष्ठा च सुरभिर्विनता तथा ॥ १४४ ॥

B कद्रूश्चैवेति दुहितृः कश्यपाय ददौ स च ।

तासु देवासुराश्चैव गन्धर्वोरगराक्षसाः ॥ १४५ ॥

वयांसि च पिशाचाश्च जज्ञिरेऽन्याश्च जातयः ।

तत्रैका त्वदितिर्देवी द्वादशाजनयत्सुतान् ॥ १४६ ॥

B भगश्चैवार्यमांशश्च मित्रो वरुण एव च ।

B धाता चैव विधाता च विवस्वांश्च महाद्युतिः ॥ १४७ ॥

२९ ॥

B त्वष्टा पूषा तथैवेन्द्रो द्वादशो विष्णुरुच्यते ।

इन्द्रं तस्यास्तु तज्जज्ञे मित्रश्च वरुणश्च ह ॥ १४८ ॥

तयोरादित्ययोः सन्ने दृष्ट्वाप्सरसमुर्वशीम् ।

रेतश्चस्कन्द तत्कुम्भे न्यपतद्वासतीवरे ॥ १४९ ॥

तेनैव तु मुहूर्तेन वीर्यवन्तौ तपस्विनौ ।

अगस्त्यश्च वसिष्ठश्च तथर्षी संबभूवतुः ॥ १५० ॥

B बहुधा पतिते शुक्रे कलशेऽथ जले स्थले ।

B स्थले वसिष्ठस्तु मुनिः संभूत ऋषिसत्तमः ॥ १५१ ॥

B कुम्भे त्वगस्त्यः संभूतो जले मत्स्यो महाद्युतिः ।

उदियाय ततोऽगस्त्यः शम्यामाचो महायशः ॥ १५२ ॥ ३० ॥

मानेन संमितो यस्मात् तस्मान्मान्य इहोच्यते ।

यद्वा कुम्भादृषिर्जातः कुम्भेनापि हि मीयते ॥ १५३ ॥

कुम्भ इत्यभिधानं तु परिमाणस्य लक्ष्यते ।

ततोऽप्सु गृह्यमाणसु वसिष्ठः पुष्करे स्थितः ॥ १५४ ॥

सर्वं च पुष्करं तत्र विश्वे देवा अधारयन् ।

उत्थाय सलिलात्तस्माद् अथ तेपे महत्तपः ॥ १५५ ॥

नामास्य गुणतो जज्ञे वसन्तेः श्रेष्ठ्यकर्मणः ।

अदृश्यमृषिभिर्हीन्द्रं सोऽपश्यत्तपसा पुरा ॥ १५६ ॥

सोमभागानथो तस्मै प्रोवाच हरिवाहनः ।

B ऋषयो वा इन्द्रमिति ब्राह्मणात्तद्धि दृश्यते ॥ १५७ ॥ ३१ ॥

वसिष्ठश्च वसिष्ठाश्च ब्राह्मणा ब्रह्मकर्मणि ।

सर्वकर्मसु यज्ञेषु दक्षिणीयतमास्तथा ॥ १५८ ॥

तस्माद्येऽद्यापि वासिष्ठाः सदस्याः स्युस्तु कर्हिचित् ।

अर्हयेद्दक्षिणाभिस्तान् भाह्ववेयी श्रुतिस्त्वियम् ॥ १५९ ॥

ऋषिस्तु मैत्रावरुणिः सूक्तेः षोऽशभिः परैः ।

तृष्टावाग्निमिति त्वग्निम् आप्रयस्तत्र जुषस्व नः ॥ १६० ॥

प्राग्गयेऽथ प्र सद्वाजो द्वितीयं प्राग्गये तृचम् ।

वैश्वानरीयाण्येतानि त्वे हैन्द्राणि पराण्यतः ॥ १६१ ॥

दश पञ्च च सूक्तानि निपातो मरुतां स्तुतिः ।

नक्तिः सुदास इत्यस्यां दानं पैजवनस्य तु ॥ १६२ ॥

३२ ॥

वसिष्ठेन चतुर्भिस्तु द्वे नभुरिति कीर्तितम् ।

संवादं सूक्तमैन्द्रं वा श्वित्यञ्चस्तु प्रचक्षते ॥ १६३ ॥

वसिष्ठागस्त्ययोरत्र कीर्त्यते तनयैः सह ।

इन्द्रेण चैव संवादो महिमा जन्म कर्म च ॥ १६४ ॥

पराणि प्रेति चत्वारि वैश्वदेवानि तत्र तु ।

स्तौत्यृगञ्जामहिं तत्र मा नोऽहिं बुध्नमेव च ॥ १६५ ॥

B अहिराहन्ति मेघान्स एति वा तेषु मध्यमः ।

B योऽहिः स बुध्यो बुध्ने हि सोऽन्तरिक्षेऽभिजायते ॥ १६६ ॥

उदु थ सवितुः सूक्तं शं नो वाजिनदैवतः ।

वृचोऽर्धर्चश्च भागोऽत्र भगमुय इति श्रुतिः ॥ १६७ ॥

३३ ॥

पादश्चैव तृतीयोऽत्र पञ्चम्यामहिदैवतः ।

B यथार्धर्चो भगमुयस् तथा नूनं भगोऽपि च ॥ १६८ ॥

B स हि रत्नानि सविता सुवातीति भगः स वा ।

वैश्वदेवानि पञ्चोर्ध्वः पञ्चर्चो भगदैवतः ॥ १६९ ॥

प्रातर्जितमुषस्यान्या द्रष्टृभ्योऽचाशिरेव वा ।

एके तु प्रातरित्यस्यां भगमेव प्रचक्षते ॥ १७० ॥

आदावन्ते तु ऋषयः कीर्तयन्ति प्रसङ्गतः ।

सूक्तेऽस्मिन्देवतास्त्वन्या अन्यास्तत्र भवन्ति च ॥ १७१ ॥

सालोक्ष्यास्ताहचर्याद्वा संस्तवादथवा पुनः ।

गणस्थानाङ्गकितो वा कीर्त्यन्तेऽन्यास्तु देवताः ॥ १७२ ॥

३४ ॥

दाधिक्रमथ साविचं रौद्रमित्यनुपूर्वशः ।

दाधिक्रे प्रथमायास्तु देवताः परिकीर्तिताः ॥१७३॥

ता ज्ञेया आप आयं स्याद् आर्भवः प्रथमस्तृचः ।

उत्तमा वैश्वदेवी वा आर्भवी वा निगद्यते ॥१७४॥

वैश्वदेवे तथा शस्त्रे आर्भवं शस्यते हि तत् ।

दशमेऽहि समस्तं समुद्रज्येष्ठा अपां स्तुतिः ॥१७५॥

समुद्रज्येष्ठा अपां स्तुतिः ॥

३५॥

॥ इति बृहदेवतायां पञ्चमोऽध्यायः ॥

आ मामिति तु सूक्तेन प्रत्युचं देवता स्तुताः ।

B मिचावरुणावग्निश्च देवा नद्यस्तथैव च ॥ १ ॥

तृचावादित्यदेवतौ रोदस्योः प्रेति यस्तृचः ।

वास्तोष्पत्याश्चतस्रस्तु सप्त प्रस्वापिन्यः स्मृताः ॥ २ ॥

परं चत्वारि सूक्तानि मारुतानि क ईमिति ।

तेषां तु पितरं देवं अश्वकं स्तौत्यृगुत्तमा ॥ ३ ॥

स्तुतौ तु मिचावरुणौ सूक्तैर्यदिति सप्तभिः ।

अश्विनौ तु परेर्देवाव् अष्टभिः प्रति वामिति ॥ ४ ॥

यदद्यैकोत्सूर्यस्ति स उद्येतीत्यर्धपञ्चमाः ।

सौर्यस्तश्चक्षुरिति तु गीयते चक्षुर्देवता ॥ ५ ॥

१ ॥

B आदित्यानां तद्यो अद्य द्वे ऋचौ शीनकोऽब्रवीत् ।

B अन्याः सर्वा ऋचः सौर्या यदद्याद्याः प्रकीर्तिताः ॥ ६ ॥

B इमे चेतार इत्याद्याः † † † ।

B अर्यम्णो वरुणस्यापि मिचस्यैता नव स्मृताः ॥ ७ ॥

B यदद्य सूर इत्याद्या दशादित्या ऋचः स्मृताः ।

B सविता वादितिर्मिचो वरुणश्चार्यमा भगः ॥ ८ ॥

B स्तुता उदु त्यदित्येतास् तिस्रः सौर्यस्ततः पराः ।

B आशीस्तश्चक्षुरित्येताम् आचार्यः शीनकोऽब्रवीत् ॥ ९ ॥

उषास्तु सप्तभिर्बुधाः सूक्तान्येभ्यः पराणि तु ।

चत्वारिन्द्रावरुणेति इन्द्रावरुणयो स्तुतिः ॥ १० ॥

२ ॥

B उदु ज्योतिरिति त्वस्मिन् अर्धर्चं मध्यम स्तुतः ।

वरुणस्य गृहानाचौ वसिष्ठः स्वप्न आचरत् ॥ ११ ॥

प्राविवेशाय तं तच्च आ नदन्मध्यधावत ।

B क्रन्दन्तं सारमेयं स धावन्तं दधुमुद्यतम् ॥ १२ ॥

B यदर्जुनेति च द्वाभ्यां सान्त्वयित्वा व्यसुष्वपत् ।

स तं प्रस्थापयामास जनमन्यं च वारुणम् ॥ १३ ॥

ततस्तु वरुणो राजा स्वैः पाशैः प्रत्यबध्यत ।

स बद्धः पितरं सूक्तैश्च चतुर्भिरित उत्तरैः ॥ १४ ॥

अभितुष्टाव धीरेति मुमोचैनं ततः पिता ।

A ध्रुवासु त्वेति चोक्तायां पाशा अस्मात्प्रमोचिरे ॥ १५ ॥

३ ॥

पराणि भीणि सूक्तानि वायव्यानि प्र वीरया ।

अथ तास्वैन्द्रवायव्या स्तुतौ यासु द्विवत्स्तुतिः ॥ १६ ॥

B प्र वीरयोक्ता वायव्या प्राउगीत्यैतरेयके ।

B पदस्य व्यत्ययं कृत्वा वायोः प्राधान्यमुच्यते ॥ १७ ॥

B ते सत्येन नृचो यावत् तरश्चतुर्ध्वजः पुनः ।

B उशनैका प्र सीता चर्ग द्वयोरेता नव स्मृताः ॥ १८ ॥

ऐन्द्रामे शुचिमित्येते प्रेति सारस्वते परे ।

* चृचा सरस्वान् स इति जनीयन्तश्च तिसृभिः ॥ १९ ॥

४ ॥

राजा वर्षसहस्राय दीक्षिष्यन्नाहुषः पुरा ।

चचारैकरथेनेमां ब्रुवन् सर्वाः समुद्रगाः ॥ २० ॥

यक्ष्ये वहत भागान्मे द्बन्धशो वाथवैकशः ।

प्रत्यूचुस्तं नृपं नद्यः स्वल्पवीर्याः कथं वयम् ॥ २१ ॥

वहेम भागान्सर्वोक्ते सन्ने वार्षसहस्रिके ।

सरस्वतीं प्रपद्यस्व सा ते वक्ष्यति नाहुष ॥ २२ ॥

तथेत्युक्ता जगामाशु आपगां स सरस्वतीम् ।

सा चैनं प्रतिजयाह दुदुहे च पयो घृतम् ॥ २३ ॥

एतदत्यद्भुतं कर्म सरस्वत्या नृपं प्रति ।

वारुणिः कीर्तयामास प्रथमस्य द्वितीयया ॥२४॥

५*

यज्ञे बार्हस्पत्यमैन्द्रं वैष्णवे तु परे ततः ।

उरुमैन्द्रश्च तिस्रः स्युः पार्जन्ये तिस्र उत्तरे ॥२५॥

Δ स्तौतीन्द्रं प्रथमा त्वच द्वितीयाद्या बृहस्पतिम् ।

B यज्ञ आद्येन्द्रमेवास्तौद् अन्या त्विन्द्राबृहस्पती ॥२६॥

तृतीया नवमी चैव स्तौतीन्द्राब्रह्मणस्पती ।

संवत्सरं तु मण्डूकान् ऐन्द्रासोमं परं तु यत् ॥२७॥

ऋषिर्ददर्श राक्षोघ्नं पुत्रशोकपरिभुतः ।

हते पुत्रशते तस्मिन् सौदासैर्दुःखितस्तदा ॥२८॥

६॥

ये पाकशंसमृकसौम्या आग्नेयी तत उत्तरा ।

एकादशी वैश्वदेवी सौम्यस्तस्याः परो बृचः ॥२९॥

यदि बाहमृगाग्नेयी ऐन्द्री यो मेति तु स्मृता ।

यान्णी प्र या जिगातीति वि तिष्ठध्वं तु मारुती ॥३०॥

प्र वर्तयेति पञ्चैन्द्र ऐन्द्रासोमी तृगुत्तमा ।

ऋषिस्त्वाशिषमाशास्ते मा नो रक्ष इति तृचि ॥३१॥

दिवि चैव पृथिव्यां च तथा पालनमात्मनः ।

उलूकयातुं जह्येतान् नानारूपान्निशचरान् ॥३२॥

पञ्चदश्यां तु सूक्तस्य अष्टम्यां चैव वारुणिः ।

दुःखशोकपरीतात्मा शपते विलपन्निव ॥३३॥

हते पुत्रशते तस्मिन् वसिष्ठो दुःखितस्तदा ।

रक्षोभूतेन शापात्तु सुदासेनेति वै श्रुतिः ॥३४॥

७॥

IV. viii. कखचैव प्रगाथश्च घोरपुत्रौ बभूवतुः ।

गुरुणा तावनुज्ञाताब् ऊषतुः सहितौ वने ॥३५॥

वसतोस्तु तयोस्तत्र कखपत्न्याः शिरः स्वपत् ।

कृत्वा कनीयान्कणस्य उत्सङ्गे नान्वबुध्यत ॥३६॥
 शम्भुकामस्तु तं कणः क्रुद्धः पापाभिश्चक्रया ।
 बोधयामास पादेन दिधक्षन्निव तेजसा ॥३७॥
 विदित्वा तस्य तं भावं प्रगाथः प्राञ्जलि स्थितः ।
 मातृत्वे च पितृत्वे च वरयामास तावुभौ ॥३८॥
 स घीरो वाथ काखो वा वंशजैर्बहुभिः सह ।
 ददर्शन्यैश्च सहितं क्षुधिर्मण्डलमष्टमम् ॥३९॥
 माचिदैन्द्राणि चत्वारि अन्वस्य स्यूरमित्यृचि ।
 तुष्टावाङ्गिरसी नारी वसन्ती शश्वती पतिम् ॥४०॥
 स्त्रियं सन्तं पुमांसं तम् आसङ्गं* कृतवानृषिः ।
 स्वस्य दानं स्तुहीत्यृग्भिश्च चतुर्भिः परिकीर्तितम् ॥४१॥
 शिष्येत्यृग्भ्यां तु काश्यस्य विभिन्दोः परिकीर्तितम् ।
 पाकस्थान्तु भोजस्य चतुर्भिर्यमिति स्तुतम् ॥४२॥
 पौष्णौ प्रेति प्रगाथौ द्वौ मन्यते शकटायनः ।
 ऐन्द्रमेवाथ पूर्वं तु गालवः पौष्णमुत्तरम् ॥४३॥
 ऐन्द्राणामिह सूक्तानाम् उत्तमस्योत्तमे तृचे ।
 दानं राज्ञः कुरुङ्गस्य स्यूरं राध इति स्तुतम् ॥४४॥
 दूरादित्याश्विने सूक्ते सप्तचिंशत्तमी यथा ।
 इत्यर्धर्चो वृचश्चान्यः कशोर्दानस्तुतिः स्मृता ॥४५॥
 महानैन्द्रं प्रान्वत्याम् अग्निं वैश्वानरं स्तुतम् ।
 मन्यते शकपूणिस्तु भार्ग्यश्चैव मुद्गलः ॥४६॥
 तृचे तु शतमित्यस्मिन् दानं तैरिन्दिरं स्मृतम् ।
 परं तु मारुतं प्रेति आ नस्त्रीण्याश्विनानि च ॥४७॥
 त्वमाग्नेयं य इन्द्रेति षष्ठैन्द्रायुत्तमस्य तु ।
 उपोत्तमायामर्धर्चं देवो वास्तोष्पति स्तुतः ॥४८॥

८॥

९॥

इदमादित्यदेवत्यं तिसृभिस्त्वदिति स्तुता ।

षष्ठ्या चतुर्थ्या सप्तम्या उतेत्याश्विन्यृगष्टमी ॥४९॥

१०॥

स्तुताः शमिति पञ्चस्तु अग्निसूर्यानि लास्रयः ।

वरुणार्यममिचाणां प्रगाथो यमिति स्तुतिः ॥५०॥

आग्नेये स्तुती राजर्षेस् चसदस्योरदादिति ।

B पञ्चाशतं वधूनां च गवां तिस्रश्च सप्ततीः ॥५१॥

B अश्वोष्ट्राणां तथैवासौ वासांसि विविधानि च ।

B रत्नानि वृषभं श्यावं तासामयेसरं पतिम् ॥५२॥

B कृत्वा दारानृषिर्गच्छन् इन्द्रायैतच्छशंस च ।

B वयं सूक्तेन शक्रं च प्रीतस्तेन शचीपतिः ॥५३॥

B ऋषे वरं वृणीष्वेति प्रहस्तमृषिरब्रवीत् ।

B काकुत्स्थकन्याः पञ्चाशद् युगपद्रमये प्रभो ॥५४॥

११॥

B कामतो बहुरूपत्वं यौवनं चाक्षयां रतिम् ।

B शङ्खनिधिं पद्मनिधिं मद्गृहेष्वनपायिनम् ॥५५॥

B प्रासादान् विश्वकर्मासौ सौवर्णास्वप्नसादतः ।

B कुर्वीत पुष्पवाटीं च पृथक्तासां सुरदुमैः ॥५६॥

B मा भूत्सपत्नीस्पर्धासां सर्वमस्त्विति चाब्रवीत् ।

आ गन्त मारुतं सूक्तं वयमित्यैन्द्रमुत्तरम् ॥५७॥

काण्वस्य सोभरेष्वैव यजतो वंशजैः सह ।

कुरुक्षेत्रे यवाञ्जस्रुर् हवींषि विविधानि च ॥५८॥

आखवः सोऽभितुष्टाव इन्द्रं चिचं सरस्वतीम् ।

B इन्द्रो वेत्यनयर्चा स दानशक्तिं प्रकाशयन् ॥५९॥

१२॥

B आसुराजोऽभिमानाच्च प्रहर्षितमनाः स्वयम् ।

संस्तुतो देववच्चिच ऋषये तु गवां ददौ ॥६०॥

अयुतानां सहस्रं वै निजयाह स्तुवन्मृषिः ।

ऋषिं चोवाच हृष्टात्मा नाहमर्हाम्युषे स्तुतिम् ॥६१॥

तिर्यग्योनौ समुत्पन्नो देवता स्तोतुमर्हसि ।

तमन्यया पुनश्चास्तौद् ओ त्वं सूक्तेन चाश्विनौ ॥६२॥

ईळिष्वेत्येतदाग्नेयं सखायश्चेन्द्रमुत्तरम् ।

यथा वरो सुषाम्ण इत्य् उत्तमस्त्वौषसस्तृचः ॥६३॥

अष्टौ तु सहितास्वेता देवता विभिदुर्वलम् ।

उषाश्चेन्द्रश्च सोमश्च अग्निः सूर्यो बृहस्पतिः ॥६४॥

अङ्गिराः सरमा चैव ता वामित्युत्तरस्य तु ।

आदौ मैत्रावरुणस्तु नव द्वादश तूत्तराः ॥६५॥

१३॥

वैश्वदेव्यो वरू राजा यच्चादादृषये वसु ।

कीर्तितं तच्चृचे तस्मिन् ऋजमुष्णयायने ॥६६॥

B अश्विनौ ददतुः प्रीतौ तदिहोक्तं सुषामणि ।

आश्विनं तु युवोर्युक्त्व वायव्या उत्तरास्तु याः ॥६७॥

यं सवर्णा मनुर्नाम लेभे पुत्रं विवस्वतः ।

वैश्वदेवानि पञ्चेतान् अग्निरुक्थे जगाद सः ॥६८॥

बभुरेक इति त्वेता लिङ्गतो द्विपदा दश ।

स्तूयन्ते देवता ह्यासु कर्मभिः स्वैः पृथक्पृथक् ॥६९॥

स्तुताः कर्मगुणैः स्वैः स्वीर् देवता यच्च तच्च तु ।

पृथक्कर्मस्तुतिर्नाम वैश्वदेवं तदेव तु ॥७०॥

१४॥

तासां बभुरिति त्वाद्या सौम्याग्नेयी त्वृगुत्तरा ।

त्वाष्ट्री चैन्द्री च रौद्री च पौष्णी वैष्णव्यृगाश्विनी ॥७१॥

नवमी मैत्रावरुणी ऋग्दशम्यर्चिसंस्तवः ।

यजमानप्रसङ्गाच्च य इज्याच प्रकीर्तिता ॥७२॥

B यो यजाति वृचे शक्रो यजतां पतिरीळितः ।

B तस्य शुमान् वृचे यजा चतसृष्वपि मक्षति ॥७३॥

B यज्जनोरेव दंपत्योः पञ्च या दंपती ऋचः ।

B आ शर्माशरितु पौष्ण्यौ परे मिचोऽर्यमा यथा ॥ ७४ ॥

B वरुणश्च स्नुतास्त्वच आदित्या अग्निमग्नेये ।

सूक्तानि प्र कृतानीति चीर्येन्द्राणि पराण्यतः ॥ ७५ ॥ १५ ॥

अथ इत्यच कन्या तं स्त्रीलिङ्गेनेन्द्रमब्रवीत् ।

स हि तां कामयामास दानवीं पाकशासनः ॥ ७६ ॥

ज्येष्ठां स्वसारं षंसस्य तस्यैव युवकाम्यया ।

अग्निनेत्याश्विनं सूक्तम् ऐन्द्रसूक्ते परे ततः ॥ ७७ ॥

ऐन्द्राग्रं परमाग्नेयम् ऐन्द्राग्रं वारुणे परे ।

उत्तरे वारुणे त्वन्य आ वामित्याश्विनऋचः ॥ ७८ ॥

सूक्ते इमे समाग्नेये ताभ्यामैन्द्रे ततः परे ।

वशायाश्चाय यत्प्रादात् कानीतस्तु पृथुश्रवाः ॥ ७९ ॥

तदच संस्तुतं दानम् आ स इत्येवमादिभिः ।

आ नः प्रगाथौ वायव्यौ सूक्तस्योपोत्तमा च या ॥ ८० ॥ १६ ॥

B मिचार्यमाणा मरुतः सुनीषो घ वृचे स्नुताः ।

B द्विचत्वारिंशकात्प्रीतस् विशोकाय पुरंदरः ॥ ८१ ॥

B गिरिं निकृत्य वज्रेण गा ददावसुरैर्हताः ।

B यः कृन्तदिति चैतस्याम् ऋषिस्तु स्वयमब्रवीत् ॥ ८२ ॥

स्तुता नवम्या त्वदितिर् महीत्यादित्यदैवते ।

अन्याः पञ्चोषसेऽपि स्युः सौम्यं स्वादोरिति स्मृतम् ॥ ८३ ॥

पराण्यष्टौ तु सूक्तानि ऋषीणां तिग्मतेजसाम् ।

ऐन्द्राण्यच तु षड्विंशः प्रगाथो बहुदैवतः ॥ ८४ ॥

ऋगन्याग्नेरचेत्यग्निः सूर्यमन्यं पदं जगौ ।

प्रस्तरणश्च पृषभस्य प्रादाद्यद्वसु किञ्चन ॥ ८५ ॥

१७ ॥

तद्धूरीदिति सूक्ताभ्याम् अखिलं त्विह संस्तुतम् ।

A ऐन्द्राण्युभयमित्यच षष्ठाग्नेयात्पराणि तु ।
 निपातमाह देवानां दाता म इति भागुरिः ॥८६॥
 चृचं यास्कस्तृचं त्वेतं मन्यते वैश्वदेवतम् ।
 आदित्यदैवतं सूक्तं त्याञ्चित्यच परं तु यत् ॥८७॥

B धीवराः सहसा मीनान् दृष्ट्वा सारस्वते जले ।
 B जालं प्रक्षिप्य तान्बद्धोद् अक्षिपन्सलिललात्स्थलम् ॥८८॥
 B शरीरपातभीतास्ते तुष्टुबुध्यादितेः सुतान् ।

B मुमुचुस्तांस्ततस्ते च प्रसन्नास्तान् समूदिरे ॥८९॥
 B धीवराः क्षुब्धं मा वो भूत् स्वर्गं प्राप्स्यथेति च ।
 उतेति माता तत्रैषां तृचेनाभिष्टुतादितिः ॥९०॥

१८॥

मातृत्वादभिसंबन्धात् स्तूयेतैषां स्तुतौ स्तुतौ ।
 ऐन्द्राण्या त्वा रथं चीणि स्तौत्यृतून्युप मेति षट् ॥९१॥
 चक्ष्णाश्चमेधयोरच पञ्च दानस्तुतिः पराः ।

अपादिन्द्रस्य चाग्नेश्च विश्वेषां चैव संस्तवः ॥९२॥
 बृचस्य प्रथमोऽर्धर्चः शेषो वरुणदैवतः ।

त्वमाग्नेयेऽथवा सूक्तम् उत्तरं हविषां स्तुतिः ॥९३॥

पयःपञ्चोषधीनां च तथारूपं हि दृश्यते ।

उदित्याश्विनमाग्नेये परे सूक्ते विशोविशः ॥९४॥

चुग्भ्यामहमिति द्वाभ्यां स्तौत्यात्मानमृषिः स्वयम् ।

B आत्मानमात्मना स्तुत्वा स्तौति दानं श्रुतर्वणः ॥९५॥

१९॥

B आत्मादानाभिसंबन्धात् परुष्णीं च महानदीम् ।
 परया परुष्णीमिन्द्रं बिभिः सूक्तेरिमं न्विति ॥९६॥

अयं कृत्नुरिदं सौम्यं चीण्यैन्द्राणि पराण्यतः ।

नहीति तेषां प्रथमे वैश्वदेव्यृगवीवृधत् ॥९७॥

देवानामिति देवानां प्रेष्ठमाग्नेयमुत्तरम् ।

चीण्याश्विनान्या म इति ऐन्द्राणि तमितीति च ॥९८॥ २०॥

अपालाचिसुता त्वासीत् कन्या त्वग्दोषिणी पुरा ।

तामिन्द्रश्चकमे दृष्ट्वा विजने पितुराश्रमे ॥९९॥

तपसा बुबुधे सा तु सर्वमिन्द्रचिकीर्षितम् ।

उदकुम्भं समादाय अपामर्थे जगाम सा ॥१००॥

B दृष्ट्वा सोममपामन्ते तुष्टावर्चा वने तु तम् ।

B कन्या वारिति चैतस्याम् एषोऽर्थः कथितस्ततः ॥१०१॥

सा सुषाव मुखे सोमं [B सुत्वेन्द्रं चाजुहाव तम् ।

असौ य एषीत्यनया] पपाविन्द्रश्च तन्मुखात् ॥१०२॥

अपूर्पांश्चैव सकूंश्च भक्षयित्वा स तद्गृहात् ।

ऋग्भिस्तुष्टाव सा चैनं जगादेनं तृचेन तु ॥१०३॥

२१॥

सुलोमामनवद्याङ्गीं कुरु मां शक्र सुत्वचम् ।

B तस्यास्तवचनं श्रुत्वा प्रीतस्तेन पुरंदरः ॥१०४॥

रथछिद्रेण तामिन्द्रः शकटस्य युगस्य च ।

प्रक्षिप्य निश्चकर्षे चिः सुत्वक् सा तु ततोऽभवत् ॥१०५॥

तस्यास्त्वगपहता या पूर्वा सा शल्यकोऽभवत् ।

उत्तरा त्वभवन्नोधा कृकलासस्त्वगुत्तमा ॥१०६॥

इतिहासमिदं सूक्तम् आहतुर्यास्कभागुरी ।

कन्येति शौनकस्त्वेन्द्रं पान्तमित्युत्तरे च ये ॥१०७॥

B उत्तमा त्वार्भवी प्रोक्ता उत्तरस्यैतरेयके ।

B छान्दोमिके तृतीये तद् आर्भवं शस्यते यतः ॥१०८॥

२२॥

मारुतं गौः परं सूक्तम् आ त्विन्द्राणि पराणि षट् ।

B सूक्ते द्वितीय एतेषाम् इतिहासं प्रचक्षते ।

अपक्रम्य तु देवेभ्यः सोमो वृचभयार्दितः ॥१०९॥

नदीमंशुमतीं नाम्ना अभ्यतिष्ठत्कुरुन्प्रति ।

तं बृहस्पतिनैकेन अभ्ययावृचहा सह ॥११०॥
 योत्स्यमानः सुसंहृष्टैर् मरुद्भिर्विविधायुधैः ।
 दृष्ट्वा तानायतः सोमः स्वबलेन व्यवस्थितः ॥१११॥
 मन्वानो वृचमायान्तं जिघांसुमरिसेनया ।
 व्यवस्थितं धनुष्मन्तं तमुवाच बृहस्पतिः ॥११२॥
 मरुत्पतिरयं सोम एहि देवान्पुनर्विभो ।

B श्रुत्वा देवगुरोर्वाक्यम् अनर्थं वृचशङ्कया ॥११३॥

२३॥

सोऽब्रवीच्चेति तं शक्रः स्वर्ग एव बलाद्वली ।
 इयाय देवानादाय तं पपुर्विधिवत्सुराः ॥११४॥
 जघ्नुः पीत्वा च दैत्यानां समरे नवतीर्नव ।
 तदेतदप्यवेत्यस्मिन् तृचे सर्वं निगद्यते ॥११५॥

B इन्द्रं च मरुतश्चैव तथैव च बृहस्पतिम् ।

तृचस्य देवता ह्येता इन्द्रमेवाह शौनकः ॥११६॥

B ऐन्द्राबार्हस्पत्य उक्तो ब्राह्मणे त्वितरेयके ।

तृचेनेन्द्रमपश्यंस्तं नेमोऽयमिति भार्गवः ॥११७॥

तुष्टावेन्द्रो वृचेनायम् अहं पश्य च मामृषे ।

B स हि स्तुवन्नेमै एको नेन्द्रो अस्तीति चाब्रवीत् ॥११८॥ २४॥

B तदाकर्ण्येन्द्र आत्मानम् ऋग्भ्यां तुष्टाव दर्शयन् ।

ऋषिस्तं दृष्ट्वा सुप्रीतो विश्वेत्ता त इति वृचे ॥११९॥

विविधानि च कर्माणि दानमैन्द्रं च शंसति ।

मनोजवास्तु सौपर्णी समुद्रे वज्रसंस्तवः ॥१२०॥

वाचं सर्वगतां देवीं स्तौति यद्वागिति वृचे ।

चींल्लोकानभितप्येमान् वृचस्तस्थौ स्वया विषा ॥१२१॥

तं नाशकञ्जन्तुमिन्द्रो विष्णुमभ्येत्य सोऽब्रवीत् ।

वृचं हनिष्ये तिष्ठस्व विक्रम्याद्य ममान्तिके ॥१२२॥

उद्यतस्यैव वज्रस्य द्यौर्ददातु ममान्तरम् ।

तथेति विष्णुस्तच्चक्रे द्यौश्चास्य विवरं ददौ ॥१२३॥

२५॥

तदेतदखिलं प्रोक्तं सखे विष्णविति तृचि ।

मैचावरुण्यः सूक्ताद्याश् चतस्रस्त्वृधगित्यृचः ॥१२४॥

प्रेति मित्राय पादाश्च अर्यम्णो वरुणस्य च ।

त्रयश्चतुर्थः सर्वेषाम् आदित्यानामिति स्तुतिः ॥१२५॥

परा त्वादित्यदेवत्या आ म इत्याश्विनो वृचः ।

वायव्ये सौर्ये उषस्या प्रभां वा चन्द्रसूर्ययोः ॥१२६॥

पावमानी प्रजा हेति मातेत्यृग्भ्यां तु गौ स्तुता ।

त्वमग्ने बृहदाग्नेये परेऽग्निस्त्वृचि संस्तुतः ॥१२७॥

मरुद्भिः सह रुद्रैश्च आग्ने याहीति मध्यमः ।

B प्रजा हेत्यपि वार्धर्चे प्रथमेऽग्निरिहोच्यते ॥१२८॥

B पादे तृतीय आदित्यस् तुरीये मध्यम स्तुतः ।

B रहस्ये ब्राह्मणेऽप्येवं व्याख्यतं ह्येतरेयके ॥१२९॥

२६॥

RV. ix. पवमान स्तुतः सोमो नवमे त्विह मण्डले ।

पवमानवदाग्न्यस्तु समिद्ध इति संस्तुताः ॥१३०॥

अग्न आयूंषीति चासु तिसृष्वग्निर्निपातभाक् ।

अविता न इति त्वस्मिंस् तृचे पूष्णा सह स्तुतः ॥१३१॥

आग्नेय्यौ द्वे ऋचावच यत्त इत्युत्तरे ततः ।

उभाभ्यामिति सावित्री आग्निसावित्र्यगुत्तरा ॥१३२॥

पुनन्तु मां वैश्वदेवी आग्नेयी तृगुप प्रियम् ।

उत्तरे च य इत्येते स्वाध्यायाध्येतृसंस्तवः ॥१३३॥

सूक्ते निरुक्ते सक्तेऽग्नी रक्षोहा घर्मसंस्तवः ।

सूर्यवच्चात्मवच्चापि पवित्रमिति चोच्यते ॥१३४॥

२७॥

B आर्भवस्तु भवेत्पाद ऋभुधीर इति स्मृतः ।

B निपातैस्तु चिभिः पादैस् चयो देवा इहोदिताः ॥ १३५ ॥

ब्रह्मा देवानां तिस्रोक्तास् चिभिस्वेतैर्बृचैर्बृचैः ।

सूर्यवच्चात्मवच्चापि स्तूयते सोम एव वा ॥ १३६ ॥

अनावृष्ट्यां तु वर्तन्यां पप्रहृषीञ्छचीपतिः ।

काले दुर्गे महत्यस्मिन् कर्मणा केन जीवथ ॥ १३७ ॥

B शकटं शाकिनी गावः कृषिरस्यन्दनं वनम् ।

B समुद्रः पर्वतो राजा एवं जीवामहे वयम् ॥ १३८ ॥

स्तुवन्नेव शशंसास्य ऋषिराङ्गिरसः शिशुः ।

नानानीयेन सूक्तेन ऋषीणामेव संनिधौ ॥ १३९ ॥

२८ ॥

तानिन्द्रस्वाह सर्वास्तु तपध्वं सुमहत्तपः ।

न ह्युते तपसः शक्यम् इदं कृच्छं व्यपोहितुम् ॥ १४० ॥

अथ ते वै तपस्तेपुः सर्वे स्वर्गजिगीषवः ।

ततस्ते तपसोयेण पावमानीर्च्योऽब्रुवन् ॥ १४१ ॥

अनसूयुरधीयानः शुश्रूषुस्तपसान्वितः ।

दश पूर्वापरान् वंश्यान् पुनात्यात्मानमेव च ॥ १४२ ॥

पापं यच्चाकरोत्किञ्चिन् मनोवाग्देहभोजनैः ।

पूतः स तस्मात्सर्वस्मात् स्वाध्यायफलमश्नुते ॥ १४३ ॥

A पावमान्यः परं ब्रह्म शुक्रं ज्योतिः सनातनम् ।

A गायत्र्योऽन्तेऽच यश्चासां प्राणानायम्य तन्मनाः ॥ १४४ ॥

पावमानं पितृन्देवान् ध्यायेद्यश्च सरस्वतीम् ।

पितृन्स्तस्योपवर्तत क्षीरं सर्पिर्मधूदक्त्रम् ॥ १४५ ॥

B एतत्सूक्तं शतं सौम्यं मण्डलं सचतुर्दशम् ।

B पावमानमिति ख्यातम् अनुवाकास्तु सप्त वै ॥ १४६ ॥

२९ ॥

RV. x. सन्नामेयानि सूक्तानि ददर्शाय इति चितः ।

प्र केतुनेति त्वाष्टस्तु चिशिराः सूक्तमुत्तरम् ॥ १४७ ॥

ऋचस्त्वस्य षठाग्नेय्यस् तृचस्त्वस्येति यः परः ।

तेनेन्द्रमभितुष्टाव स्वप्नान् इति नः श्रुतिः ॥ १४८ ॥

अभवत्स हि देवानां पुरोधाः प्रियकाम्यया ।

असुराणां स्वसुः पुत्रस् चिशिरा विश्वरूपधृक् ॥ १४९ ॥

तमृषिं प्रहितं त्विन्द्रो देवेषु बुबुधेऽसुरैः ।

सोऽस्य वज्रेण तान्याशु शिरांसि चीर्यथाच्छिदत् ॥ १५० ॥

तस्य यत्सोमपानं तु मुखं सोऽभूत्कपिञ्जलः ।

कलविङ्कः सुरापाणम् अन्नादं तित्तिरिस्त्वभूत् ॥ १५१ ॥ ३० ॥

तं वागभ्यवदद्वाही ब्रह्महासि शतक्रतो ।

प्रपन्नं हतवान्यस्माद् विश्वरूपं पराङ्मुखम् ॥ १५२ ॥

तमभ्यसिञ्चत्सूक्तेन ऋषिराप इति स्वयम् ।

सिन्धुद्वीपोऽपनुत्त्यर्थं तस्यास्त्रीलस्य पाप्मनः ॥ १५३ ॥

मैथुनार्थमभीप्सन्तीं प्रत्याचष्टे यमीं यमः ।

तदो चिदिति संवादो विवस्वत्सुतयोस्तयोः ॥ १५४ ॥

वृषाग्नेये हविर्धाने युजे वामच संस्तुते ।

परेयिवांसमित्यच स्तूयते मध्यमो यमः ॥ १५५ ॥

अथर्वाणोऽथ भृगवोऽङ्गिरसः पितरः सह ।

षष्ठ्यां देवगणास्तच संस्तूयन्ते द्युभक्तयः ॥ १५६ ॥ ३१ ॥

B पितृभिश्चाङ्गिरोभिश्च संस्तुतो दृश्यते यमः ।

B मन्त्रेषु बहुशः पादे विवस्वन्तं पिता हि सः ॥ १५७ ॥

B संस्कार्यप्रेतसंयुक्तैः पितृभि स्तूयते यमः ।

B प्रेहि प्रेहीति तिसृषु प्रेताशिष उदाहृताः ॥ १५८ ॥

B पितृणां हि पतिर्देवो यमस्तस्मात्स सूक्तभाक् ।

अति द्रव तृचे श्वानौ परं पित्र्यमुदीरताम् ॥१५९॥

△उत्तरेण तु सूक्तेन श्मशाने कर्म शंसति ।

पितृदेवासुराणां च अभवन्नग्नयस्त्रयः ।

हव्यकव्यवह्नौ चोभौ सहरक्षाश्च नाम यः ॥१६०॥

तत्र मैत्रिमिति त्वेतत् कव्यवाहनसंस्तुतिः ।

इतराणि तु दैवस्य स्तुतिर्नास्यासुरस्य च ॥१६१॥

३२॥

अभवन्मिथुनं त्वष्टुः सरण्यूस्त्रिशिराः सह ।

स वै सरण्यूं प्रायच्छत् स्वयमेव विवस्वते ॥१६२॥

ततः सरण्यूं जज्ञाते यमयम्यौ विवस्वतः ।

तौ चाप्युभौ यमावेव ज्यायांस्ताभ्यां तु वै यमः ॥१६३॥ ३३॥

ज्यायांस्ताभ्यां तु वै यमः ॥

॥ इति बृहद्देवतायां षष्ठोऽध्यायः ॥

सृष्ट्वा भर्तुः परोक्षं तु सरण्यूः सदृशीं स्त्रियम् ।
निक्षिप्य मिथुनं तस्याम् अश्वं भूत्वापचक्रमे ॥ १ ॥

अविज्ञानाद्विवस्वांस्तु तस्यामजनयन्मनुम् ।
राजर्षिरभवत्सोऽपि विवस्वानिव तेजसा ॥ २ ॥

स विज्ञाय त्वपक्रान्तां सरण्यूमश्वरूपिणीम् ।
त्वाष्ट्रीं प्रति जगामाशु वाजी भूत्वा सलक्षणः ॥ ३ ॥

सरण्यूश्च विवस्वन्तं विदित्वा हयरूपिणम् ।
मैथुनायोपचक्राम तां च तचारोह सः ॥ ४ ॥

ततस्तयोस्तु वेगेन शुक्रं तदपतद्भुवि ।
उपाजिघ्रच्च सा त्वश्वा तच्छुक्रं गर्भकाम्यया ॥ ५ ॥

१॥

आघ्रातमाचाच्छुक्रात्तु कुमारौ संबभूवतुः ।
नासत्यश्चैव दस्रश्च यौ स्तुतावश्विमाविति ॥ ६ ॥

इतिहासमिमं यास्कः सरण्यूदेवते वृचे ।

विवस्वतश्च त्वष्टुश्च त्वष्टेति सह मन्यते ॥ ७ ॥

पूषेति पादौ पौष्णौ द्वाव् आग्नेयावुत्तरौ तु यौ ।

स्यात्तृतीयोऽपि वा पौष्णस् तिस्रश्चान्याः परास्तु याः ॥ ८ ॥

अपां स्तुतिस्त्वृगचैका नृचात्सारस्वतात्परा ।

स्तुतः परोक्षः सोमस्तु द्रप्स इत्युत्तरे नृचे ॥ ९ ॥

अष्टेवताशीर्वादो वा पयस्वन्युत्तरा तु या ।

चतस्रस्ता स्तुतिर्मृत्योर् अन्ये कृन्नाश्च कर्मणि ॥ १० ॥

२॥

B मृतशिष्टेभ्य आशास्ते इमे ज्योर्जीवनं पुनः ।

B इमं जीवेभ्य आशास्ते तेभ्यः परिधिकर्मणि ॥ ११ ॥

यथा धात्र्युत्तरा त्वाष्ट्री ततो यान्या इमास्त्विति ।

स्त्रीणामाशिषमाशास्ते तयैवाञ्जनकर्मणि ॥ १२ ॥

उदीर्ष्व नारीत्यनया मृतं पत्न्यनुरोहति ।

भ्राता कनीयान्प्रेतस्य निगद्य प्रतिषेधति ॥ १३ ॥

B कुर्यादेतत्कर्म होता देवरो न भवेद्यदि ।

B प्रेतानुगमनं न स्याद् इति ब्राह्मणशासनात् ॥ १४ ॥

B वर्णानामितरेषां च स्त्रीधर्मोऽयं भवेन्न वा ।

शान्यर्थं धनुरादाने प्रेतस्यर्चं धनुर्जपेत् ।

यस्मादेताः प्रयुज्यन्ते श्मशाने चान्यकर्मणि ॥ १५ ॥

३ ॥

तस्माद्देतृचस्यास्य देवतां मृत्युमेव तु ।

मन्त्रेषु ह्यनिरुक्तेषु देवतां कर्मतो वदेत् ॥ १६ ॥

मन्त्रतः कर्मतश्चैव प्रजापतिरसंभवे ।

पराश्वतस्रो यास्त्वच उप सर्पेति पार्थिवी ॥ १७ ॥

तासां प्रयोगः प्रेतस्य अस्थिसंचयकर्मणि ।

प्रतीचीने यथाहानि अपहृत्येतराणि तु ॥ १८ ॥

अहःसु पितरो दधुर् इत्याशास्तेऽन्ययाशिषः ।

B अहःस्वागामिषु च मां प्रयन्तं समजीषयन् ॥ १९ ॥

नि वर्तध्वमितीदं तु गवां केचिदपां विदुः ।

अर्धर्चः प्रथमायास्तु अग्नीषोमीय उत्तरः ॥ २० ॥

४ ॥

ऐन्द्री षष्ठी द्वितीयायाम् उभौ देवौ निपातितौ ।

दशाक्षरं तु शान्यर्थं मानसं सूक्तमुच्यते ॥ २१ ॥

चीर्यैन्द्राणि कुहेत्यच आग्नेयाभ्यां पराणि तु ।

तृचोऽचास्त्याश्विनस्त्वेक ऐन्द्राणामुत्तमे युवम् ॥ २२ ॥

भद्रं सौम्यं प्र हि पौष्णं चीर्यैन्द्राणि पराण्यसत् ।

तेषामाद्येन मत्तः सन् स्वानि कर्माणि शंसति ॥ २३ ॥

यथा चरति भूतेषु यथा वर्षति पाति च ।
 सूक्ते तदस्मिन्नष्टाभिर् ऋग्भिरुक्तमभूर्विति ॥ २४ ॥
 सप्तेति मरुत स्तौति स्तौति वज्रमृगुत्तरा ।
 अग्निमिन्द्रं च सोमं च पीवानं मेघमर्चति ॥ २५ ॥
 पूर्वोऽर्धर्चोऽपरस्तस्याः पर्जन्यं वायुना सह ।
 वि क्रोशनास इत्यग्निम् उत्तरा सूर्यमेव तु ॥ २६ ॥
 एतौ मेऽयं य इत्येते स्तुतिश्चैवेन्द्रवज्रयोः ।
 वृक्षेवृक्षे धनुश्चैन्द्रं देवानामिति तु चयः ॥ २७ ॥
 शीतोष्णवर्षदातारः पर्जन्यानिलभास्कराः ।
 अन्ये सूर्यानिलौ चोभौ स्तूयेते च पदे सह ॥ २८ ॥
 सा ते जीवातुरित्यस्याम् इन्द्रो वा सूर्य एव वा ।
 विश्वो ह्यन्यस्तु संवाद ऋषेः शक्रस्य चैव हि ॥ २९ ॥
 युग्माः शक्रस्य विज्ञेया वसुक्रस्येतरा ऋचः ।
 B स्तुषेन्द्रस्यागतान्देवान् दृष्ट्वा शक्रमनागतम् ॥ ३० ॥
 B यज्ञं परोक्षवत्प्राह श्वशुरो नागतो मम ।
 B यद्यागछेद् भक्षयेत्स धानाः सोमं पिबेदपि ॥ ३१ ॥
 B इति तस्या वचः श्रुत्वा तत्क्षणादेत्य वज्रधृक् ।
 B तिष्ठन्वेद्यामुत्तरस्याम् उच्चैराह स रोरुवत् ॥ ३२ ॥
 तृतीयया चतुर्थ्या च प्र देवचेत्यपां स्तुतौ ।
 अषानंपादित्यनेन नाम्नाग्निर्मध्यम स्तुतः ॥ ३३ ॥
 एति यच्चैश्वदेवं तु तस्य प्रेत्यैन्द्रमुत्तरम् ।
 वैश्वदेवी प्र मेत्येका सं मेत्यैन्द्रो वृचः परः ॥ ३४ ॥
 कुरुश्रवणमर्चतः परे द्वे चासदस्यवम् ।
 मृते मिचातिथौ राज्ञि तन्नपातमृषिः परैः ॥ ३५ ॥
 उपमश्रवसं यस्य चतुर्भिः स व्यशोकयत् ।

५ ॥

६ ॥

७ ॥

प्रावेपा इति सूक्तं यत् तदक्षस्तुतिरुच्यते ॥३६॥

अचाक्षान्वादशी स्तौति नवम्याद्या च सप्तमी ।

A चयोदशी कृषिं स्तौति कितवं चानुशासति ।

अक्षांस्तु शेषा निन्दन्ति अबुध्रं वैश्वदेवते ॥३७॥

B सावित्रमेके मन्यन्ते महो अग्ने स्तवं परम् ।

B आचार्याः शौनको यास्को गालवश्चोत्तमामृचम् ॥३८॥

नमः सौर्यमैन्द्रमस्मिन् सौर्ये षष्ठ्या तु या स्तुताः ।

निपातिन्यस्ताः सूक्तान्ते वैश्वदेवोऽच तु वृचः ॥३९॥

आश्विनानि तु यस्त्रीणि ऐन्द्राण्यस्तेव सु प्र च ।

ऐन्द्राणामुत्तमायास्तु स्तुतोऽर्धर्चे बृहस्पतिः ॥४०॥

८॥

परे दिवस्पर्याग्नेये प्रथमस्योत्तमेन तु ।

द्यावापृथिव्यौ विश्वे च पच्छोऽर्धर्चेन संस्तुताः ॥४१॥

B आसीत्काक्षीवती घोषा पापरोगेण दुर्भगा ।

B उवास षष्टिं वर्षाणि पितुरेव गृहे पुरा ॥४२॥

B आतस्थे महतीं चिन्तां न पुत्रो न पतिर्मम ।

B जरां प्राप्ता मुधा तस्मात् प्रपद्येऽहं शुभस्पती ॥४३॥

B यथैतौ मामकस्तात आराध्यावाप यौवनम् ।

B आयुरारोग्यमैश्वर्यं सर्वभूतहने विषम् ॥४४॥

B रूपवत्तां च सौभाग्यम् अहं तस्य सुता यदि ।

B ममापि मन्त्राः प्रादुःस्युर्यै स्तोथेते मयाश्विनौ ॥४५॥ ९॥

B चिन्तयन्तीति सूक्ते द्वे यो वां परि ददर्श सा ।

B स्तुतौ तावश्विनौ देवौ प्रीतौ तस्या भगान्तरम् ॥४६॥

B प्रविश्य विजरारोगां सुभगां चक्रतुश्च तौ ।

B भर्तारं ददतुस्तस्यै सुहस्यं च सुतं मुनिम् ॥४७॥

B ददतुस्तत्पुण्याभ्यां यन्नासत्येति कीर्त्यते ।

B काक्षीवत्यै च घोषायै न तस्यामाजुरोऽनया ॥४८॥

प्राजापत्यासुरी त्वासीद् विकुण्ठा नाम नामतः ।

सेछन्तीन्द्रसमं पुत्रं तेपेऽथ सुमहत्तपः ॥४९॥

१०॥

सा प्राजापतितः कामांल् लेभेऽथ विविधान् वरान् ।

तस्यां चेन्द्रः स्वयं जज्ञे जिघांसुर्देत्यदानवान् ॥५०॥

एकदा दानवैः सार्धं समरे समसज्यत ।

जघान तेषां नवतीर् नव सप्त च सप्तकान् ॥५१॥

भित्त्वा स्वबाहुवीर्येण हैमरीष्यायसीः पुरीः ।

हत्वा सर्वान् यथास्थानं पृथिव्यादिव्यवस्थितान् ॥५२॥

पृथिव्यां कालकेयांश्च पौलोमांश्चैव धन्विनः ।

तांश्च व्युत्सादयामास प्रह्लादतनयान्दिवि ॥५३॥

११॥

राज्यं प्राप्य स दैत्येषु स्वेन वीर्येण दर्पितः ।

देवान्बाधितुमारेभे मोहितोऽसुरमायया ॥५४॥

बाध्यमानास्तु तेनापि असुरेणामितौजसा ।

उपाधावन्ऋषिश्चेष्टं तत्प्रबोधाय सप्तगुम् ॥५५॥

ऋषिस्तु सप्तगुर्नाम तस्यासीत्सुप्रियः सखा ।

स चैनमभितुष्टाव जगृभ्मेति करे स्पृशन् ॥५६॥

ततः स बुद्ध्वा चात्मानं सप्तगुस्तुतिहर्षितः ।

आत्मानमेव तुष्टाव अहं भुवमिति त्रिभिः ॥५७॥

कीर्तयन्स्वानि कर्माणि यानि स्म कृतवान्पुरा ।

यथाकरोच्च वैदेहं व्यंसं सोमपतिं नृपम् ॥५८॥

१२॥

वसिष्ठशापादभवद् वैदेहो नृपतिः पुरा ।

इन्द्रप्रसादादीजे च सत्त्वैः सारस्वतादिभिः ॥५९॥

B प्रभूतां शक्तिमत्तां च शत्रूणामप्यपाक्रियाम् ।

नृषु सर्वेषु चैश्वर्यं प्रभुत्वं भुवनेषु च ।

- प्र वो मह इति त्वस्याम् आत्मनो वीर्यमक्षयम् ॥ ६० ॥
 वैश्वानरे गृहपतौ यविष्ठेऽग्नौ च पावके ।
 वषट्कारेण वृक्केषु भ्रातृष्वग्नौ सहःसुते ॥ ६१ ॥
 अपचक्राम देवेभ्यः सौचीकोऽग्निरिति श्रुतिः ।
 स प्राविशदपक्रम्य ऋतूनपो वनस्पतीन् ॥ ६२ ॥
 ततोऽसुराः प्रादुरासन् नष्टेऽग्नौ हव्यवाहने ।
 तेऽग्निमेवान्ववैक्षन्त देवा हत्वासुरान्युधि ॥ ६३ ॥ १३ ॥
 तं तु दूराद्यमश्चैव वरुणश्चान्वपश्यताम् ।
 उभावेनं समादाय देवानेवाभिजग्मतुः ॥ ६४ ॥
 दृष्ट्वा देवास्त्वेनमूचुर् अग्ने हव्यानि नो वह ।
 वरान् गृहाण चास्मत्तश् चित्रभानो भजस्व नः ।
 B देवयानान् सुगान् पथः कुरुष्व सुमनाः स्वयम् ॥ ६५ ॥
 प्रत्युवाचाथ तानग्निर् विश्वे देवा यदूच माम् ।
 तत्करिष्ये जुषन्तां तु होत्रं पञ्च जना मम ॥ ६६ ॥
 शालामुख्यः प्रणीतश्च पुत्रो गृहपतेश्च यः ।
 उत्तरो दक्षिणश्चाग्निर् एते पञ्च जनाः स्मृताः ॥ ६७ ॥ १४ ॥
 मनुष्याः पितरो देवा गन्धर्वोरगराक्षसाः ।
 B गन्धर्वाः पितरो देवा असुरा यक्षराक्षसाः ॥ ६८ ॥
 यास्कूपमन्यवावेतान् आहतुः पञ्च वै जनान् ।
 निषादपञ्चमान् वर्णान् मन्यते शाकटायनः ॥ ६९ ॥
 ऋत्विजो यजमानं च शाकपूर्णिस्तु मन्यते ।
 B होताध्वर्युस्तथोद्गाता ब्रह्मा चेति वदन्ति तान् ॥ ७० ॥
 B चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक् च प्राणश्चेत्यात्मवादिनः ।
 B गन्धर्वाप्सरसो देवा मनुष्याः पितरस्तथा ॥ ७१ ॥
 B सर्पाश्च ब्राह्मणे चैव श्रूयन्ते ह्यितरेयके ।

- B ये चान्ये पृथिवीजाता देवाश्चान्येऽथ यज्ञियाः ॥७२॥ १५॥
 आयुरस्तु च मे दीर्घं हवींषि विविधानि च ।
 अरिष्टिः पूर्वजानां च भ्रातृणामध्वरेऽध्वरे ॥७३॥
 प्रयाजाश्चानुयाजाश्च घृतं सोमे च यः पशुः ।
 महैवत्यानि वै सन्तु यज्ञो महेवतोऽस्तु च ॥७४॥
 तवाग्ने यज्ञ इत्येतत् प्रत्यार्धिं स्विष्टकृच्च सः ।
 यस्य चीणि सहस्राणि नव चीणि शतानि च ॥७५॥
 त्रिंशच्चैव तु देवानां सर्वानेव वरान्ददुः ।
 ततोऽग्निः सुमनाः प्रीतो विश्वैर्देवैः पुरस्कृतः ॥७६॥
 विधूयाङ्गानि यज्ञेषु चक्रे होचमतन्द्रितः ।
 भ्रातृभिः सहितः प्रीतो दिव्यात्मा हव्यवाहनः ॥७७॥ १६॥
 तस्यास्थि देवदारवासीन् मेदो मांसं च गुग्गुलुः ।
 सुगन्धितेजनं स्नायु शुक्रं रजतकाञ्चने ॥७८॥
 रोमाणि काशाः केशास्तु कुशाः कूर्मा नखानि च ।
 अन्त्राणि चैवाप्यवका मज्जा सिकतशर्कराः ॥७९॥
 असृक् पित्तं च विविधा धातवो गैरिकादयः ।
 एवमग्निश्च देवाश्च सूक्तैर्महदिति त्रिभिः ॥८०॥
 समूदिरे परे त्वस्माद् ऐन्द्रे सूक्ते तु तां सु ते ।
 B विधुं दद्राणमित्यस्यां सूर्याचन्द्रमसौ स्तुतौ ॥८१॥
 B प्राणवच्चात्मवच्चापि स्तुतिरप्यत्र दृश्यते ।
 इदं द्वे वैश्वदेवे च द्वितीये *मनसस्तृचः ॥८२॥ १७*॥
 प्रथमैन्द्री द्वितीयाग्नेय्य् अन्या तत्सोमदेवता ।
 B अपि स्तौति पितृनेतद् आर्त्विजं यत्तदुत्तरम् ॥८३॥
 B सूक्तमाख्यानसंयुक्तं वक्तुकामस्य मे शृणु ।
 B संमोहान्नष्टसंज्ञस्य शत्रुणाभिहतस्य तु ॥८४॥

जीवावृत्तिः सुबन्धोर्वा यदि वा मनस स्तवः ।
 राजासमातिरैस्त्वाकू रथप्रोष्ठः पुरोहितान् ॥ ८५ ॥
 व्युदस्य बन्धुप्रभृतीन् द्वैपदा येऽचिमण्डले ।
 द्वौ किराताकुली नाम ततो मायाविनौ द्विजौ ॥ ८६ ॥
 असमातिः पुरोऽधत्त वरिष्ठौ तौ हि मन्यते ।
 तौ कपोतौ द्विजौ भूत्वा गत्वा गौपायनानभि ॥ ८७ ॥
 मायाबलाच्च योगाच्च सुबन्धुमभिपेततुः ।
 स दुःखादभिघाताच्च मुमोह च पपात च ॥ ८८ ॥
 तौ ततोऽस्यासुमालुच्य राजानमभिजग्मतुः ।
 ततः सुबन्धौ पतिते गतासौ भ्रातरस्त्रयः ॥ ८९ ॥
 जेषुः स्वस्त्ययनं सर्वे मेति गौपायनाः सह ।
 मनश्चावर्तनं तस्य सूक्तं यदिति तेऽभ्ययुः ॥ ९० ॥
 A जेषुश्च भेषजार्थं यं प्र तारीति परं ततः ।
 सूक्तस्याद्यस्तृचस्तत्र निर्ऋतेरपनोदनः ॥ ९१ ॥
 चयः पादा मो ध्विति तु सौम्या नैर्ऋत उत्तमः ।
 ऋक् सौम्या नैर्ऋती चैषा असुनीते स्तुतिः परे ॥ ९२ ॥
 इचे त्वानुमतं पादम् अन्यं यास्कस्तु मन्यते ।
 भूद्यौः सोमश्च पूषा च खं पथ्या स्वस्तिरेव च ॥ ९३ ॥
 सुबन्धोरेव शान्यर्थं पुनर्न ऋचि तु स्मृताः ।
 तृचः शमिति रोदस्योर् ऐन्द्रोऽर्धर्चः समित्यृचि ॥ ९४ ॥
 रपसो नाशनार्थं वै तुष्टुवुस्त्वथ रोदसी ।
 रप इत्यभिधानं तु गदितं पापकृद्भ्योः ॥ ९५ ॥
 ऋग्भिरेति चतसृभिस् तत ऐस्त्वाकुमस्तुवन् ।
 इन्द्र क्षचेत्यृचा चास्य स्तुत्वाशंसिषुराशिषः ॥ ९६ ॥
 अगस्त्यस्येति माता च तेषां तुष्टाव तं नृपम् ।

१८ ॥

१९ ॥

स्तुतः स राजा सव्रीळस् तस्थौ गौपायनानभि ॥९७॥

सूक्तेनाप्यस्तुवन्नग्निं द्वैपदेन यथाचिषु ।

अग्निरप्यब्रवीदेतान् अयमन्तःपरिध्यसुः ॥९८॥

२०॥

सुबन्धोरस्य चैष्ट्वाकोर् मया गुप्तो हितार्थिना ।

सुबन्धवे प्रदायासुं जीवेत्युक्त्वा च पावकः ॥९९॥

स्तुतो गौपायनैः प्रीतो जगाम त्रिदिवं प्रति ।

अयं मातेति हृष्टास्ते सुबन्धोरसुमाह्वयन् ॥१००॥

शरीरमभिनिर्दिश्य सुबन्धोः पतितं भुवि ।

सूक्तशेषं जगुश्चास्य चेतसो धारणाय ते ॥१०१॥

लब्धासुं चायमित्यस्यां पृथक् पाणिभिरस्पृशन् ।

षष्ठिदं वैश्वदेवानि द्वितीयेऽङ्गिरसां स्तुतिः ॥१०२॥

जन्म कर्म च सख्यं च इन्द्रेण सह कीर्तयन् ।

स्तौति प्र नूनमित्याद्याः सावर्ण्यस्य मनो स्तुतिः ॥१०३॥ २१॥

तस्यैव चायुषोऽर्थाय देवान्स्तौत्यभ्ययादृषिः ।

सुचामाणं महीमू षु दक्षस्येत्यदिते स्तुतिः ॥१०४॥

पथ्यास्वस्तेः स्वस्तिरिद्धि स्वस्ति नो मरुतां स्तुतिः ।

मारुतीमृचमन्वाहेत्य् उक्तमाध्वर्यवेषु हि ॥१०५॥

या गौरिति तथैवास्यां स्तूयते मध्यमा तु वाक् ।

मिचाय मैचावरुणी भुज्युमंहस आश्विनी ॥१०६॥

A स्तौत्यपि च मनुं स्वस्ति इचे वाचं च मध्यमाम् ।

अथेमां द्वे बार्हस्पत्ये भद्रा आग्नेयमाग्निः ॥१०७॥

B प्रथमे बार्हस्पत्ये तु अर्धर्चे ब्रह्मणस्पतिः* ।

B वैश्वदेवेऽपि सूक्तेऽच स्तुतोऽर्धर्चे बृहस्पतिः ।

B ब्रह्मणस्पतिरित्यस्मिन् लिङ्गवाक्यविकारतः ॥१०८॥ २२॥

यज्ज्योतिरमृतं ब्रह्म यद्योगात्समुपाश्नुते ।

तज्ज्ञानमभितुष्टाव सूक्तेनाथ बृहस्पतिः ॥ १०९ ॥
 जीवनार्थं प्रयोगस्तु मन्त्राणां प्रतिषिध्यते ।
 वेदतत्त्वार्थविज्ञानं प्रायेणात्र हि दृश्यते ॥ ११० ॥
 आचार्याः केचिदित्याहुर् अत्र वाग्विदुषां स्तवः ।
 यथाभिर्निन्द्यतेऽत्रर्गिर्भः सूक्तेऽन्याभिरनर्थवित् ॥ १११ ॥
 यथैतामन्वविन्दन्त विद्वांसर्षिगतां सतीम् ।
 यथा च व्यभजन् यज्ञे तदचोक्तं तृतीयया ॥ ११२ ॥
 प्रशस्यते दशम्या तु विद्वानुत्तमया तृचा ।
 यज्ञे महर्विजामाह विनियोगं च कर्मणाम् ॥ ११३ ॥ २३ ॥
 परे तु स्तूयते दक्षो अष्टौ चैवादिनेः सुताः ।
 धातेन्द्रो वरुणो मित्रो अंशः सूर्योऽर्यमा भगः ॥ ११४ ॥
 ऐन्द्रे जनिष्ठाः सूक्ते द्वे प्र स्वित्यत्र परं तु यत् ।
 तत्र प्राच्यः प्रतीच्यश्च स्रवन्यो दक्षिणाश्च याः ॥ ११५ ॥
 ताः सप्त सप्तकैर्वर्गैः संस्तूयन्ते प्रधानतः ।
 याव्णामा वो मारुते द्वे अभ्रप्रुष इति स्मृते ॥ ११६ ॥
 अपश्यमिति चाग्नेये य इमा वैश्वकर्मणे ।
 मान्यवे यस्त इत्येते परं यत्तु मम व्रते ॥ ११७ ॥
 तदाशीर्वादबहुलं स्तौति विश्वान्दिवौकसः ।
 पराकदास आग्नेयं यदुदित्यष्टकं परम् ॥ ११८ ॥ २४ ॥
 मैत्रावरुण्यृक् तत्रास्ति चतुर्थ्येन्द्राग्न्युपोत्तमा ।
 सावित्री चैव सूर्या च सैव पत्नी विवस्वतः ॥ ११९ ॥
 स्तुता वृषाकपायीति उषा इति च योच्यते ।
 उषा एषा चिधात्मानं विभज्य प्रैति गोपतिम् ॥ १२० ॥
 उषाः पुरोदयाद् भूत्वा सूर्या मध्यंदिने स्थिते ।
 भूत्वा वृषाकपायी च दिनान्तेष्ववगच्छति ॥ १२१ ॥

सत्यसूर्यर्तसोमानां सौर्याद्याच ह्यगुच्यते ।

पराभिस्त्तिसृभिस्त्वृग्भिर् उच्यते सोम ओषधिः ॥ १२२ ॥

विस्पष्टमुत्तरा त्वासाम् ऋक् चन्द्रमसमर्चति ।

सूर्यायै भाववृत्तं तु रैभीत्यष्टाभिरुच्यते ॥ १२३ ॥

२५ ॥

यदश्विनौ बृच स्तौति सूर्यमेवोत्तरार्चति ।

सप्तदशी वैश्वदेवी सौर्याचान्द्रमसौ परा ॥ १२४ ॥

परस्याः प्रथमौ पादौ सौर्यौ चान्द्रमसौ परौ ।

और्णवाभो बृचे त्वस्मिन् अश्विनौ मन्यते स्तुतौ ॥ १२५ ॥

सूर्याचन्द्रमसौ तौ हि प्राणापानौ च तौ स्मृतौ ।

अहोरात्रौ च तावेव स्यातां तावेव रोदसी ॥ १२६ ॥

अश्रुवाते हि तौ लोकाञ् ज्योतिषा च रसेन च ।

पृथक्पृथक् च चरतो दक्षिणेनोत्तरेण च ॥ १२७ ॥

B सूर्यः सरति भूतेषु सु वीरयति तानि वा ।

B सु ईर्यत्वाय यात्येषु सर्वकार्याणि संदधत् ॥ १२८ ॥

२६ ॥

B चारु द्रमति वा चायंश् चायनीयो* द्रमत्युत ।

B चमेः पूर्वं समेतानि निर्मिमीतेऽथ चन्द्रमाः ॥ १२९ ॥

सुकिंशुकमिति त्वस्यां सूर्यामारोहतीं पतिम् ।

स्तौति विश्वावसुं चैव बृचे गन्धर्वमुत्तरे ॥ १३० ॥

अनृक्षरा इत्यनया याती स्तौतीह दंपती ।

गृहान्प्रपद्यमानां तु पराभिः पञ्चभिर्वधूम् ॥ १३१ ॥

वाससश्च वधूनां च वरदानं प्रचक्षते ।

तत स्त्रिया विरागस्य विभवे सति वाससः ॥ १३२ ॥

२७ ॥

अन्यच मैथुनाङ्गर्तुर् हरणं प्रतिषिध्यते ।

ये यक्ष्मनाशिनी स्तौति बृचे मा परिपन्थिनः ॥ १३३ ॥

तृष्टमेतदिति त्वाह यादृग्वाधूयमर्हति ।

आशास्ते चैव विविधं ज्ञातिभ्यश्चानुशासनम् ॥१३४॥

बद्धा स्त्री भाववृत्तिश्च परया त्वच कथ्यते ।

B गृभ्णामि त ऋचा हस्तं गृह्णन्नथ धनाशिषः ॥१३५॥

B आशास्ते परया तस्याः संयोगार्थास्तथाशिषः ।

पराभिराशीश्चाशास्ते पृथक् ताभ्यां सहैव च ॥१३६॥

B अघोरेति नृचे तस्याः समिहेति द्वयोर्द्वयोः ।

B आ नः प्रजापतेर् ईमाम् ऐन्द्री चान्या बृहस्पतेः ॥१३७॥ २८॥

मन्त्रा वैवाहिका ह्येते निगद्यन्ते नृणामपि ।

आर्त्विजा याजमानाश्च यथारूपं विशेषतः ॥१३८॥

प्रतृचं प्रतिकीर्त्यन्ते देवताश्चेह यासु याः ।

वदेत्तां देवतां तासु नाराशंसीर्वदेत वा ॥१३९॥

औषसीः सर्वथा चैता भाववृत्तं प्रचक्षते ।

सूर्यया सह सूक्तेऽस्मिन् पादश्चैवाच लक्ष्यते ॥१४०॥

वि हि वार्षाकपं सूक्तम् असौ हि कपिलो वृषा ।

इन्द्रः प्रजापतिश्चैव विश्वस्मादिन्द्र उत्तरः ॥१४१॥

रक्षोहणादि चाग्नेयं चीन् स्तौत्यग्नीन् परं हविः ।

इमं च मध्यमं चैव असौ वैश्वानरं च यः ॥१४२॥

२९॥

ऐन्द्रात्पुरुषसूक्तं च अन्यया पौरुषस्य तु ।

यथैनमभजन्साध्या यज्ञार्थं सोऽर्थ उच्यते ॥१४३॥

आपान्तमन्युरित्येन्द्रां स्तुतः सोमोऽच दृश्यते ।

सालोक्यात्साहचर्याद्वा स्तूयते सोम एव वा ॥१४४॥

निपातभाजं सोमं च अस्यां रथीतरोऽब्रवीत् ।

ऐन्द्रेषु हि निपातोऽच स्तुतोऽग्निररुणेन सम् ॥१४५॥

यज्ञस्य वो वैश्वदेवे प्रैत इत्युत्तरं तु यत् ।

तच्चार्बुदस्तु यावाणं मूर्तिमन्तमिवाचर्चति ॥१४६॥

B प्र तद्दुःसीम इत्यृग्भ्यां राज्ञां दानं च शंसति ।

पुरुरवसि राजर्षाव् अप्सरास्तूर्वशी पुरा ।

न्यवसत्संविदं कृत्वा तस्मिन्धर्मं चचार च ॥१४७॥

३० ॥

तया तस्य च संवासम् असूयन् पाकशासनः ।

पैतामहं चानुरागम् इन्द्रवच्चापि तस्य तु ॥१४८॥

स तयोस्तु वियोगार्थं पार्श्वस्थं वज्रमब्रवीत् ।

प्रीतिं भिन्धि तयोर्वज्र मम चेदिहसि प्रियम् ॥१४९॥

तथेत्युक्त्वा तयोः प्रीतिं वज्रोऽभिनन्स्वमायया ।

ततस्तया विहीनस्तु चचारोन्मत्तवन्नृपः ॥१५०॥

चरन्सरसि सोऽपश्यद् अभिरूपामिवोर्वशीम् ।

सखीभिरभिरूपाभिः पञ्चभिः पार्श्वतो वृताम् ॥१५१॥

तामाह पुनरेहीति दुःखात्सा त्वब्रवीन्नृपम् ।

अप्राप्याहं त्वयाद्येह स्वर्गे प्राप्स्यसि मां पुनः ॥१५२॥

३१ ॥

आह्वानं प्रति चाख्यानम् इतरेतरयोरिदम् ।

संवादं मन्यते यास्क इतिहासं तु शौनकः ॥१५३॥

हय इति परमैन्द्रं प्र ते या ओषधीस्तवः ।

B प्रयोगे भिषजस्त्वेतद् यक्ष्मनाशाय कल्पते ॥१५४॥

आर्घिषेणस्तु देवापिः कौरव्यश्चैव शंतनुः ।

भ्रातरौ कुरुषु त्वेतौ राजपुत्रौ बभूवतुः ॥१५५॥

ज्येष्ठस्तयोस्तु देवापिः कनीयांश्चैव शंतनुः ।

त्वग्दोषी राजपुत्रस्तु ऋषिषेणसुतोऽभवत् ॥१५६॥

राज्येन छन्दयामासुः प्रजाः स्वर्गं गते गुरौ ।

स मुहूर्तमिव ध्यात्वा प्रजास्ताः प्रत्यभाषत ॥१५७॥

प्रजास्ताः प्रत्यभाषत ॥

३२ ॥

॥ इति बृहद्देवतायां सप्तमोऽध्यायः ॥

न राज्यमहमर्हामि नृपतिर्वोऽस्तु शंतनुः ।
 तथेत्युक्त्वाभ्यसिञ्चंस्ताः प्रजा राज्याय शंतनुम् ॥ १ ॥
 ततोऽभिषिक्ते कौरव्ये वनं देवापिराविशत् ।
 न ववर्षाथ पर्जन्यो राज्ये द्वादश वै समाः ॥ २ ॥
 ततोऽभ्यगच्छेवापिं प्रजाभिः सह शंतनुः ।
 प्रसादयामास चैनं तस्मिन्धर्मव्यतिक्रमे ॥ ३ ॥
 शिशिक्ष चैनं राज्येन प्रजाभिः सहितस्तदा ।
 तमुवाचाथ देवापिः प्रह्मं तु प्राञ्जलिस्थितम् ॥ ४ ॥
 न राज्यमहमर्हामि त्वग्दोषोपहतेन्द्रियः ।
 याजयिष्यामि ते राजन् वृष्टिकामेज्यया स्वयम् ॥ ५ ॥ १ ॥
 ततस्तं तु पुरोऽधत्त आर्त्विज्याय स शंतनुः ।
 स चास्य चक्रे कर्माणि वार्षिकाणि यथाविधि ॥ ६ ॥
 बृहस्पते प्रतीत्यृग्भिर् ईजे चैव बृहस्पतिम् ।
 B द्वितीययास्य सूक्तस्य बोधिते जातवेदसा ॥ ७ ॥
 B आस्ये ते द्युमतीं वाचं दधामि स्तुहि देवताः ।
 ततः सोऽस्मै ददौ प्रीतो वाचं देवीं तथा च सः ॥ ८ ॥
 ऋग्भिश्चतसृभिर्देवाञ् जगौ वृष्ट्यर्थमेव तु ।
 अग्निं च सूक्तशेषेण कमैन्द्रं सूक्तमुत्तरम् ॥ ९ ॥
 इन्द्र दृष्टेति विश्वेषाम् उदित्यृत्विक्स्तुतिः परम् ।
 शक्तिप्रकाशनेनैषां विनियोगोऽत्र कीर्त्यते ॥ १० ॥ २ ॥
 प्रेतीतिहाससूक्तं तु मन्यते शाकटायनः ।
 यास्को द्रौघणमैन्द्रं वा वैश्वदेवं तु शौनकः ॥ ११ ॥

आजावनेन भार्म्यंश्च इन्द्रासोमौ तु मुत्तलः ।
 अजयदृषभं युक्ता ऐन्द्रं च दुघणं रथे ॥१२॥
 B युध्यन् संख्ये जयं प्रेप्सुर् ऐन्द्रोऽप्रतिरथो* जगौ ।
 आशुरेन्द्रमर्षां देवी अमीषामित्यृचि स्तुता ॥१३॥
 B चतुर्थीं बार्हस्पत्या स्यान् नाकुले च महानि*ति ।
 वृचस्तु मारुतः प्रेतै*त् ऐन्द्री वा ब्रह्म यत्परम् ॥१४॥
 तच्चानिरुक्तसूक्तादाव् ऋगेका सूर्यमर्चति ।
 घर्मपराश्चतस्रस्तु सवितारमभीति या ॥१५॥ ३॥
 सूक्तशेषस्य षठृचः सूर्याचन्द्रमसौ सह ।
 तुष्टावेन्द्रमसावीति अष्टकोऽस्मात्परेण तु ॥१६॥
 कौत्सः कदा वसो सूक्तं दुर्मिचो नाम नामतः ।
 सुमिचश्चैव नाम स्याद् गुणार्थमितरत्पदम् ॥१७॥
 भूतांशस्तु प्रजाकामः कर्मणि कृतवान्पुरा ।
 न हि लेभे प्रजाः काश्चित् काश्यपो मुनिसत्तमः ॥१८॥
 उवाच भार्ये भूतांशं सुतानिछसि यावतः ।
 तावतो जनयिष्यामि देवता इन्द्रश्च स्तुहि ॥१९॥
 तमभ्ययुस्तु सर्वाणि इन्द्रानि स्तुतिकाम्यया ।
 तान्यवेक्ष्याथ तच्चक्रे नासत्यौ सूक्तभागिनौ ॥२०॥ ४॥
 तदेतदन्ततो भावाद् आश्विनं सूक्तमुच्यते ।
 न ह्यस्मिन्देवतालिङ्गं प्रागन्यादृश्यते पदात् ॥२१॥
 सूक्तेन तु परेणात्र स्वयमाविरभूदिति ।
 आत्मानमेव तुष्टाव प्राजापत्याथ दक्षिणा ॥२२॥
 दातृनत्र स्तुतानेके दक्षिणानां वदन्ति तु ।
 दातृत्वादक्षिणानां च भोजाश्चतसृभि स्तुताः ॥२३॥
 असुराः पण्यो नाम रसापारनिवासिनः ।

गास्तेऽपजहुरिन्द्रस्य न्यगूहंश्च प्रयत्नतः ॥ २४ ॥

बृहस्पतिस्तथापश्यद् दृष्ट्वेन्द्राय शशंस च ।

प्राहिणोक्तच दूत्येऽथ सरमां पाकशासनः ॥ २५ ॥

५ ॥

किमित्यचायुजाभिस्तां पप्रच्छुः पणयोऽसुराः ।

कुतः कस्यासि कल्याणि किं वा कार्यमिहास्ति ते ॥ २६ ॥

अथाब्रवीत्तान्सरमा दूत्यैन्द्री विचराम्यहम् ।

युष्मान्व्रजं चान्विष्यन्ती गाश्चैवेन्द्रस्य पृच्छतः ॥ २७ ॥

विदित्वेन्द्रस्य दूतीं ताम् असुराः पापचेतसः ।

ऊचुर्मा सरमे गास्त्वम् इहास्माकं स्वसा भव ॥ २८ ॥

B विभजामो गवां भागं माहिता ह ततः पुनः ।

सूक्तस्यास्यान्यया चर्चा युग्माभिस्त्वेव सर्वशः ॥ २९ ॥

साब्रवीन्बाहमिच्छामि स्वसृत्वं वा धनानि वा ।

पिबेयं तु पयस्तासां गवां यास्ता निगूह्य ॥ ३० ॥

६ ॥

असुरास्तां तथेत्युक्त्वा तदाजहुः पयस्ततः ।

सा स्वभावाच्च लौल्याच्च पीत्वा तत्पय आसुरम् ॥ ३१ ॥

परं संवननं हृद्यं बलपुष्टिकरं ततः ।

शतयोजनविस्ताराम् अतरत्तां रसां पुनः ॥ ३२ ॥

यस्याः पारे परे तेषां पुरमासीत्सुदुर्जयम् ।

पप्रच्छेन्द्रश्च सरमां कच्चिन्ना दृष्टवत्यसि ॥ ३३ ॥

सा नेति प्रत्युवाचेन्द्रं प्रभावादासुरस्य तु ।

तां जघान पदा क्रुद्धः उद्गिरन्ती पयस्ततः ॥ ३४ ॥

जगाम सा भयोद्विग्ना पुनरेव पणीन्प्रति ।

पदानुसारिपङ्क्त्या रथेन हरिवाहनः ॥ ३५ ॥

७ ॥

गत्वा जघान च पणीन् गाश्च ताः पुनराहरत् ।

तेऽबदन्वैश्वदेवं तु ब्रह्मजाया जुहूर्जगौ ॥ ३६ ॥

B जामदग्ं समिद्धोऽद्य आप्रीसूक्तमतः परम् ।
 युगपद्वै व्रजन्तं तं वैरूपा ऋषयस्त्रिभिः ॥३७॥
 इन्द्रं प्रतिजगुः सूक्तैः पणीन्प्रति मनीषिणः ।
 वैश्वदेवं परं सूक्तं घर्मेत्येकेऽच तु स्तुतान् ॥३८॥
 देवानिन्द्रं च मन्यन्ते छन्दांस्यग्निं च मध्यमम् ।
 आग्नेयं चित्र इत्येतज् जगादर्षिरुपस्तुतः ॥३९॥
 पिबेन्द्रं स्तौति नेत्यन्नं राक्षोघ्नाग्नेयमुत्तरम् ।
 इति वै लाबमैन्द्रं तद् आशाः षष्ठ्यां निपातिताः ॥४०॥ ८॥
 प्राजापत्यमथाग्नेयं वैन्यमित्यनुपूर्वशः ।
 वरुणेन्द्राग्निसोमानाम् इमं न इति संस्तवः ॥४१॥
 चतस्रस्त्वच सूक्तादाव् अग्निरात्मस्तवं जगौ ।
 स्तुतः सोमस्तु षष्ठ्या च नवम्या च पदैस्त्रिभिः ॥४२॥
 वारुण्यस्त्वितरास्त्रिस्त एन्द्रमेवोत्तमं पदम् ।
 अहं वाक्सूक्तमर्यम्णो मित्रस्य वरुणस्य च ॥४३॥
 न तं रात्र्याः परं सूक्तं वैश्वदेवं ममेति यत् ।
 नमस्ते वैद्युतं सूक्तम् आशीर्वादः परं तु यत् ॥४४॥
 यां कल्पयन्ति नोऽरयः कृत्यानाशनमात्मनः ।
 हिरण्यस्तुतिरायुधं नासद्यत्परमेष्ठिनः ॥४५॥ ९॥
 वदन्ति भाववृत्तं तद् यो यज्ञ इति चोत्तरम् ।
 अपैन्द्रमत्र त्वाश्विन्यौ चतुर्थी पञ्चमी स्मृते ॥४६॥
 मैत्रावरुणमीजानं प्रथमायामृचि स्तुताः ।
 अर्धर्चे द्यौश्च भूमिश्च अश्विनौ चोत्तरे ततः ॥४७॥
 प्रो ष्वैन्द्रे वैश्वदेष्यक् तु नकिर्देवा मिनीमसि ।
 यस्मिन्वृक्ष इति तस्मिन् द्युस्थान स्तूयते यमः ॥४८॥
 केश्यग्निं कैशिनं सूक्तम् उत देवाः परं तु यत् ।

देवानामत्र चाद्या स्याद् वातदेवस्तुचः परः ॥४९॥

चायन्तां वैश्वदेव्यक् तु शेषस्त्वष्टैवतः परः ।

स्यादेतद्विश्वभैषज्यं रपसो वा विनाशनम् ॥५०॥

१०॥

भूमिल्लाक्षं परं सूक्तं तवैन्द्रं सूक्तमुत्तरम् ।

सूर्यरश्मिरिति त्वस्मिन् साविचः प्रथमस्तुचः ॥५१॥

आत्मा स्तुतः परोक्षस्तु गन्धर्वेणोत्तरे तृचे ।

इन्द्रो वैष निपातेन अथवा सूर्य उच्यते ॥५२॥

B सूक्तेऽस्मिन् देवतास्तिस्र एता एव प्रकीर्तिताः ।

B आग्नेयं त्वमे तवेति* अग्ने अछेति यत्परम् ॥५३॥

आग्नेयं वैश्वदेवं च अयमित्यत्र तु वृचाः ।

शार्ङ्गाश्चत्वार ऋषयो अग्निमार्चनपृषक्पृषक् ॥५४॥

११॥

आश्विनं त्यं चिदित्येतद् अयमैन्द्रं ततः परम् ।

इमां खनामीति सूक्तम् इन्द्राणी यत्स्वयं जगौ ॥५५॥

तदौपनिषदं षट् भाववृत्तं प्रचक्षते ।

B उत्तानपर्णा पाठां तु स्तौति सूक्ते महौषधिम् ॥५६॥

B पतिसंवन्नी त्वन्यान्याः सपत्न्यपनोदिकाः* ।

अरण्यानीत्यरण्यान्या स्तुतिरैन्द्रे श्रदुत्तरे ॥५७॥

साविचं सविता यन्त्रैः समिद्धश्चित्समिध्यसे ।

आग्नेयं श्रद्धया श्राद्धं मेधासूक्तमतः परम् ॥५८॥

आग्नेयमा सूर्येत्वेतच् छास ऐन्द्रे ततः परे ।

सोम एकेभ्य इत्येतद् भाववृत्तं प्रचक्षते ॥५९॥

१२॥

यदरायीत्यलक्ष्मीघ्नं तच्च चत्तो इति वृचे ।

प्राधान्याद्वा निपाताद्वा स्तूयते ब्रह्मणस्पतिः ॥६०॥

इन्द्रश्चैव यदित्यस्यां विश्वे देवाः परीत्यृचि ।

आग्नेयं चाग्निमित्येतद् वैश्वदेवमिमा नु कम् ॥६१॥

इन्द्रः प्राधान्यतस्त्वच विश्वैर्देवैः सह स्तुतः ।
 आदित्यैश्च मरुद्भिश्च तथारूपं हि दृश्यते ॥ ६२ ॥
 सूर्यो न इति सौर्यं तु यत्स्वेतदुदसाविति ।
 पौलोमी स्वान्गुणांस्तत्र सपत्नीनां च शंसति ॥ ६३ ॥ १३ ॥
 ऐन्द्रं तीव्रस्य मुञ्चामि भैषज्यं यक्ष्मनाशनम् ।
 राजयक्ष्महणं सूक्तं प्राजापत्यं तदुच्यते ॥ ६४ ॥
 ऐन्द्राय मन्यते यास्क एके लिङ्गोक्तदेवतम् ।
 राक्षोघ्नाग्नेयमित्युक्तं यत्स्वेतद्वसणेति तु ॥ ६५ ॥
 स्रवतामपि गर्भाणां दृष्टं तदनुमन्त्रणम् ।
 वैन्यं तु वेनस्तत्पश्यद् अक्षीभ्यां यक्ष्मनाशनम् ॥ ६६ ॥
 दुःस्वप्नमपेहीति निपातीन्द्रोऽग्निरेव च ।
 आसीदृषिर्दीर्घतपाः कपोतो नाम नैर्ऋतः ॥ ६७ ॥
 अकरोत्कपोतस्तस्याष्ट्याम् अग्निधाने पदं किल ।
 स तमात्महितैर्वाक्यैः कपोतं स्तुतवानृषिः ॥ ६८ ॥ १४ ॥
 देवा इति तु सूक्तेन प्रायश्चित्तार्थमुच्यते ।
 ऋषभं मा सपत्न्यं येनेदमिति मानसम् ॥ ६९ ॥
 तुभ्येतृषी ददृशतुर् ऐन्द्रं गाथिनभार्गवौ ।
 वरुणो विधातानुमतिर् धाता सोमो बृहस्पतिः ॥ ७० ॥
 षष्ठेता देवतास्तत्र तृतीयायामृचि स्तुताः ।
 वातस्येति परेणास्तौद् अनिलः पितरं स्वकम् ॥ ७१ ॥
 मयोभूरिति यत्सूक्तम् अपश्यच्छवर ऋषिः ।
 नानारूपाः पयस्विन्यो गावस्तत्र तु संस्तुताः ॥ ७२ ॥
 विभाद् सौर्यं त्वं न्यमैन्द्रम् आ याहीत्युषस स्तुतिः ।
 आ त्वा राज्ञेऽभिषिक्ताय द्वे सूक्ते चानुमन्त्रणे ॥ ७३ ॥ १५ ॥
 प्र व इत्युत्तरं ग्राव्यां ददर्श स्तुतिमार्बुदिः ।

यत्त्वतः परमाग्नेयं तच्चाभ्यवृक् प्र सूनवः ॥ ७४ ॥

ऋषिर्जगौ पतंगस्तु पतंगमिति यत्परम् ।

तत्सौर्यमेके मन्यन्ते मायाभेदं तथापरे ॥ ७५ ॥

B मायाभेदे द्वितीयायां वाक् स्तुतेत्याह शौनकः ।

B देवी बिभर्ति मनसा या वाचं विदितां सतीम् ॥ ७६ ॥

त्यमू षु तार्क्ष्यदैवत्यं सूक्तं स्वस्त्ययनं विदुः ।

उदैन्द्रे वैश्वदेवं तु प्रथश्चेति च यत्परम् ॥ ७७ ॥

आत्मप्रभावमाचख्युस् तच्चाद्या ऋषयस्त्रयः ।

रथंतरं यथा स्तोत्रं स्तोत्रं चैव यथा बृहत् ॥ ७८ ॥

१६ ॥

यथा च संभूतो घर्मः सवितुश्चोपलक्ष्यते ।

बृहस्पतिरिति त्वस्मिन् स्तुतः सूक्ते बृहस्पतिः ॥ ७९ ॥

आशिषो यजमानस्य केचिदेतां स्तुतिं विदुः ।

प्राजापत्यस्य यत्सूक्तम् अपश्यं त्वा प्रजावतः ॥ ८० ॥

प्रत्यृचं देवता स्तौति लिङ्गैरेवाच लक्षिताः ।

आशिषः पुत्रकामस्य प्रथमा हि वदत्यथ ॥ ८१ ॥

द्वितीया पुत्रकामायास् तृतीयात्मस्तवं तृषेः ।

यद्विष्णुरिति सूक्तं तु वैश्वदेवं प्रचक्षते ॥ ८२ ॥

तस्मिन्स्वदारगर्भार्थम् ऋषिराशास्त आशिषः ।

परं तु नेजमेवेति गर्भार्थं वा तदुच्यते ॥ ८३ ॥

* १७ ॥

अस्यै मे पुत्रकामायै * गर्भमा धेहि यः पुमान् * ।

आशिषो योगमेतं हि सर्वर्गधेन मन्यते ॥ ८४ ॥

एकारमनुकम्पार्थं नास्मि स्मरति माठरः ।

आख्याते भूतकरणं बाष्कला आप्ययोरिति ॥ ८५ ॥

माहिषं यन्महि चीणाम् आदित्यानां स्तुतिं विदुः ।

वरुणार्यममिचाणाम् आदित्येष्वितरेषु तु ॥ ८६ ॥

एत एव च यो देवा स्तुताः स्वल्पेष्वतोऽन्यथा ।

शान्यर्थं सूक्तमेतद्धि पावनं चैव वै श्रुतम् ।

B यातामपि स्वस्त्ययने दृष्टं तदनुमन्त्रणम् ॥ ८७ ॥

उलोऽस्तौत्पितरं वातं वात आग्नेयमुत्तरम् ।

विस्पष्टं जातवेदस्यं प्रेति दाशतयीषु तु ॥ ८८ ॥

* १८ ॥

यत्किंचिदन्यत्राग्नेयं जातवेदस्यमुच्यते ।

आयं गौरिति यत्सूक्तं सार्षराज्ञी स्वयं जगौ ॥ ८९ ॥

तस्मात्सा देवता तच्च सूर्यमेके प्रचक्षते ।

मुद्गलः शाकपूणिश्च आचार्यः शाकटायनः ॥ ९० ॥

त्रिस्थानाधिष्ठितां वाचं मन्यन्ते प्रत्यृचं स्तुताम् ।

भाववृत्तं परं सूक्तं ददर्शाथाघमर्षणः ॥ ९१ ॥

परं न विद्यते यस्माच् छान्त्यै वा पावनाय वा ।

यथाश्वमेधः क्रतुराट् सर्वरिप्रप्रणोदनः ॥ ९२ ॥

तथाघमर्षणं ब्रह्म सर्वरिप्रप्रणोदनम् ।

तदादीनीति यच्चातः संज्ञानं ज्ञानसंस्तवः ॥ ९३ ॥

* १९ ॥

चतुर्थं यत्तु नैर्हस्त्यं तत्सपत्ननिबर्हणम् ।

संसमिन् प्राध्वराणां चेत् आग्नेय्यावेव ते स्मृते ॥ ९४ ॥

उशना वरुणश्चेन्द्रश् चाग्निश्च सविता स्तुताः ।

संज्ञाने प्रथमस्यां तु द्वितीयस्यामथाश्विनौ ॥ ९५ ॥

तृतीया चोत्तमे च द्वे आशिषोऽभिवदन्ति ताः ।

इन्द्रः पूषा सपत्नघ्ने द्वितीयस्यामृचि स्तुतौ ॥ ९६ ॥

देवानामितराः प्रोक्ता आशीर्वादपराश्च याः ।

संसं संज्ञानमित्येते परं संवननं विदुः ॥ ९७ ॥

महानाम्न्य ऋचो गुह्यास् ता ऐन्द्रश्चैव यो वदेत् ।

सहस्रयुगपर्यन्तम् अहर्ब्राह्मं स राध्यते ॥ ९८ ॥

२० ॥

- B तृचाधमं याज्ञिकाः सूक्तमाहुस् तस्मिन्स्तुतौ दृश्यन्ते याः सूक्तभाजः ।
 B प्रधानमुक्तं किल देवता याः सूक्तभाजः सर्वदा शौनकेन ॥९९॥
 B ऐन्द्रीर्ऋचो महानाम्नीस्तु विद्यात् तथा हि दृष्टं ब्राह्मणे सूक्तशब्दः ।
 B न दृश्यते सूक्तवादो निवित्सु यथा प्रैषेष्व्वाह सूक्ताभिधानम् ॥१००॥
 B सूक्तैकदेशा इति तान्प्रतीयाद् अन्याश्च कुन्याः पदशो निशास्ताः ।
 B यथैतशो देवनीथादिसंज्ञा कुन्तापे तत्सर्वमेकं हि सूक्तम् ॥१०१॥
 पुरीषपदमासां तु प्रथमं स्यात्प्रजापतेः ।
 आग्नेयमैन्द्रं वैष्णवं पौष्णं चैव तु पञ्चमम् ॥१०२॥
 अग्नेः प्रयाजानुयाजाः प्रैषा ये च हवींषि च ।
 यद्देवतं हविस्तु स्यात् प्रैषास्तद्देवताश्च ते ॥१०३॥ २१॥
 निविदां निगदानां च स्वैः स्वैर्लिङ्गैश्च देवताः ।
 निगदेन निगद्यन्ते याश्च कल्पानुगा ऋचः ॥१०४॥
 अग्नेरेव तु गायत्र्य उष्णिहः सवितुः स्मृताः ।
 अनुष्टुभस्तु सोमस्य बृहत्यस्तु बृहस्पतेः ॥१०५॥
 पङ्क्त्यस्त्रिष्टुभश्चैव विद्यादैन्द्रश्च सर्वशः ।
 विश्वेषां चैव देवानां जगत्यो यास्तु काश्चन ॥१०६॥
 विराजश्चैव मित्रस्य स्वराजो वरुणस्य च ।
 इन्द्रस्य निचृतः प्रोक्ता वायोश्च भुरिजः स्मृताः ॥१०७॥
 A विषये यस्य वा स्यातां स्यातां वा वायुदेवते ।
 यास्त्वतिष्ठन्दसः काश्चित् ताः प्रजापतिदेवताः ॥१०८॥ २२॥
 A विष्ठन्दसस्तु वायव्या मन्त्राः पादैश्च ये मिताः ।
 पौरुष्यो द्विपदाः सर्वा ब्राह्म्य एकपदाः स्मृताः ॥१०९॥
 समस्ता ऋच आग्नेय्यो वायव्यानि यजूंषि च ।
 सौर्याणि चैव सामानि सर्वाणि ब्राह्मणानि च ॥११०॥
 वैश्वदेवो वषट्कारो हिंकारो ये यजामहे ।

रूपं वज्रस्य वाक्पूर्वं स्वाहाकारोऽग्निदेवतः ॥१११॥
 देवानां च पितॄणां च नमस्कारः स्वधैव च ।
 कुष्टो मूर्धनि विज्ञेयस् तालव्यः प्रथमः स्वरः ॥११२॥
 द्वितीयस्तु भुवोर्मध्ये तृतीयः कर्णसंश्रितः ।
 चतुर्थो नासिकाये स्याद् औरसो मन्द्र उच्यते ।
 मन्द्रकर्षणसंयुक्तम् अतिस्वारं प्रशंसति ॥११३॥ २३ ॥
 वदन्ति देवताः क्रुष्टं मनुष्याः प्रथमं स्वरम् ।
 द्वितीयं पशवः सर्वे गन्धर्वाप्सरसः स्वरम् ॥११४॥
 अराइजाः पक्षिणः सर्पाश् चतुर्थमुपभुञ्जते ।
 मन्द्रं पिशाचा रक्षांसि असुराश्चोपभुञ्जते ॥११५॥
 अतिस्वारस्तु सर्वस्य जङ्गमस्यावरस्य च ।
 वैश्वदेवः स्वरः कुष्टो नित्यं यो मूर्ध्नि तिष्ठति ॥११६॥
 तालव्यः प्रथमः सास्त्रां स्वर आदित्यदैवतः ।
 स्वरो द्वितीयः साध्यानां भुवोर्देशं समाश्रितः ॥११७॥
 आश्विनस्तु तृतीयोऽच स्वरः कर्णौ समाश्रितः ।
 चतुर्थस्त्वच वायव्यो नासिक्यः स्वर उच्यते ॥११८॥ २४ ॥
 पञ्चमस्तु स्वरः प्रोक्तश् चाष्टुषः सूर्यदैवतः ।
 यस्तु सामस्वरः षष्ठः स सौम्यो मन्द्र उच्यते ॥११९॥
 विकर्षेण तु मन्द्रस्य युक्तोऽतिस्वार्य उच्यते ।
 स मैत्रावरुणो ज्ञेयो मन्द्रस्थानसमाहितः ॥१२०॥
 सामस्वराणां सप्तानाम् एते देवा इहोदिताः ।
 चयाणामितरेषां तु लोकाधिपतयस्त्रयः ॥१२१॥
 वाग्देवत्योऽथवाग्नेयः प्रस्तावश्चैव सामसु ।
 उक्तीणोपद्रवावैन्द्रौ स्यातां वा वायुदेवतौ* ॥१२२॥
 सौर्यः स्यात्प्रतिहारोऽच निधनं वैश्वदेवतम् ।

हिंकारप्रणवाभ्यां तु पुरस्तादेव कीर्तनात् ॥१२३॥

२५॥

इति व्यस्तसमस्तानां मन्त्राणामिह दैवतम् ।

देवताविदवेक्षेत प्रयोगे सर्वकर्मणाम् ॥१२४॥

सप्रर्षयो वसवश्चापि देवा अथर्वाणो भृगवः सोमसूर्याः ।

पथ्या स्वस्ती रोदसी चोक्तमन्त्रे कुहूर्गुङ्गूरदितिर्धेनुरध्या ॥१२५॥

अमुनीतिरिक्ता चाप्या विधातानुमतिर्ह* या ।

अङ्गिरोभिः सहैताः स्युर् उक्तमन्त्राश्च देवताः ॥१२६॥

वैश्वानरो हि सुपर्णो विवस्वान् प्रजापतिर्द्यौः सुधन्वा नगोऽस्य ।

अपांनपादर्यमा वातजूतिर् इळस्पतिश्चापि रथस्पतिश्च ॥१२७॥

ऋभवः पर्जन्यः पर्वता ग्राश्च* दक्षो भगो देवपत्नीर्दिशश्च ।

आदित्या रुद्राः पितरोऽथ साध्या निपातिनो वैश्वदेवेषु सर्वे ॥१२८॥ २६॥

अनुक्रान्ता देवताः सूक्तभाजो हविर्भाजश्चोभयथा निपातैः ।

अथेवं स्यादुभयथान्यथा वा न प्रत्यक्षमनृषेरस्ति मन्त्रम् ॥१२९॥

योगेन दाक्ष्येण दमेन बुद्ध्या बाहुश्रुत्येन तपसा नियोगैः ।

उपास्यास्ताः कृत्स्नशो देवता या ऋचो ह यो वेद स वेद देवान् ।

A यजुंषि यो वेद स वेद यज्ञान् सामानि यो वेद स वेद तत्त्वम् ॥१३०॥

मन्त्राणां देवताविद्यः प्रयुङ्क्ते कर्म कर्हिचित् ।

जुषन्ते देवतास्तस्य हविर्नादेवताविदः ॥१३१॥

अविज्ञानप्रदिष्टं हि हविर्नेहेत दैवतम् ।

तस्मान्मनसि संन्यस्य देवतां जुहुयाद्धविः ॥१३२॥

* २७॥

स्वाध्यायमपि योऽधीते मन्त्रदैवतविच्छुचिः ।

स सत्त्वसदिव स्वर्गे सत्त्वसद्भिरपीड्यते ॥१३३॥

A नियमोऽयं जपे होमे ऋषिश्छन्दोऽथ दैवतम् ।

A अन्यथा चेत्प्रयुञ्जानस् तत्फलाच्चात्र हीयते ॥१३४॥

A ऋषिश्छन्दोदैवतादि ज्ञानं यज्ञादिषु श्रुतम् ।

A तदाश्रित्य प्राणदृष्टिर् विहिताचेति गम्यताम् ॥ १३५ ॥

A अविदित्वा ऋषिं छन्दो दैवतं योगमेव च ।

A योऽध्यापयेज्जपेद्वापि पापीयाञ्जायते तु सः ॥ १३६ ॥

A अर्थेऽसवः खल्वृषयश् छन्दोभिर्देवताः पुरा ।

A अभ्यधावन्निति छन्दो मध्ये त्वाहुर्महर्षयः ॥ १३७ ॥

A ऋषिं तु प्रथमं ब्रूयाच् छन्दस्तु तदनन्तरम् ।

A देवतामथ मन्त्राणां कर्मस्वेवमिति श्रुतिः ॥ १३८ ॥

आधारं वायनाधारं विविच्यात्मानमात्मनि ।

ईक्षमाणो ह्युभौ संधिम् ऋचो दैवतवित्पठेत् ॥ १३९ ॥

स ब्रह्मामृतमत्यन्तं योनिं सदसतोर्ध्रुवम् ।

महच्चाणु च विश्वेशं विशति ज्योतिरुत्तमम् ॥ १४० ॥

विशति ज्योतिरुत्तमम् ॥

२८ ॥

॥ इति बृहदेवतायामष्टमोऽध्यायः ॥

॥ इति शीनकीया बृहदेवता समाप्ता ॥

I. INDEX OF VEDIC PRATĪKAS CITED IN THE BRĤHADDEVATĀ.

[The citations in black-faced type refer to the Rg-veda, except where a specific indication to the contrary is made; and the other citations refer to chapter and verse of the Bṛhaddevatā.]

- akṣībhyaṃ, **x. 163** : viii. 66.
 akṣair mā, **x. 34. 13** : i. 52.
 agavyūti, **vi. 47. 20** : v. 111.
 agastyasya, **x. 60. 6** : vii. 97.
 agna āyūṃṣi, **ix. 66. 19** : vi. 131.
 agna indraś ca, **iii. 25. 4** : iv. 102.
 agninā, **viii. 35** : vi. 77.
 agnināgniḥ sam idhyate, **i. 12. 6^a** : ii. 145.
 agnim, **i. 12. 1** : ii. 145; **i. 127** : iv. 4; **viii. 31. 14** : vi. 75 (B); **x. 156** : viii. 61.
 agnim uṣasam, **iii. 20. 1** : iv. 102.
 agnir ukthe, **viii. 27** : vi. 68.
 agnīparjanya, **vi. 52. 16** : v. 118.
 agniṣomau, **i. 93** : iii. 124.
 agne, **i. 44** : iii. 111 (B).
 agne acha, **x. 141** : viii. 53 (B).
 agne tava, **x. 140** : viii. 53 (B).
 agne naya, **i. 189** : iv. 62.
 agne marudbhīḥ, **v. 60. 8** : v. 48.
 agne sa kṣeṣat, **vi. 3. 1** : v. 105.
 agram, **iv. 46** : v. 4.
 agre, **x. 1** : vi. 147.
 aghora-, **x. 85. 44** : vii. 137 (B).
 acety agniḥ, **viii. 56. 5** : vi. 85.
 acha, **iii. 33. 3^{ab}** : iv. 107; **v. 43. 8** : v. 41 (B); **v. 83** : v. 88.
 achā vada (*v. r. B*), **v. 83** : v. 88.
 añjanti, **iii. 8** : iii. 28; **v. 43. 7** : v. 41 (B).
 añjanti tvā (*sic*), **iii. 8. 1** : iv. 100.
 ataḥ, **i. 22. 16** : iii. 93.
 ati drava, **x. 14. 10** : vi. 159.
 adāt, **viii. 19. 36** : vi. 51.
 aditir dyauḥ, **i. 89. 10** : iii. 123.
 adyā no deva savitaḥ, **v. 82. 4** : v. 89 (B).
 adhaḥ, **viii. 33. 19** : vi. 76.
 adhaḥ svid āsīt, **x. 129. 5^b** : i. 51.
 adhi, **vi. 45. 31** : v. 108.
 adhvaryavaḥ, **v. 43. 3** : v. 41.
 anarvāṇam, **i. 190** : iv. 63.
 anasvantā, **v. 27** : v. 29 (B).
 anu naḥ, **TS. III. iii. 11³** : iv. 88 (B).
 anṛkṣarāḥ, **x. 85. 23** : vii. 131.
 anv asya sthūram, **viii. i. 34** : vi. 40.
 anv it, **TS. III. iii. 11³** : iv. 88 (B).
 apa, **x. 131** : viii. 46.
 apaśyam tvā, **x. 183** : viii. 80.
 apaśyam, **x. 79** : vii. 117.
 apāt, **viii. 69. 11** : vi. 92.
 apehi, **x. 164** : viii. 67.
 aprajāḥ santu, **i. 21. 5^c** : i. 58.
 abudhram, **x. 35** : vii. 37.
 abodhi, **i. 157** : iv. 26; **v. 1** : v. 12.
 abjām, **vii. 34. 16** : v. 165.
 abhi, **v. 41. 19** : v. 37; **vi. 50. 6** : v. 117; **viii. 49 (khila)** : vi. 84 (*v. r. B*); **VS. iv. 25** : viii. 15.
 abhi naḥ (*v. r. B*), **v. 41. 19** : v. 37.
 abhīdam, **x. 48. 7** : i. 49.

- abhūr u, x. 27. 7 : vii. 24.
 abhrapruṣaḥ, x. 77 : vii. 116.
 amandān, i. 126. 1 : iii. 155.
 amājuraḥ, x. 39. 3 : vii. 48 (B).
 amiṣām, x. 103. 12 : viii. 13.
 ambi- (tame), ii. 41. 16 : ii. 137.
 ayaṃ yaḥ, x. 27. 21 : vii. 27.
 ayaṃ somaḥ sudānavaḥ, i. 45. 10° :
 iii. 111 (B).
 ayaṃ kṛtṇuḥ, viii. 79 : vi. 97.
 ayaṃ devaḥ, vi. 44. 22 : v. 108 (B).
 ayam, i. 20 : iii. 90 ; v. 51. 4 : v. 46 ;
 viii. 100. 1, 4 : vi. 117, 118 ; x. 60.
 12 : vii. 102 ; x. 142 : viii. 54 ; x.
 144 : viii. 55.
 ayaṃ mātā, x. 60. 7 : vii. 100.
 aranyāni, x. 146 : viii. 57.
 aram, i. 170. 4 : iv. 53.
 arāyi, x. 155 : viii. 60.
 aruṇo mā sakṛt, i. 105. 18 : ii. 112.
 ava, viii. 96. 13 : vi. 115.
 ava drapsaḥ, viii. 96. 13 : vi. 116 (v.r.B).
 avitā naḥ, ix. 67. 10 : vi. 131.
 avīrām, x. 86. 9 : i. 53.
 avīrḍhat, viii. 80. 10 : vi. 97.
 aśvinā, i. 92. 16 : iii. 124.
 aśvinau, v. 78 : v. 84.
 asat, x. 27 : vii. 23.
 asāvi, x. 104 : viii. 16.
 asāvi te, v. 43. 5 : v. 41 (v.r.B).
 asau, i. 105. 16 : iii. 137.
 asau ya eṣi, viii. 91. 2 : vi. 102 (B).
 astu śrauṣaṭ, i. 139 : iv. 7.
 asteva su pra-, x. 42 : vii. 40.
 asmākam, ii. 31 : iv. 86.
 asmākam uttamam, iv. 31. 15 : iv.
 139 (B).
 asmin, x. 38 : vii. 39.
 asmai, i. 61 : iii. 118.
 asya, i. 164. 1 : iv. 32 (B) ; ii. 32 : iv.
 86 ; x. 8. 7 : vi. 148.
 asyavāmīyaṃ (sūktam), i. 164 : iv. 31.
 asyai me putrakāmāyai, (khila) : viii. 84.
 aham, iv. 26 : iv. 135 ; viii. 74. 13 :
 vi. 95 ; x. 125 : viii. 43.
 ahaṃ bhuvam, x. 48 : vii. 57.
 ahaṃ manuḥ, iv. 26. 1 : i. 51.
 ā, iv. 16 : iv. 127 ; v. 43. 10 : v. 42 (B) ;
 v. 43. 11 : v. 43 ; vi. 28 : v. 106 ;
 vi. 50. 8 : v. 117 ; x. 31 : vii. 34 ;
 x. 60. 1 : vii. 96.
 ā ganta, viii. 20 : vi. 57.
 āgne yāhi, viii. 103. 14 : vi. 128.
 ā te, ii. 33 : iv. 89.
 ā tvā, i. 134. 1 : iv. 5 ; viii. 95 : vi.
 109 ; x. 173 : viii. 73.
 ā tvā ratham, viii. 68 : vi. 91.
 ād aha svadhām anu, i. 6. 4 : ii. 139.
 ā dhenavaḥ, i. 152. 6 : iv. 17.
 ā naḥ, i. 89 : iii. 122 ; i. 186 : iv.
 62 ; viii. 8 : vi. 47 ; viii. 46. 25 :
 vi. 80 ; x. 85. 43 : vii. 137 (B).
 ā no bhadraḥ, i. 89. 1 : iii. 122.
 āpaḥ, x. 9 : vi. 153 ; vii. 47 : v. 174.
 āpāntamanyuḥ, x. 89. 5 : vii. 144.
 ā mā pūṣan, vi. 48. 16 : v. 114.
 ā mām, vii. 50 : vi. 1.
 ā me, viii. 101. 7 : vi. 126 ; viii. 85 :
 vi. 98.
 āyaṃ gauḥ, x. 189 : viii. 87.
 ā yāhi, x. 172 : viii. 73.
 āyuṣyam, (khila) : viii. 45.
 ā rudrāsaḥ, v. 57. 1 : v. 47.
 ā vaḥ, x. 76 : vii. 116.
 ā vartaniṃ madhunā, iv. 45. 3° : iii.
 97 (B).
 ā vām, viii. 42. 4 : vi. 78.
 āvir abhūt, x. 107 : viii. 22.
 ā śarma, viii. 31. 10 : vi. 74 (B).
 āśuḥ, x. 103 : viii. 13.
 inā (=au), i. 30. 17 : iii. 102.

ā saḥ, viii. 46. 21: vi. 80.

āsasrāṇāsah, vi. 37. 3: v. 107.

ā sūr etu, (khila): viii. 59.

ichanti, iii. 30: iv. 105.

ichanti tvā, iii. 30: iv. 105 (v. r. B).

iti vai, x. 119: viii. 40.

itthā, i. 80: iii. 121.

idam, i. 113: iii. 138; ii. 28: iv. 83;

iv. 49: v. 5; iv. 51: v. 6; viii. 18:

vi. 49; x. 56: vii. 82; x. 61: vii. 102.

indrah, iv. 47. 2: v. 4.

indra kṣatrā, x. 60. 5: vii. 96.

indra dr̥hya, x. 100: viii. 10.

indram mitram, i. 164. 46: iv. 42 (B).

indra śreṣṭhāni, ii. 21. 6: iv. 74 (B).

indra somam piba, i. 15: iii. 34.

indrasya, i. 32: iii. 104.

indrā, iv. 41. 1: v. 2 (v. r. B).

indrākutsā, v. 31. 9: i. 56; v. 28.

indrāgni, v. 86: v. 89; iii. 12: iv.

101 (v. r. B).

indrāvaruṇā, vii. 82: vi. 10.

indro vā, viii. 21. 17: vi. 59 (B).

imaṃ jīvebhyaḥ, x. 18. 4: vii. 11 (B).

imaṃ naḥ, x. 124: viii. 41.

imaṃ nu, viii. 76: vi. 96.

imaṃ no yajñam, iii. 21. 1: i. 51.

imam, i. 94: iii. 126; iii. 54: iv. 121;

x. 75. 5: ii. 137 (v. r. B).

imāḥ, i. 114: iii. 139; ii. 27: iv. 83;

x. 18. 7: vii. 12.

imāṃ khaṇāmi, x. 145: viii. 55.

imāni, viii. 59 (khila): iii. 119.

imā nu kam, x. 157: viii. 61.

imām, x. 67: vii. 107; x. 85. 45: vii. 137.

ime, viii. 43: vi. 79; x. 18. 3: vii.

11 (B).

ime cetārah, vii. 60. 5: vi. 7 (B).

iyam śuṣmebhiḥ, vi. 61. 2: ii. 137.

iyam, vi. 61: v. 119.

iha, i. 21: iii. 91; x. 85. 42: vii. 137 (B).

iha bravītu, i. 164. 7: i. 52.

iheha vah, iii. 60: iv. 122.

ījānam, x. 132: viii. 47.

īrmāntāsah, i. 163. 10: iv. 27.

īliṣva, viii. 23: vi. 63.

īle, i. 112. 1: iii. 138.

īle agnim, v. 60. 1^a: v. 48 (v. r. B).

ut, v. 42. 3: v. 37 (B); viii. 73: vi.

94; x. 101: viii. 10; x. 179: viii.

77; (khila): vii. 118.

uta, vi. 50. 9, 10: v. 117; viii. 18. 8:

vi. 49; viii. 67. 10: vi. 90.

uta devāḥ, x. 137: viii. 49.

uto hi vām, iv. 38. 1: v. 1 (v. r. B).

ut tiṣṭha, i. 40: iii. 107.

ut sūryaḥ, vii. 62: vi. 5.

ud asau, x. 159: viii. 63.

ud īratām, x. 15: vi. 159.

ud īrṣva nāri, x. 18. 8: vii. 13.

ud u jyotiḥ, vii. 76^a: vi. 11 (B).

ud u tyat, vi. 51. 1: v. 118; vii. 66.

14: vi. 9 (B).

ud u tyam, i. 50: iii. 113.

ud u ṣyaḥ, vii. 38: v. 167.

udyan, i. 50. 11: iii. 114.

ud v eti, vii. 63: vi. 5.

upa, ii. 35: iv. 90; iii. 53. 11: iv. 115;

v. 42. 7: v. 38; vi. 47. 29: v. 112.

upaprayantaḥ, i. 74: iii. 120.

upa priyam, ix. 67. 29: vi. 133.

upa mā ṣat, viii. 68. 14: vi. 91.

upa sarpa, x. 18. 10: vii. 17.

upopa me, i. 126. 7: i. 52.

upopa me parā mṛśa, i. 126. 7: iv. 3.

ubhayaṃ, viii. 61: vi. 86 (A).

ubhābhyām, ix. 67. 25: vi. 132.

urum, vii. 99. 4: vi. 25.

ulūkayātum, vii. 104. 22: vi. 32.

uśanā, v. 29. 9^a: v. 27.

uśantā, vii. 91. 2: vi. 18 (B).

uṣo vājena, iii. 61: iv. 124 (B).

ūrdhva ūṣuṇa ūtaye, i. 36. 13: iv. 100.

ūrdhvaḥ, vii. 39. 1: v. 169.

ṛjram ukṣaṇyāyane, viii. 25. 22: vi. 66.

ṛtam, ii. 30: iv. 84.

ṛtasya ślokaḥ, iv. 23. 8^c: ii. 43.

ṛtena, v. 62: v. 81.

ṛdhak, viii. 101. 1: vi. 124.

ṛbhur dhīraḥ, ix. 87. 3^b: vi. 135 (B).

ṛṣabham mā, x. 166: viii. 69.

ṛṣayo vā indram, TS. III. v. 2¹: v. 157 (B).

okaṃ camasam, i. 161. 2: iii. 87 (B).

ekā, vii. 95. 2: ii. 137.

etat tyat te, vi. 27. 4: v. 137 (B).

etaṃ me stomam, v. 61. 17: v. 74.

etā u tyāḥ, i. 92: iii. 124.

etau me, x. 27. 20: vii. 27.

edam, v. 26. 9: v. 26.

i, v. 42. 15: v. 40.

kṣeti, v. 61. 19: v. 75.

eṣo, i. 46: iii. 112.

aitu, viii. 31. 11: vi. 74 (B).

aibhiḥ, i. 14: iii. 33, 51, 80.

o cit, x. 10: vi. 154.

o cit sakḥāyam, x. 10: vi. 154 (v. r. B).

o tyam, viii. 22: vi. 62.

ka imam, iv. 24. 10: iv. 133.

ka īm, vii. 56: vi. 3.

kaḥ, iv. 43: v. 3; iv. 55: v. 7.

kaṅkata[h], i. 191: iv. 63.

katarā, i. 185: iv. 61.

kadā vaso, x. 105: viii. 17.

kad itthā, i. 121: iii. 141.

kanikradat, ii. 42: iv. 94.

kanīnakā, iv. 32. 23: iv. 144.

kanyā vāḥ, viii. 91. 1: vi. 101 (B).

kam, x. 99: viii. 9.

kam etaṃ tvam, v. 2. 2: v. 20.

kayā, i. 165: iv. 44.

kas te, i. 30. 20: iii. 102.

kasya nūnam, i. 24: iii. 98.

kiṃ naḥ, i. 170. 2: iv. 51.

kiṃ no bhrātaḥ, i. 170. 3: iv. 52.

kim, i. 161: iv. 27; x. 108. 1: viii. 26.

kim ād utāsi, iv. 30. 7: iv. 134.

kuha, x. 22: vii. 22.

keśy agnim, x. 136: viii. 49.

ke ṣṭha, v. 61. 1: v. 69.

ko adya, i. 84. 16: i. 57.

ko nu maryāḥ, viii. 45. 37: ii. 109.

ko nu vām, v. 41: v. 36.

kriḷam, i. 37: iii. 107.

kṣetrasya, iv. 57: v. 7.

gaṇānām, ii. 23: iv. 81.

gṛbhṇāmi te, x. 85. 36: vii.

gauḥ, viii. 94: vi. 109.

gauriḥ, i. 164. 41: iv. 42.

gauriḥ, x. 114: viii. 38.

cakṣuḥ, (khila): v. 108 (v. r. B).

catto, x. 155. 2: viii. 60.

candramāḥ, i. 105: iii. 131.

citra it, viii. 21. 18: i. 48; ii. 137.

citraḥ, x. 115: viii. 39.

citram, i. 115: iii. 139.

janisthāḥ, x. 73: vii. 115.

janīyantah, vii. 96. 4: vi. 19.

jarābodha, i. 27. 10: iii. 99.

jātavedase, i. 99: iii. 130 (B).

jāmaye na, = iii. 31. 2 (?): i. 57.

jīmūtasya, vi. 75: v. 128.

juṣasva naḥ, vii. 2: v. 160.

jyāyāmsam, v. 44. 8 : v. 43.
 jyeṣṭha āha, iv. 33. 5 : iii. 87 (B).
 tam vaḥ, ii. 30. 11 : iv. 85.
 tac cakṣuḥ, vii. 66. 16 : vi. 5 ; vi. 9 (B).
 tat, iv. 53 : v. 7 ; x. 120 : viii. 40.
 tatam, i. 110 : iii. 131.
 tad vo adya, vii. 66. 12 : vi. 6.
 tan nu, i. 166 : iv. 48.
 tam, i. 145 : iv. 16 ; viii. 88 : vi. 98.
 tam u ṣṭuḥi, v. 42. 11 : v. 38.
 tam pratnathā, v. 44. 1 : v. 44 (B).
 tava, x. 138 : viii. 51.
 tavāgne yajñāḥ, x. 51. 9° : vii. 75.
 tasya dyumān, viii. 31. 3 : vi. 73 (B).
 tāṃ su te, x. 54 : vii. 81.
 tā vām, i. 154. 6 : iv. 20 ; viii. 25 : vi. 65.
 tisraḥ, vii. 101 : vi. 25.
 tivrasya, x. 160 : viii. 64.
 tivrā[h], i. 23. 1 : iii. 94.
 tubhya, x. 167 : viii. 70.
 tubhyam, ii. 36 : iv. 91.
 trṣṭam etat, x. 85. 34 : vii. 134.
 te 'vadan, x. 109 : viii. 36.
 te satyena, vii. 90. 5 : vi. 18 (B).
 tyam cit, x. 143 : viii. 55.
 tyam ū ṣu, x. 178 : viii. 77.
 tyān nu, viii. 67 : vi. 87.
 trayāḥ keśināḥ, i. 164. 44 : i. 95.
 trāyantām, x. 187. 5 : viii. 50.
 tris cit, i. 34 : iii. 104.
 trī, v. 29 : v. 27.
 tvam soma, i. 91 : iii. 124.
 tvam hy agne, vi. 1 : v. 104.
 tvam tyam, x. 171 : viii. 73.
 tvam, i. 31 : iii. 104 ; ii. 1 : iv. 65 ;
 viii. 11 : vi. 48 ; viii. 71 : vi. 93.
 tvam agne, i. 45. 1 : iii. 110 (B).
 tvam agne br̥hat, viii. 102 : vi. 127.
 tvaṣṭā, x. 17 : vii. 7.
 tvā, iv. 28 : iv. 136.

tvām, iv. 1 : iv. 127.
 tve ha, vii. 18 : v. 161.
 dakṣasya, x. 64. 5 : vii. 104.
 daṇḍā[h], vii. 33. 6 : i. 50.
 dadhikrām, iii. 20. 5 : iv. 102.
 dadhyañ ha me, i. 139. 9 : iv. 10.
 daśa, v. 43. 4 : v. 41.
 dātā me, viii. 65. 10 : vi. 86.
 divas cit, iv. 30. 9 : iv. 137.
 divas pari, x. 45 : vii. 41.
 dūrāt, viii. 5 : vi. 45.
 dṛṣadvatyām, iii. 23. 4^{ad} : ii. 137.
 devāḥ, x. 165 : viii. 69.
 devānām, i. 89. 2 : iii. 122 ; viii. 83 :
 vi. 98 ; x. 27. 23 : vii. 27.
 devānām patnīḥ, v. 46. 7 : v. 45.
 devān huve, x. 66. 1 : v. 45 (B).
 dogdhrī dhenur voḍhānaḍvān āśuḥ sap-
 tiḥ puramdhīyā, VS. xxii. 22 : iii. 79.
 dyāvā, ii. 41. 20 : iv. 92.
 dyaurn na, vi. 20 : v. 90.
 drapsaḥ, x. 17. 11 : vii. 9.
 dvayāñ agne, vi. 27. 8 : v. 141.
 dvayān, vi. 27. 8 : v. 140.
 dve naptuḥ, vii. 18. 22 : v. 163.
 dve virūpe, i. 95 : iii. 129.
 dhanuḥ, x. 18. 9 : vii. 15.
 dhanva, x. 86. 20 : ii. 69.
 dhātā dadhātu no rayim, TS. III. iii.
 11²⁻³ : iv. 88 (B).
 dhārāvarāḥ, ii. 34 : iv. 89.
 dhīrā, vii. 86 : vi. 15.
 dhṛtavratāḥ, ii. 29 : iv. 84.
 dhenuḥ, iii. 58 : iv. 122.
 dhruvāsu tvā, vii. 88. 7 : vi. 15 (A).
 na, i. 170 : iv. 50 ; iii. 31. 2 : iv. 111 ;
 x. 117 : viii. 40.
 nakir indra, iv. 30. 1 : iv. 133.

nakir devā minīmasi, **x. 134. 7** : viii. 48.
 nakiḥ sudāsaḥ, **vii. 32. 10** : v. 162.
 na jāmaye, **iii. 31. 2** : ii. 113 ; i. 57(?).
 na tam, **x. 126** : viii. 44.
 na tasya, **x. 40. 11** : vii. 48 (B).
 nadasya mā, **i. 179. 4** : i. 53.
 namaḥ, **i. 27. 13** : iii. 99 ; **x. 37** : vii. 39.
 namas te, (khila) : viii. 44.
 namas te astu vidyute, **AV. i. 13. 1** : i. 54.
 na mṛtyur āsīt, **x. 129. 2** : i. 58.
 na vijānāmi, **i. 164. 37** : i. 56.
 na sa svaḥ, **vii. 86. 6** : i. 56.
 nahi, **viii. 80** : vi. 97.
 nānāniyam (sūktam), **ix. 112** : vi. 139.
 nāsāt, **x. 129** : viii. 45.
 nāsatyābhyām, **i. 116** : iii. 139.
 nī te, **iii. 33. 10°** : iv. 107.
 nī vartadhvam, **x. 19** : vii. 20.
 nū cit, **i. 58** : iii. 117.
 nūnam bhagaḥ, **vii. 38. 1°** : v. 168 (B).
 nū me, **vi. 21. 11** : v. 106.
 nejameṣa, (khila) : viii. 83.
 nendro asti, **viii. 100. 3°** : vi. 118 (B).
 nairhastyam, (khila), **viii. 94**.
 patamgam, **x. 177** : viii. 75.
 payasvati[h], **x. 17. 14** : vii. 10.
 pari, **x. 155. 5** : viii. 61.
 pareyivāmsam, **x. 14** : vi. 155.
 pavitram, **ix. 83** : vi. 134.
 paśvā, **i. 65** : iii. 118.
 pāntam, **viii. 92** : vi. 107.
 pāvīravī (v. r. B), **vi. 49. 7** : v. 116.
 pitum, **i. 187** : iv. 62.
 piba, **vi. 17** : v. 105 ; **x. 116** : viii. 40.
 pīvānam meṣam, **x. 27. 17** : vii. 25.
 punantu mām, **ix. 67. 27** : vi. 133.
 punar naḥ, **x. 59. 7** : vii. 94.
 purīṣyasaḥ, **iii. 22. 4** : iv. 104.
 pūrvaḥ, **i. 94. 8** : iii. 127.
 pūrvīḥ, **i. 179. 1** : iv. 58.

pūrvo devāḥ, **i. 94. 8** : iii. 126 (A).
 pūṣā, **x. 17. 3^{ab}** : vii. 8.
 prchāmi tvā, **i. 164. 34** : i. 50.
 prthuh, **i. 123** : iii. 140.
 pra, **i. 36** : iii. 107 ; **i. 122** : iii. 140 ;
 i. 159 : iv. 26 ; **ii. 41. 19** : iv. 92 ;
 iii. 33 : iv. 105 ; **iv. 33** : v. 1 ;
v. 43. 9 : v. 42 (B) ; **v. 52** : v. 37 ;
v. 87 : v. 90 ; **vii. 34** : v. 165 ;
vii. 53 : vi. 2 ; **vii. 95** : vi. 19 ;
viii. 4. 15 : vi. 43 ; **viii. 7** : vi. 47 ;
viii. 101. 5 : vi. 125 ; **x. 32** : vii. 34 ;
x. 102 : viii. 11 ; **x. 188** : viii. 88.
 pra kṛtāni, **viii. 32** : vi. 75.
 pra ketunā, **x. 8** : vi. 147.
 prajā ha, **viii. 101. 14** : vi. 127 ; **viii. 101. 14^{ab}** : vi. 128 (B).
 pra tat, **i. 129. 6** : iv. 4.
 pra tad duṣṣime, **x. 93. 14** : vii. 147 (B).
 pra tūri, **x. 59** : vii. 91 (A).
 prati, **i. 171** : iv. 55.
 prati tyam, **i. 19** : iii. 75.
 prati vām, **vii. 67** : vi. 4.
 pratīcīne, **x. 18. 14** : vii. 18.
 pra te, **x. 96** : vii. 154.
 praty agniḥ, **iv. 13** : iv. 129.
 prathas ca, **x. 181** : viii. 77.
 pra devatra, **x. 30. 3** : vii. 33.
 pra nu vocā, **vi. 59** : v. 119.
 pra nūnam, **x. 62. 8** : vii. 103.
 pra-pra, **i. 138** : iv. 7.
 pra mā, **x. 33. 1** : vii. 34.
 pra yantu, **iii. 26. 4** : iv. 103.
 pra yā jigāti, **vii. 104. 17** : vi. 30.
 pra ye, **i. 85** : iii. 121.
 pra vaḥ, **i. 155. 1** : iv. 20 ; **v. 44. 4** :
 v. 43 (B) ; **x. 175** : viii. 74.
 pra vartaya, **vii. 104. 19** : vi. 31.
 pra vīrayā, **vii. 90** : vi. 16, 17 (B).
 pra vo mahe, **x. 50. 1** : vii. 60.
 pra vo vājāḥ, **iii. 27. 1** : iv. 103.

pra samrājah, vii. 6: v. 161.
 pra samrāje, v. 85: v. 89.
 pra su, x. 75: vii. 115.
 pra su ṣa vibhyaḥ, iv. 26. 4: iv. 136.
 pra suṣṭūtiḥ, v. 42. 14: v. 38.
 pra sūnavah, x. 176. 1: viii. 74.
 pra sotā, vii. 92. 2: vi. 18 (B).
 prastokaḥ, vi. 47. 22: v. 140.
 pra hi, x. 26: vii. 23.
 pra hi kratum, ii. 30. 6: iv. 84.
 prāgnaye, vii. 5: v. 161; vii. 13:
 v. 161; x. 187: viii. 88 (v. r.)
 prātaḥ, i. 125. 1: iii. 153 (A); i. 125:
 iii. 140, 150; vii. 41: v. 170.
 prātarjitam, vii. 41. 2: v. 170.
 prādhvarāpām, (khila): viii. 94.
 prāvepāḥ, x. 34: vii. 36.
 prāvepā mā, x. 34: vii. 36 (v. r. A).
 preta, x. 103. 13: viii. 14.
 preṣṭham, viii. 84: vi. 98.
 prehi prehi, x. 14. 7: vi. 158 (B).
 praite, x. 94: vii. 146.
 protaye, vi. 21. 9: v. 106.
 pro ṣu, x. 133: viii. 48.

baṭ, v. 84: v. 88.
 babhruḥ, viii. 29. 1: vi. 71.
 babhruḥ ekaḥ, viii. 29: vi. 69.
 baḥ itthā, v. 84: v. 88 (v. r. B).
 bṛhaspatiḥ, x. 182: viii. 79.
 bṛhaspate prati, x. 98: viii. 7.
 bodhat, iv. 15. 7: iv. 129.
 brahma, (khila): viii. 14.
 brahmaṇā, x. 162: viii. 65.
 brahmā devānām, ix. 96. 6: vi. 136.

bhagabhaktasya, i. 24. 5: iii. 98.
 bhagam ugrah, vii. 38. 6: v. 167, 168 (B).
 bhadram, i. 89. 8: iii. 122; iv. 11. 1:
 i. 58; v. 30. 12: v. 36 (B); x. 25:
 vii. 23.

bhadrāḥ, x. 69: vii. 107.
 bhuk, AV. xx. 135. 1: i. 55.
 bhuḥyūm aṃhasaḥ, x. 65. 12: vii. 106.
 bhuvanasya, vi. 49. 10: v. 116.
 bhūmiḥ, (khila): viii. 51.
 bhūrīt, viii. 55: vi. 86.

makṣu, viii. 31. 15: vi. 73 (B).
 madhu vātāḥ, i. 90. 6: iii. 123.
 manīṣiṇaḥ, x. 111: viii. 38.
 manojavāḥ, viii. 100. 8: vi. 120.
 manthata, iii. 29. 5: iv. 103.
 mandasva, ii. 37. 1: iii. 27.
 mandū samānavarcasā, i. 6. 7: ii. 141.
 mama, x. 128: viii. 44.
 mama vrata, (khila): vii. 117.
 mayobhūḥ, x. 169: viii. 72.
 mahat, x. 51: vii. 80.
 mahad devānām asuratvam, (refrain of)
 iii. 55: iv. 122 (B).
 mahaś cit, i. 169: iv. 49.
 mahān, viii. 6: vi. 46; (khila): viii. 14 (B).
 mahānagnī, AV. xx. 27. 1: i. 55.
 mahi, viii. 47: vi. 83.
 mahi trīṇām, x. 185: viii. 86.

mahī, iv. 56: v. 7.
 mahim ū ṣu, VS. xxi. 5; TS. I. v. 11⁵;
 AV. vii. 6. 2: vii. 104.
 mahe, v. 79: v. 88.
 maho agneḥ, x. 36. 12: vii. 38 (B).
 mā, x. 57: vii. 90; x. 85. 32: vii. 133.
 mā cit, viii. 1: vi. 40.
 mātā, viii. 101. 15: vi. 127.
 mātā ca, VS. xxiii. 25: i. 48.
 mā naḥ, i. 162: iv. 27; vii. 34. 17: v. 165.
 mā no rakṣaḥ, vii. 104. 23: vi. 31.
 mā no 'hiḥ, vii. 34. 17: v. 165 (v. r. A).
 mähitrām (sūktam), i. e. mahi trīṇām,
 x. 185: viii. 86.
 mitraḥ, iii. 59: iv. 122.
 mitram, i. 151. 1: iv. 17.

- mitrāya, x. 65. 5 : vii. 106.
 mitrāya pañca, iii. 59. 8 : iv. 123 (A).
 muñcāmi, x. 161 : viii. 64.
 mūrdhānam, vi. 7 : v. 104.
 mainam, x. 16 : vi. 161.
 mogham annam, x. 117. 6 : i. 49.
 mo ṣu, x. 59. 4^{abc} : vii. 92.

 ya ānayat, vi. 45 : v. 108.
 ya indra, viii. 12 : vi. 48.
 ya indrāgnī, i. 108 : iii. 131.
 ya imā, x. 81 : vii. 117.
 ya īm vahante, v. 61. 11 : v. 70.
 yaḥ, v. 42. 10 : v. 38 (v. r.) ; viii. 31 :
 vi. 72 ; ix. 67. 31 : vi. 133 ; x. 39 :
 vii. 40.
 yaḥ kṛntat, viii. 45. 30 : vi. 82 (B).
 yaṃ rakṣanti, i. 41 : iii. 107.
 yac cit, i. 25 : iii. 98.
 yac cid dhi, i. 28. 5 : iii. 101.
 yac cid dhi satya, i. 29 : iii. 102.
 yajñasya vaḥ, x. 92 : vii. 146.
 yajñe, vii. 97 : vi. 25, 26 (B).
 yajñena, ii. 2 : iv. 65.
 yat, vii. 60 : vi. 4 ; x. 58 : vii. 83 (B), 90 ;
 x. 85. 14 : vii. 124 ; x. 155. 4 : viii. 61.
 yat te, ix. 67. 23 : vi. 132.
 yat tvā sūrya, v. 40. 5 : v. 28.
 yatra, i. 28. 1 : iii. 100.
 yathā, viii. 5. 37^c : vi. 45 ; viii. 31. 13 :
 vi. 74 (B) ; x. 18. 5 : vii. 12.
 yathā varo suṣūmne, viii. 24. 28 : vi. 63.
 yathā vātaḥ, v. 78. 7 : v. 86.
 yad adya, vii. 60 : vi. 5 ; vii. 66. 4 :
 vi. 6 (B).
 yad adya sūraḥ, vii. 66. 4 : vi. 8 (B).
 yad arjuna, vii. 55. 2 : vi. 13 (B).
 yad indra citra, v. 39. 1 : i. 49.
 yad indrāham, viii. 14. 1 : i. 55.
 yadi vāham, vii. 104. 14 : vi. 30.
 yad uttame, v. 60. 6 : v. 48 (v. r. B).
 yad vāk, viii. 100. 10 : vi. 121.
 yam, i. 129 : iv. 4 ; viii. 3. 21 : vi. 42 ;
 viii. 19. 34 : vi. 50.
 yas tastambha, iv. 50 : v. 5.
 yas te, x. 83 : vii. 117.
 yasmin vṛkṣe, x. 135 : viii. 48.
 yasya, x. 33. 6 : vii. 36.
 yāḥ, x. 97 : vii. 154.
 yā gauḥ, x. 65. 6 : vii. 106.
 yām kalpayanti no 'rayaḥ, (khila) :
 viii. 45.
 yā dampatī, viii. 31. 5 : vi. 74 (B).
 yām, i. 80. 16 : iii. 121.
 yāvat taraḥ, vii. 91. 4 : vi. 18 (B).
 yukṣva, viii. 26. 20 : vi. 67.
 yuje, x. 13 : vi. 155 (v. r. A).
 yuje vām, x. 13 : vi. 155.
 yuñjate, v. 81 : v. 88.
 yuvaṃ tam, i. 132. 6 : iv. 4.
 yuvam, x. 24. 4 : vii. 22.
 yuvoḥ, viii. 26 : vi. 67.
 yuvo rajāmsi, i. 180 : iv. 61.
 yuvor u ṣū, viii. 26 : vi. 67 (v. r. A).
 ye, x. 85. 31 : vii. 133.
 yena, i. 50. 6 : iii. 113.
 yenedam, (khila) : viii. 69.
 ye pākaśamsam, vii. 104. 9 : vi. 29.
 yo jātaḥ, ii. 12 : iv. 68.
 yo naḥ, ii. 30. 9 : iv. 85.
 yo mā, vii. 104. 16 : i. 49 ; vi. 30.
 yo me, ii. 28. 10 : iv. 83.
 yo yajāti, viii. 31. 1 : vi. 73 (B).
 yo yajñah, x. 130 : viii. 46.
 yo rajāmsi, vi. 49. 13 : v. 117.
 yo vām pari-, x. 39 : vii. 46 (B).
 rakṣohaṇa[m], x. 87 : vii. 142.
 ratham, v. 56. 8 : v. 46.
 rathitamam kapardinam, vi. 55. 2 :
 v. 119 (B).
 raibhī, x. 85. 6 : vii. 123.

vanaspate vidvaṅgaḥ, vi. 47. 26 : v.
112.

vane na, x. 29. 1 : ii. 114.

vapur nu, vi. 66 : v. 120.

vayam, vi. 53 : v. 118 ; viii. 21 : vi.
53 (B), 57.

vayāḥ, i. 59 : iii. 117.

varuṇaḥ prāvitā bhuvat, i. 23. 6 : iii. 79.

vasiṣṭvā hi, i. 26. 1 : iii. 99.

vahnim, i. 60 : iii. 117.

vāta ā vātu, x. 186. 1 : i. 50.

vātaḥ, x. 186 : viii. 88.

vātasya, x. 168 : viii. 71.

vāmam, iv. 30. 24 : iv. 138.

vāyav ā yāhi, v. 51. 5 : v. 46.

vāyo, iv. 47. 1 : v. 4.

vi krośanāsaḥ, x. 27. 18 : vii. 26.

vi jyotiṣā, v. 2. 9 : v. 21.

vitatā[u], AV. xx. 133. 1 : i. 57.

vi tiṣṭhadvam, vii. 104. 18 : vi. 30.

vidhum dadrāṇam, x. 55. 5 : vii. 81 (B).

vibhrāt, x. 170 : viii. 73.

vivasvantam, x. 14. 5° : vi. 157.

viśo-viśaḥ, viii. 74 : vi. 94.

viśvam, ii. 24. 12 : iv. 81.

viśvasmād indra uttarāḥ, (refrain of)
x. 86 : ii. 67 ; vii. 141.

viśvet tā te, viii. 100. 6 : vi. 119.

viśveṣaṃ vaḥ satām, vi. 67 : v. 121.

viśvo hi, x. 28 : vii. 29 (v. r. B).

viśvo hy anyāḥ, x. 28 : vii. 29.

viṣṇuḥ, x. 184 : viii. 82.

viṣṇor nu kam, i. 154 : iv. 19.

vi hi, x. 86 : vii. 141.

vihi, iv. 48. 1 : v. 4.

viṭu cit, i. 6. 5 : ii. 140.

vṛkṣe-vṛkṣe, x. 27. 22 : ii. 111 ; vii. 27.

vṛṣā, x. 11 : vi. 155.

vṛṣṇe śardhāya, i. 64 : iii. 118.

vediṣade, i. 140 : iv. 16.

venas tat paśyat, (khila) : viii. 66.

vaiśvānarasya, i. 98 : iii. 129.

vy uṣāḥ, vii. 75 : vi. 10.

śatadhāram, iii. 26. 9 : iv. 103.

śatam, i. 89. 9 : iii. 122 ; i. 126. 2 : iii.
148 ; viii. 6. 46 : vi. 47.

śatena, iv. 46. 2 : v. 4.

śaṃ naḥ, vii. 38. 7 : v. 167.

śaṃnomitriyā [rk], i. 90. 9 : iii. 79.

śam, viii. 18. 9 : vi. 50 ; x. 59. 8 :
vii. 94.

śāsvat, i. 30. 16 : iii. 103.

śāsavad dhi vām, (khila) : iii. 118.

ḥ, x. 152 : viii. 59.

, iii. 31. 1 : iv. 111.

śikṣa, viii. 2. 41 : vi. 42.

śucim, vii. 93 : vi. 19.

śunaṃ vāhāḥ, iv. 57. 4 : v. 7.

śunaṃ kīnāsāḥ, iv. 57. 8^b : v. 9.

śunaṃ naḥ phālāḥ, iv. 57. 8^a : v. 9.

śunāsīrau, iv. 57. 5 : v. 9.

śrat, x. 147 : viii. 57.

śraddhayā, x. 151 : viii. 58.

śrudhi, ii. 11 : iv. 79.

śruṣṭi, vi. 68 : v. 121.

śvityaṇcaḥ, vii. 33 : v. 163.

sa id rājā, iv. 50. 7 : v. 6.

saḥ, vii. 95. 3 : vi. 19.

saṃvatsaram, vii. 103 : vi. 27.

saṃ-sam, x. 191 : viii. 97.

saṃ-sam it, x. 191 : viii. 94.

saṃ sravanti, (khila) : v. 92.

saṃ ha yad vām, v. 31. 8^d : v. 27.

sakhāyaḥ, viii. 24 : vi. 63.

sakhe viṣṇo, viii. 100. 12 : vi. 124.

saṃjñānam, (khila) : viii. 93, 95.

sanat, v. 61. 5 : v. 81.

sapta, x. 27. 15 : vii. 25.

sa pratnathā, i. 96 : iii. 129.

sa bhrātaram, iv. 1. 2 : iv. 128.

- sam, v. 42. 18 : v. 40 ; vi. 69 : v. 121 ;
 viii. 44 (sam-) : vi. 79 ; x. 59. 10 :
 vii. 94 ; x. 85. 47 : vii. 137 ; x. 91 :
 vii. 145.
 sam aśvaparnāḥ, vi. 47. 31^a : v. 113.
 samit-samit, iii. 4 : iv. 96.
 samiddha[h], i. 188 : iv. 62.
 samiddhaḥ, i. 142 : iv. 16 ; ix. 5 : vi.
 130.
 samiddhaś cit sam idhyase, x. 150 :
 viii. 58.
 samiddho agniḥ, ii. 3 : iv. 65.
 samiddho adya, i. 188 : iv. 62 (v.r.) ; x.
 110 : viii. 37.
 samudrajyeṣṭhāḥ, vii. 49 : v. 175.
 samudrāt, iv. 58 : v. 10.
 samudre, viii. 100. 9 : vi. 120.
 saṃ pūṣan, i. 42 : iii. 108.
 saṃ mā, x. 33. 2 : vii. 34.
 sa yo vṛṣā, i. 100 : iii. 131.
 sarasvatī tvam, ii. 30. 8^a : iv. 85.
 sa roruvat, x. 28. 2 : vii. 32 (B).
 savitū yantraiḥ, x. 149 : viii. 58.
 sasarpārīḥ, iii. 53. 15 : iv. 116.
 saha, i. 48 : iii. 113.
 sahasram, i. 167 : iv. 49.
 sa hi ratnāni, v. 82. 3 : v. 169.
 sā te jivātuh, x. 27. 24 : vii. 29.
 sukīṃśukam, x. 85. 20 : vii. 130.
 suguh, i. 125. 2 : iii. 151 (A), 153 (A).
 sutrāmāṇam, x. 63. 10 : vii. 104.
 sudevaḥ, x. 95. 14 : i. 53.
 sunītho gha, viii. 46. 4 : vi. 81 (B).
 surūpakṛtnum, i. 4 : ii. 139.
 suṣuma, i. 137 : iv. 7.
 susamiddhāya, v. 5 : v. 26.
 sūryaraśmiḥ, x. 139 : viii. 51.
 sūryo naḥ, x. 158 : viii. 63.
 soma ekebhyah, x. 154 : viii. 59.
 somasya mā, iii. 1 : iv. 95.
 somānam, i. 18 : iii. 66.
 somārudrā, vi. 74 : v.
 stutāsaḥ, i. 171. 3 : iv. 56.
 stuṣe, vi. 49 : v. 115 ; vi. 62 : v.
 119.
 stuhī, viii. i. 30 : vi. 41.
 stuhī śrutam, ii. 33. 11 : iv. 90.
 sthirau, iii. 53. 17 : iv. 116.
 sthūraṃ rādhaḥ, viii. 4. 19 : vi. 44.
 syonā, i. 22. 15 : iii. 93.
 srakve, ix. 73 : vi. 134.
 svastī naḥ, x. 63. 15 : vii. 105.
 svastir id dhi, x. 63. 16 : vii. 105.
 svāduḥ kilāyam, vi. 47. 1 : v. 109.
 svādoḥ, viii. 48 : vi. 83.
 haṃsaḥ, iv. 40. 5 : v. 3.
 haṃsaḥ śuciṣat, iv. 40. 5 : v. 2.
 hantāham, x. 119. 9 : i. 56.
 haye jāye, x. 95. 1 : i. 53.
 haviḥ, x. 88 : vii. 142.
 haviṣā, i. 46. 4 : iii. 112 (B).
 himenāgnim, i. 116. 8 : ii. 110.
 hiranyakeśo rajasah, i. 79 : iii. 120.
 hiranyapāṇim, i. 22. 5 : iii. 91.
 huve, ii. 4 : iv. 65.
 hotā yakṣat, i. 139. 10 : i. 57.
 hvayāmi, i. 35 : iii. 45, 105.

II. INDEX OF AUTHORITIES CITED IN THE BRHADDEVATĀ.

Ādhvaryavaḥ, vii. 105.
Āśvalāyana, iv. 139 (B).

Aitara, ii. 138.

Aitareyaka, v. 3 (B), 25, 110 (B); vi.
17 (B), 108 (B), 117 (B), 129 (B); vii.
72 (B).

Aupamanyava, vii. 69.

Aurnavābha, vii. 125.

Kāṭthakya, iii. 100.

Kauṣṭaki, v. 44 (B).

Krauṣṭuki, iv. 137.

Gārgya, i. 26.

Gālava, i. 24; v. 39; vi. 43, 107 (v. r.);
vii. 38 (B).

Chandogāḥ, v. 23 (B).

Nidāna, v. 23 (B).

Nairuktāḥ, i. 24.

Bāṣkalāḥ, viii. 85.

Brāhmaṇa, v. 11, 25, 157 (B); vii. 14
(B); viii. 100 (B).

Bhāguri, iii. 100; v. 40; vi. 86, 107.

Bhāllavi-Brāhmaṇa, v. 23.

Bhāllaveyī śrutiḥ, v. 159.

Madhuka, i. 24.

Māṭhara, vi. 107 (v. r.); viii. 85.

Mudgala, viii. 90.

Mudgala Bhārmyaśva, vi. 46.

Maitrāyaṇīyaka, ii. 138.

Yāska, i. 26; ii. 111, 132, 137; iii. 76,
100, 112 (B); iv. 4, 18 (v. r. B); v. 8,
40; vi. 87, 107; vii. 7, 38 (B), 69,
93, 153; viii. 11, 65.

Rathītara, i. 26; iii. 40; vii. 145.

Rāthītara (v. r. Rāthītariṣutah), v. 142;
vii. 145 (v. r.); viii. 90 (v. r.).

Lāmakāyana, iii. 47 (v. r. Lomakā-

Śakāṭāyana, ii. 1, 95; iii. 156; iv. 138;
vi. 43; vii. 69; viii. 11, 90.

Śakapūṇi, iii. 130, 155; v. 8, 39; vi.
46; vii. 70; viii. 90.

Śāṇḍilya, ii. 132.

Śaunaka, i. 27; ii. 136; iv. 18; v. 37 (B),
39 (B), 40; vi. 6 (B), 9 (B), 107, 116;
vii. 38 (B), 153; viii. 11, 76 (B), 99 (B).

Śvetaketu, i. 24.

III. INDEX OF THE DEITIES OF THE ṚG-VEDA ACCORDING TO THE BRĤHADDEVATĀ.

[The deviations of the Sarvānukramaṇī are stated in the footnotes.]

Mandala i.

- 1 Agni.
- 2 ¹⁻³ Vāyu, ⁴⁻⁶ Indra-Vāyu, ⁷⁻⁹ Mitra-Varuṇa.
- 3 ¹⁻³ Aśvinau, ⁴⁻⁶ Indra, ⁷⁻⁹ Viśve devāḥ, ¹⁰⁻¹² Sarasvatī.
- 4 Indra.
- 5-11 Indra.
- 6 ⁴⁻⁹ Marutaḥ, ^{5.7.9} Indra and Marutaḥ ^a.
- 12 Agni, ^{9a} Nirmathya and Āhavanīya.
- 13 Āpriyaḥ :
¹ Idhma ^b, ² Tanūnapāt, ³ Narāśaṃsa, ⁴ Ila, ⁵ Barhis, ⁶ Dvāro devyaḥ, ⁷ Naktoṣāsā ^c, ⁸ Daivyau hotārau ^d, ⁹ Tisro devyaḥ ^e, ¹⁰ Tvaṣṭṛ, ¹¹ Vanaspati, ¹² Svāhākṛtayaḥ.
- 14 Viśve devāḥ.
- 15 R̥tavaḥ :
¹ Indra, ² Marutaḥ, ³ Tvaṣṭṛ, ⁴ Agni, ⁵ Śakra (Indra), ⁶ Mitra-Varuṇa, ⁷⁻¹⁰ Agni Dravinodas, ¹¹ Nāsatyau, ¹² Agni.
- 16 Indra.
- 17 Indra-Varuṇa.
- 18 ¹⁻⁵ Brahmanaspati, ⁴ also Soma-Indra, ⁵ also Soma, Indra, Dakṣiṇā, ⁶⁻⁸ Sadasaspati, ⁹ Narāśaṃsa ^f.
- 19 Agni pāṛthiva ^g and Marutaḥ.
- 20 R̥bhavaḥ.
- 21 Indra-Agni.
- 22 ¹⁻⁴ Aśvinau, ⁵⁻⁸ Savitr, ^{9.10} Agni, ¹¹ Devyaḥ ^h, ¹² Devapatnyaḥ: Indrāṇī, Varuṇāṇī, Agnāyī ⁱ, ^{13.14} Dyāvāpṛthivyau, ¹⁵ Pṛthivī, ¹⁶ Viṣṇu or Devāḥ, ¹⁷⁻²¹ Viṣṇu.
- 23 ¹ Vāyu, ^{2.3} Indra-Vāyu, ⁴⁻⁶ Mitra-Varuṇa, ⁷⁻⁹ Indra Marutvat, ¹⁰⁻¹² Viśve devāḥ, ¹³⁻¹⁵ Pūṣan Āpaḥ, ²⁴ Agni.
- 24 ¹ Ka, ² Agni, ³⁻⁵ Savitr, ⁵ or Bhaga, ⁶⁻¹⁵ Varuṇa.
- 25 Varuṇa.
- 26-27 Agni.

^a 5.7 Sarvānukramaṇī. ^b Idhmaḥ samiddho vāgniḥ, Sarv. ^c Uṣāsānaktā, Sarv.
^d Pracetasau added in Sarv. ^e Their names, Sarasvatīlābhāratyaḥ, added in Sarv.

^f Narāśaṃsa or Sadasaspati, Sarv. ^g Agni-mārutam, Sarv. ^h See note on iii. 92.
ⁱ Devapatnyaḥ omitted in Sarv. ^j Simply Pūṣan, Sarv.

- 27 ¹⁰ Agni madhyama^a, ¹³ Viśve devā^b.
 28 ¹⁻⁴ Indra (Bhāguri), Indra-Ulūkhala (Yāska and Kātthakya)^c; ⁵⁻⁶ Ulūkhala, ⁷⁻⁸ Ulūkhala and ^d Musala, ⁹ Carmaḡdhiṣavaṇīya or Soma^e.
 29-30 Indra.
 30 ¹⁷⁻¹⁹ Aśvinau, ²⁰⁻²² Uṣas.
 31 Agni.
 32-33 Indra.
 34 Aśvinau.
 35 Savitr:
   ^{1a} Agni, ^{1b} Mitra-Varuṇa, ^{1c} Rātri.
 36 Agni:
   ¹³⁻¹⁴ Yaupyaū.
 37-39 Marutaḥ.
 40 Brahmanaspati.
 41 ¹⁻³⁻⁷⁻⁹ Varuṇa, Aryaman, Mitra, ⁴⁻⁶ Ādityāḥ.
 42 Pūṣan.
 43 ¹⁻⁶ Rudra, ³ also Mitra, Varuṇa, Viśve devāḥ^f, ⁷⁻⁹ Soma (B).
 44-45 Agni (B):
   44 ¹⁻² also Aśvinau and Uṣas (B)^g.
   45 ¹⁰⁻¹⁴ Devāḥ (B).
 46-47 Aśvinau:
   46 ⁵ also Āditya (Yāska: B)^h.
 48-49 Uṣas.
 50 Sūrya:
   ⁶ Varuṇa^h (dyubhakti), ¹¹⁻¹³ roga-ghna (tr̥ca), ¹³⁻¹⁴ dviṣaddveṣaḥ.
 51-57ⁱ [not stated].
 58 Jātavedas^j.
 59 Vaiśvānara.
 60 Agni.
 61-63 Indra.
 64 Marutaḥ.
 65-73 Agni.
 Khilas (eleven):
   I-4, 6-11 (*śaśvad dhi vām*) Aśvinau, 5 *i* = viii. 59)^k, Indra-Varuṇa.
 74-79 Agni.
   79 ¹⁻³ Agni madhyama.
 80-84 Indra.
   80 ¹⁶ Dadhyañc, Manu, Atharvan^l (nipātitaḥ).
 85-88 Marutaḥ.
 89-90 Viśve devāḥ.
   89 ¹⁻²⁻⁸⁻⁹ Devāḥ^m, ¹⁰ Aditi.
 91 Soma.
 92 Uṣas:
   ¹⁶⁻¹⁸ Aśvinau.
 93 Agni with Soma.
 94 Jātavedasⁿ:
   ^{8a-b-c} Devāḥ, ¹⁶⁻¹⁷ Agni or the six deities mentioned (Mitra-Varuṇa, Aditi, Sindhu, Pr̥thivī, Dyū).
 95 Agni Auṣasa^o.
 96 Agni Draviṇodas^p.
 97 Agni Śuci.
 98 Agni Vaiśvānara.
 99 Jātavedas.

^a Not specified in Sarv. ^b *Vaiśvadevī*, Sarv. *daivī*. ^c Simply Indra, Sarv. ^d See note ^b on iii. 101. ^e No reference to Soma in Sarv., Prajāpati Hariscandra appearing instead: see note on iii. 101. ^f No mention of Viśve devāḥ in Sarv. ^g The text (iii. 111) does not expressly state which two stanzas; Sarv.: *ādyo dv̥caḥ*. ^h No reference to this stanza in Sarv. ⁱ See note ^d

on iii. 114. ^j Agni, Sarv. ^k Omitted in its usual place: see note ^a on vi. 86. ^l No reference to this stanza in Sarv. ^m There is no reference to these stanzas in Sarv. ⁿ Agni, Sarv. ^o Or Agni, Sarv. ^p This and the following three deities are identical with those stated in the Sarv.; but Ṣaḡguruśiṣya (on i. 95) would supply 'or Agni' in these four cases (96-99) from i. 95.

- 100-104 Indra^a.
 105-107 Viśve devāḥ.
 108-109 Indra-Agni.
 110-111 Ṛbhavaḥ.
 112 Aśvinau:
   ^{1a} Dyāvāprthivyaḥ, ^{1b} Agni.
 113 Rātryuṣasau^b.
 114 Rudra.
 115 Sūrya.
 116-120 Aśvinau.
   120 ¹² duḥsvapnanāśinī.
 121 Indra; Viśve devāḥ in the Svara-
   sāmans^c.
 122 Viśve devāḥ.
 123-124 Uṣas.
 125 Praise of Svanaya Bhāvayavya's
   gifts.
 126 ¹⁻⁵ Bhāvayavya, ⁶⁻⁷ jāyāpatyoḥ
   saṁpravādaḥ^d.
 127-128 Agni.
 129-133 Indra.
   129 ⁶ Indu.
   132 ⁶ Indra-Parvata^e.
 134 Vāyu.
 135 ^{1-3.9} Vāyu, ⁴⁻⁸ Indra-Vāyu.
 136 ¹⁻⁵ Mitra-Varuṇa, ⁶⁻⁷ Dyū and
   the other deities mentioned.
 137 Mitra-Varuṇa.
 138 Pūṣan.
 139 Viśve devāḥ:
   ¹ Viśve devāḥ, ² Mitra-Varuṇa, ³⁻⁵

- Aśvinau, ⁶ Indra, ⁷ Agni, ⁸ Maru-
 taḥ, ⁹ Indra-Agni; or the seer
 praises the Rishis or himself,
 Indra-Agni being incidental^f;
   ¹⁰ Bṛhaspati, ¹¹ Devāḥ^g.
 140-141, 143-144 Jātavedas^h.
 142 Āpriyaḥ:
   ¹³ Indra.
 145-150 Agni.
 151-153 Mitra-Varuṇa.
   151 ¹ Mitra.
   152 ⁶ Aditi or Agni; Aditi = Agni
     (Śaunaka)ⁱ.
 154-156 Viṣṇu.
   155 ¹⁻³ Indra-Viṣṇu.
 157-158 Aśvinau.
 159-160 Dyāvāprthivyaḥ.
 161 Ṛbhavaḥ.
 162-163 Medhyasyaśvasya saṁsta-
   vaḥ.
   163 ¹⁰ also many and various
     steeds
 164 ¹⁻⁴¹ Viśve devāḥ (B), ^{46.47} Sūrya
   (B), ⁵² Sarasvat or Sūrya (B)^j.
 165 Mārutaindraḥ saṁvādaḥ^k: Ma-
   rutaḥ deity in ^{1.2.4.6.8.10-15}, In-
   dra in ^{3.5.7.9}.
 166-168 Marutaḥ.
   167 ¹ Indra.
 169 Indra.
 170 ^{2.4} Indra, ^{1.3} Agastya^l.

^a Sarv. on i. 101 adds *ādyā garbhāsrāvi-
 ṇy upanīṣat*. ^b According to the Sarv. the
 whole hymn is to Uṣas only, except 1^{od} in
 which Rātri is associated with her: *uṣasyaṁ;
 dvitīyo 'rdharco rātreś ca*. ^c See note
 on iii. 141. Sarv.: Indra or Viśve devāḥ.
^d *Bhāvayavyaromaśayor dāmpatyōḥ saṁ-
 vādaḥ*, Sarv. ^e Sarv.: ^{6ab} Indra-Parvata.
^f There is no reference in the Sarv. to
 the Rishis or the self-praise of the seer.

^g Viśve devāḥ, Sarv. ^h Agni, Sarv.

ⁱ There is no reference to this stanza in
 Sarv. ^j Various other deities are men-
 tioned as addressed in this hymn, but they

are not assigned to specific stanzas, as is
 done by Sarv. for the last eleven. ^k *Sam-
 vādo 'gastyendramarutām*, Indra Marutvat
 being the deity, and the last triplet being
 spoken by Agastya, Sarv. ^l No statement
 about ⁶; *indrāgastyaḥ saṁvāda aindraḥ*,

171-172 Marutaḥ.

171 ³⁻⁶ Indra Marutvat (B).

173-178 Indra.

179 Dialogue: ^{1,2} Lopāmudrā speaks,
^{3,4} Agastya, ^{5,6} a Brahmacā-
rin.

180-184 Aśvinau.

185 Dyāvāprthivyaū.

186 Viśve divaukasaḥ (=devāḥ).

187 Anna.

188 Āpryaḥ.

189 Agni.

190 Bṛhaspati.

191 Upaniṣat:

apām tṛṇānām sūryasya stutiḥ kecit;
tad vā viṣaghnam ^a.

Maṇḍala ii.

1 Agni.

2 Jātavedas ^b.

3 Āpriyaḥ.

4-10 Agni.

11-22 Indra.

23-26 Brahmanaspati; Bṛhaspati
where that form of the name
appears.

24 ¹² Indra-Brahmanaspati.

27 Ādityāḥ: Mitra-Varuṇa, Dakṣa,
Aṁśa, Tuvijāta, Bhaga, Arya-
man ^c.

28 Varuna:

¹⁰ Duḥsvapnādya-praṇāśinī.

29 Viśve devāḥ.

30 Indra:

⁶ Indra-Soma, ^{8a} ^b Vāc madhyamā ^d,

⁹ Bṛhaspati, ¹¹ Marutaḥ.

31 Viśve devāḥ.

32 ¹ Dyāvāprthivyaū, ^{2,3} Indra or
Tvaṣṭṛ, ^{4,5} Rākā, ^{6,7} Sinivālī, ⁸ Six
goddesses, Guṇḡ, &c. ^e

33 Rudra:

¹¹ ṛṣir mṛgam astaut ^f.

34 Marutaḥ.

35 Apām napāt.

36-37 Ṛtavaḥ.

38 Savitṛ.

39 Aśvinau.

40 Soma-Pūṣan:

⁶ also Aditi ^g.

41 ^{1,2} Vāyu, ³ Indra-Vāyu, ⁴⁻¹⁸ (five
triplets to) the Praūga deities ^h,
¹⁹ Havirdhāne; Agni incidental ⁱ,
²⁰ Dyāvāprthivyaū, ²¹ Havirdhā-
ne ^j.

42-43 Indra in the form of a ka-
piṅjala.

Sarv., where ⁴ is stated to be optionally
spoken by Indra. According to the Āṛṣā-
nukramaṇī, Indra is Rishi of ^{1,3}, Indra
and Agastya, or Indra or Agastya, of ⁴.
^a There is no reference in the Sarv. to its
being viṣaghna. ^b Agni, Sarv. ^c The
individual names are not stated in the Sarv.

^d Sarasvatī, Sarv. ^e Liṅgoktadevatāḥ, Sarv.

^f No reference to this in the Sarv. ^g Only
in the second hemistich, Sarv. ^h See

Maṇḍala i. 2-3. ⁱ The third pāda option-
ally to Agni, Sarv. ^j ¹⁹⁻²¹ Dyāvā-
prthivyaū or Havirdhāne, Sarv. (cp. Ṣaḍ-
guruṣiṣya).

Maṇḍala iii.

- 1 Agni.
 2-3 Vaiśvānara.
 4 Āpryaḥ.
 5-6 Agni :
   Dyāvāprthivyaḥ, Uṣasaḥ, Āpaḥ,
   Devāḥ, Pitarāḥ, Mitraḥ (nipāti-
   tāḥ)^a.
 7-29 Agni :
   8 ¹⁻⁶ Yūpa, in the rest Yūpāḥ, ⁸ Viś-
     ve devāḥ^b, ¹¹ vrascanī.
   12 Indra-Agni.
   20 ¹⁻⁶ Viśve devāḥ.
   22 ⁴ Dhiṣṇyā Agnayāḥ^c.
   25 ⁴ Agni-Indra.
   26 ¹⁻³ Vaiśvānara, ⁴⁻⁶ Marutaḥ^d,
     ⁹ Gurustavaḥ^e.
   27 ¹ Ṛtavaḥ^f.
   29 ⁵ Ṛtvijāḥ^g.
 30-53 Indra.

33 Dialogue of Viśvāmitra and the
 rivers :

1-3.5.7.9.11-13 Nadyaḥ, ^{4.6.8.10} Viśvā-
 mitra, ^{6.7} the two deities praised
 [i. e. Indra and Savitr] are in-
 cidental^h.

53 ¹ Indra-Parvataⁱ, ^{15.16} Vāc^j, ¹⁷⁻²⁰
 anaso 'ṅgāni, ²¹⁻²⁴ Vasiṣṭha-
 dveṣiṇyaḥ.

54-57 Viśve devāḥ.

58

1^k

60 Ṛbhavaḥ :

⁵⁻⁷ Indra and Ṛbhavaḥ, ^{3.4} Indra
 incidental (B)^k.

61 Uṣas.

62 ¹⁻³ Indra-Varuṇa, ⁴⁻⁶ Bṛhaspati,
⁷⁻⁹ Pūṣan, ¹⁰⁻¹² Savitr, ¹³⁻¹⁵ Soma,
¹⁶⁻¹⁸ Mitra-Varuṇa.

Maṇḍala iv.

- 1-15 Agni :
   Agni, or Agni and Va-
   runa¹
 13-14 liṅgoktadaivata (eke).
 15 ^{7.8} Somaka, ^{9.10} Aśvinau.

16-32 Indra :

26 ¹⁻³ Self-praise of the seer as if
 Indra^m, ⁴⁻⁷ Śyenastuti.

27 ¹⁻⁵ Śyenastutiⁿ.

28 Indra and Soma^o.

^a *Anyāsām api nipāto dṛśyate*, Sarv.

^b Yūpāḥ or Viśve devāḥ, Sarv. ^c *Purī-*

syebhyo 'gnibhyaḥ, Sarv. ^d Sarv.: *māru-*

tas (ṛcaḥ), which Śaḍguruśiṣya explains by

dvītiyasya (ṛcasya) māruto 'gniḥ. The deity

of ^{7.8} would be Agni only according to the

BD., but according to the Sarv. it is alter-

natively in praise of the Ātman: *ātmastutir vā*

pūrvātmagitā (agniḥ param brahma vā, Śaḍg.).

^e *Upādhyāyastutiḥ*, Sarv. ^f *Ṛtavaḥ vā*,

Sarv. ^g *Ṛtviḡbhyo vā*, Sarv. ^h ^{4.6.8.10}

spoken by the rivers, ^{6.7} in praise of Indra,

Sarv. ⁱ The stanza is not specified, but

the first is doubtless meant. ^j Vāc sasarp-

parī, Sarv. ^k No statement in the Sarv.

^l Sarv.: ²⁻⁵; cp. note ^a on iv. 128. ^m Sarv.:

indram tvātmānam ṛṣis tuṣṭāvendro tvātmānam.

ⁿ Sarv.: ⁵ Indra or Śyena (Śaḍg.). ^o Indra

or Indra-Soma, Sarv.

- 30 ⁹⁻¹¹ Uṣā madhyamā (Śakata-yana), ²⁴ Bhaga, Pūṣan, Aryaman ^a.
 31 ¹⁵ Sūrya (Āśvalāyana: B) ^a.
 32 ^{23,24} Indra's two steeds (haryo stutiḥ).
 33-37 R̥bhavaḥ.
 38-40 Dadhikrā.
 38 ¹ Dyāvāpr̥thivyaū.
 40 ⁵ Agni, Vāyu, Sūrya; Sūrya ^b (Aitareya Brāhmaṇa: B).
 41-42 Indra-Varuṇa°.
 43-45 Aśvinau.
 46 ¹ Vāyu, ²⁻⁷ Indra-Vāyu.
 47 ¹ Vāyu, ²⁻⁴ Indra-Vāyu.
 48 Vāyu.
 49 Indra-Bṛhaspati.
 50 Bṛhaspati:
     ⁷⁻⁹ purodhātuḥ karmaśamsā ^d, ^{10,11} Indra-Bṛhaspati.
 51-52 Uṣas.
 53-54 Savitr̥.
 55 Viśve devāḥ.
 56 Dyāvāpr̥thivyaū.
 57 ¹⁻³ Kṣetrapati, ⁴ Śuna, ⁵ Śunāsīrau, ^{6,7} Sītā, ^{8a} Kṛṣi, ^{8b} Kṛṣijīvā manuṣyāḥ, ^{8c} Parjanya, ^{8d} Dhanā°. Or the whole hymn praises agriculture (Kṛṣi) ^f.

Mandala v.

- 1-4 Agni ^g.
 5 Āpriyaḥ.
 6-28 Agni.
 26 ⁹ Viśve devāḥ.
 27 ⁶ Indra-Agni.
 29-40 Indra.
 29 ^{9a} Uśanā.
 31 ^{8d} Uśanā ^h, ⁹ Indra and Kutsa.
 40 ⁵⁻⁹ Atrīṇām karma kīrtyate ⁱ.
 41-51 Viśve devāḥ.
 41 ¹⁹
 42 ³ Savitr̥ (Śaunaka), ⁷⁻⁹ Bṛhaspati, ¹⁰ Marutaḥ, ¹¹ Rudra, ¹⁴ Iṣapati (Śākapiṇi), Parjanya-Agni (Gālava), Pūṣan (Yāska), Indra (Śaunaka), Vaiśvānara (Bhāguri), ¹⁵ Marutaḥ, ¹⁸ Aśvinau ^k.
 43 ³ Vāyu, ⁴ Soma, ⁵ Indra, ⁶ Agni, ⁷ Gharma, ⁸ Aśvinau, ⁹ Vāyu and Pūṣan: ^{10ab} Agni, ^{10cd} Divaukasaḥ, ¹¹ Vāc madhyamā, ¹² Bṛhaspati ^l.

^a No reference to this stanza in Sarv.

^b Sūrya only, Sarv. ^c 42 ¹⁻⁶ Self-praise of Trasadasyu, Sarv. ^d No reference to this triplet in Sarv. ^e Sarv.: ⁸ Śunāsīrau. ^f No reference to this in Sarv.

^g Aufrecht in his index, RV.², p. 477, states 'Marutaḥ, Rudra und Vishṇu' to be the deities of v. 3³. Though these three names occur in that stanza, there is no

mention of them in the BD. or the Sarv.

^h Sarv.: ^{8c} Indra or Kutsa, ^{8d} Indra or Uśanā. ⁱ Sarv.: ⁵ Sūrya, ⁶⁻⁹ Atri (because his deed is praised): cp. Ṣaḍg. ^j No

mention of this stanza in Sarv. ^k Of all these individual deities the only one specified in the Sarv. is Rudra. ^l None of these individual deities are mentioned in Sarv.

- 44 ¹ Soma, or Devāḥ, or Indra, or Prajāpati, ⁴ Vāyu, ⁸ Āditya ^a.
 46 ⁷⁻⁸ Devapatnyaḥ.
 51 ^{4-6,7} Indra-Vāyu, ⁶ Vāyu ^a.
 52-61 Marutaḥ.
 56 ⁸ Rodasī (sing.) ^b.
 57 ¹ Rudrāḥ ^c.
 60 ⁸ Terrestrial and Middle Agni with the Marutaḥ.
 62-72 Mitra-Varuṇa.
 73-78 Aśvinau.
 78 ⁶⁻⁹ garbhārtham upaniṣatstutiḥ ^d.
 79-80 Uṣas.
 81-82 Savitr.
 82 ⁴ duḥsvapnanāśinī (B) ^b.
 83 Parjanya.
 84 Pṛthivī madhyamā ^e.
 85 Varuṇa.
 86 Indra-Agni.
 87 Marutaḥ, with incidental mention of Viṣṇu ^f.
 Khila 1 : Śrīsūktam ; Agni incidental.
 Khila 2 : Prajāvat.
 Khila 3 : Jīva-putra.
 Khila 4 (*saṃsṛavanti*) : payasvinyāḥ.

Maṇḍala vi.

- 1-6 Agni.
 7-9 Agni Vaiśvānara.
 10-16 Agni.
 17-27 Indra :
 21 ^{9,11} Viśve devāḥ.
 27 ⁸ Dānastuti of Abhyāvartin and Sārījaya ^g.
 28 Gavām stutiḥ, ^{2,8d} Indra ^h.
 29-46 Indra :
 37 ³ Vāyu and Indra ⁱ.
 44 ²²⁻²⁴ Soma ; according to some, Indra (B) ^j.
 Khila (*cakṣuḥ* : B) : śarīra.
 45 ³¹⁻³³ Bṛhustutiḥ.
 47 ¹⁻⁵ Soma ; or Indra with incidental Soma (B) ^k, ^{20a} Devāḥ, ^{20b} Bhūmi, ^{20c} Bṛhaspati, ^{20d} Indra, ²²⁻²⁵ Dānastuti of Abhyāvartin and Sārījaya ^l, ^{26a} Bhāva-vṛttam ^m, ²⁶⁻²⁸ rathābhimarsanāḥ, ^{29-31ab} dundubheḥ saṃstavah, ^{31cd} Indra ⁿ.
 48 Tṛṇapāṇikam Pṛśnisūktam : ¹⁻¹⁰ Agni, ¹¹⁻¹³ Marutaḥ, ^{14,15} Marutaḥ or Adityāḥ or Viśve devāḥ ^o, ¹⁶⁻¹⁹ Pūṣan, ^{20,21} Marutaḥ, ²² Dyu-Bhū or Pṛśni ^p.

^a No individual deities are mentioned in Sarv. ^b No reference to this stanza in Sarv.

^c There is no reference to this stanza in the Sarv., but the whole hymn is stated to be addressed to the Maruts or the Maruts and Agni. ^d *Antyāḥ pañca garbhāsrūṇy upaniṣat*, Sarv. ^e Simply Pṛthivī, Sarv. ^f No reference to Viṣṇu in Sarv. ^g *Cāyamānasyābhyāvartīno dānastutiḥ*, Sarv. ^h Sarv.: ^{2,8d} Gāvaḥ or Indra. ⁱ No reference to this stanza in Sarv. ^j No reference to this triplet in

Sarv. ^k Soma only, Sarv. ^l The number of the dānastuti stanzas (22-25) is not stated in the BD. (v. 140), while the Sarv. makes no mention of Abhyāvartin. ^m No reference to this in Sarv. ⁿ There is no statement as to the deity (Indra) of ^{6-19,21} (see note on BD. v. 109). In Sarv. the deity results from the *paribhāṣā anādeṣe to indro devatā*. ^o Sarv.: ^{11,12} Marutaḥ, ¹³⁻¹⁵ Marutaḥ or liṅgoktadevatāḥ. ^p Or Maruts, Sarv.; but this is probably an interpolation : see note on RV. vi. 48 in Sarv.

49-52 Viśve devāḥ :

49 ² Agni, ⁴ Vāyu, ⁵ Aśvinau, ⁷ Vāc,
⁸ Pūṣan, ⁹ Tvaṣṭṛ, ¹⁰ Rudra, ^{11,12}

Marutaḥ, ¹³ Viṣṇu ^a.

50 ⁵ Rodaśī, ⁶ Indra, ⁸ Savitṛ, ⁹ Ag-
ni, ¹⁰ Aśvinau ^a.

51 ^{1,2} Sūrya ^b

52 ¹⁶ Agni-Parjanya ^b

53-56 Pūṣan :

55 ² Rudra according to some (B) ^b

57 Indra-Pūṣan.

58 Pūṣan.

59-60 Indra-Agni.

61 Sarasvatī.

62-63 Aśvinau.

64-65 Uṣas.

66 Marutaḥ.

67 Mitra - Varuṇa.

68 Indra-Varuṇa.

69 Indra-Viṣṇu.

70 Dyāvāprthivya.

71 Savitṛ.

72 Indra-Soma.

73 Bṛhaspati.

74 Soma-Rudra.

75 Yuddhopakaraṇam, samgrāmān-
gāni :

¹ yoddhā varmī ^c, ² dhanuḥ, ³ jyā,
⁴ ārtñī, ⁵ iṣudhiḥ, ^{6a,b} sārathiḥ, ^{6c,d}
raśmayah, ⁷ aśvāḥ, ⁸ āyudhāgāram ^d
⁹ rathagopāḥ, ¹⁰ rapadevatāḥ ^e ¹¹
iṣuḥ ^f, ¹² kavacaḥ ^f, ¹³ kaśā ^g, ¹⁴ has-
tatrāṇam ^h, ^{15a} digdha iṣuḥ, ¹
mukhī, ^{15c,d} Vāruṇam aśtram, ¹⁶
dhanurmukta iṣuḥ ⁱ, ¹⁷ yuddhādhiḥ,
¹⁸ kavacasya badhyataḥ stutiḥ, ¹⁹
yuyutsuḥ, ^{19d} ātmana (ṛṣer) āśi-

Mandala vii.

1 Agni.

2 Āryaḥ.

3-17 Agni :

5, 6, 13 Vaiśvānara.

18-32 Indra : Marutaḥ incidental ^k.

18 ²²⁻²⁵ Dānastuti of Paijavana.

32 ¹⁰ the same

33 Indra hymn or dialogue of Vasiṣ-
ṭha and Agastya ^m with their sons

and with Indra.

34-37 Viśve devāḥ :

34 ¹⁶ Ahi, ¹⁷ Ahi budhnya ¹

38 Savitṛ :

vājinaḥ.

39-43 Viśve devāḥ :

41 ²⁻⁶ Bhaga, ⁷ Uṣas, or a prayer
for the seers ^a.

^a None of these individual deities are
mentioned in Sarv. ^b No reference

to this in Sarv. ^c Varma, Sarv.

^d Ratha, Sarv. ^e Liṅgoktadevatāḥ,

Sarv. ^f Iṣavaḥ, Sarv. ^g Pratoda,

Sarv. ^h Hastaghna, Sarv. ⁱ Sarv. :

^{15,16} iṣavaḥ. ^j ¹⁷⁻¹⁹ liṅgoktadevatāḥ,

samgrāmāśiṣaḥ, Sarv. ^k No reference

to the Maruts in Sarv.

¹ No reference

to this stanza in Sarv. ^m There is no

reference to Agastya in the Sarv. (*saṁstavo*

Vasiṣṭhasya saputrasyendreṇa vā samvādaḥ).

ⁿ Sarv. : ^{17ab} only. ^o No reference to

this pāda in Sarv. ^p Sarv. : ^{6cd} Savitṛ

or Bhaga. ^q Sarv. : ¹ liṅgoktadevatāḥ,

Uṣas.

- 44 Dadhikrā :
¹ devatāḥ parikīrtitāḥ¹
 45 Savitr.
 46 Rudra.
 47 Āpaḥ.
 48 ¹⁻³ Ṛbhavaḥ, ⁴ Viśve devāḥ or Ṛbhavaḥ.
 49 Āpaḥ.
 50 ¹ Mitra-Varuṇa, ² Agni, ³ Viśve devāḥ, ⁴ Nadyaḥ.
 51-52 Ādityāḥ.
 53 Rodasī (= Heaven and Earth).
 54 Vāstoṣpati.
 55 ¹ Vāstoṣpati, ²⁻⁸ prasvāpinyāḥ.
 56-59 Marutaḥ.
 59 ¹² Tryambaka^b.
 60-66 Mitra-Varuṇa :
 60 ¹ Sūrya, ⁶ Aryaman, Mitra-Varuṇa (B)^c.
 62 ¹⁻³ Sūrya.
 63 ^{1-5a}
 66 ⁴⁻¹³ Ādityāḥ or Savitr, Aditi, Mitra, Varuṇa, Aryaman, Bhaga (B)^d, ¹⁴⁻¹⁶ Sūrya (B), ¹⁶ cakṣuḥ (sūryasya): a prayer (B)^e.
 67-74 Aśvinau.
 75-81 Uṣas :
 76 ^{1ab} Madhyama (Agni: B)^f.
 82-85 Indra-Varuṇa.
 86-89 Varuṇa.
 90-92 Vāyu.
 90 ⁵⁻⁷, 91 ^{2,4-7}, 92 ² Indra-Vāyu (B).
 93-94 Indra-Agni.
 95-96 Sarasvatī.
 95 ³, 96 ⁴⁻⁶ Sarasvat.
 97 Bṛhaspati :
¹ Indra, ^{3,9} Indra and Brahmanaspati, ¹⁰ Indra and Bṛhaspati.
 98 Indra^g.
 99-100 Viṣṇu.
 99 ⁴⁻⁶ also Indra.
 101-102 Parjanya.
 103 Frogs.
 104 Indra-Soma^h (rākṣoghnam):
⁹ Soma, ¹⁰ Agni, ¹¹ Viśve devāḥ, ^{12,13} Soma, ¹⁴ Agni, ¹⁶ Indra, ¹⁷ Grāvāṇaḥ, ¹⁸ Marutaḥ, ¹⁹⁻²² Indra, ²³ ātmana (ṛṣer) āśīḥⁱ, ²⁴ Indra^j.

Maṇḍala viii.

- 1-4 Indra :
 1 ³⁰⁻³³ Dānastuti of Āsaṅga, ³⁴ Āsaṅga.
 2 ^{41,42} Dānastuti of Vibhindu.
 3 ²¹⁻²⁴ Dānastuti of Pākasthāman.
 4 ¹⁶⁻¹⁸ Pūṣan (Śākatāyana), ^{15,16} Indra, ^{17,18} Pūṣan (Gālava)^k, ¹⁹⁻²¹ Dānastuti of Kuruṅga.
 5 Aśvinau :
^{37cd-39} Dānastuti of Kaśu.

^a Liṅgoktadevatāḥ, Sarv. ^b Raudrī mṛtyuvimocanī, Sarv. ^c No reference to this stanza in Sarv. See note on vi. 7.

^d No reference to individual deities in Sarv.

^e No reference to this statement about stanza 16 in Sarv. ^f No reference to this stanza in Sarv. ^g Sarv. adds : ukta-

devatāntya, i.e. Indra and Bṛhaspati are its deities (98⁷ being = 97¹⁰). ^h The eighth stanza is by implication meant to be addressed to Indra-Soma; Sarv.: Indra only.

ⁱ Sarv.: ^{23ab} only, ^{23cd} Pṛthivī and Antarikṣa. ^j In ⁸ and ¹⁵ the seer utters a curse. ^k Sarv.: ¹⁵⁻¹⁸ Indra or Pūṣan.

6 Indra :

³⁰ Agni Vaiśvānara (Śakapūṇi and Mudgala)^a, ⁴⁶⁻⁴⁸ Dānastuti of Tirindira.

7 Marutaḥ.

8-10 Aśvinau.

11 Agni.

12-17 Indra :

17 ^{14^{ab}} Vāstoṣpati^b.

18 Ādityāḥ :

^{4.6.7} Aditi^c, ⁸ Aśvinau, ^{9^a} Agni, ^{9^b} Sūrya, ^{9^c} Anila^d.

19 ^{34.35} Varuṇa, Aryaman, Mitra^e, ^{36.37} Trasadasyu.

20 Marutaḥ.

21 Indra :

^{17.18} Dānastuti of Citra.

22 Aśvinau.

23 Agni.

24 Indra :

²⁸⁻³⁰ Uṣas^f.

25 ¹⁻⁹ Mitra-Varuṇa, ¹⁰⁻²¹ Viśve devāḥ^g, ²²⁻²⁴ Dānastuti of Varu^h.

26 Aśvinau :

²⁰⁻²⁵ Vāyu.

27-31 Viśve devāḥ.

29 Prṥthakkarmastuti :

¹ Soma, ² Agni, ³ Tvaṣṭṛ, ⁴ Indra,

⁵ Rudra, ⁶ Pūṣan, ⁷ Viṣṇu, ⁸ Aśvinau, ⁹ Mitra-Varuṇa, ¹⁰ Atrayaḥⁱ.

31 iṇyā :

^{1.2} Śakra, yajatām pati (B), ^{3.4} yajvan

^j, ⁵⁻⁹ dāmpatī (B), ¹⁰ āśīḥ (B)^k

^{11.12} Pūṣan (B), ¹³ Mitra, Aryaman, Varuṇa : Ādityāḥ (B), ¹⁴ Agni,

¹⁵⁻¹⁸ yajvan (B).

32-34 Indra :

33 ¹⁹ Indra addressed by a Dānavī^l.

35 Aśvinau.

36-37 Indra.

38 Indra-Agni.

39 Agni.

40 Indra-Agni.

41-42 Varuṇa :

42 ⁴⁻⁶ Aśvinau.

43-44 Agni.

45^m-46 Indra :

46 ^{4.5} Mitra, Aryaman, Marutaḥⁿ (B), ²¹⁻²⁴ Dānastuti of Kāṇīta Prṥthusravas, ^{25-28.32} Vāyu.

47 Ādityāḥ :

⁹ Aditi^l, ¹⁴⁻¹⁸ also Uṣas.

48 Soma.

49-56 Indra :

54 ^{3.4} bahudaivata (pragātha)^o.

55-56 Dānastuti of Praskaṇva.

56 ⁵ Agni, ^{5^d} Sūrya^p.

57-58^q [not stated].

59 [mentioned as a khila after i. 73].

60 Agni (A).

61-66 Indra (A) :

65 ¹⁰ Devāḥ (Bhāguri)^r, ¹⁰⁻¹² Viśve devāḥ^s (Yāska).

67 Ādityāḥ : ¹⁰⁻¹² Aditi^s.

^a No reference to this stanza in Sarv.

^b No reference to this hemistich in Sarv.

^c No mention of these three stanzas in Sarv.

^d Sarv. does not assign these three to the successive pādas of the stanza. ^e Ādityāḥ, Sarv.

^f Sarv.: Dānastuti of Varu Sau-
sāmpa, and no reference to Uṣas. ^g Sarv.:

¹⁰⁻¹² only, ¹³⁻²⁴ Mitra-Varuṇa. ^h No

reference in Sarv. to a Dānastuti. ⁱ No

details given in Sarv. ^j Sarv.: ¹⁻⁴ iṇyā-

stavo yajamānaprasāmsā ca. ^k Sarv.:

¹⁰⁻¹⁸ dāmpatyor āśīṣaḥ, without further de-
tails. ^l No reference to this stanza in

Sarv. ^m 45 ¹ Agni and Indra, Sarv.

ⁿ There is no reference to these two stanzas
in Sarv. ^o Viśve devāḥ, Sarv. ^p Sarv.:

⁵ Agni and Sūrya. ^q 58 is not men-
tioned in Sarv. ^r This stanza is not

mentioned in Sarv. ^s These stanzas are

not mentioned in Sarv.

68-70 Indra :

68 ¹⁴ Ṛtavah, ¹⁵⁻¹⁹ Dānastuti of Ṛkṣa and Aśvamedha ^a.69 ^{11 a b} Indra, Agni, Viśve devāḥ ^b, ^{11 c d 12} Varuṇa.

71-72 Agni :

72 haviṣām stutiḥ payahpaśvoṣa-dhīnām ca ^c.

73 Aśvinau.

74-75 Agni :

74 ^{13 14} Self-praise of the seer ; also Dānastuti of Śrutarvan (B), ¹⁵ Paruṣṇī ^d.

76-78 Indra.

79 Soma.

80-82 Indra :

80 ¹⁰ Viśve devāḥ ^e.83 Devāḥ ^e.

84 Agni.

85-87 Aśvinau.

88-93 Indra :

93 ³⁴ Ṛbhavaḥ ^f (ārbhavī : B).

94 Marutaḥ.

95-100 Indra :

96 ¹³⁻¹⁵ Indra, Marutaḥ, Brhaspati : Indra (Śaunaka), Indra-Brhaspati (Aitareya Brāhmaṇa) : (B) ^g.100 ⁴⁻⁵ Indra ātmānam tuṣṭāva ^h, ⁸ Suparṇa ⁱ, ⁹ Vajra ⁱ, ¹⁰⁻¹¹ Vāc.101 ¹⁻⁴ Mitra-Varuṇa, ^{5 a b c} also Aryaman ^j, ^{5 d 6} Ādityāḥ, ⁷⁻⁸ Aśvinau, ⁹⁻¹⁰ Vāyu, ¹¹⁻¹² Sūrya, ¹³ Uṣas or candraśūryayoḥ prabhā ^k, ¹⁴ Pavamāna ^l, ¹⁵⁻¹⁶ Go.

102-103 Agni :

103 ¹⁴ Agni madhyama, with Marutaḥ and Rudrāḥ ^m.

Maṇḍala ix.

Soma Pavamāna is the deity of this Maṇḍala.

5 Āpryaḥ.

66 ¹⁹⁻²¹ Agni.67 ¹⁰⁻¹² Pavamāna and Pūṣan ⁿ, ²³⁻²⁴Agni, ²⁵ Savitr ^o, ²⁶ Agni andSavitr ^p, ²⁷ Viśve devāḥ ^q, ²⁹ Agni ^r, ³¹⁻³² svādhyāyādhyetr̥samstavaḥ.73 Agni Rakṣohan ^s.83 Gharmaśamstavaḥ ^s.112 Indra ^s.^a Sarv. : ¹⁴⁻¹⁹ Dānastuti of Ṛkṣa and Aśvamedha, without any mention of Ṛtavah.^b Sarv. : Viśve devāḥ only. ^c Agni or haviṣām stuti only, Sarv. ^d Sarv. : ¹³⁻¹⁵ Dānastuti of Śrutarvan only. ^e 80 ¹⁰Devāḥ, 83 Viśve devāḥ, Sarv. ^f *Aindrārbhavi*, Sarv. ^g ^{14 d} Marutaḥ, ¹⁵ Indra and Brhaspati, Sarv. ^h *Indra ātmānam astaut*, Sarv.ⁱ No reference to this stanza in Sarv. ^j No reference to Aryaman inSarv. ^k Uṣas or Sūryaprabhā, Sarv.^l The B MSS. state that according to the Aitareya Āraṇyaka ^{14 a b} is addressed to Agni, ^{14 c} to the Sun, and ^{14 d} to the Middle Agni.^m Simply *agnimāruti*, Sarv. ⁿ Pavamāna or Pūṣan, Sarv. ^o Agni or Savitr, Sarv.^p Or Agni only, Sarv. ^q Or Agni, Sarv. ^r No reference to this stanza in Sarv. ^s No statement in Sarv.

Mandala x.

- 1-7 Agni.
 8 ¹⁻⁶ Agni, ⁷⁻⁹ Indra.
 9 Āpaḥ ^a.
 10 Dialogue of Yama and Yamī.
 11-12 Agni.
 13 Havirdhāne.
 14 Yama madhyama ^b.
     ⁶ Atharvāṇaḥ, Bhṛgavaḥ, Aṅgira-
     saḥ, Pitarāḥ ^c, ⁷⁻⁹ Pretūśiṣaḥ (B) ^d,
     ¹⁰⁻¹² Śvānau.
 15 Pitarāḥ.
 16 Agni kavyavāhana ^e.
 17 ^{1,2} Saranyū, ^{3a,b} Pūṣan, ^{3c} Pūṣan or
     Agni, ^{3d} Agni ^f, ⁴⁻⁶ Pūṣan, ⁷⁻⁹
     Sarasvatī, ¹⁰ Āpaḥ, ¹¹⁻¹³ Soma ^g,
     ¹⁴ Āpaḥ.
 18 ¹⁻⁴ Mr̥tyu, ⁵ Dhātṛ, ⁶ Tvastṛ, ⁷⁻⁹
     Mr̥tyu, ¹⁰⁻¹³ Pṛthivī ^h, ¹⁴ Āśiṣaḥ ⁱ.
 19 Gāvaḥ; according to some, Āpaḥ :
     ^{1c,d} Agni-Soma, ² Indra and Agni
     incidental ^j, ⁶ Indra ^j.
 20-21 Agni.
 22-24 Indra :
     24 ⁴⁻⁶ Aśvinau.
 25 Soma.
 26 Pūṣan.
 27-29 Indra :

- 27 ¹⁵ Marutaḥ, ¹⁶ Vajra, ^{17a,b} Agni,
     Indra, Soma, ^{17c,d} Parjanya and
     Vāyu, ¹⁸ Agni, ¹⁹ Sūrya, ^{20,21} In-
     dra and the bolt, ²² Indra's bow,
     ²³ Parjanya, Anila, Bhūskara, ^{23d}
     the last two only, ²⁴ Indra or
     Sūrya ^k.
 28 Dialogue of Indra and Seer: Indra
     is addressed in the odd stanzas.
 30 Āpaḥ :
     ^{3,4} Agni madhyama as Apām
     napāt ¹.
 31 Viśve devāḥ.
 32 Indra.
 33 ¹ Viśve devāḥ, ^{2,3} Indra, ^{4,5} Kuru-
     śravaṇa Trāsadasyaṇa, ⁶⁻⁹ Upa-
     maśravas.
 34 ^{1,7,9,12} Akṣaḥ, ¹³ Kṛṣi (A); the rest
     akṣanindā ^m.
 35-36 Viśve devāḥ :
     36 ¹²⁻¹⁴ Savitr̥ (eke), ¹⁴ Savitr̥ (Śau-
     naka, Yaska, Gālava) ⁿ.
 37 Sūrya :
     ⁶ incidental deities, ^{11,12} Viśve de-
     vāḥ ^o.
 38 Indra.
 39-41 Aśvinau.

^a The pratika of the hymn, *āpaḥ*, is men-
 tioned, but without a direct statement that
 it is addressed to the Waters. ^b Simply
 Yama, Sarv. ^c Liṅgoktadevatāḥ, Sarv.
^d Liṅgoktadevatāḥ or Pitarāḥ, Sarv.
^e Simply Agni, Sarv. ^f Whole of ³ ad-
 dressed to Pūṣan, Sarv. ^g Āpaḥ or Soma,
 Sarv. ^h Sarv.: ⁷⁻¹³ Pitr̥medhāḥ. ⁱ Pitr̥-
 medha or Prajāpati, Sarv. ^j No state-
 ment about this stanza in Sarv. ^k None

of these details are stated for this hymn in
 Sarv. ¹ There is no statement about
 these two stanzas in Sarv., the whole hymn
 being simply described as addressed to
 Āpaḥ or Aponaptr. ^m Sarv. simply
 states regarding the whole hymn: *akṣa-
 kṛṣipraśamsū ca akṣakitavanindā ca*. ⁿ No
 statement about these three stanzas in the
 Sarv. ^o No reference to stanzas ^{6,11,12}
 in Sarv.

- 42-44 Indra :
 44 ^{11ab} Bṛhaspati ^a.
 45-46 Agni :
 45 ^{12c} Dyāvāpṛthivyaū, ^{12d} Viśve devāḥ ^a.
 47 Indra Vaikuṇṭha.
 48-50 Self-praise of Indra Vaikuṇṭha.
 51-53 Dialogue of Agni and the Devāḥ ^b.
 54-55 Indra :
 55 ⁵ Sun and Moon ^c.
 56-57 Viśve devāḥ.
 57 ¹ Indra, ² Agni, ³⁻⁵ Manas, ⁶ Soma ^d.
 58 Jivāvṛttiḥ Subandhor manasa stavo vā ^e.
 59 ¹⁻³ Nirṛti, ^{4abc} Soma, ^{4d} Nirṛti ^f, ⁵⁻⁶ Asuniti (Yāska : ^{6d} only), ⁷ Bhū, Dyū, Soma, Pūṣan, Kha, Pathyā, Svasti ^g, ⁸⁻¹⁰ Rodasī (dual), ^{10ab} Indra ^h.
 60 ¹⁻⁴ Aikṣvāku, ⁵ Prayer for Aikṣvāku ⁱ, ⁶ Aikṣvāku, ⁷ Subandhor asum āhvayan ^j, ⁸⁻¹² asya cetaso dhāraṇāya, ¹² labdhāsum pāṇibhir asprśan ^k.
 61-66 Viśve devāḥ.
 62 Aṅgirasām stutiḥ ; ⁸⁻¹¹ Manu Sūvarṇya
- 63 ¹⁵ Marutaḥ, ¹⁶ Pathyā svasti ^m.
 64 ⁵ Aditi ⁿ.
 65 ⁵ Mitra-Varuṇa, ⁶ Vāc madhyamā, ¹² Aśvinau ^o.
 66 ^{14.15} Vāc madhyamā and Manu (A) ^p.
 67-68 Bṛhaspati :
 67 ^{7od} Brahmanaspati (B) ^q.
 69 Agni.
 70 Āpriyaḥ.
 71 Jñāna.
 72 Viśve devāḥ (B), ^{2ab} Bṛhaspati (B) ^r.
 73-74 Indra.
 75 Rivers (sṛavantyāḥ).
 76 Grāvāṇaḥ.
 77-78 Marutaḥ.
 79-80 Agni.
 81-82 Viśvakarman.
 83-84 Manyu.
 Khila 1 (*mama vrate*) : Viśve devāḥ.
 Khila 2 (*ut*) : Agni :
⁴ Mitra-Varuṇa, ⁷ Indra-Agni.
 85 ¹ Sūryā, with Satya, Sūrya, Rta, Soma, ²⁻⁴ Soma, ⁵ Candramas ^s, ⁶⁻¹³ Sūryāyai bhāvavṛttam, ^{14.15} Aśvinau, ¹⁶ Sūrya ^t, ¹⁷ Viśvedevāḥ ^u, ¹⁸ Sūrya-Candramas ^v, ^{19ab} Sūrya, ^{19cd} Candramas ^w (^{18.19} Aśvinau : Aurnavābha), ²⁰ Sūryā, ^{21.22} Gan-

^a No reference to this hemistich in Sarv.

^b The Sarv. apportioned the speakers in 51-53.

^c No reference to this stanza in Sarv.

^d No details in Sarv.

^e *Mana-āvartanam*, Sarv.

^f Sarv. : ⁴ Nirṛti and Soma.

^g Liṅgoktadevatāḥ, Sarv.

^h Sarv. : ^{10ab} Dyāvāpṛthivyaū or Indra.

ⁱ With the stanza *Indra kṣatrā*, but the deity is not expressly stated ; Sarv. : Indra.

^j Sarv. : *parābhiḥ* = 7-11.

^k Sarv. : *labdhāsamjñam asprśan*.

^l Sarv. : ¹⁻⁶ Viśve devāḥ or Aṅgirasām stutiḥ, ⁷ Viśve devāḥ,

⁸⁻¹¹ Sāvarṇer dānastutiḥ. ^m Sarv. : ^{15.16}

Pathyā svasti (no reference to the Maruts).

ⁿ No reference to this stanza in Sarv.

^o In Sarv. 65 is simply *vaiśvadevam*.

^p No reference to these two stanzas in Sarv.

^q No reference to this pāda in Sarv.

^r Sarv. simply states that the whole hymn is addressed to the Devāḥ.

^s Sarv. : ¹⁻⁵ Soma.

^t Sarv. : ⁶⁻¹⁶ simply Sūryāvivāha.

^u Devāḥ, Sarv.

^v Soma and Arka, Sarv.

^w Sarv. : ¹⁹ Candramas.

- dharva Viśvāvasu, ²³ dāmpatī,
²⁴⁻²⁸ Vadhū ^a, ²⁹ Giving away of
 the bride's garment by the bride-
 groom, ³⁰ Husband forbidden to
 take the garment ^b, ³¹ yakṣmanā-
 śinī, ^{32,33} paripanthinaḥ, ³⁴ Re-
 ceiver of the bridal dress, ³⁵ Bhā-
 vavṛtti, ³⁶ Dhanāśiṣaḥ (B), ³⁷ Saṃ-
 yogāśiṣaḥ (B), ³⁸⁻⁴⁷ Prayers for the
 married couple ^c, ⁴³ Prajāpati (B),
⁴⁵ Indra (B), ⁴⁸ (= khila) Bṛhas-
 pati (B).
 86 Vṛṣākapi ^d.
 87 Agni ^e.
 88 The three Agnis (terrestrial, mid-
 dle, and celestial) ^f.
 89 Indra, ⁵ also Soma.
 90 Puruṣa.
 91 Agni.
 92-93 Viśve devāḥ.
 93 ^{14,15} rājñām dānastutiḥ (B) ^g.
 94 Grāvā ^h.
 95 Dialogue of Purūravas and Urvaśī ⁱ.
 96 Indra ^j.
 97 Oṣadhīstavaḥ.
 98 ¹⁻³ Bṛhaspati ^k, ⁴⁻⁷ Devāḥ, ⁸⁻¹² Agni.
 99 Indra.
 100 Viśve devāḥ.
 101 Rtvikstutiḥ ^l.
 102 Drughāṇa or Indra (Yāska), Viśve
 devāḥ (Śaunaka) ^m.
 103 Indra :
     ⁴ Bṛhaspati (B), ¹² Apvā, ¹³ Indra
     or Marutaḥ.
 Khila 1 ⁿ: ¹ Marutaḥ.
 Khila 2 ^o (*brahma*): ¹ Sūrya, ² Gharma,
     ³ Bṛhaspati, ⁴ Savitṛ, ⁵⁻¹⁰ Sūrya-
     Candramas.
 104 Indra.
 105 Indra.
 106 Aśvinau.
 107 Prājāpatyā Dakṣiṇā; according to
     some dakṣiṇādātāraḥ, ⁸⁻¹¹ Bhojāḥ ^p.
 108 ^{1.3.5.7.9} Saramā, ^{2.4.6}
 109 Viśve devāḥ.
 110 Āpriyaḥ.
 111-113 Indra.
 114 Viśve devāḥ :
     eke: Devāḥ, Indra, Chandāmsi,
     Agni madhyama ^q.
 115 Agni.
 116 Indra.
 117 Anna ^r.
 118 Agni Rakṣohan.

^a Sarv.: ²⁰⁻²⁸ *nṛṇām vivāhamantrā āśi-*
ca. ^b Sarv.: ^{29.30} *vadhvūśaḥsaṃsparśa-*
mocanyau. ^c The Sarv. gives no details for
³²⁻⁴⁷, which would therefore be addressed to
 Sūryā, the whole hymn being described as
 a self-praise of Sāvitrī Sūryā. ^d Dialogue
 of Vṛṣākapi, Indrāṇī, and Indra, Sarv.
^e Agni Rakṣohan, Sarv. ^f Sūrya and
 Vaiśvānara, Sarv. ^g No statement in
 Sarv. ^h Grāvāṇaḥ, Sarv. ⁱ The Sarv.
 apporitions the stanzas to the respective
 speakers. ^j Sarv.: Indra's steeds (*hari-*
stutiḥ). ^k The wording of the BD. here

is not explicit, but *ṛgbhiḥ* (viii. 7) I take—
kapiñjalanyāyena—to mean 'three,' in com-
 bination with the contents of the hymn.
 The Sarv. simply states that the whole hymn
 is addressed to the Devāḥ. ^l Viśve devāḥ
 or Rtvikstutiḥ, Sarv. ^m Sarv.: Indra or
 Drughāṇa. ⁿ This khila of two stanzas,
 beginning *asau*, is printed in Aufrecht's Rig-
 veda, ii ², p. 682. ^o The Nākula hymn, to the
 third stanza of which the pratika *mahān*
 refers. ^p Sarv. simply *Dakṣiṇā dakṣiṇā-*
dātāro vā. ^q No reference to this alternative
 in Sarv. ^r *Dhanānnadānapraśaṃsā*, Sarv.

- 119 *Ṭaba*.
 120 *Indra* :
     ⁶ *Āptyāḥ* incidental ^a.
 121 *Prajāpati* ^b.
 122 *Agni*.
 123 *Vena*.
 124 ¹⁻⁴ Self-praise of *Agni*, ⁵ *Varuṇa*,
     ⁶ *Soma*, ⁷⁻⁸ *Varuṇa*, ^{9ab} *Soma*,
     ^{9d} *Indra* ^c.
 125 *Vāc* ^d.
 126 *Aryaman*, *Mitra*, *Varuṇa* ^e.
 127 *Rātri*.
 128 *Viśve devāḥ*.
Khila 1 (nāmas te): Vidyut.
Khila 2 (yām kalpayanti no 'rayaḥ):
     kṛtyānūśanam.
Khila 3 (āyusyam): hiraṇyastutiḥ.
 129 *Parameṣṭhin* : *bhāvavṛttam* ^f.
 130 *Bhāvavṛttam*.
 131 *Indra* :
     ^{4.5} *Aśvinau*.
 132 *Mitra-Varuṇa* :
     ^{1ab} *Dyu*, *Bhūmī*, ^{1cd} *Aśvinau*.
 133-134 *Indra*.
 135 *Dyusthāna Yama* ^g.
 136 *Keśinaḥ*.
 137 ¹ *Devāḥ*, ²⁻⁴ *Vāta*, ⁵ *Viśve devāḥ*,
     ^{6.7} *Āpaḥ*.
Khila (bhūmih): Lākṣā.
 138 *Indra*.
 139 ¹⁻³ *Savitṛ*, ⁴⁻⁶ self-praise of *Gan-*
     dharva, *Indra* and *Sūrya* being
     incidental ¹.
 140 *Agni* (*B*).
 141 *Agni* and *Viśve devāḥ* ¹.
 142 *Agni*.
 143 *Aśvinau*.
 144 *Indra*.
 145 *Bhāvavṛttam aupaniṣadam sūk-*
     tam: 1-5 Sapatnyapanodikāḥ, 6 Pa-
     tisaṃvananī ^k.
 146 *Aranyānī*.
 147-148 *Indra*.
 149 *Savitṛ*.
 150 *Agni*.
 151 *Śraddhā*.
Khila 1: Medhāsūktam.
Khila 2 (ā sūr etu): Agni.
 152-153 *Indra*.
 154 *Bhāvavṛttam*.
 155 *Alakṣmighnam: 2.3 Brahmanas-*
     pati, 4 Indra ¹, ⁵ *Viśve devāḥ*.
 156 *Agni*.
 157 *Viśve devāḥ* (*Indra* being the
     chief deity and the *Viśve devāḥ*,
     Ādityāḥ, *Marutaḥ* subordinate) ^m.
 158 *Sūrya*.
 159 *Paulomī* praises her own virtues
     and those of her co-wives ⁿ.
 160 *Indra*.
 161 *Rājayakṣmaghnam: Indra-Agni*
     (*Yaska*), *liṅgoktadaivatam* (*eke*) ^o.

^a No reference to this stanza in *Sarv*.

^b *Ka*, *Sarv*.   ^c *Sarv*.: ⁵⁻⁸ *yathāntipātam*,

⁹ *Indra*.   ^d *Vāg āmbhrṇī*, *Sarv*.   ^e *Viśve devāḥ*, *Sarv*.   ^f *Bhāvavṛttam* only, *Sarv*.

^g Simply *Yama*, *Sarv*.   ^h *Sarv*. describes the whole hymn simply as *vaiśvadevam*.

¹ *Sarv*.: self-praise of *Devagandharva Viśvāvasu*; no mention of *Indra* or *Sūrya*.

² *Viśve devāḥ* only, *Sarv*.   ^k *Sarv*. simply *upaniṣat*, *sapatnībādhanaṃ*.   ¹ There is no

reference to this stanza in *Sarv*., the general description of the hymn as *alakṣmighnam* therefore specifically applying to the first and fourth stanzas.   ^m *Sarv*. simply

vaiśvadevam.   ⁿ *Sarv*.: *paulomī śacy ātmānaṃ tuṣṭāva*.   ^o The deity not being

mentioned in the *Sarv*. would by the *paribhāṣā* be *Indra*. *Ṣaḍg.*, in quoting the *BD*., remarks that *Indra* is the deity in the opinion of *Saunaka*, who in quoting *Yaska*

162 Sravatām garbhāṇām anumant-
nam^a: Agni Rakṣohan^b

Khila (*venas tat paśyat*): Vena.

163 Yakṣmanāsanam.

164 Duḥsvapnaghnām: Indra and
Agni incidental^b.

165 Prāyaścittārtham^c: Kapota^d.

166 Sapatnaghnām.

Khila (*yenedam*): Manas.

167 Indra:

³ Varuṇa, Vidhātṛ, Anumati, Dhātṛ,
Soma, Bṛhaspati^e.

168 The father of the seer Anila (i.e.
Vāta)^f.

169 Gāvaḥ.

170 Sūrya.

171 Indra.

172 Uṣas.

173–174 Rājñe 'bhiṣiktāya anumant-
trane^g.

175 Grāvāṇaḥ.

176 Agni:

¹ Rbhavaḥ.

177 Sūrya or Māyābhedam^h.

² Vāc (Śaunaka: ४)ⁱ.

178 Svastyayanam: Tārksya^j.

179–180 Indra.

181 Viśve devāḥ.

182 Bṛhaspati.

183 Liṅgoktadevatāḥ:

¹ Prayer for man desiring a son,

² prayer for woman desiring a
son, ³ self-praise of the seer^k.

184 Prayer for offspring: Viśve
devāḥ¹.

Khila (*nejaṃṣa*): garbhārtham.

185 Śāntyartham pāvanam sūktam^m:

Adityāḥ, Sūrya, Varuṇa, Mitraⁿ.

186 The father of the seer Ula, i.e.
Vāta^o.

187 Agni.

188 Jātavedas.

189 Self-praise of Sārparājñi; Sūrya
(eke), Vāc (Mudgala, Śākapūṇi,
Śakāṭayana)^p.

190 Bhāvavṛttam.

191 ¹ Agni^q; ^{2–4} samjñānam^r.

Khila 1 (*samjñānam*): ¹ Uśanā, Varuṇa,
Indra, Agni, Savitr, ² Áśvinau,
^{3,4,5} Āśiṣaḥ.

Khila 2 (*prādhvarāṇām*): ¹ Agni.

Khila 3 (*nairhastyam*): sapatnaghn-
nam: ² Indra and Pūṣan.

Khila 4 (*Mahānāmnya ṛcaḥ*): Indra.

and others merely means to mention their
opinions. ^a *Garbhasaṃsrāve prāyaścittam*,

Sarv. ^b No deity mentioned in Sarv.

^c *Kapotopahatau prāyaścittam*, Sarv.

^d Viśve devāḥ, Sarv. ^e Simply *liṅgokta-*

devatā, Sarv. ^f Simply *vāyavyam*, Sarv.

^g *Rājñāḥ stutīḥ*, Sarv. ^h Simply *māyā-*

bhedam, Sarv. ⁱ No reference to this

stanza in Sarv. ^j Simply *tārksyam*, Sarv.

^k *Anvṛcam yajamānapatnihotrāśiṣaḥ*, Sarv.

¹ *Garbhārthāśir liṅgoktadevatam*. ^m *Svas-*

tyayanam, Sarv. ⁿ Sarv. simply *ādityam*

(= *āditi-devatyam*, Śaṅg.). ^o Sarv. simply

vāyavyam. ^p Sarv.: (*sārparājñi*) *ātmade-*

vataṃ sauryam vā. ^q In Sarv. the first

stanza to Agni, the remaining three *sam-*

jñānam. ^r Op. BD. viii. 97.

IV. LIST OF STORIES RELATED IN THE BRHADDEVATĀ.

- Agastya, *see* Vasiṣṭha and Lopāmudrā.
 Agni and his brothers, vii. 61-81.
 Atri, *see* Bhṛgu.
 Apālā, vi. 99-106.
 Abhyāvartin, v. 124-128.
 Indra, *see* Gr̥tsamada, Trasadasyu, Triśiras, Viṣṇu.
 Indra and the seers, vi. 137-141.
 Indra's birth and fight with Vāmadeva, iv. 130-135.
 Indra as a partridge, iv. 93-94.
 Indra and the Maruts, iv. 46-55.
 Indra Vaikuṇṭha, vii. 49-60.
 Indra and Vyamśa's sister, vi. 76-77.
 Urvaśī, *see* Purūravas.
 Ṛbhhus and Tvaṣṭṛ, iii. 83-88.
 Kakṣīvat and Svanaya, iii. 142-151.
 Kaṇva and Pragātha, vi. 35-39.
 Kapota Nairṛta, viii. 67-68.
 Kāśyapa Bhūtāmśa, viii. 18-20.
 Gr̥tsamada, Indra, and the Daityas, iv. 65-78.
 Ghosā, vii. 42-48.
 Citra, *see* Sobhari.
 Trasadasyu, the seer, and Indra, vi. 51-57.
 Trita, iii. 132-137.
 Triśiras and Indra, vi. 147-153.
 Tryaruna and Vṛśa Jāna, v. 13-22.
 Tvaṣṭṛ, *see* Ṛbhhus.
 Dadhyañc, iii. 18-24.
 Dīrghatamas, iv. 11-15.
 Devāpi, vii. 155-viii. 9.
 Daityas, *see* Gr̥tsamada.
 Nāhuṣa and Sarasvatī, vi. 20-24.
 Paṇis, *see* Saramā.
 Purūravas and Urvaśī, vii. 147-152.
 Pragātha, *see* Kaṇva.
 Bharadvāja, *see* Bhṛgu.
 Bhūtāmśa, *see* Kāśyapa.
 Bhṛgu, Atri, Bharadvāja, birth of, v. 97-103.
 Maruts, *see* Indra.
 Lopāmudrā and Agastya, iv. 57-61.
 Vasiṣṭha and the dog of Varuṇa, vi. 11-15.
 Vasiṣṭha and Agastya, birth of, v. 143-
 Vāmadeva, *see* Indra.
 Viśvāmitra, son of Gāthin, iv. 95.
 Viśvāmitra and Śakti, iv. 112-120.
 Viśvāmitra, Sudās, and the Rivers, iv. 105-108.
 Viṣṇu helps Indra, vi. 121-123.

Vṛśa Jāna, *see* Tryaruna.

Vyaṃśa's sister, *see* Indra.

Śakti, *see* Viśvāmitra.

Śyāvāśva, v. 50-81.

Saptavadhri, v. 82-85.

Saranyū, vi. 163-vii. 7.

Saramā and the Paṇis, viii. 24-36.

Sarasvatī, *see* Nāhuṣa.

Savya, iii. 115.

Sudās, *see* Viśvāmitra.

Subandhu, vii. 84-102.

Sobhari and Citra, vi. 58-62.

Soma's flight, vi. 109-115.

Svanaya, *see* Kaksīvat.

V. LIST OF PASSAGES FROM THE BRĤADDEVATĀ CITED IN OTHER WORKS.

- i. 2: Nītimañjarī on RV. i. 1.
 ii. 105: Durga on Nirukta ii. 2.
 iii. 18-23: Nītimañjarī on RV. i. 116. 12.
 iii. 101^{cd}: Śaḍguruśiṣya and Sāyaṇa on RV. i. 28.
 iii. 140^{cd}, 142-150: Nītimañjarī on RV. i. 126. 7.
 iii. 155-156: Nītimañjarī on RV. i. 126. 6, 7.
 iv. 1-3^{ab}: Nītimañjarī on RV. i. 126. 6, 7.
 iv. 11-15: Nītimañjarī on RV. i. 147. 3.
 iv. 21, 24, 25^{ab}: Nītimañjarī on RV. i. 18. 1.
 iv. 22, 23, 24^{ab}: Nītimañjarī on RV. i. 158. 5.
 iv. 35: Sāyaṇa on AV. xix. 53. 2.
 iv. 49^{cd}-53: Nītimañjarī on RV. i. 170. 1.
 iv. 57-60: Nītimañjarī on RV. i. 179. 1.
 { iv. 66-69: Nītimañjarī on RV. ii. 12. 1.
 { iv. 66-68: Sāyaṇa on RV. ii. 12.
 iv. 93-94: Śaḍguruśiṣya on RV. ii. 43.
 iv. 96^{bcd}: Śaḍguruśiṣya on RV. iii. 5, 6.
 iv. 105^{cd}-106^{ab}: Nītimañjarī on RV. iii. 33. 1.
 { iv. 112^{cd}-116^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV. iii. 53.
 { iv. 113^{cd}-114: Sāyaṇa on RV. iii. 53. 15.
 iv. 120: Śaḍguruśiṣya on RV. iii. 53.
 iv. 126: Nītimañjarī on RV. iv. 18. 13.
 iv. 130^{cd}-131^{ab}: Nītimañjarī on RV. iv. 18. 13.
 v. 8: Śaḍguruśiṣya on RV. iv. 57.
 v. 14-21, 22^{cd}, 23: Nītimañjarī on RV. v. 2. 9.
 v. 33-36^{ab}: Nītimañjarī on RV. iv. 30. 15.
 { v. 50-79 (excepting 61, 68^{cd}, 71^{cd}): Śaḍguruśiṣya on RV. v. 61.
 { v. 50-79^{ab} (excepting 64^{cd}-67^{ab}, 69^{cd}-71^{ab}): Nītimañjarī on RV. v. 61. 17.
 v. 72^{cd}-79^{ab}: Sāyaṇa on RV. v. 61. 17.
 97-101: Śaḍguruśiṣya, introduction to RV. v.
 v. 97-102: Nītimañjarī, introduction to RV. v.
 v. 106^{ab}: Sāyaṇa on RV. vi. 24. 5.
 v. 111^{ab}: Śaḍguruśiṣya on RV. vi. 47.
 v. 124-128: Nītimañjarī on RV. vi. 27. 4.
 v. 129-133: Nītimañjarī on RV. vi. 75. 1.
 v. 136-138: Nītimañjarī on RV. vi. 27. 4.
 v. 139-140: Nītimañjarī on RV. vi. 47. 22.
 { v. 143-155 (excepting 153^{cd}): Nītimañjarī on RV. vii. 104. 16.
 { v. 149-155^{ab}: Sāyaṇa on RV. vii. 33. 11.

- vi. 11^{cd}-15^{ab}: Nītimañjarī on RV.
vii. 55. 2.
{ vi. 11^{cd}-13: Sāyaṇa on RV. vii. 55. 3.
vi. 27^{cd}-28: Sāyaṇa, introduction to
RV. vii. 104.
vi. 28^{ab}: Nītimañjarī on RV. vii.
104. 16.
vi. 32^{cd}: Sāyaṇa on RV. vii. 104. 22.
vi. 35-38: Nītimañjarī on RV. viii. 1.
vi. 43^{ab}: Ṣaḍguruśiṣya on RV. viii. 4.
vi. 51-57^{ab}: Nītimañjarī on RV. viii.
37.
vi. 58^{cd}-62^{abc}: Nītimañjarī on RV.
viii. 21. 18.
vi. 68^{ab}: Ṣaḍguruśiṣya on RV. viii. 27.
vi. 79^{cd}-80^{ab}: { Ṣaḍguruśiṣya on RV.
viii. 46.
Sāyaṇa on RV. viii.
46. 21.
vi. 91^{cd}-92^{ab}: Ṣaḍguruśiṣya on RV.
viii. 68.
vi. 99-106: Nītimañjarī on RV.
viii. 91. 7.
vi. 99-100, 102^{a,d}, 105-106: Ṣaḍ-
guruśiṣya on RV. viii. 91.
vi. 109^{cd}-113^{ab}, 114-115: Sāyaṇa
on RV. viii. 96. 13.
vi. 110: Nītimañjarī on RV. viii.
95. 7.
vi. 121^{cd}-124^{ab}: Sāyaṇa on RV. viii.
100. 12.
vi. 162-163: { Nītimañjarī on RV. i.
116. 6.
Sāyaṇa on RV. vii. 72. 2
and AV. xviii. 1. 53.
vii. 1-7^{ab}: Nītimañjarī on RV. i.
116. 6.
vii. 1-6: Sāyaṇa on RV. vii. 72. 2
and AV. xviii. 1. 53.
vii. 37^{a-d}: Ṣaḍguruśiṣya on RV. x.
34.
vii. 37^{a-d}: Sāyaṇa on RV. x. 34.
vii. 42-44^{ab}, 45-47: Nītimañjarī on
RV. i. 117. 7.
vii. 61-81^{ab}: Old MS. of Ṣaḍguru-
śiṣya on RV. x. 50.
vii. 61^{cd}-66^{ab}, 74, 75^{ab}, 76^{cd}: Nīti-
mañjarī on RV. x. 51. 8.
vii. 89^{cd}-90^{ab}: Nītimañjarī on RV. v.
60. 12.
vii. 97^{cd}-101: Sāyaṇa on RV. x.
60. 7.
vii. 97-98^{ab}, 99^{cd}-100^{ab}: Nītimañ-
jarī on RV. v. 60. 12.
vii. 109: { Ṣaḍguruśiṣya on RV. x. 71.
(Sāyaṇa)
Old MS. of Ṣaḍguru-
śiṣya on RV. x. 98.
vii. 155-157: { Nītimañjarī on RV. x.
98. 8.
viii. 1-9: Old MS. of Ṣaḍguruśiṣya
on RV. x. 98.
viii. 1^{ab}, 2^{cd}-7^{ab}: Nītimañjarī on
RV. x. 98. 8.
viii. 40^c: Ṣaḍguruśiṣya on RV. x. 119.
viii. 65^{ab}: Ṣaḍguruśiṣya on RV. x.
161.
viii. 73^{cd}: Ṣaḍguruśiṣya on RV. x. 173.
viii. 98^{cd}: Ṣaḍguruśiṣya on RV. x.
191 (śl. 9^{cd}).
viii. 133: Ṣaḍguruśiṣya on RV. x.
191 (śl. 10^{cd}-11^{ab}).
viii. 135^a: Ṣaḍguruśiṣya on RV. x.
191 (śl. 2^a).
viii. 136: { Ṣaḍguruśiṣya, Introduction
i. 2 (p. 57).
Sāyaṇa, Introduction, RV.
ed. M. M.², vol. i, p. 23.

VI. RELATION OF THE BṚHADDEVATĀ TO OTHER TEXTS.

1. THE NAIGHANṬUKA.

[The few deviations of the Bṛhaddevatā from the Naighanṭuka are pointed out in the notes.]

Naighanṭuka v. 1, 2 (terrestrial deities—forms of Agni and Apri deities)	is the source of Bṛhaddevatā i. 106-109 ^{a b} .
Naighanṭuka v. 3 (other terrestrial deities)	is the source of Bṛhaddevatā i. 109 ^{c d} -114.
Naighanṭuka v. 4, 5 (atmospheric deities)	is the source of Bṛhaddevatā i. 122-129.
Naighanṭuka v. 6 (celestial deities)	is the source of Bṛhaddevatā ii. 8-12.
Naighanṭuka v. 3 (the part embracing the names Nadyah to Agnāyī)	is the source of Bṛhaddevatā ii. 73-75.
Naighanṭuka i. 15 (the steeds of the different gods)	is the source of Bṛhaddevatā iv. 140-144.

2. THE NIRUKTA.

Nirukta.

Bṛhaddevatā.

vii. 3 : Evam uccāvacaṁ abhiprāyair ṛṣinām mantradr̥ṣṭayo bhavanti.	i. 3 : tadabhiprāyān ṛṣinām mantradr̥ṣṭiṣu.
vii. 1 : Yatkāma ṛṣir yasyām devatāyām arthapatyam ichan stutim prayuṅkte, taddaivataḥ sa mantro bhavati.	i. 6 : Artham ichann ṛṣir devam yam yam āhāyam astv iti ; prādhānyena stuvan bhaktyā mantras taddeva eva saḥ.

Nirukta.

- x. 42 : Devatānāmadheyāny anukrāntāni, sūktabhāñji . . .
- vii. 13 : devatāḥ . . . sūktabhājah . . . ṛgbhāś ca . . . kās cin nipātabhājah.
- i. 20 : Yad anyadevate mantre nipa-tati naighaṇṭukam tat.
- i. 1 : Pūrvāparibhūtaṁ bhāvam ākhyā-tena ācaṣṭe.
- vii. 5 : Tisra eva devatāḥ . . . Agniḥ prthivīsthāno, Vāyur vendro vān-tarikṣasthānaḥ, Sūryo dyusthānaḥ.
- vii. 4 : Ātmaivaiśam ratho . . . ātmā-yudham . . . ūtmā sarvaṁ devasya.
- vii. 18 : Yas tu sūktaṁ bhajate, yas-mai havir nirupyate, 'yam eva so 'gnir, nipātaṁ eva eṭe uttare jyotiṣi etena nāmadheyena bhajate.
- vii. 19 : Jātavedāḥ . . . jātāni veda, jātāni vainaṁ vidur, jāte jāte vid-yata iti vā, jātavitto vā jātadhano, jātavidyo vā jātaprajñānaḥ.
- vii. 23 : Rohāt pratyavarohaś cikīr-ṣitas tām anukṛtiṁ hotā āgni-mārute śastre vaiśvānarīyeṇa sūk-tena pratipadyate . . . tata āga-chati madhyasthānā devatā Ru-draṁ ca Marutaś ca tato 'gnim

Bṛhaddevatā.

- i. 17 (cp.viii. 129) : Devatānāmadheyāni mantreṣu trividhāni tu : sūktabhāñjy athavargbhāñji tathā naipātikāni tu.
- i. 18 : Mantre 'nyadaivate 'nyāni nigadyante 'tra kāni cit.
- i. 44 : Yāḥ pūrvāparibhūta ihaika eva . . . ākhyātasabdena tam artham āhuḥ.
- i. 69 : Agnir asminn athendras tu madhyato Vāyur eva ca, Sūryo diviti vijñeyās tisra eveha devatāḥ.
- i. 73 : Teṣāṁ ātmaiva tat sarvaṁ yad yad bhaktiḥ prakīrtyate : tejas tv evāyudhaṁ prāhur vāhanaṁ caiva yasya yat.
- i. 78 : Nirupyate havir yasyai sūktaṁ ca bhajate ca yā, saiva tatra pradhānaṁ syān, na nipātena yā stutā.
- i. 92 : Yad vidyate hi jātāḥ sañ jātair yad vātra vidyate.
- ii. 30 : bhūtāni veda yaj jātāḥ.
- Yac ca iṣa jātavidyo 'bhūd vittam jāto 'dhivetti vā,
- ii. 31 : vidyate sarvabhūtair hi, yad vā jātāḥ punaḥ punaḥ.
- i. 102-103 : Rohāt pratyavarohēṇa cikīrṣann Āgnimārutam śastraṁ vaiśvānarīyeṇa sūktena pratipadyate. Tatas tu madhyamasthānā devatās tv anuśaṁsati,

Nirukta.

ihasthānam atraiva stotriyaṃ śam-
sati.

vii. 8: Ayaṃ lokaḥ prātaḥsavanam
vasanto gāyatrī trivṛt stomo ratham-
taraṃ sāma ye ca devaganāḥ samā-
mnātāḥ prathame sthāne.

vii. 11: Śarad anuṣṭub ekaviṃśastomo
vairājam sāmā jīti prthivyāyatanāni.

vii. 8: Atha asya samstavikā devā
Indraḥ Soma Varuṇaḥ Parjanya
Ṛtavaḥ; Āgnāvaiṣṇavam havir na
tv ṛk samstavikī daśatayīṣu vidyate;
atha api āgnāpauṣṇam havir na tu
samstavah.

vii. 8: Atha asya karma vahanam ca
haviṣām āvāhanam ca devatānām
yac ca kiṃ cid darṣṭi viṣayikam.

vii. 10: Antariṣhaloko mādhyamdi-
nam savanam grīṣma triṣṭup pañca-
daśastomo brhat sāmā.

vii. 11: Hemantaḥ pañktis triṇava-
stomaḥ śākvaram sāmā jīty antari-
kṣāyatanāni.

Bṛhaddevatā.

Rudraṃ ca Marutaś caiva
Stotriye 'gnim imaṃ punaḥ.

i. 115-116: Loko 'yaṃ yac ca prātaḥ
savanam kriyate makhe,
vasantaśaradau cartū
stomo 'nuṣṭub atho trivṛt.
gāyatrī caikaviṃśaś ca
yac ca sāmā rathamtaram,
Śādhyāḥ sāmā ca vairājam
Āptyāś ca Vasubhiḥ saha.

i. 117-120^{ab}: Indreṇa ca Marudbhiś ca
Somena Varuṇena ca
Parjanyenartubhiś caiva
Viṣṇunā cāsya samstavah;
asyaivāgnes tu Pūṣṇā ca
sāmṛjyaṃ Varuṇena ca.
devatām arthatattvajño
mantraiḥ samyojayed dhaviḥ,
asamstutasyāpi sato
havir ekaṃ nirupyate.

devatāvāhanam caiva
vahanam haviṣām tathā
karma, darṣṭe ca yat kiṃ cid
viṣaye parivartate.

i. 130-131:

Chandas triṣṭup ca pañktis ca
lokānām madhyamaś ca yaḥ
eteṣv evāśrayo vidyāt
savanam madhyamam ca yat;
ṛtū ca grīṣma-hemantau
yac ca sāmocyate brhat;
śākvariṣu ca yad gītām
nāmnū tat sāmā śākvaram.

ii. 1: Āha caivāsya dvau stomāv
āśrayau Śakatāyanaḥ,
ś ca pañcadaśo nāmnā
saikhyayā triṇavaś ca yaḥ.

Nirukta.

vii. 10: Atha asya samstavikā devā
Agniḥ Somo Varuṇaḥ Pūṣā Bṛhas-
patir Brahmanaspatiḥ Parvataḥ
Kutso Viṣṇur Vāyuh.

x. 11: Bṛhaspatir bṛhataḥ pātā.

vii. 10: Atha api Mitro Varuṇena
samstūyate, Pūṣnā Rudreṇa ca Somo,
'gninā [Vāyunā, shorter recension]
ca Pūṣā, Vātena ca Parjanyaḥ.

vii. 10: Atha asya karma rasānupra-
dānaṃ, Vṛtravadho, yā ca kā ca bala-
kṛtiḥ.

vii. 24: Ādityaraśmayah . . . amuto
'rvāñcaḥ paryāvartante.

vii. 11: Asau lokas tṛtīyasavanam
varṣā jagatī saptadaśastomo vairū-
pam sāma . . . śiśiro 'tichandās tra-
yastriṃśastomo raivatam sāma iti
dyubhaktīni.

vii. 11: Candramasā Vāyunā samvat-
sareṇa iti samstavaḥ.

vii. 23: Atha api vaiśvānariyo dvāda-
śakapālo bhavati . . . atha api chān-
domikam sūktam sauryavaiśvāna-
ram bhavati . . . atha api haviṣpān-
tīyam sūktam sauryavaiśvānaram
bhavati.

Bṛhaddevatā.

ii. 2-3^{a b}: Samstutaś caiva Pūṣnā ca
Viṣṇunā Varuṇena ca
Soma-vāyav-agni-kutsaiś ca
Brahmanaspatinaiva ca,
Bṛhataspatinā caiva
nāmnā yaś cāpi Parvataḥ.

ii. 4-5^{a b}: Mitraś ca śrūyate devo
Varuṇena saḥāsakṛt,
Rudreṇa Somaḥ Pūṣnā ca,
punah Pūṣā ca Vāyunā,
Vātenaiva ca Parjanya;
lakṣyate 'nyatra vai kva cit.

ii. 6: Rasādānaṃ tu karmāsya
Vṛtrasya ca nibarhaṇam,
stuteḥ prabhutvaṃ sarvasya
balasya nikhilā kṛtiḥ.

ii. 8^a-9^{a b}:
Sūryasyaiva tu patnayaḥ:
amuto 'rvāñ nivartante
pratilomās tadāśrayāḥ.

ii. 13: Asau tṛtīyam savanam
lokaḥ, sāma ca raivatam;
vairūpam caiva, varṣāś ca
śiśiro 'tha ṛtus tathā.

ii. 14: Trayastriṃśas ca ya stomah
klptyā saptadaśas ca yah;
chandas ca jagatī nāmnā
tathātichandasas ca yāḥ.

ii. 15^a-16^{a b}: Etasyaiva tu vijñeyā
devāḥ samstavikās trayah:
Candramās caiva Vāyuś ca
yam ca samvatsaram viduḥ.

Ke cit tu nirvapanty asya
sauryavaiśvānaram haviḥ:
sauryavaiśvānariyam hi
tat sūktam iva dṛśyate.

Nirukta.

vii. 14 : Agniḥ kasmāt ? agrāṇīr bhavati, agram yajñeṣu praṇīyate, aṅgam nayati saṁnamamānaḥ.

viii. 1 : Draviṇodāḥ kasmāt ? dhanam draviṇam ucyate . . . balaṁ vā draviṇam . . . tasya dātā draviṇodāḥ.

viii. 5 : Napād ity anantarāyāḥ prajāyā nāmadheyam.

viii. 6 : Narāśaṁso yajña iti Kātthakyaḥ : narā asminn āsīnāḥ śaṁsanti ; Agnir iti Śākapūṇih : naraīḥ praśasyo bhavati.

x. 5 : Yad arudat tad Rudrasya rudratvam iti Kāṭhakam ; yad arodīt tad Rudrasya rudratvam iti Hāridrakam.

x. 8 : Indra irāṁ dṛṇātīti.

x. 10 : Parjanya (triper ādyantaviparītasya) tarpayitā janyaḥ, paro jetā vā janayitā vā, prārajayitā vā rasānām.

Bṛhaddevatā.

ii. 24 : Jāto yad agre bhūtānām agrāṇīr adhware ca yat, nāmnā saṁnayate vāṅgam stuto 'gnir iti sūribhiḥ.

ii. 25 : Draviṇam dhanam balaṁ vāpi prāyachad yena karmaṇā, tat karma dṛṣṭvā Kutsas tu prāhinaṁ draviṇodasam.

ii. 27 : Anantarām prajāṁ āhur napād iti kṛpanyavaḥ.

ii. 28 :
yajñe yac chasyate nṛbhiḥ stavanty āpriṣu tenemaṁ Narāśaṁsam tu kāravaḥ.

iii. 2-3 : Narāśaṁsam ihaṁke tu Agnim āhur ; athetare Narāḥ śaṁsanti sarve 'sminn āsīnā iti vādhware.
Etam evāhur anye 'gnim :
Narāśaṁso 'dhware hy ayam, naraīḥ praśasya āsīnair ; āhuś caivartvijo naraḥ.

ii. 30-31 : See under i. 92.

ii. 34 : Arodid antarikṣe yad vidyudvṛṣṭim dadan nṛṇām, caturbhir ṛṣibhis tena Rudra ity abhisamstutaḥ.

ii. 36 : Irāṁ dṛṇāti yat kāle Marudbhiḥ sahito 'mbare, raveṇa mahatā yuktaḥ, tenendram ṛṣayo 'bruvan.

ii. 37-38 : Yad imāṁ prārajayaty eko rasenāmbaṛajena gām kāle, 'trir Aurvaśāś carṣī tena Parjanyam āhatuḥ. tarpayaty eṣa yal lokāṁ janyo janahitaś ca yat,

Nirukta.

Bṛhaddevatā.

paro jetā janayitā
yad vāgneyas tato jagau.

x. 12 : Brahmanāspatir brahmanah
pātā.

ii. 40 : Pātāraṃ brahmanas tena
Śaunahotra stuvañ jagau.

x. 27 : Tārksyas: tīrṇe 'ntarikṣe kṣi-
yati, tūrṇam arthaṃ rakṣaty aśnoter
vā.

ii. 58 : Stīrṇe 'ntarikṣe kṣiyati
yad vā tūrṇam kṣaraty asau,

Tārksyaṃ tenaivam uktavān.

xi. 6 : Mṛtyur mārayatīti sato mṛtaṃ
cyāvayatīti vā.

ii. 60 : Yat tu pracyāvayann eti
ghoṣeṇa mahatā mṛtaṃ,
tena mṛtyum imaṃ santaṃ
stauti Mṛtyur iti svayam.

xii. 16 : Atha yad raśmipoṣaṃ puṣyati
tat Pūṣā bhavati.

ii. 63 : Puṣyan kṣitim poṣayati
praṇudan raśmibhis tamaḥ,
tenainam astaut Pūṣeti.

xii. 25 : Keśī, keśā raśmayas, tais tadvān
bhavati, kāśanād vā prakāśanād vā.

ii. 65 : Prakāśaṃ kiraṇaiḥ kurvaṃs
tenainaṃ keśinaṃ viduḥ.

xii. 27 : Atha yad raśmibhir abhipra-
kampayann eti, tad Vṛṣākapir bha-
vati vṛṣākampanaḥ.

ii. 67 : Vṛṣākapir asau . . .
raśmibhiḥ kampayann eti
vṛṣā varṣiṣṭha eva saḥ.

xii. 18 : Atha yad viṣito bhavati, tad
Viṣṇur bhavati; Viṣṇur viśater vā
vyaśnoter vā.

ii. 69 : Viṣṇāter viśater vā syād,
veveṣṭer vyāptikarmaṇaḥ,
Viṣṇur nirucyate.

i. 4 : Atha nipātā uccāvaceṣv artheṣu
nipātanti: apy upamārthe, 'pi karmo-
pasamgrahārthe, 'pi padapūraṇāḥ.

ii. 89 : Uccāvaceṣu cārtheṣu
nipātāḥ samudāhṛtāḥ :
karmopasamgrahārthe ca
kva cic caupamyakāraṇāt.

i. 9 : Padapūraṇās te mitākṣareṣv an-
arthakāḥ kam īm id v iti.

ii. 90 : Mitākṣareṣu grantheṣu
pūraṇārthās tv anarthakāḥ :
ii. 91 : kam īm id v iti vijñeyāḥ.

i. 4 : Teṣāṃ ete catvāra upamārthe bha-
vantīti: iveti . . . neti . . . cid iti . . .
nu iti.

Iva na cin nu catvāra
upamārthā bhavanti te.

ii. 2 : Atha taddhitasamāseṣv ekapar-
vasu ca . . . pravibhajya nirbrūyād :
daṇḍyaḥ puruṣo daṇḍam arhatīti.

ii. 106 :
Samāseṣv api taddhite
pravibhajyaiva nirbrūyāt :
daṇḍārho daṇḍya ity api.

Nirukta.

- i. 1 : Bhāvapradhānam ākhyātam.
- i. 2 : Śaḍ bhāvavikārā bhavanti Vār-
syāyanir : jāyate, 'sti, vipariṇamate,
vardhate, 'pakṣiyate, vinaśyati.
- xii. 40 : Yat tu kiṃ cid bahudaivatam,
tad vaiśvadevānām sthāne yujyate.
- ii. 23 : Sarasvatīty etasya nadīvad de-
vatāvac ca nigamā bhavanti.
- viii. 22 : Tāny etāny ekādaśāprīsūktāni :
teṣām vāsiṣṭham ātreyaṃ vādhrya-
gārtsamadam iti nārāsaṃsa-
vanti ; maidhātitham dairghatama-
sam praiṣikam ity ubhayavanti ; ato
'nyāni tanūnapātvanti.
- ii. 18 : Uṣāḥ kasmād ? uchatīti satyā
rātrir aparāḥ kālāḥ.
- viii. 10 : Nakteti rātrināma : anakti
bhūtāny avasyāyena ; api vā nak-
tāvyaktavarṇā.
- viii. 13 : Tvaṣṭā tūrṇam aśnuta iti
nairuktās ; tviṣer vā syād dīptikar-
maṇas, tvakṣater vā syāt karoti-
karmaṇaḥ.
- viii. 14 : Mādhyamikas Tvaṣṭā ity
āhur, madhyame ca sthāne samā-
mnāto 'gnir iti Śakapūṇiḥ.

Brhaddevatā.

- ii. 121 : Bhāvapradhānam ākhyātam ;
ṣaḍvikārā bhavanti te :
janmāstitvaṃ pariṇāmo
vṛddhir hānam vināśanam.
- ii. 133 : Vaiśvadevaṃ vadet sarvaṃ
yat kiṃ cid bahudaivatam.
- ii. 135^{o d}-136° : Sarasvatīti dvididham
ṛkṣu sarvāsu sū stutā :
nadīvad devatāvac ca.
Tatrācāryas tu Śaunakah :
nadīvan nigamāḥ ṣaṭ te.
- ii. . . . .
Teṣām praiṣagatam sūktam,
yac ca Dīrghatamā jagau,
Medhātithau yad uktam ca :
trīṇy evobhayavanti tu.
Ṛṣau Gṛtsamade yac ca
Vādhryaśve ca yad ucyate,
Nārāsaṃsavad Atreś ca
dadarśa ca yad Aurvaśaḥ.
Tanūnapād Agastyas ca
Jamadagniś ca yaj jagau,
Viśvāmitra ṛṣir yac ca
jagau vai Kāśyapo 'sitāḥ.
- iii. 2-3 : See under ii. 28.
- iii. 9 : tama uchaty uṣāḥ.
- iii. 9 : . . . . .
naktānaktīmāṃ himabindubhiḥ ;
api vāvyaktavarṇeti :
naḥpūrvāñcer idam bhavet.
- iii. 16 : Tviṣitas tvakṣater vā syāt ;
tūrṇam aśnuta eva vā,
karmasūttārāṇo veti.
- iii. 25 : Tvaṣṭā rūpavikartā ca
yo 'sau mādhyamike gaṇe.

Nirukta.

viii. 3: Eṣa hi vanānām pātā vā pālayitā vā.

viii. 2: Ko draviṇodāḥ? Indra iti Krauṣṭukiḥ: sa baladhanayor dātṛtamah.

viii. 2: balena mathyamāno jāyate.

viii. 2: Rtvijo 'tra draviṇodasa uc-yante, haviṣo dātāras, te cainam janayanti: 'rṣinām putrah' . . . ity api nigamo bhavati. (balena mathyamāno jāyate) tasmād enam āha sahasas putram, sahasaḥ sūnum, sahaso yahuni.

viii. 2: Ayam evāgnir draviṇodā iti Śākapūnir, āgneyeṣv eva hi sūkṭeṣu draviṇodasaḥ pravādā bhavanti.

xi. 16: Ṛbhur Vibhvā Vāja iti Sudhanvana Āṅgirasasya trayah putrā babhūvuh.

i. 5: Agastya Indrāya havir nirupya Marudbhyah sampraditsām cakāra; sa Indra etya paridevayām cakre.

ii. 24: Viśvāmitra ṛṣiḥ Sudāsah Paijavanasya purohito babhūva . . . sa vittam grhītvā Vipāt-Chutudryoh sambhedam āyayāu . . . Sa Viśvāmitro nadis tuṣṭāva 'gādha bhavata' iti, api dvivad api bahuvat.

Bṛhaddevatā.

iii. 26: Ayam vanānām hi patih pātā pālayatīti vā.

iii. 61: Pārthivo draviṇodo 'gnih purastād yas tu kīrtitaḥ, tam āhur Indram dātṛtvād eke tu balavittayoh.

iii. 62: jāyate ca balenāyam mathyaty ṛṣibhir adhware.

iii. 63-6

Haviṃṣi draviṇam prāhur haviṣo yatra jāyate: dātāras cartvijas teṣām, draviṇodās tataḥ svayam. 'rṣinām putra' ity eṣām dṛśyate 'sahasas yaho.'

iii. 65: Draviṇodo 'gnir evāyam; draviṇodās tadocyate: āgneyeṣv eva dṛśyante pravādā draviṇodasaḥ.

iii. 83: Sudhanvana Āṅgirasasy-āsan putrās trayah purā: Ṛbhur Vibhvā ca Vajāś ca, śiṣyās Tvaṣṭus ca te 'bhavan.

iv. 48-50:

Sa [Agastyas] tām abhijagāmāsu; nirupya indram havis tadā Marutaś cābhituṣṭāva sūkṭais tan nv iti ca tribhiḥ. Niruptam tad dhaviś ca indram Marudbhyo dātum ichati: vijñāyāvekṣya tadbhāvam Indro neti tam abravīt.

iv. 106: Purohitaḥ sann iyyārtham Sudāsā saha yann ṛṣiḥ Vipāt-Chutudryoh sambhedam sam ity ete uvāca ha. Pravādās tatra dṛśyante dvivad bahuvad ekavat.

Nirukta.

Bṛhaddevatā.

vi. 31: Karūlati . . . Pūseti . . . so
'dantakah: adantakah Pūseti ca
Brāhmaṇam.

vii. 4: Māhābhāgyād devatāyā eka
ātmā bahudhā stūyate: ekasyātmano
'nye devāḥ pratyāṅgāni bhavanti
(cp. also vii. 4, under BD. i. 73).

ix. 40: Śunāsīrau: śuno Vāyuḥ (śu
ety antarikṣe), sīra Ādityaḥ sa-
raṇāt.

iii. 17: Arciṣi Bhṛguḥ sambabhūva . . .
aṅgāreṣv Aṅgirāḥ.

v. 13: Urvaśy apsarāḥ . . . tasyā dar-
śanān Mitrāvaruṇayo retas ca-
kanda.

v. 14: Sarve devāḥ puṣkare tvādhāra-
yanta.

ii. 17: Ahir ayanād: ety antarikṣe;
ayam apītarō 'hir etasmād eva nir-
hrasitopasarga āhantīti.

x. 44: Yo 'hiḥ sa budhnyo, budhnam
antariṣam, tannivāsāt.

vi. 5: Śakataṃ śākinī gāvo
jālam asyandanam vanam,
udadhiḥ parvato rājā:
durbhikṣe nava vṛttayaḥ.

xii. 1: Kāv Asvinau? Dyāvāpṛthi-
vyāv ity eke; ahorātrāv ity eke;
Sūryācandramasāv ity eke.

xii. 14: Sūryaḥ sarter vā suvater vā
svīryater vā.

xi. 5: Candramās cāyan dramati; can-
dro mātā, cāndram mānam asyeti vā;

iv. 139: Karūlatīti Pūsoḥto:
'dantakah sa iti śruteḥ.

iv. 143: Āyudham vahanam cāpi
stutau yasyeha drśyate,
tam eva tu stutam vidyāt:
tasyātmā bahudhā hi saḥ.

v. 8: Vāyuḥ śunaḥ Sūrya evātra sīraḥ:
śunāsīrau Vāyu-Sūryau vadanti.

v. 99^{cd}: Tato 'rcibhyo Bhṛgur jajñe
aṅgāreṣv Aṅgirā ṛṣiḥ.

v. 149: Tayor Ādityayoḥ sattre,
dr̥ṣṭvāpsarasam Urvaśim,
retas cakanda; tat kumbhe
nyapatad vāsativare.

v. 155: Sarvatra puṣkaram tatra
viśve devā adhārayan.

v. 166: Ahir āhanti meghān, sa
eti vā teṣu madhyamaḥ.
Yo 'hiḥ sa budhnyo, budhne hi
so, 'ntarikṣe, 'bhijyate.

vi. 138: Śakataṃ śākinī gāvaḥ
kṛṣir asyandanam vanam,
samudraḥ parvato rājā:
evam jīvāmahe vayam.

vii. 126: Sūryācandramasau tau hi,
prāṇāpānau ca tau smṛtau,
ahorātrau ca tāv eva,
syātām tāv eva rodasī.

vii. 128 (B): Sūryaḥ sarati bhūteṣu
su vīrayati tāni vā.

vii. 129 (B): Cāru dramati vā cāyamś
cāyaniyo dramaty uta;

Nirukta.

candraś candateḥ kāntikarmaṇaḥ ...
cāru dramati, ciraṃ dramati, camer
vā pūrvam.

- ii. 10: Devāpiś cārṣṭiṣeṇaḥ Śantanuś
ca Kauravyau bhrātaraḥ babhūva-
tuḥ. Sa Śantanuḥ kaṇīyān abhi-
śecayāṃ cakre.

Devāpiś tapaḥ pratipede. Tataḥ Śan-
tano rājye dvādaśa varṣāṇi devo na
vavarṣa. Tam ūcur brāhmaṇāḥ:
adharmas tvayā carito jyeṣṭham
bhrātaram antarityābhiśecitam;
tasmāt te devo na varṣatīti. Sa
Śantanur Devāpiṃ śīśikṣa rājyena.
Tam uvāca Devāpiḥ: purohitas te
'sāni yājayāni ca tveti. Tasyaitad
varṣakāmasūktam.

- ix. 23: Mudgalo Bhārmyaśva ṛṣir
vṛṣabhaṃ ca drughaṇaṃ ca yuktṛvā
saṃgrāme vyavahrtyājim jigāya.

Bṛhaddevatā.

cameḥ pūrvam; sametāni
nirmimīte 'tha Candramāḥ.

- vii. 155: Ārṣṭiṣeṇas tu Devāpiḥ
Kauravyaś caiva Śantanuḥ
bhrātaraḥ Kuruṣu tv etau
rājaputraḥ babhūvatuḥ.
Jyeṣṭhas tayos tu Devāpiḥ,
kaṇīyāś caiva Śantanuḥ:
tvagdoṣī rājaputras tu
Ṛṣṭiṣeṇasuto 'bhavat.
Rājyena chandayāṃ āsuḥ
prajāḥ svargaṃ gate gurau.
Sa muhūrtam iva dhyātvā
prajāś tāḥ pratyabhāṣata.
- viii. 1: Na rājyam aham arhāmi,
nr̥patir vo 'stu Śantanuḥ.
2: Tato 'bhiṣikte Kauravye
vanam Devāpir āviśat.
na vavarṣātha Parjanya
rājye dvādaśa vai samāḥ.
3: Tato 'bhyagachad Devāpiṃ
prajābhiḥ saha Śantanuḥ;
prasādayām āsa cainaṃ
tasmin dharmavyatikrame.
4: Śīśikṣa cainaṃ rājyena
prajābhiḥ sahitas tadā.
Tam uvācātha Devāpiḥ
prahvaṃ tu prāñjalisthitam:
na rājyam aham arhāmi
tvagdoṣopahatendriyaḥ:
yājayīṣyāmi te rājan
vṛṣṭikāmejayayā svayam.
- viii. 12: Ājāv anena Bhārmyaśva
Indrāsomau tu Mudgalah
ajāyad vṛṣabhaṃ yuktṛvā
aindraṃ ca drughaṇaṃ rathe.

3. ĀRŚĀNUKRAMAṆĪ.

Ārśānukramaṇī.

i. 2 : Atrāgnim īla ityādi
prathamam maṇḍalam prati,
Śatarcinas tu vijñeyā
ṛṣayaḥ sukhāsiddhaye.

ii. 1 : madhyameṣv ṛṣayo jñeyā
maṇḍaleṣv atha madhyamāḥ.

x. 1 : . . . . .
daśamam maṇḍalam prati
kṣudrasūktā mahāsūktā
vijñeyā ṛṣayas tv iti.

x. 45 : Ārṣṭiṣeṇas tu Devāpiḥ.

x. 95 : Prājāpatyasya suktam tad
'apaśyam tvā' Prajāvataḥ.

x. 100-102 : Godhā Ghoṣā Viśvavārā
Apūlopaniṣan Niṣat ;
Brahmajāyā Juhūr nāma,
Agastyasya svasūditih ;
Indrāṇi cendramātā ca
Saramā Romaśorvaśi ;
Lopāmudrā ca Nadyaś ca
Yamī nārī ca Śaśvatī ;
Śrīr Lākṣā Sārparājñī Vāk
Śraddhā Medhā ca Dakṣiṇā ;
Rātri Sūryā ca Sāvitrī
brahmavādinā iritāḥ.

Bṛhaddevatā.

iii. 116 : Prathame maṇḍale jñeyā
ṛṣayas tu śatarcināḥ ;
kṣudrasūktamahāsūktā
antye, madhyeṣu madhyamāḥ.

(Cp. Sarv. Introduction ii. 2 :
śatarcina ādye maṇḍale, 'ntye
kṣudrasūktamahāsūktā,
madhyameṣu mādhyamāḥ.)

vii. 155 : Ārṣṭiṣeṇas tu Devāpiḥ.

viii. 80^{cd} : Prājāpatyasya yat sūktam
'apaśyam tvā' Prajāvataḥ.

ii. 82-84 : Ghoṣā Godhā Viśvavārā
Apūlopaniṣan Niṣat ;
Brahmajāyā Juhūr nāma,
Agastyasya svasūditih ;
Indrāṇi cendramātā ca
Saramā Romaśorvaśi ;
Lopāmudrā ca Nadyaś ca
Yamī nārī ca Śaśvatī
Śrīr Lākṣā Sārparājñī Vāk
Śraddhā Medhā ca Dakṣiṇā ;
Rātri Sūryā ca Sāvitrī
brahmavādinā iritāḥ.

4. ANUVĀKĀNUKRAMAṆĪ.

Anuvākānukramaṇī.

Anuv. 21 : Gautamād Auśijah, Kutsah
Paruchepād ṛṣeḥ parah ;
Kutsād Dirghatamā ity e-
ṣa tu Bāṣkalakah kramah.

Bṛhaddevatā.

iii. 125 : Gotamād Auśijah, Kutsah
Paruchepād ṛṣeḥ parah ;
Kutsād Dirghatamāḥ, śaśvat
te dve evam adhīyate.

5. ṚGVIDHĀNA.

Ṛgvidhāna.

Bṛhaddevatā.

i. 1. 1 : Namaskṛtvā mantradr̥gbhyaḥ.

i. 1 : Mantradr̥gbhyo namaskṛtvā
samāmnāyānupūrvaśaḥ.

i. 1. 2 : samāmnāyānupūrvaśaḥ.

iii. 8. 6 : Daśākṣaraṃ tu śāntyartham.

vii. 21 : Daśākṣaraṃ tu śāntyartham.

iii. 22. 3 : Sūryāyai bhāvavṛttaṃ tu.

vii. 123 : Sūryāyai bhāvavṛttaṃ tu.

iv. 1. 5 : Bṛhaspate pratīty etad.

viii. 7 : Bṛhaspate pratīty etad (A).
Bṛhaspate pratīty ṛgbhiḥ (B).iv. 24. 2 : Yathāśvamedhaḥ kraturāṭ
sarvapāpāpanodanaḥ,
tathāghamarṣanaṃ sūktaṃ
sarvapāpāpanodanam.
(v. r. °pāpaprāṇoda°)Yathāśvamedhaḥ kraturāṭ
sarvariprapraṇodanaḥ,
tathāghamarṣanaṃ brahma
sarvariprapraṇodanam.

6. SARVĀNUKRAMAṆĪ.

Sarvānukramaṇī.

Bṛhaddevatā.

i. 3 : etāḥ praūgadevatāḥ.

ii. 135 : etāḥ praūgadevatāḥ.

i. 4 : surūpakṛtnum (daśa) aindram.

ii. 139 : surūpakṛtnum ity aindram.

i. 12 : Pādo dvyagnidaivato
nirmathyāhavanīyau.ii. 145 : pādas tatra dvidevatāḥ :
nirmathyāhavanīyārthau.

i. 13 : iti pratyṛcam devatāḥ.

ii. 146 : pratyṛcam yās tu devatāḥ.

i. 14 : Aibhir vaiśvadevam.

iii. 33 : āgneyaṃ sūktaṃ aibhir yad
vaiśvadevam.i. 18 : caturthyām Indrāś ca Somaś ca
pañcamyām Dakṣiṇā ca.iii. 68 : caturthyām Soma Indrāś ca
pañcamyām Dakṣiṇādhikā.

i. 23 : antyā adhyardhā āgneyī.

iii. 97 : adhyardhā antyā agnidevatā.

Sarvānukramaṇī.

i. 24: ādau kāyyāgneyyau sāvitras
tṛcaḥ . . . asyāntyā bhāgī vā.

i. 40: ut tiṣṭha . . . brāhmaṇaspatyam.

i. 41: yaṃ rakṣanti nava
Varuṇa-mitra aryamṇām :
madhye tṛca Ādityebhyaḥ.

i. 50: antyas tṛco rogaghnah.

i. 91: tvam Soma . . . saumyam

i. 92: etā u tyāḥ . . . usasyaṃ . . .
tṛco 'ntya āśvinah.

i. 94: pūrvo devās trayah pādā dai-
vāḥ.

i. 95: dve . . . auśasāya vāgnaye.

i. 96: sa pratnathā . . . draviṇodase.

i. 98: vaiśvānarasya . . . vaiśvānarī-
yam.

i. 97: apa no . . . śucaye.

i. 99: jātavedase . . . jātavedasyam ;
etadādīny ekabhūyāṃsi : sūktasaha-
sram etat Kaśyapārṣam.

i. 108: Ya Indrāgnī . . . aindrāgnaṃ tu.

i. 110: tatam . . . ārbhavaṃ tu.

i. 114-115: imā . . . raudraṃ,
citram . . . sauryam.

i. 120: antyā duḥsvapnanāśinī.

i. 142: samiddha āpriyaḥ . . . anty-
aindrī.

Brhaddevatā.

iii. 98: kāyy ādyā,
āgneyy ṛk, Savitus tṛcaḥ:
'bhagabhaktasya' bhāgī vā.

iii. 107: ut tiṣṭha brāhmaṇaspatyam,
yaṃ rakṣanti trayas tṛcāḥ
Varuṇa aryama-mitrāṇām :
madhya Ādityadaivataḥ.

iii. 113: rogaghnas tṛca uttamah.

iii. 124: tvam Soma saumyam, auśa-
sam
etā u tyās, tṛco 'śvinoḥ.

iii. 126 (A):
pūrvo devā ity ṛco devadevās
trayaḥ pādāḥ.

iii. 129:
dve virūpe sūktam auśasāgnaye
sa pratnatheti draviṇodase 'gnaye.
vaiśvānarasyeti vaiśvānarīyam ;
asmāt pūrvaṃ śucaye 'gnaye
punaḥ.

iii. 130 (B):
jātavedasyaṃ sūktasahasram eke
aindrāt pūrvaṃ Kaśyapārṣam va-
danti.
jātavedase sūktam ādyaṃ tu teṣām :
ekabhūyastvaṃ manyate Śāka-
pūṇih.

iii. 131: trīṇy, aindrāgne ya indrāgnī :
tatam ity ārbhave pare.

iii. 139^a: imā raudraṃ, paraṃ sauryaṃ
citram.

iii. 139^d: antyā duḥsvapnanāśinī.

iv. 16: samiddha āpriyo 'ntyaindrī.

Sarvānukramaṇī.**Bṛhaddevatā.**

- i. 164: alpastavaṃ tv etat.
i. 164: gaurīr iti . . . etadantaṃ vaiśvadevam.
i. 164: Indram Mitram sauryau vāntyā Sarasvate Sūryāya vā.
i. 165: ayujo Marutām.
i. 179: brahmacāry antye . . . apaśyat.
i. 190: anarvāṇaṃ bārhaspatyam.
ii. 29: dhṛtavratāḥ . . . vaiśvadevam.
ii. 32: dve dve Rākā-Sinivālyoḥ.
iii. 2, 4: vaiśvānariyaṃ tu . . . samit-samid āpriyaḥ.
iii. 20: Agnim uśasaṃ (ādyāntye) vaiśvadevyau.
iii. 53: abhiśāpās tā Vasiṣṭhadveṣiṇyaḥ, na Vasiṣṭhāḥ śṛṇvanti.
iii. 58, 59, 60:
Dhenur . . . Mitraḥ . . . iheha vaḥ.
iv. 13: liṅgoktadaivataṃ tv eke.
iv. 15: ṛṣir bodhad ity ābhyāṃ [v. r. dvābhyāṃ] Somakam Sāhadevyam abhyavadat.
iv. 15: parābhyāṃ asyāśvinau.
iv. 53, 55-57: tat . . . sāvitraṃ tu . . . ko vaiśvadevam . . . mahī . . . dyāvāpṛthivīyaṃ, kṣetrasya . . . tisraḥ kṣaitrapatyāḥ.

- iv. 43 (A): sūktam alpastavaṃ tv etat.
iv. 42^{ab} (B): gaurīrantaṃ vaiśvadevam.
iv. 42^{cd} (B): Indram Mitramime sauryau; saurī vāntyā Sarasvate.
iv. 44: Marutām ayujāḥ.
iv. 59: brahmacāry uttame jagau.
iv. 63: Bṛhaspater anarvāṇam.
iv. 84: dhṛtavratā vaiśvadevam.
iv. 87: dve dve Rākā-Sinivālyoḥ.
iv. 96: vaiśvānariye samit-samid āpriyaḥ.
iv. 102: agnim uśasaṃ vaiśvadevī.
iv. 117^a, 118^b, 119^a:
Vasiṣṭhadveṣiṇyaḥ smṛtāḥ,
abhiśāpā iti smṛtāḥ,
Vasiṣṭhās tā na śṛṇvanti.
iv. 122: dhenur mitra iheha vaḥ.
iv. 129^a: liṅgoktadaivate sūkte, eke.
iv. 129^{cd}: ṛṣir bodhad iti dvābhyāṃ stauti Somakam eva tu.
iv. 130^b: parābhyāṃ Aśvinau stutau.
v. 7^a: Tat sāvitre dve tu, ko vaiśvadevam;
v. 7^b: mahī dyāvāpṛthivīyaṃ paraṃ tu yat,
v. 7^c (B): kṣetrasyeti tisras tu kṣaitrapatyāḥ.

Sarvānukramanī.**Bṛhaddevatā.**

iv. 58: sauryaṃ vāpaṃ vā gavyaṃ
vā ghṛtastutir vā.

v. 27: nātmātmane dadyāt.

v. 61: Vaidadaśvī Taranta-Purumīl-
hau.

v. 85: pra samrāje . . . vārunaṃ.

v. 86: Indrāgni . . . aindrāgnam.

v. 87: pra vo . . . mārutam.

vi. 48: antyā Dyāvābhūmyor vā Prś-
ner vā.

vi. 68: śruṣṭī vām aindrāvaruṇam.

vi. 69: saṃ vām . . . aindrāvaiṣṇavam.

i. 166: Mitrāvaruṇayor dikṣitayor Ur-
vaśīm apsarasam dṛṣṭvā vāsativare
kumbhe reto 'patat.

vii. 60: yad adya . . . saury ādyā.

vii. 62: ut Sūryaḥ . . . tisraḥ sauryaḥ.

vii. 63: ud vetīti cārdhapañcamāḥ.

vii. 66: caturthyādyā daśādityās, tis-
raḥ sauryaḥ.

vii. 99: urum ity aindryaś ca tisraḥ.

vii. 97: yajñe . . . aindryādi . . . anty-
aindrī ca,

trītiyānavamyāv. aindrābrāhmaṇa-
spatye.

vii. 104: aindrāsomaṃ rākṣoghnam.

v. 11^{cd}:

Apāṃ stutiṃ vā yadi vā ghṛtastu-
tiṃ

gavyam eke sauryam etad vadanti.

v. 32^e (B): ātmā hi nātmane dadyāt.

v. 62^{ab}: Taranta-Purumīlhau tu
rājānau Vaidadaśvī ṛṣī.

v. 89^{cd}: vārunaṃ tu pra samrāje
indrāgni aindrāgnam uttaram.

v. 90^a: Viṣṇunyaṅgaṃ paraṃ preti
mārutam.

v. 114^d: antyā Dyubhvoḥ kīrtanā
Prśnaye vā.

v. 121^e: śruṣṭīti caindrāvaruṇam.

v. 121^d: saṃ aindrāvaiṣṇavaṃ param.

v. 149: tayor Ādityayoḥ sattre
dṛṣṭvāpsarasam Urvaśīm
retaś caṣkanda; tat kumbhe
nyapatad vāsativare.

vi. 5^{ab}: yad adyaikot sūryas tisra
ud vetīty ardhapañcamāḥ
sauryaḥ.

vi. 8^{ab} (B): yad adya sūra ity ādyā
daśādityā ṛcaḥ smṛtāḥ.

vi. 9^{ab} (B): stutā ud u tyad ity etās
tisra sauryas tataḥ parāḥ.

vi. 25^e: urum aindryaś ca tisraḥ syuḥ.

vi. 26^{cd} (B):
yajña ādyendram evāstaut,
antyā tv Indrābrhaspatī;

vi. 27^{ab}: trītiyā navamī caiva
staut Indrābrāhmaṇaspatī.

vi. 27^d: aindrāsomaṃ paraṃ tu yat;

vi. 28^a: ṛṣir dadarśa rākṣoghnam.

Sarvānukramaṇī.

Bṛhaddevatā.

vii. 104 : pra vartayeti pañcaindryaḥ ;
mā no rakṣa ity ṛṣer ātmana āśīh.

viii. 5 : antyāḥ pañcārdharcāś Caidya-
sya Kaśor dānastutiḥ.

viii. 46 : pragāthau ca vāyavyau.

viii. 47 : antyāḥ pañcoṣase 'pi.

viii. 68 : Rkṣāsāsvamedhayor dānastu-
tiḥ.

viii. 72 : haviṣām stutir vā.

viii. 100 : ayam te . . . Nemo Bhār-
gavaḥ.

viii. 101 : vāyavye sauryau . . . uṣasyā.

ix. 67 : sāvitrī āgnisāvitrī vaiśva-
devī.

x. 17 : dve Saranyūdevate.

x. 19 : agniṣomiyo dvitīyo 'rdharcaḥ.

x. 25, 26 : bhadram . . . saumyam, pra
hi . . . pauṣṇam.

x. 33 : dve Kuruśravaṇasya Trāsadas-
yavyasya dānastutiḥ . . . mṛte Mitrā-
tithau rājūi tatsnehād ṛṣir

Upamaśravasaṃ putram asya vya-
śokayat.

x. 47 : Vikunṭhā nāmāsuri, Indratu-
lyam putram ichantī, mahat tapas
tepe ; tasyāḥ svayam evendraḥ putro
jajñe. Sa Saptagustutisamhr̥ṣṭa āt-
mānam uttarais tribhis tuṣṭāva.

vi. 31^a : pra vartayeti pañcaindryaḥ.

vi. 31° : ṛṣis tv āśīṣam āśāste

vi. 31^d : mā no rakṣa iti tv ṛci.

vi. 45^{od} : ity ardharco dvṛcaś cāntyāḥ
Kaśor dānastutiḥ smṛtā.

vi. 80° : ā naḥ pragāthau vāyavyau.

vi. 83° : antyāḥ pañcoṣase 'pi syuḥ.

vi. 92^{ab} : Rkṣāsāsvamedhayor atra
pañca dānastutiḥ parāḥ.

vi. 93^{od} : athavā sūktam
uttaram haviṣām stutiḥ.

vi. 117^d : Nemo 'yam iti Bhārgavaḥ.

vi. 126° : vāyavye saurye uṣasyā.

vi. 132^{od} : ubhābhyām iti sāvitrī
āgnisāvitrī ṛg uttarā,

vi. 133^a : punantu mām vaiśvadevī.

vii. 7 : Saranyūdevate dvṛce.

vii. 20^{od} : ardharcāḥ prathamāyās tu
agniṣomiya uttarāḥ.

vii. 23^{ab} : bhadram saumyam, pra hi
pauṣṇam.

vii. 35 : Kuruśravaṇam arcataḥ
pare dve Trāsadasyavam.
mṛte Mitrātithau rājūi

tannapātam ṛṣiḥ paraiḥ
vii. 36 : Upamaśravasaṃ 'yasya'
caturbhiḥ sa vyaśokayat.

vii. 49 : Prajāpatyāsuri tv āsid
Vikunṭhā nāma nāmataḥ ;
sechantīndrasamaṃ putram
tepe 'tha sumahat tapaḥ.

vii. 50° : tasyām cendraḥ svayam
jajñe.

Sarvānukramaṇī.

Bṛhaddevatā.

- x. 50: vaśatkāreṇa vṛkneṣu bhrātṛṣu
Sauciko 'gnir apaḥ praviśya.
- x. 56: dvaipade tv Atrimaṇḍale.
- x. 56: Aikṣvāko rājāsamātīḥ.
- x. 56: Bandhvādīn purohitāms tya-
ktvā,
- x. 56: anyau māyāvinau śreṣṭhatamanau
matvā purodadhe . . .
- x. 56: . . . bhrātaras trayah
mā pra gāmeti . . . svastyayanam
japtvā yat te yamam iti . . . mana-
āvartanam jepuḥ.
- x. 60: ā janam iti . . . catarḥbhir Asa-
mātim astuvan.
- x. 60: Agastyasya svasā mātaiśāṃ
rājānam astaut (cp. Ārs. x. 24).
- x. 60: Subandhor jīvam āhvayan.
- x. 60: tam antyayā labdhasamjñam
asprśan.
- x. 62: śaḥ aṅgirasāṃ stutiḥ.
- x. 71: Bṛhaspatir jñānam tuṣṭāva.
- x. 81: Ya imāḥ . . . vaiśvakarmaṇam.
- x. 98: Ārṣṭiṣeṇo Devāpiḥ (cp. Ārs. x. 45).
- vii. 57^{bcd}: Saptagustutihaṛṣitah,
ātmanam eva tuṣṭāva
aḥam bhuvam iti tribhiḥ.
- vii. 61^{cd}: vaśatkāreṇa vṛkneṣu
bhrātṛṣu,
- vii. 62^b Sauciko 'gnir iti śrutiḥ,
- vii. 62^c sa praviśad apakramya
- vii. 62^d ṛtūn apo vanaspatīn.
- vii. 86^b dvaipadā ye 'trimaṇḍale.
- vii. 85^c rājāsamātir Aikṣvākuḥ,
- vii. 85^d purohitān
- vii. 86^a vyudasya Bandhuprabhṛtīn,
- vii. 87^{ab}: Asamātīḥ puro 'dhatta:
variṣṭhau tau hi manyate.
- vii. 89^d: bhrātaras trayah
- vii. 90: jepuḥ svastyayanam sarve
meti Gaupāyanāḥ saha;
mana-āvartanam tasya
sūktam yad iti te 'bhyayuh.
- vii. 96: ṛgbhir eti catarḥbhis
tata Aikṣvākum astuvan.
- vii. 97^{ab}: Agastyasyeti mātā ca
teśāṃ tuṣṭāva tam nṛpam.
- vii. 100^d: Subandhor asum āhvayan.
- vii. 102^{ab}: labdhāsum cāyam ity as-
yām
pṛthak pāṇibhir asprśan.
- vii. 102^{cd}: śaḥ . . . aṅgirasāṃ stutiḥ.
- vii. 109^{cd}: taj jñānam abhituṣṭāva
sūktenātha Bṛhaspatiḥ.
- vii. 117^b: ya imā vaiśvakarmaṇe.
- vii. 155^a: Ārṣṭiṣeṇas tu Devāpiḥ.

Sarvānukramaṇī.**Bṛhaddevatā.**

x. 101: ud budhyadhvaṃ . . . ṛtvik-
stutiḥ.

viii. 10^b: ud ity ṛtvikstutiḥ param.

x. 103: āśuḥ . . . Aindro 'pratirathas,
caturthī bārhaspatyā.

viii. 13^b (B): Aindro 'pratiratho jagau.

viii. 14^a (B): caturthī bārhaspatyā
syāt.

x. 107: Dakṣiṇā vā Prājāpatyā.

viii. 22^d: Prājāpatyātha Dakṣiṇā.

(Ārṣ. x. 50^a: Prājāpatyā Dakṣiṇā vā.)

x. 109: te 'vadan . . . Juhūr Brahma-
jāyā . . . vaiśvadevam.

viii. 36: te 'vadan vaiśvadevaṃ tu
Brahmajāyā Juhūr jagau.

x. 124: Agnivarūṇasomānām.

viii. 41^e: Varuṇendrāgnisomānām.

x. 132: Ijānaṃ maitrāvaruṇam.

viii. 47^a: maitrāvaruṇam Ijānam.

x. 155: arāyi . . . alakṣmīghnam.

viii. 60^a: yad arāyīty alakṣmīghnam.

x. 157: imā nu kaṃ vaiśvadevam.

viii. 61^d: vaiśvadevam imā nu kaṃ.

x. 164: aplehi duḥsvapnaghnām.

viii. 67^a: duḥsvapnaghnām aplehīti.

x. 166: ṛṣabham . . . sapatnagham.

viii. 69^e: ṛṣabham mā sapatnaghnām.

x. 170, 171: vibhrāt . . . sauryaṃ . . .
tvam tyam.

viii. 73^a: vibhrāt sauryaṃ tvam
tyam.

Sarv. Intr. ii. 7: artheṣava ṛṣayo de-
vatās chandobhir abhyadhāvan.

viii.

artheṣavaḥ khalv ṛṣayaś
chandobhir devatāḥ purā
abhyadhāvan.

7. KĀTYĀYANA'S SARVĀNUKRAMAṆĪ OF THE VĀJASANEYI-SAMHITĀ.

The passage in iv. 10 beginning athātās chandodevatāḥ (Weber's ed. of the VS., p. lv) is based on BD. viii. 105-107^{a,b}, 108^{e,d}-111. The whole of one śloka, and parts of others, are metrically recognizable:

Sarvānukramaṇī.**Bṛhaddevatā.**

iv. 10: sarvā ṛca āgneyyaḥ

viii. 110: samastā ṛca āgneyyo

sāmāni saurāṇi

vāyavyāni yajūṃṣi ca;

sarvāni brāhmaṇāni ca.

sauryāni caiva sāmāni

sarvāni brāhmaṇāni ca.

VS. Sarvānukramaṇi.

Devatām avijñāya
 yo juhōti
 devatās tasya
 havir na juṣante.
 saṃnyasya manasi
 devatām havir hūyate.
 svādhyāyam api yo 'dhīte
 mantradaivatājñāḥ,
 so 'muṣmin loke
 devair apīḍyate.
 Tasmāc ca devatā vedyā
 mantre mantre prayatnataḥ :
 mantrāṇaṃ devatājñānān
 mantrārtham adhigachati.
 na hi kaścīd avijñāya
 yāthātathyena devatāḥ
 śrautāṇaṃ karmaṇaṃ vipraḥ
 smārtāṇaṃ cāsnute phalam.

Bṛhaddevatā.

viii. 131^{o d}: juṣante devatās tasya
 havir nādevatāvidah.
 viii. 132: avijñānapradiṣṭaṃ hi
 havir neheta daivatam.
 tasmān manasi saṃnyasya
 devatām juhuyād dhaviḥ.
 viii. 133: svādhyāyam api yo 'dhīte
 mantradaivatavic chuciḥ,
 sa satttrasad iva svarge
 satttrasadbhir apīḍyate.
 i. 2: Veditavyaṃ daivatam hi
 mantre mantre prayatnataḥ :
 daivatājño hi mantrāṇaṃ
 tadartham avagachati.
 i. 4: na hi kaścīd avijñāya
 yāthātathyena daivatam
 laukyāṇaṃ vaidikāṇaṃ vā
 karmaṇaṃ phalam āsnute.

8. BHAGAVADGĪTĀ.**Bhagavadgītā.**

viii. 17^{a b}: sahasrayugaparyantam
 ahar yad brahmaṇo viduḥ.
 Śaḍguruśiṣya, p. 167, 9^{o d}:
 sahasrayugaparyantam
 ahar yad brāhmam ucyate.

Bṛhaddevatā.

viii. 98^{o d}: sahasrayugaparyantam
 ahar brāhmaṇ sa rādhyate.

9. HEMACANDRA'S ABHIDHĀNACINTĀMAṆI.**Abhidhānacintāmaṇi.**

Last śloka, p. 443, ed. Böhtlingk :
 Iyanta iti saṃkhyānaṃ
 nipātānāṃ na vidyate :
 prayojanavaśād ete
 nipātyante pade pade.

Bṛhaddevatā.

ii. 93 :
 Iyanta iti saṃkhyānaṃ
 nipātānāṃ na vidyate :
 vaśāt prakaraṇasyaite
 nipātyante pade pade.

VII. INDEX OF SANSKRIT WORDS AND NAMES.

[N.B.—Finite Verbal Forms, simple and compound, are given under the root ; participles, gerunds, infinitives, simple and compound, in their alphabetical order.]

- Aṃśa, iv. 82 ; v. 147 ; vii. 114.
 Aṃśumatī, vi. 110.
 aṃsa, iv. 22.
 akarmaka, i. 31.
 akasmāt, iv. 15.
 akṣa, *m. pl., dice*, i. 110 ; vii. 37.
 akṣaya, vi. 55 ; vii. 60.
 akṣara, i. 62.
 akṣa-saṃstuti, i. 52.
 akṣa-stuti, vii. 36.
 akhila, vi. 12, 86, 124.
 Agastya, ii. 82, 131, 156 ; iii. 55, 128 ;
 iv. 47, 51, 53, 58, 61, 64 ; v. 150,
 152.
 Agnāyī, i. 112 ; ii. 75 ; iii. 6, 92.
 Agni, i. 5, 69, 82, 86, 97, 118, 126 ;
 ii. 2, 22, 24, 27, 37, 124 ; iii. 37, 86 ;
 (Tāpasa), iii. 58 ; *pl.* (trayaḥ), vi.
 160.
 Agni-devata, iii. 97.
 Agni-daivatya, ii. 145.
 agni-dhāna, viii. 68.
 Agni-bhūta, i. 64, 67.
 Agni-vāyu-vivasvat, *pl.*, iv. 37.
 Agni-sūrya anila, *pl.*, vi. 50.
 Agni-indra-sūrya, *pl.*, ii. 70.
 Agniśōmīya, vii. 20.
 agra-nī, ii. 24.
 agre-sara, vi. 52.
 agrya, ii. 77.
 agha-marṣaṇa, *m.*, viii. 91 ; *adj.*, viii. 93.
 Aghnyā, i. 128 ; ii. 78 ; viii. 125.
 aṅga, *n., member, limb, pl.*, iii. 135 ; iv.
 116 ; vii. 77.
 Aṅga-deśa, iv. 24.
 Aṅga-rāja-gṛha, iv. 24.
 aṅgāra, v. 99, 102.
 Aṅgiras, iii. 115 ; v. 99, 103 ; *pl.*, i.
 127 ; iv. 98 ; vi. 156, 157 ; vii. 102 ;
 viii. 126.
 Aja ekapād, ii. 11.
 aja, *goat, pl.*, iv. 141.
 ajāvika, *n.*, iii. 147 ; v. 64.
 añci, *the root añc*, iii. 9.
 anaktī, iii. 9.
 añjana-karman, *n.*, vii. 12.
 añjanti-sūkta, iii. 28.
 anīṣṭha, ii. 32.
 aṇu, *adj.*, viii. 140.
 aṇḍa-ja, viii. 115.
 atikrama, v. 70.
 atigama, ii. 49, 50, 55.
 atichandas, *f. pl.*, ii. 14 ; viii. 108.
 atirikta, ii. 100.
 atisvāra, viii. 113, 116.
 atisvārya, viii. 120.
 atyadbhuta (karman), vi. 24.
 atyaya, ii. 64.
 Atri, ii. 36, 129, 156 ; v. 29, 31, 50,
 64, 65, 101 ; *pl.*, iv. 98 ; v. 12, 13,
 28 ; vii. 98 (= Maṇḍala v).
 Atri-putra, v. 52, 57.
 Atri-maṇḍala, vii. 86.
 Atri-saṃstava, vi. 72.

- Atri-sutā, vi. 99.
 Atharvan, ii. 12; iii. 18, 121; *pl.*
   Atharvāṇaḥ, i. 125; vi. 156; viii.
   125.
 Atharvāṅgīrasa, *m.* = Atharva-veda, ii.
   143; *pl.* (mantrāḥ), v. 16.
 adantaka, iv. 139.
 adarśana, v. 65.
 adas, *pron., that (celestial); m., asau*
   (Agni), v. 48; vii. 142; amum
   (lokam), iii. 13.
 Aditi, i. 124; ii. 45, 76, 82; iii. 57,
   123; iv. 98; v. 144, 146; vii. 104,
   114; viii. 125; °teḥ sutāḥ, vi. 89.
 adurbala, v. 57.
 adṛśya, v. 156.
 adṛṣṭāṅkhyā, iv. 64.
 adevatā-vid, viii. 131.
 adbhuta, iv. 50.
 adyantana, iv. 50.
 adharsaṇīya, v. 127.
 adhi, *prep. with acc.*, iii. 13.
 adhipa, *pl.* (trayaḥ), iv. 41.
 adhivāsa, *n.*, iv. 30.
 adhiyāna, ii. 21; vi. 142.
 adhyayana, ii. 142.
 adhyardha, iii. 97.
 adhyāpayat, *pres. part.*, ii. 21.
 adhyāpita, v. 53.
 adhyeṣaṇa, v. 30.
 adhvan, iii. 142.
 adhvara, ii. 24; iii. 2, 3, 62; vii. 73.
 adhvaryu, vii. 70.
 anaḍvāḥ, iii. 50, 79; iv. 116.
 anandha, iv. 15.
 anapāyin, vi. 55.
 anartha, vi. 113.
 anarthaka, ii. 91.
 anartha-vid, vii. 111.
 analpaśas, ii. 92.
 anavagama, ii. 108, 115.
 anavadyāṅgī, vi. 104.
 anas, *wain*, iv. 116.
 anasūyu, vi. 142.
 anāgata, vii. 30 (B).
 anāgas, *adj.*, iv. 60.
 anādhāra, viii. 139.
 anāvṛṣṭi, vi. 137.
 aniyukta, iv. 28.
 anirukta, vii. 16.
 anirukta-sūktadi, viii. 15.
 Anila, *Wind*, vii. 28; *a seer*, viii. 71.
   , ii. 95.
 anukampārthe, viii. 85.
 anukīrtayat, *pres. part.*, ii. 21.
 anukīrtita, iv. 28.
 anukrama, i. 79, 85.
 anukramatas, i. 46.
 anukrānta, viii. 129.
 anuga, iii. 13.
 anugachat, *pres. part.*, iii. 132.
 anujñā, vi. 35.
 anupadiṣṭa (karman), iii. 49.
 anupānīyā, v. 110.
 anupūrvaśas, v. 173; viii. 41.
 anumata, v. 63.
 Anumati, i. 129; ii. 78; iv. 88; viii. 70.
 anumantrāṇa, v. 86; viii. 66, 73, 87.
 anuyāja, vii. 74; viii. 103.
 anuyoga, i. 36, 52.
 anurāga, vii. 148.
 anuvāka, vi. 146.
 anuśāsana, vii. 134.
 anuṣṭubh, i. 115; viii. 105.
 anṛṣi, v. 58, 59; viii. 129.
 aneka, ii. 112.
 anekadhā, iii. 44.
 anekārtha, ii. 108.
 anekārthaka, ii. 91.
 anta, v. 171; *loc.*, iii. 49, 52; vi. 101, 144.
 antaḥparidhi, *adv.*, vii. 98.
 anta-kāla, ii. 53.

antatas, viii. 21.
 antar, *adv.*, ii. 95.
 antara, vi. 123.
 antarikṣa, ii. 33, 58; v. 166.
 antārasa, *m.*, ii. 42.
 antika, vi. 122.
 antya (karman), vii. 10; (maṇḍala), iii. 116.
 antya-karman, vii. 15.
 antra, *n. pl.*, iv. 126; vii. 79.
 andhatā, iv. 15.
 anna, i. 84; ii. 40; iii. 5; viii. 40.
 anna-kāma, iii. 32.
 annāda, vi. 151.
 anyathā, viii. 129.
 anya-devatya, ii. 126.
 anya-deśa, v. 16.
 anya-daivata, i. 18.
 anyonya-yoni-tā, *f.*, i. 71.
 anviṣyanti, *pres. part.*, viii. 27.
 ap, *pl.*, āpaḥ, i. 83, 112; ii. 73; apah, ii. 59, vii. 62; apām, ii. 55, 56; iii. 97; iv. 63; v. 175; vi. 100, 101; vii. 9, 20, 33; adbhyaḥ, iii. 24; apsu, v. 154.
 apakramaṇa, v. 17.
 apakramya, iv. 109; vii. 62.
 apakrānta, vii. 3.
 apanutti, iii. 114; vi. 153.
 apanodana, vii. 91.
 apara, *pl.*, *others*, viii. 75.
 aparādha, v. 82, 83.
 a-paśyat, *pres. part. f.*, -ntī, v. 74.
 apahata, vi. 106.
 apahatya, v. 12.
 apahr̥tya, vii. 18.
 apahnava, i. 38, 56, 57.
 apākriyā, vii. 60.
 Apām napāt, i. 124; vii. 53; viii. 127.
 Apālā, ii. 82; vi. 99.
 apūpa, vi. 103.

apragr̥hya, iv. 144.
 Apratiratha (Aindra), viii. 13.
 aprāpya, vii. 152.
 Apvā, i. 112; ii. 74; viii. 13.
 apsaras, v. 149; vii. 147; *pl.*, i. 21; vii. 71; viii. 114.
 abahuvrat, *adv.*, iii. 82.
 ab-devata, vii. 10.
 ab-daivata, viii. 50.
 abhi, *prep. with acc.*, vii. 87, 97.
 abhig̥hāta, vii. 88.
 abhicāraka, *adj. f.* -ikā, iv. 118.
 abhitapya, vi. 121.
 abhidhāna, iii. 77; v. 154; vii. 95.
 abhidhāyaka, v. 94, 95.
 abhinirdiśya, vii. 101.
 abhimāna, vi. 60.
 abhirūpa, vii. 151.
 abhiśāpa, i. 58; iv. 118.
 abhiṣikta (rājan), viii. 2, 73.
 abhiṣṭava, i. 39.
 abhisamśrita, i. 44.
 abhisambandha, vi. 96.
 abhihata, vii. 84.
 abhiṣat, *pres. part. f.* -ntī, vi. 154.
 abhiśu, *pl.*, i. 110.
 Abhyāvartin, v. 124, 138, 139.
 abhyūhya, *fut. part. pass.*, ii. 122.
 abhyetya, vi. 122.
 amati, *f.*, iv. 114.
 amitaujas, vii. 55.
 amu, *see* adas.
 amutas, ii. 9; iii. 1; v. 2.
 amutra, ii. 19.
 amūrta, i. 81.
 amṛta, *n.*, iii. 85; *adj.*, vii. 109; viii. 140.
 amṛtatva, iii. 88.
 ambara, ii. 35.
 ambara-garbha ogha, ii. 55.
 ambara-ja, ii. 36.

- ambā, v. 58.
 ayam, *see* idam.
 ayuj, iv. 44.
 ayuja, viii. 26.
 ayuta, *n.*, v. 30; vi. 61.
 ay-oh, *du. of -e, personal ending.*
 ayomukhī, v. 133.
 aranya, v. 67.
 aranya-gocara, *adj.*, iii. 142.
 Aranyānī, i. 112; ii. 74; viii. 57.
 Ariṣṭanemi, ii. 57.
 ariṣṭi, iv. 72; vii. 73.
 ari-senā, vi. 112.
 Aruna, vii. 145.
 aruṇa, *f. -ī, pl. (gāvaḥ)*, iv. 141.
 ✓arc: arcati, iii. 51; vii. 25, 123, 124, 146; viii. 15; *du.*, arcataḥ, vii. 35; *pl.*, arcanti, iii. 48; ārcan, viii. 54; ārcayat, iv. 1.
 Arcanānas, v. 51, 52, 53, 76.
 arcī, i. 94; v. 99.
 artha, *object*, i. 6; *sense*, ii. 99, 102, 114, 115, 117, 118; *matter*, iv. 1; vi. 101; vii. 143; arthāya, *for the sake of (gen.)*, iv. 130; vii. 104; arthe, *id.*, vi. 100.
 artha-tattva-jñā, i. 118.
 arthatas, i. 10.
 arthaya, *den. verb*, i. 9.
 artha-vaśa, ii. 99.
 artha-vāda, iii. 53, 104.
 artha-viveka, ii. 118.
 artha-saṃcāra, iv. 51.
 artha-sūkta, i. 15.
 arthin, *suppliant*, iii. 96 (B).
 arthepsu, viii. 137.
 ardha, iii. 126; *loc.*, ardhe (= madhye), iv. 134.
 ardha-pañcama, vi. 5.
 ardharca, ii. 5, 17, 133, 140; iii. 78, 112, 114, 127; iv. 6; v. 42.
 ardhāṣṭama, iii. 97.
 Arbuda, vii. 146.
 Aryaman, v. 147; vi. 8; vii. 114; viii. 127.
 arvāñc, ii. 9.
 ✓arh, v. 59, 159; vi. 61, 62; vii. 134; viii. 1, 5.
 alakṣmī-ghna, viii. 60.
 alakṣmy-apanuda, v. 91.
 alpaśas, iv. 143.
 alpa-stava, iv. 43.
 avakā, vii. 79.
 Avatsāra, ii. 129; iii. 57.
 avamucya, v. 72.
 avayava, i. 74 (*v. r.*); ii. 103.
 avijñāta, ii. 114.
 avijñāna, vii. 2.
 avijñāna-pradiṣṭa, viii. 132.
 aviditvā, viii. 136.
 aviśeṣya, i. 20.
 avekṣya, viii. 20.
 avyakta-varṇa, iii. 9.
 avyaya, i. 45; iii. 30.
 avyayībhāva, ii. 105.
 ✓aś: aśnute, iii. 16, 72; vi. 143; aśnuvāte, vii. 127.
 aślīla, vi. 153.
 aśva, i. 84, 109; iv. 27; v. 123, 131; *pl.*, iv. 140, 142.
 aśvamedha, viii. 92.
 Aśvamedha, *a king*, v. 13, 31, 83; vi. 92.
 aśva-raśmī, v. 14.
 aśva-rūpiṇī, vii. 3.
 aśva-śata, v. 80.
 aśva-saṃstuti, iii. 51.
 aśvā, *f.*, vii. 1.
 aśvājanī, i. 111.
 aśvin, *du.*, i. 82; ii. 8; iii. 20, 22, 86, 91, 96 (B); iv. 98; vii. 6.
 aśvoṣṭra, *m. pl.*, vi. 52.
 aśvyā, vi. 79.

aṣṭaka, *containing eight stanzas (sūkta)*,
iii. 90; vii. 118.

Aṣṭaka, *N. of a seer*, viii. 16.

aṣṭa-māsika, ii. 55.

✓as, *to throw*:

vi ud, vii. 86.

sam-ni-, viii. 132.

pra-, v. 99.

sam-, iii. 31.

asamstuta, i. 119; iii. 48, 81.

asamjñapta, iv. 29.

asat, i. 62; ii. 120; viii. 140.

Asamāti, vii. 85.

asambhava, vii. 17.

Asita, ii. 157.

asu, ii. 54; vii. 89, 98, 99.

Asunīti, i. 124; ii. 54; vii. 92; viii.
126.

asura, vi. 82, 149, 150; vii. 55, 63;
viii. 115; *pl.*, vii. 63; viii. 24, 26,
28, 31.

asura-māyā, vii. 54.

asūyat, *pres. part.*, vii. 148.

asrj, vii. 80.

asau, *see adas*.

astam, *with* ✓i, ii. 68.

astuti, iv. 97.

astra (vārūṇa), v. 133.

asthi, vii. 78.

asthi-samcaya-karman, vii. 18.

asmattas, vii. 65.

asyandana, vi. 138.

asyavāmiya (sūkta), iv. 31.

✓ah, āha:

anu-, vii. 105.

ahas, *n.*, *day*, v. 175; vii. 18, 19; viii.
98.

ahi, i. 126; v. 165, 166.

Ahi budhnya, i. 126; v. 165.

a-hita, *unfriendly*, viii. 29.

ahi-daivata, v. 168.

ahorātra, *m. pl.*, iv. 34; *m. du.*, vii.
126 (*n. du.*, *v. r.*).

Ākarṇya, vi. 119.

ākhu, vi. 59.

ākhu-rāja, vi. 60.

ākhyāta, *n.*, *verb*, i. 39; ii. 94, 121;
viii. 85.

ākhyāta-śabda, i. 44.

ākhyāna, i. 53; vii. 84, 153.

ākhyāya, v. 125.

āgachat, *pres. part.*, iii. 134.

āgata, *pl.* (devāḥ), vii. 30.

āgāmin, vii. 19.

Āgni-māruta, i. 102; iii. 75.

Āgni-sāvitra, *f.*, -ī, vi. 132.

āgnendra, *f.*, -ī, iv. 102.

āgneya, i. 99; ii. 75, 126; iii. 8, 65
(A); *f.*, -ī, iii. 8, 98; v. 117.

āghrṇi, iii. 95, 96.

āghrāta-mātra, vii. 6.

āṅgirasa, iii. 83, 106, 126, 145; vi.
139; *f.*, -ī, iv. 2; vi. 40.

ācārya, ii. 132, 136, 143; iv. 138;
v. 39; vi. 9; viii. 90; *pl.*, v. 112;
vii. 38, 111.

ācāryaka, iv. 119.

ācikhyāsa, i. 36, 58.

ājī, viii. 12.

ājñāya, v. 75.

ājya-sūkta, v. 11.

ātman, i. 73; ii. 86, 87; iv. 10, 143;
v. 32, 51, 67, 70, 73, 135; vi. 32,
95, 119, 142; vii. 57, 60, 120; viii.
22, 45, 52, 139.

ātma-prabhāva, viii. 78.

ātmavat, *adv.*, vi. 134, 136; vii. 82.

ātma-vādin, vii. 71.

ātma-samstāva, iv. 135.

ātma-stava, ii. 87; viii. 42, 82.

ātma-hita, viii. 68.

- ātma-hitaiṣiṇī, iv. 131.
 ātma-āṅga, iv. 23.
 ātma-ādāna, vi. 96.
 ātreya, v. 51.
 ādāna, ii. 6; vi. 96.
 ādāya, vi. 114.
 ādi, iii. 49, 52; v. 171.
 āditas, v. 113.
 Āditya, *pl.*, ii. 12; vi. 125; viii. 128.
 Āditya-devatya, vi. 2, 49, 126.
 Āditya-daivata, iii. 108; vi. 83, 87; viii. 117.
 ādeśa, iii. 39, 109.
 ādy-anta, *du.*, i. 22.
 ādyāntya, iii. 89.
 ādhāra, viii. 139.
 ādhvaryava, *pl.*, vii. 105.
 ānītvā, v. 18.
 ānīya, v. 18 (*v. r.*).
 ānupūrvī, ii. 100.
 ānupūrvya, i. 105.
 ānumata, *adj.*, vii. 93.
 ānumānika, *f.*, -I, i. 60.
 āntra, *n. pl.*, vii. 79 (*v. r.*).
 √āp: ava-, *perf.*, vii. 44.
     vi. 90; vii. 152.
 āpagā, vi. 23.
 Āptya, *pl.*, i. 116, 128; viii. 40, 126.
 Āpya, v. 174.
 āpri, *pl.*, āpriyaḥ, iv. 16, 65; v. 26; vii. 107; viii. 36 (*v. r. A*); āpriyaḥ, iv. 96; v. 25, 159; vi. 130; āpriṣu, ii. 28, 151.
 āpri-sūkta, ii. 152; viii. 37.
 ābharana-bhūṣita, iii. 146.
 āmuṣyāyana, i. 25, 26.
 ā-yat, *pres. part.*, vi. 111.
 āyamyā, vi. 144.
 āyasa, vii. 52.
 ā-yāt, *pres. part.*, vi. 112.
 āyudha, i. 74; iii. 85; iv. 143.
 āyudhāgāra, v. 131.
 āyus, iv. 130; vii. 44, 73, 103.
 ā-rādhya, *gerund*, vii. 44.
 ārogya, vii. 44.
 ārohatī, *pres. part.*, vii. 130.
 ārtava, iii. 15, 34; iv. 91.
 ārtanī, *du.*, i. 113; v. 130.
 ārtvija, *adj.*, vii. 83, 138.
 ārtvijya, *n.*, v. 33, 51; viii. 6.
 Ārbudī, viii. 74.
 ārbhava, iii. 131; iv. 27, 123; v. 174; vi. 135; *f.*, -I, vi. 108; viii. 74.
 ārṣa, i. 14; iii. 130; iv. 94; v. 74.
 ārṣaka, ii. 126.
 Ārṣṭiṣeṇa, vii. 155.
 ālucya, vii. 89.
 āvām, iii. 21.
 āv-i, *loc. of -an, perfect suffix*, viii. 85.
 āśā, iv. 93.
 āśis, i. 7, 26, 32, 35, 47, 50, 58; iii. 153 (A); v. 30, 135, 170; vi. 9, 31, 74; vii. 12, 19, 96, 136; viii. 80, 81, 82, 84, 96.
 āśīr-vāda, iii. 82; v. 91, 93; vii. 10; viii. 44.
 āśīrvāda-para, viii. 47.
 āśīrvāda-bahula, vii. 117.
 āśu, iii. 21, 50, 79; vi. 150; vii. 3.
 āśrama, v. 64; vi. 99.
 āśrāvya, ii. 142.
 āśvamedhika, ii. 153.
 āśvina, ii. 127; iii. 102, 104, 112, 119; *f.*, -I, v. 117.
 āśvinā-tṛca, iii. 102.
 āśvya, iii. 21, 22, 23.
 āṣṭrī, viii. 68.
 √ās: āsate:
     pari upa-, ii. 49.
 āsakta, iii. 95 (B).
 Āsaṅga, vi. 40.
 āsandi, v. 20.

āsina, iii. 2.

āsura, vi. 161; viii. 31, 34; f., -I, vii. 49.

āśya, viii. 8.

āhanasyā, i. 37, 55.

Āhavanīya, ii. 145.

ahr̥tya, iv. 114.

āhvāna, vii. 153.

√i: eti, iii. 96 (B).

adhi-, iv. 72; viii. 133; *caus.*,

adhyāpaya, viii. 136 (A).

ud-: iyāya, v. 152.

pra-, vii. 120.

prati-, iii. 154; viii. 101.

upa-: iyāya, v. 76.

ichantī, *pres. part.*, vii. 49.

ijyā, vi. 72.

ijyārtham, iv. 106.

īḍi, *the verb* īḍ, *to increase*, iii. 4.

itara, vii. 15, 18; itarad, viii. 17.

itaretara, vii. 153.

itihāsa, iii. 156; iv. 46; vi. 107, 109; vii. 7, 153.

itihāsa-sūkta, viii. 11.

idam, *n.*, *this world*, ii. 120; *m.*, ayam (Agni), v. 48, &c.; = *here*, i. 9.

√idh:

sam-: idhyate, ii. 145, 158.

idhma, i. 106; ii. 147, 158; iii. 5.

Indu, i. 124, 126.

Indra, i. 5, 68, 69, 82, 117; ii. 7, 22, 31, 34, 35, 67, 107; iii. 37, 61, 69, 81, 90; v. 148; vii. 114, &c.

Indra-cikīrṣita, *n.*, vi. 100.

Indra-prasāda, vii. 59.

Indra-mātr̥, ii. 83.

Indra-rājan, *du.*, iii. 155.

Indra-vajra, *du.*, vii. 27.

Indravat, *adv.*, vii. 148.

Indra-vāyu, iii. 94.

Indra-sama, iii. 115; vii. 49.

Indrāgnī, iii. 131.

Indrāṇī, i. 129; ii. 77, 83; iii. 92; viii. 55.

Indrā-parvata, *du.*, iv. 4.

Indrā-pūṣan, *du.*, iv. 31.

Indrā-bṛhaspati, *du.*, v. 5; vi. 26.

Indrā-brahmaṇaspati, *du.*, iv. 81; vi. 27.

Indrā-varuṇa, *du.*, iii. 119.

Indrā-viṣṇu, *du.*, iv. 20.

Indrāśraya, *adj.*, i. 122.

Indrā-soma, *du.*, ii. 107; iv. 84.

indriya, iv. 40.

Indrolūkhala, iii. 100.

iyat, ii. 93.

iyam, *f.* (=pr̥thivī), vi. 20.

irā, ii. 35.

iva, *particle*, ii. 91.

√iṣ, *to desire*: iv. 49.

passive, iṣyate: ii. 99; iii. 123.

anu-, v. 19.

iṣi-kṛta (rūpa), iii. 4 (*v. r.*).

iṣu, i. 111; v. 132, 133, 134.

iṣudhi, i. 110; v. 130.

īla, i. 107; ii. 147; iii. 4.

īlāspati, iii. 71; viii. 127.

īlā, i. 112, 126; iii. 13; viii. 126.

īlāvat, *adj.*, iii. 4.

√ikṣ, *to see*:

upa-: ikṣeta, i. 22, 76.

ava-: ikṣeta, viii. 124.

anu-ava-: aikṣanta, vii. 63.

ikṣamāṇa, viii. 139.

, *to praise*: īḍyate, viii. 133.

īḍi, *the verb* īḍ, iii. 4.

īrayat, *pres. part.*, iv. 122.

√iṣ: iṣte, ii. 35.

√iṣ: iṣate, ii. 109.

√ih: iheta, viii. 132.

īlita, iii. 27.

Ukta-prayoga, *adj.*, ii. 96.

- ukta-mantra, *adj.*, viii. 125,
 ukṣan, iv. 41 ; v. 31.
 ugra, vi. 141.
 Ucathya-ja, iv. 14.
 Ucathya-brhaspati, *du.*, iv. 11.
 Ucathya-bhāryā, iv. 11.
 uccāvaca, ii. 89.
 uccāvaca-madhyama, iii. 154.
 uchatī, *pres. part.*, iii. 9.
 uttama, ii. 38 ; viii. 140 ; *f.*, -ā (tvac),
 vi. 106.
 uttara (Agni), vii. 67 ; *f.*, -ā (tvac), vi.
 106 ; (vedi), vii. 32.
 uttara-sūkta, iii. 148.
 uttareṇa, *adv.*, vii. 127.
 uttāna-parṇa, *adj.*, viii. 56.
 uttārāṇa, iii. 16.
 utthāya, iv. 25.
 utsaṅga, vi. 36.
 utsarga-kāla, iv. 12.
 udaka, vi. 145.
 uda-kumbha, vi. 100.
 udaya, ii. 9, 58 ; iii. 10 ; vii. 121.
 udarka, iii. 128.
 udāhṛta, *pp.*, vi. 158.
 uditā 1, *pp.*, *arisen*, ii. 62.
 uditā 2, *pp.*, *stated*, iii. 148.
 udonmohita, *pp.*, iv. 23.
 udgātr, vii. 70.
 udgirat, *pres. part. f.*, -ntī, viii. 34.
 udgītha, viii.
 uddiśya, iii. 44.
 udyata, *pp.*, vi. 12, 123.
 unmattavat, *adv.*, vii. 150
 upajalpita, iv. 57.
 upadeśa, i. 38, 52.
 upadrava, viii. 122.
 upaniṣat-stuti, v. 82.
 upaniṣad, ii. 82 ; iv. 63.
 upapraīṣa, i. 38, 56.
 Upamaśravas, vii. 36.
 upamārtha, ii. 91, 92 ; iv. 97.
 upalakṣya, *fut. part. pass.*, i. 45.
 upavasana, i. 25, 28, 32.
 upasaṃgrhya, *gerund*, v. 76.
 upasarga, i. 39 ; ii. 94, 95, 103.
 Upastuta, viii. 39.
 upāśya, *fut. part. pass.*, viii. 130.
 upottama, vii. 119.
 ubhayathā, viii. 129.
 ubhayavat, *adj.*, ii. 155 ; iii. 31.
 uras, iv. 22.
 Uruvāsini (= Urvaśī), ii. 58.
 Urvaśī, i. 128 ; ii. 77, 83 ; v. 149 ;
 vii. 147, 151.
 urvī, ii. 56.
 Ula, *a deer*, viii. 88.
 ulūkhala, i. 111 ; iii. 100, 101.
 Ūsij, iv. 24.
 Uṣas, i. 128 ; ii. 8, 9, 60, 74, 80 ; iii.
 8, 9, 10 ; iv. 138 (madhyamā), 141 ;
 vi. 83 ; vii. 121 ; viii. 73.
 uṣasya, *adj.*, iii. 102 ; v. 88, 170 ; vi.
 126 ; vii. 140 (*v. r.*).
 uṣṭra, vi. 52.
 uṣṇih, viii. 105.
 Ūna, ii. 90.
 Ūrjāhuti, *du.*, i. 114.
 Ṛkṣa, *a king*, vi. 92.
 ṛg-bhāj, i. 17, 18 ; ii. 79.
 ṛṇ-mantra, *pl.*, iii. 39.
 ṛc, *pl.*, iii. 15 ; iv. 8 ; = Ṛg-veda, viii.
 110, 130, 139.
 Rjīśvan, ii. 129 ; iii. 55.
 Rṇamcaya, v. 13, 33.
 Ṛta, i. 124 ; ii. 42.
 ṛtāvṛdh, *adj. du.*, iii. 38.
 ṛtu, *sing.*, iii. 34 ; iv. 57 ; *du.*, i. 115,
 131 ; *pl.*, i. 17 ; ii. 41 ; iii. 35, 36 ;
 iv. 34 ; vi. 91 ; vii. 62.

ṛtu-praiṣa-sūkta, iii. 36.

ṛte, *prep. with acc.*, iii. 104 ; *with abl.*,
vi. 140.

ṛtvik-stuti, viii. 10.

ṛtvij, *pl.*, i. 84 ; iii. 3 ; vii. 70.

ṛddhi-karman, iii. 4.

✓ṛdh :

prati- : ārdhi, vii. 75.

sam-, i. 21.

ṛbīsa, v. 84.

Rbhu, iii. 83 ; *pl.*, i. 82, 127 ; viii.
128.

ṛṣi, i. 6 ; ii. 86, 87, 88 ; viii. 134, 136,
138 ; *pl.*, i. 81 ; iii. 116 ; vi. 137,
139 ; (trayaḥ), viii. 78.

ṛṣi-kṛta, iii. 4 (*v. r.* iṣi-kṛta).

ṛṣi-gata, vii. 112.

ṛṣi-chando-daivatādi, viii. 135.

ṛṣi-putra, iv. 11 ; v. 63.

ṛṣi-śreṣṭha, vii. 55.

ṛṣi-samsad, iv. 133.

ṛṣi-sattama, iv. 78 ; v. 151.

ṛṣi-sūkta, i. 14.

Rṣiṣeṇa-suta, vii. 156.

Eka, ii. 112 ; ekasmin, i. 13 ; eke, i.
61 ; v. 108, 119, 170 ; viii. 23, 38,
65, 75, 90.

eka-ja, iii. 30.

eka-jāta-tva, i. 98.

eka-devatya, ii. 142.

eka-deśa, v. 25.

eka-padā, *pl.*, viii. 109.

eka-pradhāna, iv. 8.

eka-bhūyas-tva, iii. 130.

eka-ratha, vi. 20.

eka-vat, *adv.*, in the singular, iii. 81 ;
iv. 107.

eka-vimśa, i. 116.

eka-śata, iv. 95.

eka-śas, vi. 21.

ekāntarāya, ii. 140.

ekāṇna-triṃśat, v. 105.

e-kāra, viii. 85.

ekikṛtya, ii. 113.

ekaikaśas, ii. 65.

etad-rūpa, v. 87.

etya, vii. 32.

enas, iv. 59.

enasvin, v. 15.

evam-prakāra, i. 59.

evam-prakṛti, i. 40.

evayāmarud-ākhyāta, v. 90.

Aikātmya, ii. 18.

Aikṣvāka, v. 14 (*v. r.*) ; vii. 85 (*v. r.*).

Aikṣvāku, v. 14 ; vii. 85, 96, 99.

Aitāsa, i. 55 ; viii. 101.

aindava, *f.*, -ī, iv. 4.

aindra, i. 122 ; ii. 125, 127 ; iii. 66 ;

f., -ī, vi. 25, 31.

aindra-vāyava, ii. 127 ; *f.*, -ī, iv. 92.

aindra-vāyavya, v. 4 ; vi. 16.

aindra-sūkta, vi. 77.

aindrāgna, iii. 131 ; v. 89 ; vi. 19, 78 ;

vi. 65 ; *f.*, -ī, iv. 9 ; vii. 119.

aindrāgneya, iv. 99.

aindrā-pārвата, *f.*, -ī, iv. 110.

aindrā-pauṣṇa, v. 118.

aindrā-bārhaspatya, vi. 117.

aindrārbbhava, iv. 123.

aindrā-varuṇa, iii. 66 ; iv. 124 ; v. 3,

121.

aindrā-vaiṣṇava, v. 121.

aindrā-soma, vi. 27 ; *f.*, -ī, vi. 31.

aiśvarya, vii. 44, 60.

Oṃ-kāra, ii. 125.

, iv. 132.

oṣadhi, vii. 122 ; *pl.*, i. 112 ; ii. 73 ;

vi. 94.

oṣadhī-stava, vii. 154.

- Aucathya, iii. 146.
 aucitya, ii. 118.
     iṣada, viii. 56.
 aupamya, i. 30.
 aupamya-kāraṇa, ii. 89.
 aurasa, viii. 113.
 Aurvaśa (= Vasiṣṭha), ii. 36, 44, 156;
     iii. 56.
 Auśija (= Kākṣīvat), iii. 125.
 auṣasa, iii. 45, 113, 124, (Agni) 129,
     140; iv. 124; v. 6, 120; vi. 63;
     f., -ī, vii. 140.
 Ka, i. 122; ii. 47, 125; iii. 70; v. 98.
 ka: ko 'pi, iii. 15; ke cid, viii. 80.
 Kākṣīvat, ii. 130; iii. 56, 142, 150.
 Kākṣīvat-pramukha, iv. 25.
 kaccid, viii. 33.
 Kaṇva, vi. 35, 36, 37; *pl.*, iv. 98.
 Kaṇva-patnī, vi. 35.
 katthanā, i. 35, 51.
 kathaya, *to tell*, iii. 73; iv. 34.
 kathita, iii. 69, 123, 154; iv. 6; vi. 101.
 kathita-devatya, v. 5.
 Kadrū, v. 144.
 kaṇṭyas, iv. 12; vi. 36; vii. 13.
 kanyā, iii. 146; v. 56, 60, 66, 76; vi.
     54, 76, 99.
 kanyā-dāna, iii. 144.
 kapiñjala, iv. 93; vi. 151.
 kapila, ii. 66; vii. 141.
 kapota, vii. 87; *a seer*, viii. 67, 68.
     : cakame, vi. 99; *caus.*, kāmā-
     yām āsa, vi. 76.
 kampayat, *pres. part.*, ii. 67.
 kara, *hand*, vii. 56.
 karṇa, *du.*, viii. 118.
 karṇa-saṁśrita, viii. 113.
 kartr, iii. 30, 49.
 kartr-tva, iv. 45.
 karman, *action*, i. 7, 23, 25, 26, 28,
     120; iii. 16, 78, 104, 135; v. 164;
     vi. 69, 120, 137; vii. 23, 58, 103;
     viii. 18; *rite*, i. 4, 21; ii. 20; vi.
     160; vii. 10, 14, 113; viii. 6, 131,
     138; *art*, iii. 84.
 karma-guṇa, *pl.*, vi. 70.
 karma-ja, ii. 23; iii. 41, 43, 60.
 karmatas, *from action*, i. 27; *from the*
     rite, vii. 16, 17.
 karma-dhāraya, ii. 105.
 karma-śāṁsā, v. 6.
 karma-saṁsthā, *pl.*, iii. 82; v. 93.
 karma-samuttha, i. 29.
 karmopasaṁgrahārtha, ii. 89.
 kalaviṅka, vi. 151.
 kalaśa, v. 151.
 kalā, iii. 8.
 kalpa, i. 41.
 kalpānuga, viii. 104.
 kalyāṇa, *f.*, -ī, viii. 26.
 kavaca, v. 134.
 kavaca-stuti, v. 132.
 kavya-vāhana, vi. 161.
 kaśā, v. 132.
 kaśīpu, v. 20.
 Kaśu, vi. 45.
 Kaśyapa, iii. 57; v. 143, 145.
 Kaśyapārṣa, iii. 130.
 Kākutstha, vi. 54.
 Kākṣīvata, iii. 140, 152 (A); vii. 42;
     f., -ī, vii. 48.
 ✓kāṅkṣ: iv. 20.
 kāñcana, v. 34; vii. 78.
 Kāṇva, vi. 39, 58; *f.*, -ī, iv. 99.
 kāmā, iii. 70; vii. 50.
 kāmatas, vi. 55.
 kāmāyā, iv. 24, 57; v. 137; vi. 77, 149;
     vii. 5; viii. 20.
 kāya, *adj.*, *f.*, -ī, iii. 98.
 kārū, ii. 22, 28.
 kārya, v. 51; viii. 26.

- kāla, iii. 8 ; vi. 137.
 Kālakeya, *pl.*, vii. 53.
 Kālā, v. 144.
 kāśa, *pl.*, vii. 79.
 Kāśya, vi. 42.
 Kāśyapa, ii. 157 ; viii. 18.
 kitava, vii. 37.
 kirāṇa, ii. 65.
 Kirātākuli, *du.*, vii. 86.
 kīrin, iii. 96 (B).
 kīrtana, iv. 31, 32, 119 ; viii. 123.
 kīrtanā, v. 114.
 kīrtaya, iv. 35 ; vii. 58 ; *pass.*, vii. 48.
     anu-: kīrtayet, iv. 19.
     prati-: kīrtiyante, vii. 139.
 kīrtita, iv. 30, 120.
 Kutsa, ii. 2, 25 ; iii. 58, 125, 126,
     iv. 18.
 kutsita-nāman, i. 33.
 kuntāpa, viii. 101.
 kuntya, *adj.*, viii. 101.
 kumāra, iii. 145 ; vii. 6.
 kumāra-rūpa, v. 21.
 kumbha, vi. 149, 151, 153, 154.
 Kuru, vii. 155 ; *pl.*, vi. 110.
 Kuru-kṣetra, vi. 58.
 Kuruṅga, vi. 44.
 Kuruśravaṇa, vii. 35.
 kuśa, vii. 79.
 Kuśika, *pl.*, iv. 98, 114, 115.
 Kusidin, iii. 58.
 Kuhū, i. 128 ; ii. 78 ; iv. 87 ; viii. 125.
 kūpa, iii. 132.
 kūpeṣṭakā, iii. 135.
 kūrma, vii. 79.
 kṛkalāsa, vi. 106.
 kṛchra, vi. 140.
 √kṛt : akṛntata :
     ni-, iv. 22.
 kṛtavat, *perf. part.*, vi. 41 ; vii. 58 ;
     viii. 18.
 kṛtākṛta, ii. 97.
 kṛtāñjali, v. 76.
 kṛti, iii. 30 ; (balasya), ii. 6.
 kṛtta, iii. 23.
 kṛtyānāśana, viii. 45.
 kṛtsnaśas, viii. 130.
 kṛd-anta, i. 45.
 kṛntatra, ii. 58.
 kṛpanyu, ii. 27, 32.
 √kṛṣ : cakarṣa :
     -niś-, vi. 105.
 kṛṣi, v. 9, 10 ; vi. 138 ; vii. 37.
 kṛṣi-jīva, v. 9.
     lp: kalpate, vii. 154 ; kalpyante,
     iii. 74.
     sam-pra-: kalpasva, iv. 52. ,
     vi-: kalpate, ii. 151.
 klpta, vii. 10.
 klpti, ii. 3.
 keśa, *pl.*, vii. 79.
 keśin, i. 94 ; ii. 12, 65 ; *pl.* (trayaḥ), i. 95.
 kaiśina, viii. 49.
 Kautsa, viii. 17.
 Kauravya, vii. 155 ; viii. 2.
 kratu, iii. 45 ; *pl.*, iii. 74.
 kratu-rāj, viii. 92.
 √krand, ii. 55 ; vi. 12.
 √kram :
     apa-, *perf.*, vii. 1, 62.
     upa-, *perf.*, iv. 12 ; vii. 4.
 krama, ii. 116.
 kriyā, i. 44, 45.
 kriyā-yoga, ii. 94, 95.
 krīlārtham, iii. 143.
 kruddha, vi. 37 ; viii. 34.
 √krudh : mā krudhaḥ, v. 78.
 kruṣṭa, viii. 112, 114, 116.
 krūra, iii. 132.
 krodha, v. 16.
 Krodhā, v. 144.
 kṣatra, v. 126.

kṣatra-bandhu, v. 126.

✓kṣam : kṣamasva, v. 78.

kṣaya, *home*, v. 81.

✓kṣar : kṣarati, ii. 57.

✓kṣi : kṣiyati, ii. 57.

✓kṣip :

ud- : akṣipan, vi. 88.

sam-ud- : akṣipan, iv. 24.

kṣīra, vi. 145.

kṣud-bhaya, vi. 90.

kṣudrasūkta-mahāsūkta, *pl.*, iii. 116.

kṣubdha, iv. 53.

kṣetra, iv. 40.

kṣetra-jña, iv. 40.

kṣetra-jñāna, iv. 36.

kṣetra-pati, i. 123.

kṣetrasya pati, ii. 40.

kṣepa, i. 39, 49.

kṣaitrapatya, v. 7.

Kha, vii. 93.

khinna, iv. 21.

✓khyā :

ā- : cakhyau, v. 36 ; cakhyuh,
viii. 78.

khyāta, vi. 146.

khyāpayat, *pres. part.*, v. 51.

Gachat, *pres. part.*, iii. 142.

gaja, v. 123.

gaṇa, i. 120, 121, 127 ; ii. 7, 85 ; v.
47 ; *pl.*, v. 49.

gaṇa-sthāna, v. 172.

gatāsu, vii. 89.

: jagāda, iii. 126, 137 ; iv. 3, 95 ;

vi. 68, 103.

ā, gadyate, i. 18 ; v. 174 ;

vi. 115 ; vii. 138 ; viii. 104.

gadita, vii. 95.

Gandharva, vii. 71, 130 ; viii. 52.

Gandharva *apsaras*, *pl.*, viii. 114.

Gandharva *uraga-rākṣasa*, *pl.*, v. 145.

✓gam : jagāma, vii. 3 ; *pass.*, *gamyatām*, viii. 135.

adhi-, iii. 142.

ava- : gachati, vii. 121.

abhi- : jagāma, iv. 1, 2.

Gaya, ii. 130 ; iii. 55.

Garga, v. 140.

garbha, ii. 113 ; iv. 12, 13, 130 ; v. 86,
87 ; vii. 5 ; viii. 66.

garbha-karman, v. 92.

garbha-vat, *adv.*, v. 85.

garbhārtbam, v. 82, 85 ; viii. 83.

gavāśva, v. 64.

gavya, v. 11.

✓1. gā, *to sing* : jagau, ii. 154, 156,
157 ; v. 117 ; vi. 85 ; viii. 36 ; *pass.*,
giyate, ii. 140 ; vi. 5.

prati-, viii. 38.

✓2. gā, *to go* : gāh, 2 *sing. aor.*, viii. 28.

apa- : -gāh, iv. 73.

gātra, iv. 30.

Gāthin, ii. 131.

Gāthina (= Viśvāmitra), iii. 56 ; viii. 70.

Gāthi-putra, iv. 95.

Gāthi-sūnu, iv. 112.

gāyatra, ii. 128 ; iii. 33.

gāyatrī, i. 116 ; *pl.*, vi. 144 ; viii. 105.

giri, vi. 82.

gīta, i. 131.

gītā, iii. 155.

guggulu, vii. 78.

Guṇḍu, iv. 87 ; viii. 125.

guṇa, *quality*, i. 88 ; ii. 103 ; iii. 41,
43, 60 ; vi. 70 ; *virtue*, viii. 63 ; *species*,
ii. 108.

guṇatas, v. 156.

guṇa-bhūta, v. 96.

guṇa-bheda, v. 49.

guṇa-vigraha, ii. 102.

guṇa-abhidhāyaka, v. 95.

guṇārtham, viii. 17.

gupta, vii. 99.

guru, *teacher*, iii. 142; iv. 60; v. 103, 139; vi. 35; *du.*, iv. 60; *father*, vii. 147.

guru-stava, iv. 103.

✓guh: ni-, viii. 24, 30.

guhya, *fut. part. pass.*, viii. 98.

gr̥nat, *pres. part.*, iv. 78.

Gr̥tsamada, ii. 54, 155; iii. 27, 36, 58, 128; iv. 65, 70, 78, 98.

gr̥ha, vi. 103; vii. 42; *masc. pl.*, iv.

116, 117; v. 80; vi. 11; vii. 131;

neut. pl., iv. 20.

gr̥ha-pati, vii. 61.

gr̥hīta, ii. 97.

gr̥hyamāṇa, v. 154.

gairika, vii. 80.

go, *cow*, gauḥ (*as a goddess*), i. 129; ii. 78; vi. 127; *nom. pl.*, gāvah, iv. 141; vi. 138; viii. 72; *acc.*, gāḥ, iii. 132; vi. 82; viii. 24, 27, 33, 36; *gen.*, gavām, v. 30, 106; vi. 51, 60; vii. 20; viii. 29, 30; *du.*, gobhyām, v. 31; *earth, acc.*, gām, ii. 37; iv. 95.

Gotama, ii. 45, 129; iii. 55, 125; *pl.*, iv. 98.

godhā, vi. 106.

Godhā, ii. 82.

go-pati, vii. 120.

Gautama, i. 58; iv. 127, 133.

Gaupāyana, *pl.*, vii. 87, 90, 100.

Gaurī, i. 129; ii. 81; iv. 36.

gaurīr-anta, iv. 42.

gnā, *pl.*, viii. 128.

grantha, ii. 90, 92; v. 23.

✓grah, v. 32; vii. 65.

caus., grāhaya, iii. 21.

ni-: jagrāha, vi. 61.

pra-: gr̥hṇanti, ii. 142.

prati-, v. 78; vi. 23.

sam-: jagrāha, v. 14.

grahana, ii. 97.

grāvan, vii. 146; *pl.*, i. 84, 110; vii. 116; viii. 74.

grāvṇa, *adj. f.*, -I, vi. 30.

grīṣma, i. 131.

Gharma, v. 41; viii. 15, 79.

gharma-saṁstava, vi. 134.

✓ghas: jakṣuḥ, vi. 58.

ghṛṇi, iii. 95 (B).

ghṛta, vi. 23; vii. 74.

ghṛta-pr̥ṣṭha, iv. 33.

ghṛta-vat, ii. 50.

ghṛta-stuti, v. 11.

Ghora-putra, vi. 35.

ghoṣa, ii. 60.

Ghoṣā, ii. 82; vii. 42, 48.

ghaura, vi. 39.

ava-: jaghratuḥ, iv. 60.

upa-: ajighrat, vii. 5.

Cakra, v. 123; vi. 73.

cakra-vat, iv. 35.

cakra-vartin, v. 123.

cakṣus, ii. 19; iv. 94; v. 74; vii. 71.

✓cakṣ:

ā-: caṣṭe, iii. 20.

praty-ā-, v. 59, 77; vi. 154.

pra-: cakṣate, vi. 109.

catur: *inst. pl.*, caturbhiḥ = catasṛbhiḥ, ii. 44; v. 163; vi. 41, 42; vii. 36.

catur-ṛca, vi. 18.

caturtha (svara), viii. 118.

catur-yuj, iii. 147, 149.

catur-vidha, ii. 34.

candra, i. 82, 88; iii. 17.

candra-mas, i. 126 ; ii. 16 ; iii. 131 ;

vii. 123, 129.

candra-sūrya, *du.*, vi. 126.

camasa, iii. 87 (B).

camī, *the root cam*, vii. 129.

✓car, vi. 20 ; vii. 24, 127, 147 (dhar-
mam), 150, 151.

ā-, vi. 11.

vi-, viii. 27.

carāṇa, iv. 2.

caru, iv. 29.

carma adhiṣavanīya, iii. 101.

cākṣuṣa, viii. 119.

cāndramasa, vii. 125.

cāyat, *pres. part.*, vii. 129.

cāyanīya, vii. 129.

Cāyamāna, v. 124, 138.

cāru, vii. 129.

cikīrṣat, *pres. part.*, i. 102 ; iv. 68.

cikīrṣita, iv. 58 ; vi. 100.

Citra, vi. 59, 60.

citra-bhānu, vii. 65.

cid, *a particle*, ii. 91.

cintayat, *pres. part.*, v. 67 ; vii. 46.

cintā, vii. 43.

Cumuri, iv. 67.

cetas, iv. 113 ; vii. 101.

codita, v. 24.

✓chand : chandayām āsus, vii. 157.

chandas, i. 14, 130 ; ii. 14, 44 ; viii.

39, 134, 136, 137, 138.

chandaḥ-sūkta, i. 16.

chando-ga, *pl.*, v. 23.

chāga, iv. 31.

chāndasa, ii. 101.

chāndomika, vi. 108 (B).

✓chid : *impf.*, achinat, v. 15 ; *aor.*,

achidat, vi. 150.

Jagat, i. 96 ; iv. 37.

jagatī, ii. 14 ; viii. 106.

jaghanya-ja, ii. 60.

jaṅgama-sthāvara, i. 61 ; viii. 116.

jaṭhara, i. 65.

✓jan : *perf.*, jajñe, &c., iii. 11 ; v. 99 ;

vii. 50 ; *pass.*, jāyate, &c., iii. 78 ;

viii. 136 ; *caus.*, janaya, iv. 25 ; vii.

2 ; viii. 19.

abhi- : jāyate, v. 166.

jana, iv. 13.

janayitr, ii. 37.

jana-hita, ii. 37.

janman, iii. 11 ; iv. 73 ; v. 164 ; vii.

103.

janmāsti-tva, ii. 121.

janya, ii. 37.

✓jap : vii. 15, 90, 91 ; viii. 136.

japa, viii. 134.

Jamadagni, ii. 156 ; iv. 125 ; *pl.*, iv.

114.

jaya, viii. 13.

jarā, vii. 43.

jarāyu, v. 87.

jala, v. 151, 152 ; vi. 88.

jāta, i. 92.

jāta-mātra, iv. 131.

jāta-vidya, ii. 30.

jāta-vedas, i. 67, 97, 106 ; ii. 30, 31 ;

iv. 16, 97 ; viii. 7.

jātavedasya, i. 99 ; iii. 117, 126, 130 ;

iv. 65 ; viii. 88, 89.

jāti, v. 146.

Jāna, v. 14, 18.

Jāmadagna, *f.*, -ī, v. 25 ; viii. 36 (*v. r.*),

37.

jāmātr, v. 57, 58, 59.

jāyā, v. 19.

jāyā-pati, *du.*, iii. 155, 156.

jāla, vi. 88.

✓ji : jayevahi, v. 126.

jigamiṣu, iv. 93.

jighāmsu, vi. 112; vii. 50.

jijñāsu, ii. 119.

jita, v. 124.

jirṇa, iv. 21.

✓jīv : iii. 19; vi. 137, 138.

sam-, v. 16; vii. 19.

jīvanārtham, vii. 110.

Jivaputra, v. 92.

jīvaśvṛtti, vii. 85.

✓juṣ : vii. 66; viii. 31.

Juhū, ii. 82; iii. 58; viii. 36.

jetṛ, ii. 37.

Joṣṭrī, i. 114.

✓jñā :

anu- : jajñe, v. 80.

ati-vi- : jānanti, ii. 19.

jñāti, vii. 134.

jñāna, iii. 137; iv. 43; vii. 109; viii.

135.

jñāna-samstava, viii. 93.

jyā, i. 111.

jyābhimantriṇī, v. 129.

jyāyas, vi. 163.

jyeṣṭha, vi. 77; vii. 156.

jyeṣṭha-vat, iv. 112.

jyog-jīvana, vii. 11.

jyotis, i. 90; vi. 144; vii. 109, 127;

viii. 140; *pl.* (triṣu), iii. 12.

✓jval :

ud- : ajvalat, v. 21.

Tattva, viii. 130.

tattvatas, iv. 47.

tattva-darsin, i. 10.

tat-puruṣa, ii. 105.

tat-pūrva-sūkta, iii. 127.

tat-pradhāna, i. 72.

tathā, 'yes,' iv. 75; v. 101, 127, 128;

vi. 23, 123; viii. 1, 31.

tathā-rūpa, v. 87; vi. 94; viii. 62.

tad-gata, v. 95.

tad-guṇa, ii. 99.

tad-deva, i. 6.

tad-daivata, viii. 101.

tad-dhita, i. 3.

taddhita, *m.*, ii. 106.

tad-bhakta, i. 72.

tanana, ii. 26.

tanaya, v. 164; vii. 53.

tanu, ii. 26; iii. 1; iv. 72.

Tanūnapāt, i. 106; ii. 26, 147, 156;

iii. 1.

Tanūnapād-dvitiyā, iii. 31.

tan-napāt, vii. 35.

tan-nāman, ii. 77, 128.

tan-netra, iv. 15.

tan-manas, vi. 144.

: v. 155; vi. 140, 141; vii. 49.

abhi- : atapat, iv. 15.

tapas, iv. 47, 59, 66, 71, 95; v. 155,

156; vi. 100, 140, 141, 142; vii.

49; viii. 130.

tapasvin, v. 150.

tamas, ii. 60, 62, 64; iii. 9; iv. 14;

v. 12.

tamasvatī, iii. 10.

Taranta, v. 61, 63, 80.

Taranta-Purumīḥa, *du.*, v. 62.

taru-vat, iii. 28.

tāta, vii. 44.

Tāpasa (Manyu), ii. 53; (Agni), iii. 58.

Tārksya, i. 123; ii. 57.

Tārksya-daivatya, viii. 77.

tālavya, viii. 110, 115.

tāvat, *adj.*, iii. 147.

tigma-tejas, vi. 84.

tittiri, vi. 151.

tiryag-yoni, vi. 62.

tisṛ : tisraḥ (devatāḥ), i. 69; (devyāḥ),

ii. 149; iii. 12; vi. 136.

turāsāḥ, iv. 75.

turiya, vi. 129.
 tulya-nāman, i. 92.
 tulya-rūpa, v. 67.
 tulya-vayas, v. 68.
 Tuvijāta, iv. 82.
 ✓tuṣ: toṣaya, iv. 58.
 tūrnam, *adv.*, ii. 57; iii. 16.
 ✓tr: atarat, viii. 32.
 tṛca, ii. 17, 126.
 tṛcādhama, viii. 97.
 tṛṇa, iv. 63.
 tṛṇapānika, v. 113.
 trṭīya (svara), viii. 113, 118.
 trṭīya-savana, iii. 89.
 tejās, i. 98; ii. 63; vi. 37; vii. 2.
 taijasa, i. 88.
 Tairindira, vi. 47.
 tyājya, ii. 100.
 trayastrimśa (stoma), ii. 13.
 Trasadasyu, v. 13, 31; vi. 51; vii. 35.
 tri: trayah (agnayah), vii. 142; (adhi-
 pāh), iv. 41; (rṣayah), viii. 78;
 (lokādhipatayah), viii. 121; (svarāh),
 viii. 121; trīṇi (śirāṃsi), vi. 150;
 triṣu, iii. 31.
 trinava, ii. 1.
 Trita, iii. 58, 136, 137, 152; vi. 147.
 tri-diva, vii. 100.
 tridhā, i. 63, 64; iv. 35; vii. 120.
 tri-vandhura, iii. 86.
 tri-vikrama, ii. 64.
 tri-vidha, ii. 72; iii. 12, 14, 42.
 tri-vidhā, iv. 35 (*v. r. for tridhā*).
 tri-vṛt, i. 115.
 Trisīras, vi. 147, 149, 162.
 Trisoka, vi. 81.
 triṣṭubh, i. 130; viii. 106.
 tris, vi. 105.
 tri-sāmvasarika, v. 97.
 tri-sthāna, i. 65; iii. 12.
 tristhāna adhiṣṭhita, viii. 91.

Traitana, iv. 22.
 traipada, iv. 8.
 Traivṛṣṇa, v. 13, 14.
 Tryambaka, vi. 3.
 Tryaruṇa, v. 14, 31, 33.
 tvaḥ-pada, ii. 114.
 tvakṣati, *the root* tvakṣ, iii. 16.
 tvag-doṣin, vii. 156; *f.*, -nī, vi. 99.
 tvag-doṣopahatendriya, viii. 5.
 tvac, vi. 106.
 tvat-prasādatas, vi. 56.
 Tvaṣṭṛ, i. 84, 108, 125; ii. 149; iii.
 15, 17, 25, 37, 83, 84, 88 (B); v.
 148; vi. 162; vii. 7.
 Tvāṣṭra (karma), iii. 84; (Trisīras), vi.
 147; *f.*, -ī, iv. 86; vii. 3, 12.
 tviṣ, vi. 121.
 tviṣi-tas, iii. 16.

Dakṣa, iv. 82; vii. 114; viii. 128.
 Dakṣa-suta, iii. 57.
 dakṣiṇa, *adj.*, *right*, iv. 75; *southern*,
 iv. 23; vii. 67, 115.
 Dakṣiṇā, ii. 84; iii. 68; viii. 22.
 dakṣiṇā, *f.*, *sacrificial fee*, v. 159; viii.
 23.
 dakṣiṇīyatama, v. 158.
 dakṣiṇena, *adv.*, *southwards*, vii. 127.
 daṇḍārha, ii. 106.
 daṇḍya, ii. 106.
 datta, v. 141.
 dadat, *pres. part.*, ii. 34.
 dadhi, iii. 95 (B).
 Dadhikrā, i. 25; ii. 55.
 Dadhyañc, ii. 12; iii. 22, 23, 121.
 Danāyu, v. 144.
 Danu, v. 144.
 dama, viii. 130.
 dāmpati, *du.*, vi. 74; vii. 131.
 darpita, vii. 54.
 darsana, iv. 19.

daśa, ii. 108 ; iii. 146.

daśama (ahan), v. 175.

daśākṣara, vii. 21.

daṣṭum, vi. 12.

Dasra, vii. 6.

: adahat, v. 22.

, give, iii. 148 ; v. 31, 32, 34, 56,
58, 72, 139, 145 ; vi. 51, 66, 82,
123.

pari : dade, iv. 117.

pra- : adāt, iii. 18, 156 ; iv. 53 ;
v. 63 ; vi. 79, 85.

dakṣya, viii. 130.

dātṛ, viii. 23.

dātṛtva, iii. 61 ; viii. 23.

dādhikra, v. 1, 173.

dāna, iii. 140, 153 (A), 154 ; iv. 111 ;
v. 140, 141, 162 ; vi. 41, 44, 47,
80, 95, 120 ; vii. 147.

dāna-tuṣṭa, v. 29.

dāna-śakti, vi. 59.

dāna-stuti, vi. 45, 92.

Dānava, vii. 50, 51 ; f., -I, vi. 76.

dāra, pl., vi. 53.

dāra-saṃgraha, v. 82.

Dārbhya, v. 50, 76, 77.

dāsatayī, iii. 154 ; viii. 88.

dāsa, m., iv. 21 ; f., -I, iv. 25.

digdha, v. 133.

Diti, v. 144.

ditsu, v. 56.

didṛkṣu, iv. 1.

didhakṣat, vi. 37.

dina, iv. 34, 132.

dinānta, vii. 121.

div : dyaus, vi. 123 ; vii. 93 ; viii. 47,
127 ; divi, iii. 14 ; iv. 66 ; vii. 53.

divākara, ii. 61.

div-ādi, iv. 6.

divaukas, iv. 62 ; v. 42 ; vii. 118.

divya, iii. 11, 86, 103 ; f., -ā (vāc), ii. 72.

divyātman, vii. 77.

✓diś :

upa- : diśyate, iii. 141.

diś, f. pl., iv. 98 ; viii. 128.

dikṣisyat, fut. part., vi. 20.

dipta-tejas, v. 65.

diptimattara, iii. 18.

dirgha, iv. 14 ; vii. 73.

dirgha-tapas, viii. 67.

Dirgha-tamas, ii. 129, 154 ; iii. 146 ;
iv. 14, 21, 23.

duḥkha, vii. 88, 152.

duḥkha-śoka-paritātman, vi. 33.

dundubhi, i. 110 ; v. 112.

durga, adj., vi. 137.

Durgā, ii. 77.

durbhaga, f., -ā, vii. 42.

Durmitra, viii. 17.

Duvasyu, ii. 129 ; iii. 56.

duṣ-kṛt, ii. 119.

duḥsvapna-ghna, viii. 67.

duḥsvapna-nāśin, f., -I, iii. 139 ; v. 89.

duḥsvapnādya-praṇāśin, f., -I, iv. 83.

✓duh : duduhe, vi. 23.

duhitṛ, iv. 110, 111 ; v. 73, 145.

dūti, viii. 27, 28.

dūtya, viii. 25.

dūrāt, adv., vii. 64.

✓1. dṛ, regard : ā-driyeta, ii. 154.

✓2. dṛ : dṛṇāti (irām), ii. 35.

dṛti, iii. 95, 96, 97.

ṛś, pass., iv. 18 ; vi. 94 ; caus.,

darsaya, v. 63 ; vi. 119.

pra-, pass., ii. 132.

dṛṣṭa, v. 86 ; viii. 66, 87, 100.

dṛṣṭa-līṅga, iv. 80.

dṛṣṭa-vat, f., -I, viii. 33.

dṛṣṭi-hīna, iv. 21.

deva, pl., i. 83 ; vi. 98 ; vii. 54, 63, 64,

68, 71, 72 ; viii. 9, 49, 112, 125.

deva-gaṇa, iv. 36 ; vi. 156.

- deva-guru, vi. 113.
 devatā, i. 118; ii. 88; vii. 139; viii.
 8, 138.
 devatā-nāmadheya, i. 17.
 devatā-nāman, i. 11.
 devatā āṛṣa artha-chandas-tas, i. 14.
 devatā-vat, ii. 136.
 devatā-vāhana, i. 119.
 devatā-vid, viii. 124, 131.
 devatā-līṅga, viii. 21.
 devatva, i. 98.
 deva-dāru, vii. 78.
 deva-deva, m., i. 104; iii. 88 (B); *adj.*,
 iii. 126.
 deva-devatya, iii. 112.
 deva-nītha, viii. 101.
 deva-patnī, *pl.*, ii. 12, 78, 143; iii. 92;
 v. 45; viii. 128.
 deva-prahita, iii. 86; vii. 65.
 devara, vii. 14.
 devarṣi-pitr-pūjārtham, iv. 126.
 deva-vat, *adv.*, vi. 60.
 deva-suta upama, iii. 144.
 Devāpi, vii. 155, 156; viii. 2, 3, 4.
 devāsura, *pl.*, v. 145.
 devī, v. 75; viii. 8, 76; *pl.*, iii. 92;
 (tisras), i. 108; *du.*, iii. 8.
 deśa, viii. 115.
 deśa-kāla-tas, ii. 118.
 Daitya, iv. 67; vi. 115; vii. 50, 54.
 dairghatamasa, *f.*, -ī, iii. 152 (A).
 daiva, ii. 125; (Agni), vi. 161.
 daivata, i. 1, 2, 4, 5; ii. 124; iii. 109;
 viii. 134, 136.
 daivata-jña, i. 2.
 daivata-vid, viii. 139.
 daivya, *pl.* (hotārah), iv. 104; *du.*
 (hotārau), ii. 149; iii. 11.
 dogdhri, iii. 50, 79.
 doṣā, iii. 10.
 dautya, v. 74.
 Dyāvāprthivī, *du.*, iii. 93; *gen.*, iii. 138.
 dyāvāprthiviya, v. 7.
 dyu-bhakti, iii. 113; vi. 156.
 Dyu-bhū, v. 114.
 dyu-mat, *f.*, -ī, viii. 8.
 dyu-vat, ii. 81.
 dyu-sthāna, ii. 7; viii. 48.
 √dram: dramati, vii. 129 (B).
 draviṇa, ii. 25; iii. 63 (B).
 draviṇo-da, iii. 61, 62, 65; *pl.*, iii. 63.
 draviṇo-das, i. 106; ii. 25; iii. 38, 65,
 129.
 dravya, i. 42, 45.
 draṣṭṛ, v. 170.
 Drāviṇodasa, iii. 64 (B).
 drughaṇa, i. 111; viii. 11, 12.
 dva, *du. loc.*, i. 13.
 dvandva, ii. 105; v. 148; viii. 20.
 dvandva-bhūta, i. 113.
 dvandva-śas, vi. 21; viii. 19.
 dvādaśaka, iii. 34.
 dvādaśadhā, iv. 35.
 dvādaśarca, ii. 146.
 dvār, *pl.* (devyah), i. 107; ii. 148;
 iii. 6.
 dvigu, ii. 105.
 dvi-catvāriṃśaka, vi. 81.
 dvi-ja, vii. 86, 87.
 dvitīya (svara), viii. 113, 114, 117.
 dvi-deva, iii. 128.
 dvi-devata, ii. 140, 142.
 dvi-daiva, iii. 41, 80.
 dvi-daivata, ii. 145; (mantra), iii. 81.
 dvi-dhātuja, ii. 103.
 dvi-pada, iii. 82; iv. 8.
 dvi-padā, vi. 69; viii. 109.
 dvi-pradhāna, iv. 5, 8.
 dvi-vat, *adv.* = *in the dual*, i. 75; iv.
 107, 108.
 divat-stuti, iv. 5; vi. 16.
 dviṣad-dveṣa, iii. 114; iv. 118.

dvṛca, ii. 17; iii. 155; vi.
composer of couplets, viii. 54.
 dvaipada, iii. 80; vii. 86, 98.

 Dhana, ii. 25; v. 31; viii. 30.
 dhana-kāma, *adj.*, v. 10.
 dhana-kupya, iii. 147.
 dhanāśis, vii. 135.
 dhanur-ādāna, vii. 15.
 dhanur-mukta, v. 134.
 dhanuṣmat, vi. 112.
 dhanus, i. 110; v. 129; (aindra), vii.
 27.
 dhanvin, vii. 53.
 dharma, iv. 36; vii. 147.
 dharma-kāma, *adj.*, v. 10 (*v. r.*).
 dharma-vyatikrama, viii. 3.
 ✓dhā : dadhus, vii. 19.
     abhi-, i. 30.
     ava-, iv. 21.
     ni- : adhattām, iii. 22.
     sam- : dadhyāt, ii. 100.
 dhātu, *root*, ii. 102; *mineral*, vii. 80.
 dhātu-ja, ii. 104.
 dhātu-vibhakti, ii. 101.
 dhātu upasarga avayava-guṇa-śabda, ii.
 103.
 Dhātṛ, i. 125; ii. 56; iv. 88; v. 147;
 vii. 114.
 dhānā, *pl.*, vii. 31.
 dhāraṇa, vii. 101.
 ✓dhāv : adhāvata, adhāvan :
     abhi-, vi. 12; viii. 137.
     upa-, vii. 55.
 dhāvat, *pres. part.*, vi. 12.
 dhiṣṇya, *adj. pl.* (agnīn), iv. 104.
 dhīvara, *pl.*, vi. 88, 90.
 Dhuni, iv. 67.
 dhūma, iv. 41 (B).
 ✓dhr̥ : dhāraya, v. 155.
     ni-, v. 84.

Dhenu, i. 129; ii. 78; iii. 50, 79, 85;
     iv. 36; viii. 125.
 dhairya-kārya, iv. 134.
 dhmāta, ii. 158.
 dhmāti, *the root* dhmā, ii. 158.
 ✓dhyā : dhyāyet, vi. 145.
 dhruvam, iii. 7.

 Na, 'not' and 'like,' ii. 91.
 na-kāra, ii. 92.
 naktā, iii. 9.
 Naktoṣas, *du.*, i. 108; ii. 148; iii. 8.
 nakha, vii. 79.
 Nagohya (= Agohya), viii. 127.
 nañ-pūrva, iii. 9.
 nadat, *pres. part.*, vi. 12.
 nadi, vi. 110; *pl.*, i. 112; ii. 73, 83;
     iv. 24, 105, 107, 108; vi. 1, 21.
 nadi-toya, iv. 21.
 nadi-vat, *adv.*, ii. 136.
 napāt, ii. 27; iii. 1; v. 103; vii. 35.
 napuṃsaka, i. 40; ii. 96.
 naptr̥, ii. 55.
 Nabhāka, iii. 128.
 ✓nam :
     sam- : namet, ii. 101.
 namas, v. 78.
 namas-kāra, i. 37, 54; ii. 123; viii. 112.
 namas-kṛtvā, i. 1.
 nara, *pl.*, ii. 65; iii. 2, 3.
 Narāsaṃsa, i. 107, 110; ii. 28, 115,
     147; iii. 2, 3, 67.
 Narāsaṃsa-vat, *adj.*, ii. 156; *f.*, -i, iii.
     31, 32.
 navaka, ii. 85; iii. 66, 75, 117.
 navati, *pl.*, vi. 115; vii. 51.
 navama, ii. 56; vi. 130.
     v. 17.
 naṣṭa, vii. 63.
 naṣṭa-rūpa, iv. 64.
 naṣṭa-samjña, vii. 84.

- nāka, ii. 66.
 Nākula, viii. 14.
 nānāniya (sūkta), vi. 139.
 nānānvayopāya, *pl.*, ii. 99, 119.
 nānāprakāra, i. 34.
 nānā-rūpa, v. 92; vi. 32; viii. 72.
 Nabhaka, iii. 56.
 Nabhānediṣṭha, ii. 130.
 nāma-tas, vii. 49; viii. 17.
 nāmadheya, i. 87, 88.
 nāmadheyaanukīrtana, i. 89.
 nāman, i. 76, 85; ii. 96; v. 125; viii. 85.
 nāma-lakṣaṇa, ii. 71.
 nāmaākhyata-vibhakti, *pl.*, ii. 94.
 nāmānya-tva, i. 70, 72.
 nāmāhvāna, i. 86.
 nārāsamsa, *f.*, -ī, iii. 154; vii. 139.
 nārī, ii. 83; vi. 40.
 nāsana, viii. 45.
 nāśanārtham, vii. 95.
 Nāsatya, vii. 6; *du.*, iii. 21, 39; vii. 48 (?); viii. 20.
 nāsikāgra, viii. 113.
 nāsikya, viii. 118.
 Nāhuṣa, vi. 20, 22.
 nikṛt-ya, vi. 82.
 nikṣipya, vii. 1.
 nigada, viii. 104.
 nigadya, vii. 13.
 nigama, ii. 136.
 nigrhīta, iv. 113.
 niert, viii. 107.
 nidarsana, ii. 107, 110.
 nidāgha-māsu atigama, ii. 49, 54.
 Nidāna-samjñaka, v. 23.
 nidhāna, ii. 113.
 ✓nind : nindanti, vii. 37.
 nindā, i. 35, 49.
 nipāta, i. 39, 78; ii. 3 (*pl.*), 82, 89, 93; iii. 25, 36; iv. 54, 96; v. 162; vi. 86, 135; vii. 145; viii. 52, 60, 129.
 nipāta-bhāj, iv. 10, 92, 128; v. 91, 93, 107, 110; vi. 130; vii. 145.
 nipāta-mātra, i. 93; ii. 75, 81.
 nipāta-stuti, iii. 119.
 nipātita, ii. 134; iii. 67, 121; v. 105; vii. 21; viii. 40.
 nipātin, iv. 110, 124, 128; viii. 67, 128; *f.*, -ī, iii. 53; vii. 39.
 nipātyartha, iv. 97.
 nibarhaṇa, ii. 6.
 nimruc, ii. 10.
 niyama, viii. 134.
 niyukta, iv. 28; v. 3.
 niyut, *pl.*, iv. 140.
 niyoga, i. 36, 51; v. 75; viii. 130.
 nirarthaka, i. 31.
 nirukta, iv. 74; vi. 134.
 nirukta-vat, ii. 111, 112, 113.
 nirupta, iv. 49.
 nirupya, iv. 48.
 Nirṛti, vii. 91.
 nirṇaya, ii. 117.
 Nirmathyaāhavanīyārtha, ii. 145.
 nirvaktum, i. 96.
 nirvacana, ii. 23.
 nirvacas, ii. 106.
 nirvācya, ii. 104.
 nirvācya-lakṣaṇa, ii. 103.
 nirvṛtti, i. 44, 45.
 nivāsa, i. 25, 29.
 nivid, iii. 50, 78; viii. 100, 104.
 niśācara, vi. 32.
 niśāsta, viii. 101.
 niśītha, iii. 10.
 niṣaṇṇa, v. 20.
 Niṣad, ii. 82.
 niṣka, iii. 148, 149.
 ✓ni, i. 90; ii. 53.
 niyamāna, iv. 27.
 nu, *particle*, ii. 91.

√nud : anudat, iv. 23.

parā, iv. 134.

nṛ, i. 91 ; iii. 3 ; vii. 60.

nṛpa, iv. 3.

nṛpa-kṣaya, v. 19.

nṛparṣi-kula-ja, v. 57.

Nejameṣa, iii. 59.

Nema (Bhārgava), vi. 117, 118.

naipātika, i. 17, 19 ; ii. 71, 79.

nairukta, *interpretation*, ii. 119 ; *m. pl.*,
etymologists, i. 24.

nairṛta, vii. 92 ; viii. 67 ; *f.*, -ī, vii. 92.

Nodhas, iii. 128.

Pakṣin, viii. 115.

pakṣi-rūpin, iv. 94.

pañkti, i. 130 ; viii. 106.

√pac : papāca, iv. 126 ; apacyanta, v.
17.

pacchas, *adv.*, iv. 107 ; vi. 50 ; vii. 41.

pañca (janāḥ), vii. 66, 69.

pañcadaśa, ii. 1.

pañcadhā, iv. 35.

pañcama (svara), viii. 119.

pañcarca, iv. 136 ; v. 28, 82, 109, 169.

pañcāśat, vi. 51, 54.

√paṭh, viii. 139.

Paṇi, *pl.*, viii. 24, 26, 35, 36, 38.

√pat, iii. 23 ; vii. 5, 88.

abhi-, iv. 67 ; vii. 88.

ni-, v. 149 ; *caus. pass.*, nipātyate,
ii. 92, 93.

Paṭaṅga, viii. 75.

pati, *lord*, vi. 73, 159 ; *pl.*, i. 75 ; *hus-*
band, i. 129 ; vi. 40, 52 ; vii. 43,
130.

patita, v. 151 ; vii. 89, 101.

pati-vrata, *f.*, -ā, iv. 3.

pati-saṃvananī, viii. 57.

patnī, vii. 119 ; *pl.*, ii. 8 ; iii. 6.

pathi, v. 35, 140 ; *pl.*, vii. 65.

Pathyā, i. 128 ; ii. 78 ; vii. 93, 105 ;
viii. 125.

prati-, i. 102 ; iii. 150.

pra-, vi. 22 ; vii. 43.

; viii. 34 ; *verse*, vi. 85 (*v.r.*).

pada, *step*, ii. 63, 93 ; viii. 68 ; *place*,
iv. 121 ; *word*, ii. 100, 103, 104, 111,
113, 117, 142 ; iii. 46 ; viii. 17 ;
metrical line, vi. 17, 85 ; viii. 21,
42, 43.

pada-jāti, ii. 114.

pada-vyavāya, ii. 113.

s, viii. 101.

pada-saṃghāta-ja, ii. 117.

padānusārin, viii. 35.

padārtha, ii. 108.

paddhati, viii. 35.

padma-nidhi, vi. 55.

payas, vi. 23, 94 ; viii. 30, 31, 34.

payasvinī, v. 92 ; viii. 72.

para, *adj.*, (madhu), iii. 117 ; (brahma),
vi. 144 ; *higher*, viii. 92 ; *highest*,
viii. 97.

parama, iii. 123.

parameṣṭhin, ii. 125 ; viii. 45.

Parākadāsa, vii. 118.

parāṇ-mukha, vi.

parāmarśa, v. 24.

parāmrṣṭa, v. 23.

parāvṛtta, iv. 46.

parikīrtana, iii. 47.

paricārin, iv. 21.

paridevanā, i. 35, 50.

paridhi-karman, vii. 11.

pariniṣṭhita-karman, *adj. pl.*, iii. 84.

pari-br̥ṃhita, iii. 5.

parimāṇa, v. 154.

parivartin, iv. 34.

pariṣvajya, iv. 60.

parisaṃkhyā, ii. 71.

- parikṣā, v. 94.
 parikṣya, *fut. part. pass.*, iii. 80 ; v. 13.
 parināma, ii. 121.
 Paruchepa, ii. 129 ; iii. 56, 125.
 Paruṣṇi, vi. 96.
 parokṣa, iii. 141 ; v. 2 ; vii. 1, 9 ; viii. 52.
 parokṣa-vat, vii. 31 (B).
 parokṣa-vaiśvadeva, v. 44.
 parokṣokta, iv. 32 (B).
 Parjanya, i. 82, 117, 122 ; ii. 5, 36 ; viii. 2, 128.
 Parjanya agni-vivasvat, iv. 38.
 Parjanya anila-bhāskara, *pl.*, vii. 28.
 Parvata, ii. 3 ; iii. 23 ; vi. 138 ; *pl.*, viii. 128.
 parvata-vat, iv. 5.
 palāyana, ii. 109.
 palita, iv. 33.
 Pavamāna (Agni), i. 66 ; ii. 29 ; (Soma), vi. 130.
 pavamāna-vat, vi. 130.
 pavitrākhyāna, i. 36.
 ✓paś : paśyati, iii. 135 ; apaśyat, vi. anu-, vii. 64.
 paśu, ii. 138 ; vi. 94 ; vii. 74 ; viii. 114.
 ✓1. pā, *protect* : pāti, ii. 39 ; iv. 34 ; v. 126 ; vii. 24.
 ✓2. pā, *drink*, iii. 90 ; vi. 102, 114 ; vii. 31 ; viii. 30.
 Pāka-śāsana, vi. 76 ; vii. 148 ; viii. 25.
 Pāka-sthāman, vi. 42.
 pāthā, viii. 56.
 pāṇi, iv. 75 ; vii. 102.
 pātr, ii. 39 ; iii. 26.
 pāda, ii. 5, 17, 90, 133, 145 ; iii. 78, 105, 126, 127, 138 ; v. 76, 111, 133, 135 ; vi. 37, 125, 129, 135, 157 ; vii. 8, 93, 125, 140 ; viii. 109 ; (trayaḥ), vii. 92.
 pāda-sūkta rg-ardharca-nāman, ii. 98.
 pādārdharca, *pl.*, iv. 8.
 pādya arghya-madhuparka, v. 79.
 pāpa, iv. 23 (B), 68 ; vi. 143.
 pāpa-kṛchra, *du.*, vii. 95.
 pāpa-cetas, viii. 28.
 pāpa-roga, vii. 72.
 pāpabhiśaṅkā, vi. 37.
 pāpīyas, viii. 136.
 pāpman, vi. 153.
 Pāyu, v. 127.
 pāra, viii. 24, 33.
 pārjanya, vi. 25.
 Pārtha, iii. 57.
 pārthiva, i. 99, 105 ; ii. 29 ; iii. 15, 61, 74, 76 ; v. 48, 61 ; *f.*, -ī, ii. 72 ; iii. 93 ; vii. 17.
 pārthiva-madhyama, i. 101 ; iii. 11.
 pārśva, *loc.*, v. 67.
 pārśvatas, vii. 151.
 pārśvastha, vii. 149.
 pālana, vi. 32.
 pālaya : pālayati, iii. 26.
 pāvaka, iv. 41 ; vii. 61, 99.
 pāvana, viii. 87, 92.
 pāvamāna, vi. 145, 146 ; *f.*, -ī, vi. 127, 141, 144.
 pāśa, vi. 14, 15.
 pitāputra, *du.*, v. 64.
 pitu, i. 111.
 pitṛ, iii. 150, 151 (A) ; v. 109, 128 ; (deva), vi. 3 ; (Varuṇa), vi. 14, 15 ; (Vivasvat), vi. 157 ; (Vāta), viii. 71, 88 ; *pl.*, i. 127 ; ii. 123 ; vi. 147, 156, 157, 158, 159 ; vii. 19, 68, 71, 83 ; viii. 112, 128.
 pitṛtva, vi. 38.
 pitṛ-deva asura, *pl.*, vi. 160.
 pitta, vii. 80.
 pitrya, vi. 159.
 Piśāca, v. 146 ; viii. 115 ; *f.*, -ī, v. 19, 22.

- pīti, iii. 77.
 pītīvā, vi. 115; viii. 31.
 pums, i. 40; ii. 96; v. 49; vi. 40.
 putra, iii. 83, 115; v. 78, 102, 127;
 vi. 68, 149; vii. 43, 49; (grha-
 pateh), vii. 67.
 putraka, iv. 60.
 putra-kāma, *adj.*, viii. 81; *f.*, -ā, 82, 84.
 putra-kāmyā, iv. 24.
 putra-tā, iii. 115.
 putra-śata, vi. 28, 34.
 putra-śoka-paripluta, vi. 28.
 putrikā, iv. 110.
 punar-graha, ii. 97.
 pura, viii. 33.
 puramdara, iv. 76; v. 137; vi. 81, 104.
 Puramdhiyā, iii. 79.
 puras *with* √kṛ, vii. 76; *with* √dhā,
 v. 18; vii. 87; viii. 6.
 purastāt, viii. 123.
 purā, *adv.*, v. 77; *prep. with abl.*, ii. 9;
 vii. 120.
 purī, *pl.*, vii. 52.
 purīṣa-pada, viii. 102.
 Purumīḥa, v. 61, 68, 80.
 puruṣa (*see* medha), ii. 153.
 puruṣa-vigraha, v. 68.
 puruṣa-sūkta, vii. 143.
 Purūravas, i. 124; ii. 58; vii. 147.
 purodhātṛ, v. 6.
 purodhās, vi. 149.
 purohita, iv. 106; v. 14, 15, 126; vii.
 85.
 puṣkara, v. 154, 155.
 puṣpavat, *f.*, -ī, vi. 56.
 puṣyat, *pres. part.*, ii. 63.
 √pū : punāti, vi. 142.
 √pūj :
 prati-, iv. 115.
 pūjayitvā, v. 79.
 pūjā, v. 62.
 pūta, vi. 143.
 pūraṇārtha, ii. 90.
 pūruṣād, ii. 111.
 pūrṇa, iii. 95, 96 (B).
 pūrva, *f.*, -ā (tvac), vi. 106.
 pūrva-ja, vii. 73.
 pūrva-yuga, iv. 36 (v. r.).
 pūrvayugina, iv. 36.
 pūrva-sambhūta, iv. 13.
 pūrvāpara, vi. 142.
 pūrvāpari-bhūta, i. 44.
 Pūṣan, i. 82, 118; ii. 2, 4, 10, 63; iii.
 95, 96 (B); v. 148.
 prthak-karma-stuti, vi. 70.
 prthaktva, i. 95; ii. 28, 71; iii. 49;
 v. 128.
 prthak-prthak-stuti, *adj.*, iii. 40.
 prthak-stuti, *adj.*, iii. 42, 43; *f.*, iv. 42.
 prthag-devata, iv. 124.
 prthivī, i. 112, 129; ii. 11, 74, 81;
 vii. 53.
 prthivī-jāta, vii. 72.
 prthivī-sthāna, i. 105.
 prthivy-agny-āśraya, i. 120.
 prthivy-ādi, vii. 52.
 Prthu-śravas, vi. 79.
 Prṣni-mātṛ, *adj.*, v. 71.
 Prṣni-sūkta, v. 113.
 prṣatī, *pl.*, iv. 141.
 Prṣadhra, vi. 85.
 prṣta, v. 36.
 prṣta-vat, v. 71.
 prṣtha, v. 75.
 Paijavana, v. 162.
 paitāmaha, vii. 148.
 paura, ii. 15; (sūkta), vii. 143; *f.*, -ī,
 viii. 109.
 Pauloma, *pl.*, vii. 53.
 Paulomī, viii. 63.
 pauṣṇa, iii. 108; v. 118; vi. 43; vii.
 8, 23; *f.*, -ī, v. 114; vi. 71, 74.

pauṣṇa-sāvitra-saumya, iv. 125.
 praūga-devatā, ii. 135.
 prakaraṇa, ii. 93, 96, 118.
 prakalpita, iii. 89.
 prakāśa, ii. 65; v. 22.
 prakāśayat, v. 22; vi. 59.
 prakīrtana, iv. 30.
 prakṛta, iii. 127.
 prakṛti, ii. 108.
 prakriyā, i. 95.
 prakṣipya, iii. 132; vi. 88, 105.
 pragātha, iii. 111; vi. 35, 38, 43, 50,
 80, 84.
 pracodita, v. 75.
 pracyāvayat, *pres. part.*, ii. 59.
 ✓prach, v. 69; vi. 137; viii. 26, 27,
 33.
 prajā, ii. 27; iii. 1; *pl.*, ii. 46; vii.
 157; viii. 1, 3, 4, 18.
 prajā-kāma, v. 97; viii. 18.
 Prajāpati, i. 62, 83, 125; ii. 124; iii.
 69, 72, 88 (B); v. 44, 97, 100, 101;
 vii. 17, 48, 137, 141; viii. 102, 127.
 Prajāpati-tas, vii. 50.
 Prajāpati-devata, viii. 108.
 prajāṛthin, iii. 32.
 Prajāvaj-Jivaputra, *du.*, v. 92.
 Prajāvat, viii. 80.
 praṇava, viii. 123.
 praṇita, vii. 67.
 prati-grhya, iii. 150; v. 35.
 pratipūrvaka, v. 90.
 pratiyoga, iii. 52.
 pratirādha, i. 37, 55.
 pratiloma, ii. 9.
 prativākya, i. 37, 50.
 pratiśedha, i. 38, 52; ii. 92.
 pratihāra, viii. 123.
 pratiḥ, vii. 115.
 pratiḥcīna, vii. 18.
 pratnavat, *f.*, -I, vi. 46.

pratyakṣa, i. 11; viii. 129.
 pratyavaroha, i. 102.
 pratyākhyāta, v. 60.
 pratyrcam, ii. 146, 151; iii. 34; vi. 1;
 viii. 81, 91.
 prathama (svara), viii. 112, 114.
 pradarsita, v. 25.
 pradāya, vii. 99.
 pradiṣṭa, iii. 48, 49, 81, 141; v. 11.
 pradhāna, i. 78; ii. 99; iv. 4, 5; v.
 96; viii. 99.
 pradhāna-guṇa-bhūta, v. 96.
 pradhāna-tas, v. 110; vii. 116.
 prapadyamāna, vii. 131.
 prapanna, vi. 152.
 prabodha, vii. 55.
 prabhava, i. 61.
 prabhā, vi. 126.
 prabhāva, i. 34; viii. 34.
 prabhutva, ii. 6; vii. 60.
 prabhūta, vii. 60.
 pramāda, i. 38, 56.
 pra-yat, *pres. part.*, vii. 19.
 prayatna-tas, viii. 24.
 prayāja, vii. 74; viii. 103.
 prayāta, v. 72.
 prayukta, ii. 69.
 prayuñjana, viii. 134.
 prayoga, i. 90; v. 94; vii. 18, 110,
 154; viii. 124.
 prayoga-tas, i. 59.
 prayoga-vid, i. 12.
 pralaya, i. 61.
 pralāpa, i. 37, 55.
 pravakṣyat, v. 73.
 pravargya, v. 35.
 pravalhikā, i. 35, 57.
 pravāda, ii. 18; *pl.*, iii. 46, 65 (A); iv.
 32, 107.
 pravāda-bahula-tva, iv. 43.
 pravibhajya, ii. 106.

praviśya, vii. 47.
 pravayathita, v. 18.
 prasāmsā, i. 35, 48.

iv. 60.

prasāśya, iv. 95.
 prasāna, i. 35, 50.
 prasāṅga, *abl.*, iii. 47, 52, 68; iv. 19,
 28, 81; v. 142; vi. 72; *inst.*, iii. 53.
 prasāṅga, iii. 28.
 prasāṅga-tas, v. 171.
 prasāṅga-parikīrtana, i. 22.
 prasanna, v. 19; vi. 89.
 prasādyā, v. 18, 50, 125.
 prasūti, i. 96; iii. 30.
 Praskaṇva, vi. 85.
 prastāva, viii. 122.
 Prastoka, v. 124.
 prasvāpin, *f.*, -I, vi. 2.
 praharṣita-manas, vi. 60.
 prahita, iv. 25; vi. 149.
 prahr̥ṣṭa, iv. 3.
 Prahlāda-tanaya, vii. 53.
 prahva, iv. 71; v. 76; vi. 54; viii. 4.
 prāūga, *adj.*, iv. 92; *f.*, -I, vi. 17.
 prāk, *prep. with abl.*, iii. 10; viii. 21.
 prāc, *f.*, -I, vii. 115.
 Prājāpatya, iii. 69; v. 143; viii. 22,
 41, 64, 80.
 Prājāpatya āśvamedhika, ii. 153.
 prāñjali, v. 51; vi. 38.
 prāñjali-sthita, viii. 4.
 Prāṇa, ii. 35; iv. 39, 40.
 prāṇa, vii. 71; *pl.*, vi. 144.
 prāṇa-dṛṣṭi, viii. 135.
 prāṇa-bhūta, ii. 51.
 prāṇa-vat, vii. 82.
 prāṇa apāṇa, *du.*, vii. 126.
 prātaḥ-savana, i. 115.
 prādāya, iii. 24.
 prādur *with* ✓as, v. 67; vii. 45, 63.

prādhānya, i. 6, 75; ii. 138; iii. 7;
 vi. 17; viii. 60.
 prādhānya-tas, v. 107; viii. 62.
 prāyaśas, iii. 151.
 prāyaścittārtham, viii. 69.
 prāsāda, vi. 56.
 prāsta, v. 17.
 priya, *n.*, vii. 149.
 priyakāmyā, vi. 149.
 priyatva, iv. 70.
 prīta, iii. 103; v. 71, 137; vi. 104;
 vii. 46, 76, 77, 100; viii. 8.
 prīta ātman, iv. 55.
 prīti, iv. 1; vii. 149, 150.
 preta, vii. 13, 15, 18.
 preta anugamana, vii. 14.
 preta āśis, vi. 158.
 prepsu, viii. 13.
 praiṣa, i. 35, 57; ii. 152; iii. 36; viii.
 100, 103.
 praiṣa-gata, ii. 154.
 praiṣa-sūkta, ii. 152, 154.

Phala, viii. 134.

phala-pradarśana, iii. 151.

Baddha, vi. 14; *f.*, -ā, vii. 135.

baddhvā, iv. 21; vi. 88.

badhyat, *pres. part.*, v. 134.

✓bandh :

prati- : abadhyata, vi. 14.

Bandhu-prabhṛti, *pl.*, iii. 59; vii. 86.

babhrū, v. 33.

✓barh :

ni : barhaya, iv. 69.

barhis, i. 107; ii. 148; iii. 5.

bala, i. 87; ii. 25; iii. 62; iv. 113,

132; vi. 114.

bala-kāma, iii. 32.

bala-kṛti, i. 87.

bala-puṣṭi-kara, viii. 32.

balavattara, v. 94.

- bala-vitta, *du.*, iii. 61.
 bahu, *loc. pl.*, i. 13; iii. 82.
 bahutva *ekatva-lakṣita*, iii. 35.
 bahu-devata, i. 75; iv. 7.
 bahu-daiva, iii. 80.
 bahu-daivata, ii. 128, 133; iii. 41, 43, 128; vi. 84.
 bahudhā, iv. 143; v. 39, 151.
 bahu-prakāra, i. 19.
 bahu-pradhāna, iv. 8.
 bahu-rūpa-tva, vi. 55.
 bahu-vat, iii. 82; iv. 107, 108.
 bahuvat-stava, iii. 89.
 bahu-vidha, v. 63.
 bahu-vrihi, ii. 105.
 bahu-śas, iv. 8; vi. 157.
 bahv-eka-dhātu-ja, ii. 103.
 bādhitum, vii. 54.
 bādhyamāna, vii. 55.
 bārhaspatya, iv. 9, 124; vi. 25.
 bāla, iv. 120.
 bāla-bhāva, iv. 3.
 Bāṣkala, *pl.*, viii. 85.
 bāhuśrutya, viii. 130.
 bāhya* (mantra), v. 24.
 bibhyat, *pres. part.*, iv. 89.
 buddhi, viii. 130.
 buddhvā, v. 70; vii. 57.
 ✓budh: budhyeta, iii. 48; abudhyata, v. 69; bubudhe, vi. 100, 150.
 , bodhaya, vi. 37.
 anu-, iv. 115; vi. 36.
 budhna, v. 166.
 budhnya, v. 166.
 Bṛbu, v. 108.
 bṛhat (stotra), viii. 78; (Sāma), i. 131.
 bṛhatī, viii. 105.
 Bṛhaduktha, ii. 131; iii. 55.
 Bṛhaspati, i. 82, 122; ii. 3, 39; iii. 86, 133, 137, 156; iv. 12, 13; v. 102; vi. 110, 112, 116; vii. 137.
 Bṛhaspati-pracodita, iii. 136.
 Bṛhaspati-stuti, iv. 85.
 bodhita, viii. 7.
 brahma-karman, v. 158.
 brahma-cārin, iv. 59.
 Brahma-jāyā, ii. 82; viii. 36.
 Brahmanas-pati, i. 122; ii. 2; iii. 66, 71.
 brahman, *n., supreme soul*, i. 62; ii. 40, 119; vii. 109; viii. 140; *prayer*, iii. 18; viii. 93; *priestly caste*, v. 126; *m., priest*, v. 125; vii. 70.
 brahmarṣi-tā, iv. 95.
 brahma-vādin, *f.*, -ī, *female seer*, ii. 84.
 brahma-han, vi. 152.
 brāhma, ii. 125; viii. 98; *f.*, -ī, iv. 113; vi. 152; viii. 109.
 Brāhmaṇa, *n.*, i. 41; v. 25, 157; vi. 117, 129; vii. 72; viii. 100, 110; *m.*, v. 158.
 brāhmaṇa-kumāra, v. 15.
 brāhmaṇa-śāsana, vii. 14.
 brāhmaṇaspatya, iii. 107.
 Brāhmaṇa ukta, v. 11.
 bruvat, vi. 20.
 ✓brū: abrūtām, iii. 21.
 nir-: brūyāt, ii. 106.
 Bhakta, iv. 25.
 bhakti, i. 6, 73, 76, 77.
 bhakti-tas, v. 172.
 ✓bhakṣ: bhakṣayet, vii. 31.
 bhakṣayitvā, vi. 103.
 Bhaga, ii. 10, 62; v. 147; vi. 8; vii. 114; viii. 128.
 Bhaga-daivata, v. 169.
 bhagavat, v. 78.
 bhaga antara, vii. 46.
 ✓bhaj, i. 5, 18, 78, 88, 113; ii. 73, 74, 76, 80, 81; iii. 14; vii. 65, 143.
 vi-, vii. 112; viii. 29.
 ✓bhaṇ: bhaṇyate, iii. 54.

- bhayodvigna, viii. 35.
 Bharadvāja, ii. 63; iii. 128; iv. 98
 (*pl.*), v. 102, 124, 137, 139, 140.
 bhartṛ, vii. 1, 47, 133.
 bhavat, *pres. part.*, i. 61; *m.*, v. 126.
 bhaviṣya, i. 40; iv. 29.
 bhavya, i. 40, 61.
 bhāga, *m.*, iii. 89, 136; vi. 21, 22;
 viii. 29.
 bhāga, *adj.*, iii. 45, 51; v. 167; *f.*, -I,
 iii. 98.
 bhāj (sūktasya), i. 100.
 bhāt, *pres. part.*, ii. 63.
 Bhārata, v. 83.
 Bhārati, iii. 13; v. 101.
 Bhārgava, ii. 51; viii. 70; *f.*, -I, iv. 11.
 Bhārmyaśva, vi. 46; viii. 12.
 bhāryā, v. 59; viii. 19.
 Bhāllaveyī, v. 159.
 bhāva, i. 75; iii. 21; iv. 59, 68, 73;
 vi. 38; viii. 21.
 bhāva-pradhāna, ii. 121.
 Bhāvayavya, iii. 150, 155, 156.
 Bhāvayavya-suta, iii. 143.
 bhāva-vikāra-ja, ii. 122.
 bhāva-vṛtta, ii. 86, 120; v. 87, 112;
 vii. 123, 140; viii. 46, 56, 59, 66,
 91.
 bhāva-vṛtti, vii. 135.
 Bhāvya, iii. 140.
 ✓bhāṣ : abhāṣata :
 abhi-, v. 100.
 prati-, iv. 12.
 bhāsayat, ii. 62.
 bhāskara, vii. 28.
 bhittvā, vii. 52.
 ✓bhid : bibhiduḥ, vi. 64; bhinddhi,
 vii. 149; abhinat, vii. 150.
 bhinna (sūkta), i. 20.
 bhiṣaj, vii. 154.
 bhīta, iv. 69, 89.
 bhīma-parākrama, iv. 67.
 ✓bhuj : bhuñjate :
 upa-, viii. 115.
 bhurij, viii. 107.
 bhuvana, vii. 60.
 bhū, ii. 73; vii. 5, 93, 101.
 ū : bhūt, vi. 57, 90.
 sam-, *perf.*, v. 150; vii. 6.
 1. bhūta, *perf. part.*, *past*, i. 40, 61.
 2. bhūta, *n.*, *being*, ii. 24; iii. 24, 30;
 vii. 128.
 bhūta-karaṇa, viii. 85.
 bhūta-vat, iv. 29.
 Bhūtāmśa, viii. 18, 19.
 bhūti, iii. 32.
 bhūpati, v. 19.
 bhūmi, v. 111, 123; viii. 47.
 ✓bhr̥ : bibharti, viii. 76.
 Bhr̥gu, v. 99; *pl.*, i. 128; iv. 98; vi.
 156; viii. 125.
 bhr̥sam, *adv.*, iv. 23.
 bheṣajārtham, vii. 91.
 bhaiṣajya, viii. 64.
 bhoja, vi. 42; *pl.*, iv. 98; viii. 23.
 ✓bhr̥j : bhr̥jate, i. 93.
 bhr̥tr̥ (madhyama), iv. 33; (yaviyas),
 iv. 112; (kaṇiyas), vii. 13; *du.*, vii.
 155; *pl.* (catvāraḥ), iii. 59; (trayaḥ),
 iv. 32 (B); vii. 89; (Marutaḥ), iv.
 51; (vr̥kṇāḥ), vii. 61; (pūrvajāḥ),
 vii. 73, 77.
 bhrū, viii. 113, 117.
 Makha, i. 115; iii. 45.
 maṅgala, i. 25, 32.
 j̥j : majjati :
 ni-, iii. 24.
 majjā, vii. 79.
 maṇi, v. 123.
 maṇḍala, iii. 28, 116; v. 103; vi. 39,
 130, 145.

- maṇḍūka, *pl.*, i. 109; vi. 27.
 mata, iii. 122; v. 56.
 mati, iii. 144.
 matta, vii. 23.
 matsya, v. 152.
 ✓math : mathyati (= *passive*), iii. 62.
 mathyamāna, iii. 64 (B).
 ✓mad : mādayase, iv. 78.
 mad-gr̥ha, *m. pl.*, vi. 55.
 mad-devata, vii. 74.
 mad-devatya, vii. 74.
 madhu, iii. 17, 19, 21, 96 (B), 123; iv. 126; vi. 145.
 Madhuchandas, ii. 126; iii. 57.
 madhya, iii. 116; *loc. sing.*, iv. 134 (*v. r.*); viii. 113, 137.
 madhyam̐dina, ii. 9; vii. 121.
 madhya-bhāga, ii. 31.
 madhyama, i. 66, 69, 93, 94, 99, 130; ii. 26, 38, 41, 43, 45, 72, 85; iii. 76, 99 (Agni), 116, 120 (Agni); iv. 33; v. 10 (Agni), 35 (Agni), 43 (Vāc), 48 (Agni), 49 (Vāc), 88 (Pr̥thivī), 166; vi. 11 (Agni), 128, 129, 155 (Yama); vii. 33 (Agni), 106, 107 (Vāc), 142 (Agni); viii. 39 (Agni).
 madhyama-sthāna, i. 103, 121; ii. 7; iii. 74.
 ✓man : manvate, i. 24; manyate, iii. 76, 112, 130, 155, 156; manyete, iii. 100; mene, iv. 4, 18.
 mana-āvartana, vii. 90.
 manas, v. 54, 55, 60, 65, 73; vii. 71, 82, 85; viii. 76, 132.
 Manu, ii. 12, 130; iii. 55, 121; vii. 2, 103, 107.
 manuṣya, *pl.*, v. 9; vii. 68, 71.
 mano-vāg-deha-bhojana, *pl.*, vi. 143.
 mantra, *m.*, i. 80, 86, 87, 119; ii. 20, 21, 68, 101, 110, 112, 118, 132; iii. 37, 46, 48; v. 58, 94, 95, 96; vi. 157; vii. 16, 45, 110, 138; viii. 109, 124, 131, 138; *n.*, ii. 132; 129.
 mantra-tas, vii. 17.
 mantra-darśin, i. 34; v. 66.
 mantra-dr̥ś, i. 1; v. 58.
 mantra-dr̥ṣṭi, i. 3.
 mantra-daivata-vid, viii. 133.
 mantra-prayoga, v. 94.
 mantraya, *den. verb* :
     anu- : amantrayat, v. 128.
     upa- : mantrayām cakre, v. 20.
 mantra-vittama, ii. 122.
 mantra-vid, i. 22, 90; v. 93.
 mantravin-mantravittama, iii. 133.
 mandu, ii. 141; *du.*, -ū, ii. 142.
 mandra (svara), viii. 113, 115, 119, 120.
 mandra-karṣaṇa-saṃyukta, viii. 113.
 mandra-sthāna-samāhita, viii. 120.
 manyamāna, iv. 121.
 Manyu, i. 123; ii. 52; iv. 134.
 manvāna, vi. 112.
 Mamatā, iv. 11.
 Mamatā-suta, iii. 56.
 Marici, v. 143.
 Marut, *pl.*, i. 83, 103, 117, 127; ii. 35; iii. 37, 74, 75, 107; vii. 105.
 Marut-pati, vi. 113.
 marutvat, iii. 94; iv. 56.
 Marud-gaṇa, ii. 144; v. 67.
 Marud-gaṇa-pradhāna, ii. 141, 143, 144.
 mahat, viii. 140.
 mahartvij, vii. 113.
 maharṣi, i. 81; v. 65; viii. 137.
 mahātapas, iv. 25.
 mahā-doṣa, iv. 119.
 mahā-dyuti, v. 147, 152.
 mahā-nagnī, i. 55.
 mahā-nadī, vi. 96.

mahā-nāmnī, *pl.* (ṛcaḥ), viii. 98, 100.

mahā-yajña, iv. 112.

mahā-yaśas, v. 152.

mahā-vīra, v. 34, 35.

mahiman, v. 164.

mahiṣī, v. 56, 63.

mahendra, ii. 144.

mahendra-sadana, iv. 76.

mahaṇṣadhi, viii. 56.

✓mā : *pass.*, miyate, v. 153.

nir- : -mimīte, vii.

māṃsa, iv. 29 ; vii. 78.

mātā-putra, *du.*, iv. 39.

mātr, vi. 90 ; vii. 97.

mātr-tva, vi. 38, 91.

mādhyamika (gaṇa), iii. 25.

māna, v. 153.

mānasa, vii. 21 ; viii. 69.

Mānya, iv. 52 ; v. 153.

mānyava, vii. 117.

māmaka, vii. 44.

māyā, ii. 42.

māyā-bala, vii. 88.

māyā-bheda, viii. 75, 76.

māyāvin, vii. 86.

Mārica, v. 143.

māruta, iii. 107 (MSS.).

mārutaindra, iv. 44.

mās, *loc.*, māsi māsi, ii. 52.

māsa, ii. 56 ; iv. 34.

māsa-kṛt, ii.

māsika, ii. 56.

mahātmya, i. 70.

māhitra (sūkta), viii. 86.

mita, *measured*, viii. 109.

mitākṣara, ii. 90, 92.

Mitra, i. 123 ; ii. 4, 48 ; v. 147,

vii. 114.

Mitrātithi, vii. 35.

Mitrāryaman, *du.*, vi. 81.

Mitrā-varuṇa, *du.*, i. 83 ; iii. 94.

Mitrā - varuṇa - dakṣa amśa - tuvijāta -
bhaga aryaṃan, *pl.*, iv. 82.

mitri-kṛtya, ii. 48.

mithuna, vi. 162 ; vii. 1.

✓mī : miyante :

pra-, iv. 120.

mīna, vi. 88.

mukha, v. 1 ; vi. 102, 151.

mukhya, iii. 37.

mukhyatama, ii. 8.

: mumucuḥ, vi. 89.

pra- : mocire, vi. 15.

mud, *f.*, v. 53.

Mudgala, vi. 46 ; viii. 12, 90.

mudhā, vii. 43.

muni, iii. 106, 115 ; v. 144 ; vii. 47.

muni-sattama, viii. 18.

musala, iii. 101.

musalolūkhala, *du.*, i. 113.

✓muh : mumoha, vii. 88.

muhūrta, iv. 66 ; v. 149 ; vii. 157.

mūrta, ii. 32.

mūrtimat, vii. 146.

mūrdhan, iv. 60, 120 ; viii. 112, 116.

mūrdhanvat, ii. 18.

mṛga, iv. 89.

mṛta, vii. 35.

mṛta-patnī, vii. 13.

mṛta-śiṣṭa, vii. 11.

Mṛtyu, i. 122 ; ii. 59 ; vii. 10, 16.

✓mṛs : mamarṣa, iv. 13.

megha, iv. 41 (B) ; v. 166.

medas, vii. 78.

medha (puruṣasya), ii. 153.

medhā, ii. 84.

Medhātithi, ii. 64, 130, 155, 157 ; iii. 55.

medhā-sūkta, viii. 58.

medhya (aśva), iv. 27.

maitra, *f.*, -I, iv. 17, 123.

maitrāvaruṇa, ii. 127 ; iii. 105 ; iv.

f., -I, vi. 65, 72, 124.

Maitrāvaruṇi, v. 160.

maithuna, iv. 12 ; vi. 154 ; vii. 4, 133.

mohita, vii. 54.

Yakṣa, vii. 68.

yakṣma-nāśa, vii. 154.

yakṣma-nāśana, viii. 64, 68.

yakṣma-nāśin, *f.*, -I, vii. 133.

yakṣyamāṇa, v. 50.

✓yaj, *pres.*, viii. 111 ; *fut.*, vi. 21 ;
perf., vii. 59 ; viii. 7 ; *caus.*, v. 53 ;
viii. 5.

yajat, vi. 58.

yajamāna, vi. 72 ; vii. 70 ; viii. 80.

yajus, ii. 152, 153, 154 ; viii. 110, 130.

yajña, iii. 136 ; v. 158 ; vii. 31, 74, 77,
113 ; viii. 130, 135.

yajñārtham, vii. 143.

yajñiya, vii. 72.

yajvan, vi. 73, 74.

✓yat : yateta, ii. 119.

yathā-kramam, ii. 71.

yathā-nyāyam, ii. 23.

yathā-rūpam, vii. 138.

yathā-vākyam, ii. 122.

yathā-vidhi, viii. 6.

yathā-sthānam, ii. 72 ; vii. 52.

yadṛchayā, v. 99.

yad-daivata, viii. 103.

✓yam : yachati, iii. 1.

pra- : ayachat, ii. 25 ; vi. 162.

Yama, i. 123 ; ii. 11, 47 ; iii. 58 ; vi.
163 ; viii.

48.

yama, *twi*n, vi. 163.

Yama-putra, ii. 60.

Yama-YamI, *du.*, vi. 163.

YamI, i. 128 ; ii. 77, 83 ; vi. 154.

yava, vi. 58.

yaviṣṭha, vii. 61.

yavīyas, iv. 112.

yaśasvinI, iv. 57 ; v. 54.

yahu, iii. 64 (B).

✓yā :

abhi- : ayāt, vi. 110 ; vii. 104 ;

ayus, vii. 90 ; viii. 20.

✓yāc : ayācatam, iii. 20.

yācnā, i. 35, 49.

yājamāna, *adj.*, vii. 138.

Yājñika, *pl.*, viii. 99.

yājya, v. 55.

yājyā, ii. 138.

yājyārcita, v. 64.

yāt, *pres. part.*, viii. 87.

yāthātathya, i. 4.

yādṛchika, i. 30.

yādṛś, vii. 134.

yāvat, *adj.*, viii. 19.

yukta, iv. 24.

yuga, vi. 105.

yugapat, v. 98 ; vi. 54 ; viii. 37.

yuga-paryanta, *adj.*, viii. 98 ; -m, *adv.*,
iii. 24.

yugma, iv. 44 ; vii. 30 ; viii. 29.

ni- : ayojayat, v. 74.

pra- : yujyante, vii. 15 ; yuñkte,
viii. 131.

sam : yojayet, i. 118.

yuddha, iv. 131.

yuddhādi, v. 134.

yuddhopakarāṇa, v. 128.

yudh, v. 124, 125 ; vii. 63.

yudhyat, *pres. part.*, viii. 13.

yuyutsu, v. 135.

yuva-kāmyā, vi. 77.

yuvam : *acc.*, yuṣmān, viii. 27.

yūpa, iv. 101.

yūpavat, iii. 28.

yoga, vii. 88, 109 ; viii. 84, 130, 136.

yogitva, iii. 115.

yotsyamāna, vi. 111.

yoddhr, v. 127.
 yodhayat, *pres. part.*, iv.
 yoni, i. 62; viii. 140.
 yaupa, *f.*, -ī, iv. 100.
 yauvana, vi. 55; vii. 44.
 Rakṣas, viii.
 rakṣo-bhūta, vi. 34.
 rakṣo-han, vi. 134.
 rajata, vii. 78.
 rajas, *pl.* (trīni), ii. 63.
 raṇa-devatā, v. 131.
 rati, vi. 55.
 ratna, v. 123; vi. 52.
 ratha, i. 84, 110; iii. 86, 95, 147, 149;
     v. 14, 15, 123; viii. 12, 35.
 ratha-gopa, v. 131.
 ratha-chidra, vi. 105.
 Rathamtara, i. 116; viii. 78.
 Ratha-proṣṭha, vii. 85.
 Rathaviti, v. 50, 73, 74, 77.
 Rathaspati, viii. 127.
 rathābhimarśana, v. 112.
 rathitara, iv. 73.
 rapas, vii. 95; viii. 50.
 ✓rabh : rebhe :
     ā-, vii. 54.
 ✓ram : ramaye, vi. 54.
 ramya, v. 75.
 rayimat, iv. 72.
 rava, ii. 35, 42.
 ravi, iii. 10, 17.
 raśmi, i. 63, 68, 94; ii. 62, 67; iii.
     17; iv. 38; v. 130; *pl.* (sapta), iv.
     33.
 rasa, i. 68; ii. 32; vii. 127.
 rasādāna, ii. 6.
 Rasā-pāra-nivāsin, viii. 24.
 rahasya, vi. 129.
 rahaḥ-samyoga-kāmyā, iv. 57.
 Rākā, i. 128; ii. 78.

Rakā-Sinivali, *du.*, iv. 87.
 rākṣasa, *pl.*, v. 145; vii. 68.
 rākṣoghna, vi. 28.
 rākṣoghna āgneya, viii. 40, 65.
 rājan (Varuṇa), vi. 14, (Nāhuṣa) 20,
     (Kuruṅga) 44, 138.
 rāja-putra, vii. 155, 156.
 rāja-putrī, v. 53, 54.
 rāja-yakṣma-han, viii. 64.
 rājarsi, iii. 54; iv. 98; v. 29, 50; vi.
     51; vii. 2, 147.
 rājñī, iv. 2.
 rājya, vii. 54, 157; viii. 1, 4, 5.
 rātri, iv. 132; v. 84; vi. 11.
 Rātri-saṁstāva, iii. 105.
 Rātri, i. 112; ii. 74, 84; v. 74, 75;
     viii. 44.
 Rātry-uṣas, *du.*, iii. 138.
 ✓rādh : rādhyate, viii. 98.
 rāṣṭra, viii. 2 (*v. r.*).
 rāsabha, iv. 141.
 Rāhugaṇa, ii. 45.
 riktha, iv. 111.
 ✓ribh : ribhyate, iii. 96 (B).
 riramsu, iv. 58, 59.
 rukma, v. 72.
 rukma-vakṣas, v. 68.
 ✓rud : arodīt, ii. 34.
 Rudra, i. 103, 122; ii. 4, 33; *pl.*, i.
     127; v. 47; viii. 128.
 Rudra-patnī, v. 46.
 Rudra-sūnu, v. 69.
 ruvat, ii. 59.
 ✓ruh : rohati, vii. 13.
     adhi-, ii. 67.
     ā- : ruroha, vii. 4.
 rūḍhi-gata, ii. 102.
 rūpa, *form*, ii. 119; iii. 76; iv. 18;
     viii. 111; *grammatical form*, ii. 158;
     iii. 4.
 rūpa-kṛt, i. 84.

- rūpavattā, vii. 45.
 rūpavad-bhārya, ii. 107.
 rūpa-vikarṭṭ, iii. 25.
 rūpa-vīrya, *pl.*, iv. 134.
 rūpa-sampanna, iii. 144.
 retas, iv. 111; v. 149.
 raivata, ii. 13.
 roga-ghna, iii. 113.
 rogāpanutti, iii. 114.
 Rodasī, i. 129; ii. 78, 143; *du.*, i. 83,
 113; iv. 6, 98; vii. 94, 95, 126;
 viii. 125.
 roman, iv. 2; vii. 78.
 Romaśā, ii. 77, 83; iii. 155, 156.
 roha, i. 102.
 rohit, *pl.*, iv. 140.
 raudasī, v. 117.
 raudra, iii. 139; v. 173; *f.*, -ī, iii. 108;
 v. 38.
 raudra-saurya auśasa, iv. 99.
 raupya, vii. 52.
 Rausāma, v. 34.
 ✓lakṣ, v. 154; vii. 140.
 upa-, i. 12; viii. 79.
 lakṣaṇa-sampad, i. 11.
 lakṣita, viii. 81.
 labdha-vat, *perf. part.*, v. 66.
 labdhāsu, vii. 102.
 ✓labh, vi. 68; vii. 50; viii. 18.
 upa-, iii. 134; iv. 52.
 lākṣa, *adj.*, viii. 51 (*v. r. lākṣā*).
 Lakṣā, i. 129; ii. 84.
 lāba, *adj.*, viii. 40.
 liṅga, i. 45, 86, 87; ii. 96, 97, 100,
 102, 118; iii. 110; viii. 21, 81, 104.
 liṅga-tas, i. 20; iii. 39; vi. 69.
 liṅga-bhūj, iii. 111.
 liṅga-vākya, v. 93.
 liṅga-vākya-vikāra, vii. 108 (B).
 liṅgokta-daivata, iv. 129; viii. 65.
 Luśa, ii. 129; iii. 55.
 loka, *pl.*, i. 130; ii. 62; vii. 127;
 (trayaḥ), i. 90, 101; ii. 50; vi. 121;
du., i. 92.
 loka adipati, *pl.* (trayaḥ), i. 73.
 loka adhipati, *pl.* (trayaḥ), viii. 121.
 lopa, ii. 116.
 Lopāmudrā, ii. 83; iv. 57.
 laukika, ii. 101.
 laukya, i. 4.
 laulya, viii. 31.
 Vamśaja, vi. 39, 58.
 vaṁśya, vi. 142.
 vaktu-kāma, vii. 84.
 ✓vac: vakṣyāmi, i. 1; iv. 32 (B);
 (mā) vocaḥ, iii. 19; ūca, vii. 66;
 ucyate, iii. 153 (A).
 pra-: vakṣyāmi, i. 85.
 prati-: ūcuḥ, vi. 21.
 vacana-liṅga, *du.*, i. 43.
 vajra, i. 84, 87; iii. 23; iv. 5; vi. 82,
 123, 150; vii. 25, 149, 150.
 vajra-dhṛk, vii. 32.
 vajra-saṁstava, vi. 120.
 vajrin, iii. 23, 115.
 ✓vad: vadati, iv. 17.
 abhi-: vadanti, viii. 96; avāda-
 yatām, v. 65.
 vi-pra-, iv. 10.
 sam-: ūde, ii. 85; ūdire, iv. 105;
 vi. 89; vii. 81.
 ✓vadh: (mā) vadhīḥ, iv. 52; vadhīt,
 iii. 21.
 vadhū, iii. 147; vi. 51; vii. 131, 132.
 vadhūmat, iii. 149.
 vana, vi. 35, 101, 138; viii. 2; vanā-
 nām (patī), iii. 26.
 Vanaspati, i. 66, 109; ii. 150; iii. 26,
 27; vii. 62.
 ✓vand: vavande, iv. 2.

✓vap :

nir- : upyate, i. 78, 119; vapante,
ii. 16.

vapus, iv. 66.

vayas, *bird*, v. 146.

vara, *boon*, iii. 24; iv. 71, 74; vi. 54;
vii. 50, 65, 76.

vara-dāna, vii.

variṣṭha, vii. 87.

Variṣṭhā, v. 144.

Varuṇa, i. 117, 118, 122; ii. 2, 4, 11,
32; v. 98, 147, 148; vii. 114.

Varuṇa-daivata, vi. 93 (*v. r. -devata*).

Varuṇa-mitra-deva, iv. 6.

Varuṇānī, iii. 92.

Varuṇa-aryama-mitra, *pl.*, iii. 107; vi.
50; viii. 86.

Varuṇa-indra-agni-soma, *pl.*, viii. 41.

varga, i. 5; ii. 85, 86, 87; vii. 116.

varṇa, *letter*, ii. 116; *caste*, vii. 15.

varṇa-gotra ādika, iii. 145.

varṇa-gotra avirodha, iii. 144.

varṇa-saṃghāta, ii. 117.

vartantī, *pres. part.*, vi. 137.

vartin, *f.*, -ī, iii. 12.

varmin, v. 129.

varṣa, *n. pl.*, vii. 42.

varṣa-sahasra, vi. 20.

varṣū, *pl.*, ii. 13.

varṣiṣṭha, ii. 67.

Vala, vi. 64.

vaśa, ii. 93.

Vaśa, vi. 79.

vaṣaṭ-kāra, vii. 61; viii. 111.

: vasati, iii. 134; uvāsa, vii. 43;

ūṣatuh, vi. 35.

ni-, vii. 147.

vasat, *pr. part.*, vi. 36.

vasati, *f.*, *the root vas*, v. 156.

vasanta, i. 115.

vasantī, *pres. part.*, vi. 40.

Vasiṣṭha, ii. 62, 130; iii. 128; iv. 98,
119; v. 150, 151, 154, 157, 158,
163; vi. 11, 34.

Vasiṣṭha-dveṣin, *f.*, -ī, iv. 117.

Vasiṣṭha-sūpa, vii. 59.

Vasiṣṭha-agastya, *du.*, v. 164.

vasu, *n.*, v. 63, 139; vi. 85.

Vasu, *m. pl.*, i. 116; ii. 12; viii. 125.

Vasukarṇa, iii. 55.

Vasukra, vii. 30.

✓vah, vi. 21, 22; vii. 65.

ā- : avāhayat, iii. 133.

vahana, i. 119.

vāk-pūrva, viii. 111.

vāk-prāna, *du.*, iv. 39.

vākya, ii. 88, 89, 100, 117; viii. 68.

vākya-ja, ii. 104.

vākya-rtha-nirṇaya, ii. 117.

vākya-rtha-darśanārthīya, i. 41.

vāk-sūkta, viii. 43.

vāg-devatya, ii. 125; viii. 122.

vāg-vidvas, vii. 111.

vāc, i. 74, 128; ii. 39, 44, 50, 72, 76,

79, 81, 84, 138; iii. 12, 14; iv. 36,

39, 72, 85, 113, 114, 115,

2, 98, 100; vi. 121, 152; vii. 71,

106, 107; viii. 8, 76, 91.

Vācaspati, i. 125; ii. 44; iii. 71.

vācya, i. 62; ii. 96.

Vāja, iii. 83; vi. 135.

vājin, vii. 3; *pl.*, ii. 12; iv. 141, 142.

vājina-daivata, v. 167.

Vāta, i. 125; ii. 5.

Vātajūti, viii. 127.

Vāta-deva, viii. 49.

vādhūya, vii. 134.

Vādhryasva, ii. 155.

vāma, iv. 33.

vāma-tas, iv. 89.

Vāmadeva, ii. 40; iii. 57; iv. 132.

vāyavya, i. 87; ii. 127; viii. 49 (*v. r. A*).

Vāyu, i. 5, 68, 69, 82, 122; ii. 2, 4, 16,

32, 124; iii. 94.

Vāyu-devata, viii. 108, 122.

vār, *water*, iv. 38.

vārūṇa, iii. 98; (*jana*), vi. 13.

Vārūṇi (= *Vasiṣṭha*), vi. 24, 33.

Vārasikha, *pl.*, v. 124, 125, 136, 137.

vāriṣākapa (= *Vārṣākapa*), ii. 69.

vārya, iv. 74.

vārṣasahasrika, vi. 22.

vārṣākapa, vii. 141.

vārṣika, viii. 6.

ś: vavāśa, iv. 93.

vāsativara, v. 149.

vāsas, iv. 30, 41 (B); vi. 52; vii. 132.

Vāsiṣṭha, *pl.*, v. 159.

vāstu, ii. 43.

Vāstospati, i. 123; ii. 43; vi. 48.

vāstospatya, vi. 2.

vāhana, i. 74; iii. 85; iv. 143.

vāhanārtha, iii. 147.

vimśati, ii. 94; v. 30.

vikarṣa, viii. 120.

vikāra, ii. 121; vii. 108 (B).

Vikunṭhā, vii. 49.

vikramya, vi. 122.

vikrīnat, *pres. part.*, iv. 133.

vigraha, ii. 106, 112.

vi-: vecayanti, ii. 94.

vicikitsita, ii. 141, 144.

vicetana, iv. 113.

vichandas, viii. 109.

vijana, vi. 99.

vijarāroga, vii. 47.

vijñāna, iii. 137; vii. 110.

vijñāya, vii. 3.

vitata (*yajña*), v. 53.

vitta, ii. 30.

✓1. vid, *to know*:

adhi-: vetti, ii. 30.

✓2. vid, *to find*:

anu-, vii. 112.

Vidathi, v. 102.

vidita, i. 33; viii. 76.

viditvā, iv. 1; vi. 38; vii. 4; viii. 28.

vidyā, iii. 142.

vidyut, i. 54, 94; ii. 33.

vidvas, vii. 112, 113.

Vidhatr, i. 126; v. 147; viii. 70, 126.

vidhi, v. 94.

vidhi-dṛṣṭa, iv. 77; v. 24.

vidhi-vat, vi. 114.

vidhūya, vii. 77.

Vinatā, v. 144.

vināśana, ii. 121; viii. 50.

vinikṣipya, v. 84.

vinīyoga, vii. 113; viii. 10.

vinirjita, v.

vinīścaya, iii. 29.

Vipāt-chutudrī, *du.*, iv. 106.

Vipās, i. 114.

vipula, v. 70.

viprakṛṣṭa, ii. 100.

vipravāda, ii. 131.

viphala, v. 82.

vibhakta, iv. 6.

vibhakta-stuti, iii. 41, 82.

vibhakti, i. 43, 45; ii. 94.

vibhajya, vii. 120.

vibhava, vii. 132.

vibhāga, ii. 20.

Vibhindu, vi. 42.

vibhu, vi. 113.

vibhūti, i. 71; iii. 123; iv. 37.

vibhūti-sthāna-janma, i. 96.

vibhūti-sthāna-sambhava, i. 104; ii. 20.

Vibhvan, iii. 83.

Vimada, iii. 128.

vimāna, i. 121.

viyogārtham, vii. 149.

virāga, vii. 132.

- virāj, viii. 107.
 vilapat, *pres. part.*, vi. 33.
 vilapita, i. 36.
 vilāpa, i. 53.
 vivara, vi. 123.
 Vivasvat, ii. 47 ; v. 147 ; vi. 68, 162, 163 ; vii. 2, 4, 7, 119 ; viii. 127.
 Vivasvat-suta, vi. 154.
 vivikta, iii. 20.
 vivicya, viii. 139.
 vividha, iv. 31 ; v. 139 ; vii. 50.
 vividha āyudha, *pl.*, vii. 111.
   īś : viśati, viii. 140.
   ā- : aviśat, viii. 2.
   pra ā : aviśat, vi. 12 ; vii. 62.
   upa- : viveśa, v. 22.
   ni-, *caus.*, ii. 100.
 viśati = *the root* viś, ii. 69.
 viśasya, iv. 30.
 viśeṣa, ii. 109.
 viśeṣa-tas, vii. 138.
 viśeṣa-vācin, ii. 110.
 viśva, ii. 134 ; *pl.*, viśve (*scil.*, devāḥ), ii. 12 ; vii. 41 ; (devāḥ), i. 84 ; iii. 95 ; iv. 98 ; v. 97, 155 ; vii. 76 ; viii. 106 ; (divaukasas), vii. 118 ; viśvān (devān), iii. 44 ; viśvaiḥ, iii. 60 ; (devaiḥ), viii. 62 ; viśveṣām, iii. 6 ; viii. 106 ; (*scil.*, devānām), viii. 10.
 Viśva-karman, i. 123 ; ii. 49 ; vi. 56.
 viśva-bhaiṣajya, *adj.*, viii. 50.
 viśva-rūpa, iv. 142 ; vi. 152.
 viśva-rūpa-dhṛk, vi. 149.
 viśva-līṅga, ii. 128 ; iii. 33, 42, 43.
 Viśvavārā, ii. 82.
 Viśvā, v. 144.
 viśvātman, iv. 121.
 Viśvānara, i. 127 ; ii. 66.
 Viśvāmitra, ii. 48, 131, 157 ; iv. 105, 115, 118.
 Viśvāmitra-vacas, iv. 108.
 Viśvāvasu, vii. 130.
 viśve-deva-gaṇa, *pl.*, iii. 136.
 viśveśa, viii. 140.
 viṣa, vii. 44.
 viṣa-ghna, iv. 64.
 viṣaya, i. 120 ; viii. 107.
 viṣa-śaṅkā, iv. 64.
 viṣṇāti = *the root* viṣ, ii. 69.
 Viṣṇu, i. 82, 117 ; ii. 2, 11, 64, 70 ; iii. 59 ; v. 148 ; vi. 122, 123.
 Viṣṇu-nyaṅga, v. 90.
 viśamvāda, v. 95.
 viśarga, iv. 38.
 viśrjat, *pres. part.*, i. 93 ; ii. 58.
 viśtara, i. 79, 80.
 viśtāra, viii. 32.
 viśpaṣṭa, viii. 88.
 viśmaya, i. 38, 57.
 viśmita, v. 69.
 Vihavya, ii. 131 ; iii. 57.
 vihita, viii. 135.
 vihina, vii. 150.
 vidvaṅga, iii. 147.
 vīrya, vii. 54, 60.
 vīrya-vat, v. 149.
 ✓vṛ, *to choose*, v. 33, 51 ; vi. 38, 54.
 vṛkna, vii. 61.
 vṛkta-barhis, i. 65.
 vṛkṣa-droṇī, v. 83.
 ✓vṛt :
   anu- : vartante, iii. 6.
   upa- : varteta, vi. 145.
   ni- : avartata, v. 60 ; vartetām, v. 61.
   pari- : vartate, i. 120.
 vṛta, iv. 23 ; vii. 151.
 vṛtta, v. 60.
 vṛtti, ii. 109.
 Vṛtra, ii. 6 ; vi. 112, 121, 122.
 Vṛtra-bhayārdita, vi. 109.
 Vṛtra-śaṅkā, vii. 113.

- Vṛtra-han, iv. 126; vi. 110.
 vṛddhi, ii. 121.
 Vṛśa (Jāna), v. 14, 18, 19.
     ṣ: varṣati, i. 68; iv. 34; vii. 24;
     vavarṣa, viii. 2.
 vṛṣan, ii. 66, 67; vii. 141.
 vṛṣabha, i. 111; iii. 148; vi. 52; viii. 12.
 Vṛṣākāpāyī, ii. 8, 10, 80; vii. 120.
 Vṛṣākapi, ii. 10, 67, 68.
 vṛṣṭi, ii. 33.
 vṛṣṭi-kāmajjyā, viii. 5.
 vṛṣṭy-artham, viii. 9.
 vega, vii. 5.
 veda, v. 58; *pl.*, ii. 44.
 veda-pitr, v. 58.
 vedārtha-tattva, vii. 110.
 vedi, vii. 32.
 ✓ven: venati, ii. 51.
 Vena, ii. 51.
 veveṣṭi, *the frequentative of the root viṣ*,
     ii. 69.
 Vaikhānasa, ii. 29.
 Vaidadaśvi, *du.*, v. 62.
 vaidika, i. 4, 23.
 Vaideha, vii. 58, 59.
 vaidyuta, iii. 77; viii. 44.
 vainya, viii. 41.
 vairāja, i. 116.
 vairūpa, ii. 13.
 Vairūpa, *m. pl.*, viii. 37.
 vairūpya, i. 26.
 vaivāhika, vii. 138.
 vaividhya, i. 14, 16.
 vaiśvakarmaṇa, vii. 117.
 vaiśvadeva, ii. 81, 125, 128, 132, 133;
     iii. 33, 42, 47, 51, 122, 131, 141;
     iv. 7, 8, 31, 42; v. 175; viii. 128;
     f., -ī, iii. 99; iv. 9, 123; v. 106,
     174; vi. 133.
 vaiśvadevaka, ii. 127.
 vaiśvadevata, viii. 123.
 vaiśvadevya, vii. 39.
 Vaiśvānara, i. 67, 97, 106; ii. 11; iv.
     97, 102; v. 104; vi. 46; vii. 61,
     142; viii. 127.
 Vaiśvānara-stuti, i. 99.
 vaiśvānariya, i. 99, 102; iii. 117, 129;
     iv. 96; v. 161.
 vaiṣṇava, iii. 93; viii. 102.
 vaiṣṇavya, viii. 102 (*v. r.*).
 volhr, iii. 50, 79.
 Vyāmsa, vi. 77; vii. 58.
 vyañjana, ii. 116.
 vyañjita, i. 64.
 vyatikirṇa, ii. 104.
 vyatyaya, vi. 17.
 vyapekṣā, v. 24.
 vyapohitum, vi. 140.
 vyavasthita, ii. 34; vi. 111, 112; vii.
     52.
 vyasta, ii. 123, 124; iii. 14, 60; viii.
     124.
 vyākhyāta, vi. 129.
 vyāptimattva, i. 98.
 vyāhṛti, ii. 123.
 vyāhṛti-daivata, ii. 123.
 vyutpatti, ii. 108.
 vyoman, i. 93; ii. 32, 42, 56; iii. 14;
     iv. 46, 66.
 ✓vraj: avrajat:
     anu-, iv. 3.
 vraja, viii. 27.
 vrajat, *pres. part.*, ii. 52; iii. 143; iv.
     117.
 vrapita, iii. 135.
 vraścānī, iv. 101.
 Śamyu, v. 109.
     ns, iii. 2, 104, 140, 150; iv. 17;
     v. 140; vi. 53, 120, 139, 160; vii.

anu-: śamsati, i. 103.
 pra-: śamsati, iii. 101.
 : asakat, vi. 122.
 , iv. 41 (B).
 śakata, v. 31; vi. 105, 138.
 śakuni, i. 109.
 śakti, ii. 32.
 Śakti, iv. 112.
 śakti-prakāśana, viii. 10.
 śakti-mat-tā, vii. 60.
 śakra, iii. 38; iv. 3, 70; vi. 53, 104,
 114; vii. 29, 30.
 śakvari, i. 131.
 śaṅkha-nidhi, vi. 55.
 i, iii. 20; iv. 74; v. 138; vi.
 53, 137.
 Śaci-sahāya, iv. 1.
 śata, iii. 148, 149; viii. 2.
 śata-kratu, iv. 46, 52; vi. 152.
 śata-dhā, iv. 120.
 śata-yojana, viii. 32.
 śatarcin, iii. 114, 116.
 śatru, v. 127; vii. 60, 84.
 Śamtanu, vii. 155, 156; viii. 1, 3, 6.
 śamnomitriya, *f.*, -ā, iii. 79.
 ✓śap: śapate, vi. 33.
 śaptu-kāma, vi. 37.
 Śabara, viii. 72.
 śabda, ii. 99, 109; iii. 80.
 śabda-rūpa, ii. 108.
 śamyā-mātra, v.
 ✓śam: śamayat:
 pra-, iv. 53.
 śarad, i. 115.
 śarīra, iv. 40; vii. 101.
 śarīra-pata, vi. 89.
 śarīrin, *f.*, -nī, v. 98.
 śarkara, vii. 79.
 śarma, ii. 46.
 Śaryañavati, iii. 23.
 śalyaka, vi. 106.

Śaśīyasī, v. 61, 64, 80.
 Śasvatī, ii. 83; vi. 40.
 ✓śas: śasyate, iii. 33; v. 175; vi.
 108.
 śastra, i. 102; iv. 22; v. 175.
 śakini, vi. 138.
 śākvara, i. 131.
 śānti, viii. 90.
 śānty-artham, vii. 15, 21, 94; viii. 87.
 śāpa, i. 39, 49; vi. 34.
 Śārngā, *pl.*, viii. 54.
 Śāryāta, ii. 129; iii. 55.
 śālāmukhya, vii. 67.
 śaśvata, iii. 106; v. 126.

anu-: aśāt, iv. 131; śāsati, 3. *sing.*,
 vii. 37.
 ā-: śāste, v. 135; vi. 31; vii. 11,
 12, 19, 134, 136; viii. 82.
 śāstra-vid, iii. 48.
 iks, iii. 84; viii. 4.
 śītāman, ii. 114.
 śiras, iii. 21, 22, 23; iv. 22; v. 15;
 vi. 36, 150.
 śīśira, ii. 13.
 śīśu, v. 16; vi. 139.
 śīśya, *pl.*, iii. 83.
 śītausṇa-varṣa-dātr, vii. 28.
 śukra, iv. 12; v. 99, 151; vii. 5, 6, 78.
 śukra, *adj.*, vi. 144.
 śukra-pratiṣedha, iv. 13.
 śukra-saṅkara, iv. 13.
 śukla, v. 80.
 śuci (Agni), i. 66; iii. 129.
 Śutudrī, i. 114.
 śuna, v. 8.
 śuna-devī, v. 7.
 i. 54; ii. 115; iii. 103.
 śunāsīra, *sing.*, v. 8; *du.*, i. 114; v. 8, 9.
 śubhas-pati, *du.*, v. 84; vii. 43.
 śuśrūṣu, vi. 142.

śūla-sthūpā, *pl.*, iv. 30.

śa, viii. 50; *pl.*, vii. 37.

śaivala, vii. 79 (*v. r.*).

śokaya, *den. verb*:

vi: aśokayat, vii. 36.

Śaunahotra, ii. 40; iv. 78.

śmaśāna, vi. 160; vii. 15.

śyāva, iii. 147; vi. 52; *pl.*, iv. 142;

f., -ī, iii. 8.

Śyāvāśva, v. 52, 55, 56, 60, 64, 65, 69, 72.

śyena, i. 126; iv. 136.

śyena-rūpa, iv. 126.

śrad, *verbal prefix*, ii. 95.

śraddhā, i. 112; ii. 74, 84.

śravaṇa, iv. 119.

śrāddha, *adj.*, viii. 58.

Śrī, ii. 83.

śrī-putra, *pl.*, v. 91.

Śrī-sukta, v. 91.

✓śru: śuśrāva, iii. 133; *pass.*, śrū-
yante, vii. 72.

śruta, iv. 120; v. 50; viii. 87, 135.

Śruta-bandhu, ii. 53.

Śrutarvan, vi. 95.

śruti, iv. 139; v. 23, 83, 159, 167;

vi. 34, 148; vii. 62; viii. 138.

śraiṣṭhya-karman, v. 156.

śrotra, vii. 71.

śrauta, iii. 142.

ślāghā, i. 36, 53.

śloka, ii. 42.

śvan, iv. 126; vi. 12, 159.

vii. 31.

śvas, iv. 50.

Ṣaṭka, viii. 56.

ṣaḍvimśa, vi. 84.

ṣaḍvimśati, ii. 22.

ṣaṣ (vikārāḥ), ii. 121.

ṣaṣṭi (varṣāṇi), vii. 42.

ṣaṣṭyupādhika, iii. 149.

ṣaṣṭha, v. 103; (svara), viii. 119.

ṣaṭrca, iii. 27.

ṣoḷaśarca, iii. 126.

ṣoḷhā, iv. 35.

Samyukta, vii. 84.

saṃyogārtha, vii. 136.

saṃvatsara, ii. 16; iv. 35; vi. 27.

saṃvanana, iii. 59; iv. 53; viii. 32, 95.

saṃvartayat, *pres. part.*, ii. 61.

saṃvāda, ii. 88; iv. 44, 47; v. 163,
164; vi. 154; vii. 29, 148, 153.

saṃvijñāna-pada, v. 95.

saṃvid, vii. 147.

saṃśaya, i. 35, 51.

saṃskārya-preta-samyukta, vi. 158.

saṃstava, i. 117; iii. 109; iv. 27, 136;
v. 172.

saṃstavika, ii. 15.

saṃstuta, ii. 2; iii. 36, 83, 110; iv.
6, 28.

saṃstuta-vat, iii. 81.

saṃstuti, i. 75; vi. 161.

saṃsthā, iii. 82; v. 93.

saṃsthita, v. 67.

sakala, ii. 144.

sakta, v. 55.

saktu, vi. 103.

sakhi, iv. 1; vii. 56.

sakhitva, iv. 2, 75, 77.

sakhī, vii. 151.

sakhya, iii. 106; vii. 103.

saṃkalpa, i. 37, 55.

saṃkalpayat, *pres. part.*, i. 54.

Samkusuka, ii. 60.

saṃkhyā, i. 45; viii. 13.

saṃkhyāna, ii. 93.

saṃgati, v. 77.

saṃgrhītva, ii. 47.

saṃgrāma-āṅga, *pl.*, v. 136.

sacaturdaśa, vi. 146.

✓saj : asajyata :

sam-, vii.

sajūr, iii. 46.

sajōsas (°ṣāṇiti), iii. 46.

saṃjñapta-vat, iv. 29.

saṃjñā, ii. 134 ; iii. 82 ; v. 93 ; viii. 99.

‘saṃjñānam,’ viii. 95.

saṃjvara, i. 38, 56.

sat, 1, *pres. part. with past part.*, i. 92 ; vii. 23.

sat, 2, *n.*, i. 62 ; ii. 120.

sattra, v. 97, 149 ; vi. 22 ; vii. 59.

sattra-sad, viii. 133.

sattva, i. 23, 81.

sattva-saṃgati, i. 29.

Sat-pati, iii. 70.

satya, ii. 40, 42.

✓sad : sīdati, sīdat :

ava-, i. 90 ; iv. 113.

vi ut-, *caus.*, vii. 53.

pra-, *caus.*, viii. 3.

sad-asat, *du.*, viii. 140.

Sadasas-pati, iii. 67, 70.

sadasya, v. 159.

sadrśa, ii. 97 ; *f.*, -ī, vii. 1.

sadyas, v. 73.

sanātana, vi. 144.

sanāman, i. 91.

saṃtāpa, i. 36, 52.

saṃtyajya, v. 16.

saṃdadhat, *pres. part.*, vii. 128.

saṃdhi, viii. 139.

saṃnidhi, vi. 139.

saṃnipāta, ii. 132.

sapatna-ghna, viii. 69, 94.

sapatna-nibarhaṇa, viii. 92.

sapatnī, vi. 57 ; viii. 63.

sapatny-apanodika, viii. 57.

saputra, v. 52, 53, 103.

sapurohita, iii. 144.

sapta (ratnāni), v. 123 ; (svarāḥ), viii. 121.

saptaka, vii. 51, 116.

Saptagu, vii. 55, 56, 57.

saptati, vi. 51.

sapta-tṛṃśattama, *f.*, -ī, vi. 45.

saptadaśa (stoma), ii. 14.

saptarṣi, *pl.*, ii. 11 ; iii. 58 ; viii. 123.

sapti, iii. 50, 79.

saphala, v. 85.

sabar, iii. 85.

sabar-dughā, iii. 85.

sabhārya, iii. 143.

samagra, ii. 76.

samara, vi. 115 ; vii. 51.

samasta, ii. 123, 124 ; iii. 14, 60 ; v.

175 ; viii. 110, 124.

samastarthaja, ii. 104, 144.

samā, viii. 2.

samādāya, vi. 100.

samāna-chandas, i. 16.

samāna-dharmin, iii. 128.

samāna-vayas, v. 68.

samāmantrya, iii. 88.

samāmnāya, i. 1.

samāyāt, *pres. part.*, v. 22.

samāsrita, viii. 117, 118.

samāsa, i. 79 ; ii. 28, 106.

samāhita, viii. 120.

samutthāya, iii. 24.

samutpanna, vi. 62.

samuddhṛtya, v. 85.

samudra, ii. 11 ; vi. 138.

samudra-gā, vi. 20.

sameta, vii. 129.

sāmpad, i. 11 ; ii. 158.

sāṃpravāda, iii. 155.

sāṃprekṣya, iv. 94 ; v. 74.

sāṃbandha, *pl.*, iii. 68.

sāṃbodhya, iii. 145.

sāṃbhava, i. 104 ; ii. 20 ; iii. 1.

sāṃbhūta, v. 151, 152 ; viii. 79.

- saṃbhṛta, ii. 56.
 saṃbheda, iv. 106.
 saṃmata, iv. 119.
 saṃmantrya, v. 59.
 saṃmita, v. 153.
 saṃmoha, vii. 84.
 samyag-bhakti-dīrḡkṣu, *pl.*, iii. 73.
 sayūthya, iv. 28 (*v. r.*).
 Saranyū, ii. 10, 80; vi. 162, 163; vii. 1, 3, 4.
 Saranyū-devata, vii. 7.
 Saramā, i. 128; ii. 77, 83; viii. 25, 27, 28, 33.
 saras, ii. 50; iii. 23; vii. 150.
 Sarasvat, i. 123; ii. 51; iv. 39, 42; vi. 19.
 Sarasvatī, i. 128; ii. 51, 74, 76, 81, 135, 137; iii. 13; iv. 36, 39; vi. 22, 23, 24, 59, 145.
 sarpa, *pl.*, vii. 72; viii. 115.
 serpis, vi. 145.
 sarva (= *entirely, with another adj.*), iii. 103.
 sarva-karman, v. 158; viii. 124.
 sarva-kārya, vii. 128.
 sarva-gata, vi. 121.
 sarva-dṛkṭva, iii. 134.
 sarva-nāman, ii. 97.
 sarva-bhūta, *n. pl.*, ii. 19.
 sarvabhūta-hana, vii. 44.
 sarva-ripra-praṇodana, viii. 92, 93.
 sarva-veda, *pl.*, v. 53.
 sarvāṅga-śobhana, v. 66.
 sarvāntara, ii. 69.
 sarvāvāpti, ii. 134.
 salakṣaṇa, vii. 3.
 salila, iv. 41 (B), 43; v. 155; vi. 88.
 savana, iii. 90; (trītiya), ii. 13; (madhyama), i. 130.
 savarcas, ii. 141.
 Savarṇā, vi. 68.
 Savitr, i. 84, 125; ii. 12, 62; iii. 88 (B), 98.
 Savya, iii. 114, 115.
 savrīṣa, vii. 97.
 Sasarpārī, iv. 113.
 sasoma, iii. 124.
 sahamāna, v. 22.
 saha-rakṣas, vi. 160.
 sahas, *gen.* (yahuḥ), iii. 64.
 sahasā, v. 21; vi. 88.
 sahaḥ-suta, vii. 61.
 sahasra, iii. 149; vi. 61; *pl.* (trīṇi), vii. 75.
 sahasra-tama, iii. 17.
 sahasra-dakṣiṇa, v. 33.
 sahasra-yuga-paryanta, viii. 98.
 sahita, iv. 76, 141; v. 97, 138; vi. 35, 39, 63; vii. 77; viii. 4.
 : syanti, syet:
 viava, i. 86, 89.
 sāṅga-upāṅga, v. 53.
 Sādhyā, *pl.*, i. 116; ii. 12; iv. 36; v. 97; vii. 143; viii. 117, 128.
 sānuga, iii. 143.
 sānuliṅga, iii. 152 (A).
 sāntvayitvā, vi. 13.
 sāntvya, iv. 3.
 sāman, i. 116, 131; ii. 13; viii. 110, 117, 122, 130.
 sāmārthya, ii. 122.
 sāma-svara, viii. 119, 121.
 sāmānya, ii. 110.
 sāmānya-vācin, ii. 109.
 sāmāsika, i. 79.
 sāmrajya, i. 118.
 sāyam, ii. 64.
 sāyāhna-kāla, ii. 68.
 sāyujya, ii. 21.
 sāyudha, iv. 67.
 sārathi, v. 130.
 sārameya, vi. 12.

- sārāsvata, ii. 135, 138; v. 119; vi. 19, (jala) 88; vii. 59.
 Sārñjaya, v. 124, 139.
 sārtha, i. 9.
 sārtha, iv. 108.
 sārtham, v. 20; vii. 51.
 Sārparājñī, ii. 84; viii. 89.
 sālāvṛkī-suta, iii. 132.
 sālōkya, i. 19, 98; ii. 21; v. 171; vii. 144.
 Sāvanya, vii. 103.
 sāvitra, iii. 45,
 vi. 132.
 sāvitra-saumya āśvina-māruta, iv. 99.
 Sāvitrī (Sūryā), ii. 84; vii. 119.
 sāhacarya, i. 19; iii. 75; v. 172; vii. 144.
 sāhāyā-kāmyā, v. 137.
 Sāṃhikā, v. 144.
 sikata (= sikatā), vii. 79.
 ✓sic :
 abhi-, vi. 153; viii. 1.
 ✓sidh :
 ni-: śiṣedha, iii. 19.
 prati-, vii. 13, 110, 133.
 Sinivālī, i. 128; ii. 77.
 Sindhudvīpa, vi. 153.
 Sitā, i. 129; v. 9.
 sīra, v. 8.
 ✓su : suṣuve, iii. 133; suṣāva, vi. 102.
 pra-: sauti, ii. 62.
 su-īryatva, vii. 128.
 sukha, ii. 46.
 suga, vii. 65.
 sugandhi-tejana, vii. 78.
 cuta, pp., pressed (Soma), iv. 54; m.,
 son, iii. 18; iv. 112; v. 100, 146;
 vii. 47, 114; viii. 19.
 sūtā, v. 56; vii. 45.
 sūtvac, vi. 104, 105.
 Sudās, iv. 106, 112.
 Sudāsa, vi. 34.
 sudurjaya, viii. 33.
 Sudhanvan, iii. 83; viii. 127.
 Suparna, i. 124; viii. 127; du., vii. 48.
 supriya, vii. 56.
 suprīta, iii. 18; vi. 119.
 Subandhu, vii. 85, 87, 88, 89, 94, 99,
 100.
 subhaga, f., -ā, vii. 47.
 sumanas, vii. 65, 76.
 sumahat, vi. 140; vii. 49.
 sumahāyaśas, v. 72.
 Sumitra, viii. 17.
 sura, vi. 114.
 sura-druma, vi. 56.
 Surabhi, v. 144.
 surā-pāṇa, vi. 151.
 suloman, vi. 104.
 suvira, iv. 72.
 su-vīraya, vii. 128.
 Suṣāman, vi. 67 (B).
 susaṃhr̥ṣṭa, vi. 111.
 Suhastya, vii. 47.
 sūkta, i. 13; iii. 25; viii. 99.
 sūkta-prāya, iii. 80.
 sūkta-bhāgin, viii. 20; f., -ī, i. 19, 60;
 ii. 77; iii. 53.
 sūkta-bhāj, i. 17, 18, 99; iv. 99; v.
 142; vi. 159; viii. 99, 129.
 sūktarg-ardharca-pāda, pl., i. 1.
 sūkta-vāda, viii. 100.
 sūkta-śata, vi. 145.
 sūkta-śabda, viii. 100.
 sūkta-śeṣa, iii. 93, 138; iv. 144; vii.
 101; viii. 9, 16.
 sūkta-sahasra, iii. 130.
 sūkta-ādi, iii. 45; viii. 15, 42.
 sūkta-anta, vii. 39.
 sūkta-abhidhāna, viii. 100.
 sūkta-ekadeśa, viii. 101.
 sūna (= sūnā), iv. 29.

- sūnu, iii. 153 (A).
 sūri, ii. 24.
 Sūrya, i. 5, 61, 69, 82, 88, 100; ii. 8,
 10, 22, 61, 70, 124; iv. 63; vii.
 114, 128.
 Sūrya-kṣaya, iv. 114.
 Sūrya-daivata, viii. 119.
 Sūrya-prasūta, i. 101.
 Sūrya-vat, vi. 134, 136.
 Sūrya-samstava, iii. 44.
 Sūrya-samstava-samyukta, iii. 42.
 Sūryā, ii. 8, 9, 79, 81, 84; iii. 45; vii.
 119, 121, 130.
 Sūryā-candramas, *du.*, vii. 81, 126;
 viii. 16.
 Sūrya-anala-sama-dyuti, v. 101.
 Sūrya-anila, *du.*, vii. 28.
 Sūrya-anuga, i. 77.
 √*sr*: sarati, vii. 128.
 √*srj*: sarsje, ii. 53.
 ut-: sṛjāmi, iii. 19.
 Sobhari, i. 48; vi. 58.
 Soma, i. 82, 117, 126; ii. 2, 4, 107;
 vi. 101, 102, 109, 111, 113, 130, 136;
 vii. 9, 74.
 Somaka, iv. 129.
 Soma-devata, vii. 83.
 soma-pati, vii. 58.
 soma-pāna, vi. 151.
 soma-pithin, iv. 54.
 Soma-pradhāna, iv. 137.
 soma-bhāga, v. 156.
 Soma-sūrya, *pl.*, viii.
 Somā-pauṣṇa, iv. 91.
 Somendra, *du.*, iii. 67.
 Saucika, vii. 62.
 sautrāmaṇa, ii. 153.
 saudāsa, vi. 28.
 sauna, iv. 29 (*v. r.*).
 sauparṇa, *f.*, -ī, vi. 120.
 sauparṇeya, iii. 119.
 saubhāgya, vii. 45.
 sauma, *f.*, -ī, v. 41, 44.
 saumya, iii. 111, 124; vi. 29, 146
 ; vii. 23, 92; viii. 119.
 saura, *f.*, -ī, iv. 42, 113; v. 118; vi. 5, 9.
 saurya, i. 87; ii. 7; iii. 113, 139; viii.
 110; *f.*, -ā, vi. 6, 126.
 saurya-vaiśvānara, ii. 16.
 saurya-vaiśvānara agni, ii. 18.
 saurya-vaiśvānariya, ii. 17.
 sauryā-cāndramasa, *f.*, -ī, vii. 124.
 sauvarṇa, v. 31, 35; vi. 56.
 √*skand*: caskanda, v. 99, 149.
 skanna, v. 84.
 stīrṇa, ii. 57.
 stosyete, vii. 45; astaut, iii.
 37; iv. 16; vi. 26, 62; viii. 71.
 sam-: stūyante, iii. 7.
 abhi-sam-, iii. 44.
 stuta-vat, viii. 68.
 stuti, i. 6, 14, 35, 47, 60; ii. 131; iii. 7.
 stuti-karman, *adj.*, iii. 4.
 stuti-kāmyā, viii. 20.
 stuti-harṣita, vii. 57.
 stuty-āśis, *du.*, i. 8.
 stūyamāna, iii. 103.
 stokiya, *pl.*, v. 25.
 stotr, i. 22.
 stotra, viii. 78.
 stotriya, i. 103.
 stoma, i. 115; ii. 1, 13.
 strī, *feminine*, i. 40; ii. 96; *woman*, vi.
 41; vii. 1, 132, 135; *pl.*, v. 49; vii. 12.
 strī-dharma, vii. 15.
 strī-līṅga, vi. 76.
 sthala, v. 151; vi. 88.
 sthavira, iii. 47.
 √*sthā*:
 abhi-: atiṣṭhat, vi. 110.
 ā-: tasthe, vii. 43.
 pra-, *caus.*, v. 136.

sthāna, i. 76 ; ii. 21, 26.
 sthāna-loka, *du.*, iii. 68.
 sthāna-vibhāga, i. 70.
 sthāvara, i. 61 ; viii. 116.
 sthāsnu-jaṅgama, iv. 37.
 sthita, vii. 121.
 sthiti, ii. 118.
 snāta, *f.*, -ā, iv. 57.
 snāyu, vii. 78.
 snuṣā, v. 54, 79 ; (Indrasya), vii. 30 (B).
 spardhā, vi. 57.
 ✓sprś, vii. 56, 102.
 sprhā, i. 35, 53.
 ✓smṛ : smarati, viii. 85.
 sravat, *pres. part.*, v. 86 ; viii. 66.
 sravanti, vii. 115.
 sva, iii. 22 ; v. 85 ; vi. 41, 121 ; vii. 23.
 svaka, viii. 71.
 sva-janman, iv. 10.
 sva-dāra-garbhārtham, viii. 83.
 svadhā, viii. 112.
 svadhiti, iv. 30.
 Svanaya, iii. 143, 150 ; iv. 1.
 sva-nilaya, iii. 142.
 ✓svap, iii. 142 ; iv. 69 ; v. 85 ; vi. 36.
     pra-, *caus.*, vi. 13.
     vi- : asuṣvapāt, vi. 13.
 svapna, vi. 11.
 svapna-anta, vi. 148.
 sva-bala, vi. 111.
 sva-bāhu-vīrya, vii. 52.
 sva-bhāva, viii. 31.
 sva-māyā, vii. 150.
 svayam, = *acc.*, viii. 89.
 sva-yūthya, iv. 28.
 svara, ii. 115 ; viii. 112, 114, 116, 117,
     118, 119, 121.
 sva-raśmi, ii. 62.
 svara-sāman, iii. 141.
 svarāj, viii. 107.

svarga, i. 8 ; vi. 90, 114 ; vii. 152, 157 ;
     viii. 133.
 svarga-jigīṣu, vi. 141.
 svarga-āyur-dhana-putra, *pl.*, i. 7.
 Svarbhānu-dṛṣṭa, v. 12.
 svalpa, viii. 87.
 svalpa-vīrya, vi. 21.
 sva-vaksas, v. 72.
 sva-vākya, ii. 58.
 sva-śarīra, iv. 117.
 svasṛ, ii. 82 ; vi. 77, 149 ; viii. 28.
 svasṛtva, viii. 30.
 Svasti, i. 128 ; ii. 78 ; vii. 93, 105 ;
     viii. 125.
 svastyayana, vii. 90 ; viii. 77, 87.
 Svastyātreyā, iii. 56.
 svādhyāya, viii. 133.
 svādhyāya-phala, vi. 143.
 svādhyāya-adhyeṭṛ-saṁstava, vi. 133.
 svāpayat, ii. 68.
 svābhidheya, ii. 117.
 svāhā, *pl.*, iii. 30.
 svāhā-kāra, viii. 111.
 Svāhā-kṛti, i. 109 ; ii. 150 ; iii. 29.
 svaṣṭa-kṛt, vii. 75.
 hata, vi. 28, 34.
 hata-vat, vi. 152.
 ✓han, vi. 32, 115, 122 ; vii. 51, 52,
     63 ; viii. 34, 36.
     apa : ahanat, iv. 22, 114.
     ā- : hanti, v. 166.
     iā- : ghnanti, iv. 99.
 hana, vii. 44.
 hanta, v. 66, 78.
 haya, iv. 28.
 haya-rūpin, vii. 4.
 hara, *m.*, v. 19.
 haraṇa, ii. 19 ; iv. 38 ; vii. 133.
 haras, *n.*, v. 21 ; (*m.*?) v. 17.
 hari, *du.*, iii. 86 ; iv. 144 ; *pl.*, iv. 140.

- ॥, iv. 140.
 Hari-vat, iv. 1.
 Hari-vāhana, iv. 77; v. 157; viii. 35.
 Haryupīyā-nadī-taṭa, v. 138.
 harṣa, v. 66.
 harṣita, iii. 153 (A).
 havir-dhāna, *du.*, i. 113; iv. 92; vi. 155.
 havir-bhāj, viii. 129.
 haviṣ-pankti-pradhāna, i. 86.
 havis, i. 78, 118, 119; ii. 16, 138; iii.
     7, 63 (B), 74; iv. 29; vi. 58, 93;
     vii. 73, 142; viii. 103, 131, 132.
 havya, iv. 50; vii. 65.
 havya-kavya-vah, vi. 160.
 havya-vāhana, vii. 63, 77.
 hasta, vii. 135.
 hasta-ghna, i. 110.
 hasta-trāṇa, v. 132.
 √hā: hiyate, viii. 134.
 hāna, ii. 121.
 √hi: ahinot:
     pra-, viii. 25.
 himkāra, viii. 111, 123.
 hitārthin, vii. 99.
 hima-bindu, iii. 9.
 Himavat, v. 75.
 hima-śabda, ii. 110.
 hiraṇmaya, iii. 103.
 Hiranya-garbha, ii. 46.
 hiraṇya-stuti, viii. 45.
 hiraṇyastūpa-tā, iii. 106.
 hīna, ii. 100.
 √hu, viii. 132.
 huta, iii. 5.
 √hr: aharat, iii. 22.
     apa-, *perf.*, iii. 132; viii. 24.
     ā-, v. 97 (*sattra*); viii. 31, 36.
     viā-: jahāra, iv. 14.
 hrdayaṇ-gama, iv. 72.
 hr̥dya, viii. 32.
 hr̥ṣṭa, *f.*, -ā, iv. 2.
 hr̥ṣṭātman, iv. 115; vi. 61.
 hemanta, i. 131.
 haima-raupya āyasa, *f.*, -I, vii. 52.
 hotṛ, vii. 14, 70; *du.* (*daivya*), i. 108;
     iii. 11.
 hotra, vii. 66, 77.
 hotrā, i. 65.
 homa, viii. 134.
 √hve: hūyase, iii. 77.
     ā-, iv. 131; vi. 102 (B); vii. 100.
     upa-, iii. 84.

OXFORD, ENGLAND: HORACE HART, M.A.
PRINTER TO THE UNIVERSITY

Books for the Study of Indo-Iranian Languages (Sanskrit, Prākṛit, Pāli, Avestan), Literatures, Religions, and Antiquities.

PUBLISHED BY MESSRS. GINN AND COMPANY,
BOSTON, NEW YORK, CHICAGO, AND LONDON.

Whitney's Sanskrit Grammar.

A Sanskrit Grammar, including both the classical language, and the older dialects, of Veda and Brahmana. By WILLIAM DWIGHT WHITNEY, [late] Professor of Sanskrit and Comparative Philology in Yale University. Third (reprinted from the second, revised and extended) edition. 1896. 8vo. xxvi + 552 pages. Cloth : Mailing price, \$3.20. Paper : \$2.90.

Supplement to Whitney's Sanskrit Grammar.

The Roots, Verb-forms, and primary Derivatives of the Sanskrit Language. A Supplement to his Sanskrit Grammar, by WILLIAM DWIGHT WHITNEY. 1885. 8vo. xiv + 250 pages. Paper : Mailing price \$2.00.

The fact that the roots are briefly and clearly defined, and the forms conveniently given, makes this work useful even in the early stages of Sanskrit study.

Cappeller's Sanskrit-English Dictionary.

A Sanskrit-English Dictionary. Based upon the St. Petersburg Lexicons. By CARL CAPPELLER, Professor at the University of Jena. Royal 8vo. Cloth. viii + 672 pages. By mail, \$6.25.

Lanman's Sanskrit Reader.

A Sanskrit Reader: with Vocabulary and Notes. By CHARLES ROCKWELL LANMAN, Professor of Sanskrit in Harvard University. For use in colleges and for private study. Royal 8vo. **Complete**: Text, Notes, and Vocabulary, xxiv + 405 pages. Cloth : Mailing price, \$2.00. **Text** alone, for use in examinations, 106 pages. Cloth : Mailing price, 85 cents. **Notes** alone, viii + 109 pages. Cloth : Mailing price, 85 cents.

This Reader is constructed with special reference to the needs of those who have to use it without a teacher. The text is in Oriental characters. The selections are from the Mahā-bhārata, Hitopadeṣa, Kathā-sarit-sāgara, Laws of Manu, the Rīgveda, the Brahmanas, and the Sūtras. The Sanskrit words of the Notes and Vocabulary are in English letters. The Notes render ample assistance in the interpretation of difficult passages.

Sanskrit Text in English Letters.

Parts of Nala and Hitopadeśa in English Letters. Prepared by CHARLES R. LANMAN. Royal 8vo. Paper. vi + 44 pages. Mailing price, 30 cents.

The Sanskrit text of the first forty-four pages of Lanman's Reader, reprinted in English characters.

Perry's Sanskrit Primer.

A Sanskrit Primer : based on the *Leitfaden für den Elementarcursus des Sanskrit* of Prof. Georg Bühler of Vienna. By EDWARD DELAVAN PERRY, Professor of Greek in Columbia University, New York. 1885. 8vo. xii + 230 pages. Mailing price, \$1.60.

Kaegi's Rigveda.

The Rigveda : the oldest literature of the Indians. By ADOLF KAEGI, Professor in the University of Zürich. Authorized translation [from the German], with additions to the notes, by ROBERT ARROWSMITH, Ph.D. 1886. 8vo. Cloth. viii + 198 pages. Mailing price, \$1.65.

Hopkins's Religions of India.

The Religions of India. By EDWARD WASHBURN HOPKINS, Professor of Sanskrit in Yale University. 1895. 12mo. Cloth. xvi + 612 pages. Mailing price, \$2.00.

This is the first of Professor Morris Jastrow's Series of Handbooks on the History of Religions. The book gives an account of the religions of India in the chronological order of their development. Extracts are given from Vedic, Brahmanic, Jain, Buddhistic, and later sectarian literatures.

Jackson's Avesta Grammar.

An Avesta Grammar in comparison with Sanskrit. By A. V. WILLIAMS JACKSON, Professor of Indo-Iranian Languages in Columbia University, New York City. Part I: Phonology, Inflection, Word-Formation. With an introduction on the Avesta. 1892. 8vo. Cloth. xlviii + 273 pages. Mailing price, \$2.20.

The introduction gives a lucid account of the Avesta and of Avestan studies, of the contents and character of the Avesta, of the religion of Zoroaster, etc. In the treatment of the language, constant reference is made to the Sanskrit and to Whitney's grammar.

Jackson's Avesta Reader.

Avesta Reader : First Series. Easier texts, notes, and vocabulary. By A. V. WILLIAMS JACKSON. 1893. 8vo. Cloth. viii + 112 pages. Mailing price, \$1.85.

The selections include passages from Yasna, Visparad, Yashts, and Vendidad, and the text is based on Geldner's edition. The book is intended for beginners.

Harvard Oriental Series.

EDITED, WITH THE COÖPERATION OF VARIOUS SCHOLARS, BY

CHARLES ROCKWELL LANMAN,

PROFESSOR OF SANSKRIT IN HARVARD UNIVERSITY.

Published by Harvard University, Cambridge, Massachusetts,
United States of America.

* * * A copy of any one of these volumes, postage paid, may be obtained directly anywhere within the limits of the Universal Postal Union by sending a Postal Order for the price as given below, to *The Publication Agent of Harvard University, Cambridge, Massachusetts, United States of America.*

VOLUME I.—The Jātaka-mālā : or Bodhisattvāvadāna-mālā, by Āryaṣūra ;
edited by Dr. HENDRIK KERN, Professor in the University of Leiden,
Netherlands. 1891. Royal 8vo. Cloth. xiv + 254 pages.

This is the editio princeps of a collection of Buddhist stories in Sanskrit. The text is printed in Nāgarī characters. An English translation of this work, by Professor Speyer, has been published in Professor Max Müller's *Sacred Books of the Buddhists*, London, Henry Frowde, 1895.

The price of Volume I is one dollar and fifty cents (\$1.50) = 6 shillings and 2 pence = 6 marks and 25 pfennigs = 7 francs or lire and 70 centimes = 5 kroner and 55 öre = 3 florins and 65 cents Netherlandish.

VOLUME II.—The Sāṅkhya-pravacana-bhāṣya : or Commentary on the exposition of the Sāṅkhya philosophy, by Vijñānabhikṣu : edited by RICHARD GARBE, Professor in the University of Tübingen. 1895. Royal 8vo. Cloth. xiv + 196 pages.

This volume contains the original Sanskrit text of the Sāṅkhya Aphorisms and of Vijñāna's Commentary, all printed in Roman letters. A German translation of the whole work was published by Professor Garbe in the *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes*, vol. ix, Leipzig, Brockhaus, 1889. 'In spite of all the false assumptions and the errors of which Vijñānabhikṣu is undoubtedly guilty, his Commentary . . . is after all the one and only work which instructs us concerning many particulars of the doctrines of what is, in my estimation, the most significant system of philosophy that India has produced.'—*Editor's Preface.*

The price of Volume II is the same as that of Volume I.

VOLUME III.—Buddhism in Translations. By HENRY CLARKE WARREN, 1896. 8vo. xx + 520 pages.

This is a series of extracts from Pāli writings, done into English, and so arranged as to give a general idea of Ceylonese Buddhism. The work consists of over a hundred selections, comprised in five chapters of about one hundred pages each. Of these, chapters ii, iii, and iv are on Buddhist doctrine, and concern themselves respectively

with the philosophical conceptions that underlie the Buddhist religious system, with the doctrine of Karma and rebirth, and with the scheme of salvation from misery. Chapter i gives the account of the previous existences of Gotama Buddha and of his life in the last existence up to the attainment of Buddhahip ; while the sections of chapter v are about Buddhist monastic life.

The price of Volume III is one dollar and twenty cents (\$1.20)=4 shillings and 11 pence=5 marks=6 francs or lire and 20 centimes=4 kroner and 44 öre=2 florins and 91 cents Netherlandish.

VOLUME IV.—Rāja-çekhara's Karpūra-mañjarī, a drama by the Indian poet Rāja-çekhara (about 900 A.D.): critically edited in the original Prākṛit, with a glossarial index and an essay on the life and writings of the poet, by Dr. STEN KONOW, of the University of Christiania, Norway ; and translated into English with notes by Professor LANMAN. 1901. Royal 8vo. Cloth. xxviii + 289 pages.

Here for the first time in the history of Indian philology we have the text of a Prākṛit play presented to us in strictly correct Prākṛit. Dr. Konow is a pupil of Professor Pischel of Berlin, whose Prākṛit grammar has made his authority upon this subject of the very highest. The proofs have had the benefit of Professor Pischel's revision. The importance of the play is primarily linguistic rather than literary.

The price of Volume IV is the same as that of Volume I.

VOLUMES V AND VI.—The Bṛhad-Devatā, attributed to Çāunaka, a summary of the deities and myths of the Rig-Veda : critically edited in the original Sanskrit with an introduction and seven appendices, and translated into English with critical and illustrative notes, by ARTHUR A. MACDONELL, Boden Professor of Sanskrit in the University of Oxford, and Fellow of Balliol College. 1904. Royal 8vo. Cloth.

Volume V (or Part I) contains the introduction and text and appendices. Volume VI (or Part II) contains the translation and notes.

The price of each Volume is the same as that of Volume I.

VOLUMES VII AND VIII.—Atharva-Veda Samhitā, translated, with a critical and exegetical commentary, by WILLIAM DWIGHT WHITNEY, late Professor of Sanskrit in Yale University. Revised and brought nearer to completion and edited by CHARLES ROCKWELL LANMAN, Professor of Sanskrit in Harvard University. 1904. Royal 8vo. Cloth. About cx + 1050 pages.

This work includes, in the first place, critical notes upon the text, giving the various readings of the manuscripts, and not alone of those collated by Whitney in Europe, but also of those of the apparatus used by S. P. Pandit in the great Bombay edition. Second, the readings of the Paippalada or Cashmere version, furnished by the late Professor Roth. Further, notice of the corresponding passages in all the other Vedic texts, with report of the various readings. Further, the data of the Hindu scholiast respecting authorship, divinity, and meter of each verse. Also, references to the ancillary literature, especially to the well-edited Kauçika and Vaitana Sūtras, with account of the ritualistic use therein made of the hymns or parts of hymns, so far as this appears to cast any light upon their meaning. Also, extracts from the printed commentary. And, finally, a simple literal translation, with introduction and indices.

